

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม
ของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน

**AN ANALYTICAL STUDY OF METAPHYSICS REGARDING FAITH
AND RITE OF BRAHMINISM IN PHANOM WAN CASTLE.**

โดย

พระยุกฤษณา อธิจิตโต,ดร.

ผศ.ดร.ปฏิภาณ มหรรณนาธิบดี

ดร.เสรี ศรีงาม

พระมหาสุพัทธ์ วชิราวุโธ,ดร.

ดร.ประวิทย์ บุญใจ

นายเกรียงไกร พินยารัก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760176

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม
ของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน
**AN ANALYTICAL STUDY OF METAPHYSICS REGARDING FAITH
AND RITE OF BRAHMINISM IN PHANOM WAN CASTLE.**

โดย

พระยุกฤษณา อธิจิตฺโต,ดร.

ผศ.ดร.ปฏิภาณ มหรรธนาธิปดี

ดร.เสรี ศรีงาม

พระมหาสุพัตร์ วชิราวุโธ,ดร.

ดร.ประวิทย์ บุญใจ

นายเกรียงไกร พินยารัก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760176

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

An Analytical Study of Metaphysics Regarding Faith and Rite of Brahminism in Phanom Wan Castle.

By

Phrayuthana Athigitto,Dr.

Asst.Prof.Dr.Pathipha Mahanthanathipbodi

Dr.Seree Sringam

Phramaha Supat Vachiravuto,Dr.

Dr.Prawit Boonjai

Mr.kriangkrai Pinyarak

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakorn Ratchasima Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760176

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน

ผู้วิจัย: พระยุพธนา อธิจิตฺโต,ดร.และคณะ

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรม และแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรม สุดท้ายแนวคิดทางอภิปรัชญา กับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน วิจัยดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารวิชาการ งานวิจัย ตำราเกี่ยวกับปราสาทพนมวัน ปรัชญาทั่วไป ปรัชญาศาสนา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า

๑. ปราสาทหินพนมวัน ได้ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย ตัวปราสาทสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประธานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปรางค์น้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็ก ก่อสร้างเป็นรูปหอสถูปขึ้นทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคูน้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิมพ์” ศิลปกรรมปราสาทพนมวันสร้างขึ้น เพื่อบูชาอุทิศถวายเทพเจ้า ชั้นใน

ประกอบด้วยปราสาทประธาน ชุ่มประตู่และระเบียงคด ซากปราสาทอิฐ ปรากฏน้อย ซาลาทางเดิน แนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด และชั้นนอกประกอบด้วยบารายทิศเหนือ สระน้ำทิศตะวันออก แนวถนนโบราณ พลับพลา ฐานอาคารอิฐทึบได้ และซากโบสถ์ร้าง

๒. ปราสาทพนมวันสร้างขึ้นตามลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่สอนว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวอารยันดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขาว่า พระอาหุระมัศดา หมายถึง พระอาทิตย์นั่นเอง ความเชื่อที่เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน มีหลายเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพนับถือและมีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ คือ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ พระกฤษณะ พระอินทร์ พระวรุณหงส์ มีแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม อันแสดงถึงพฤติกรรมที่บ่งบอกความเชื่อของมนุษย์และสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นวัฒนธรรมตั้งแต่บรรพบุรุษ และที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน เช่น พิธีบูชาเทพเจ้า พิธีบวงสรวงอาศรมเทพเจ้า พิธีสวดมนต์ พิธีชมนมเทพเจ้า พิธีเบิกบายศรี-โห่บายศรีและพิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม เป็นกิจกรรมที่มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ แสดงออกจากความรู้สึกนึกคิด และอารมณ์จากมโนภาพที่ได้จากความจริงหรือจินตนาการที่คิดค้นขึ้น โดยใช้ศิลปะเป็นสื่อกลางให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจในอุดมการณ์นั้น งานศิลปะที่มีคุณค่าจึงสร้างสรรค์ขึ้นจากการแก้ปัญหาที่ต้องใช้ปัญญาอันสูงส่ง ศิลปกรรมเป็นศิลปะสุนทรียศาสตร์ ซึ่งศิลปินได้สร้างสรรค์แบ่งเป็นสองประเภท คือ วิจิตรศิลป์ และประยุกต์ศิลป์ โดยมีทฤษฎีศิลปะมองไปตามทัศนะของตนเองเจ็ดทฤษฎี คือ ศิลปะ คือ การเลียนแบบ ศิลปะ คือ ความพึงพอใจ ศิลปะ คือ การเล่น ศิลปะ คือ อันตรพหนาการ ศิลปะ คือ การสื่อสาร ศิลปะ คือ การแสดงออก และศิลปะ คือ คุณลักษณะของประสบการณ์ จากทัศนะเหล่านี้ได้พัฒนาปลายมาเป็นงานศิลปกรรมตามปราสาทพนมวัน คือ งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัว งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงแบบราบมีพื้นรองรับ งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงจมอยู่ในพื้น

๓. แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน ซึ่งมีหลักความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังตามปราสาทพนมวันอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ที่ทำให้สังคม ยอมรับปฏิบัติแสดงออกทางศิลปะจริยศาสตร์ หลักความเป็นจริงที่ว่านั่นคืออะไรกันแน่ วิธีการทางอภิปรัชญา คือการคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ เพื่อหาคำตอบของความแท้จริงที่มีอยู่ทางจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวันจากความเข้าใจที่ถูกต้อง ความเป็นจริงแท้อันเป็น

รากฐานที่สุด เพราะการที่เราจะตัดสินใจลงไปว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่ ดีหรือไม่ดี งามหรือไม่งาม เราต้องทราบเป็นเบื้องต้นก่อนว่าสิ่งนั้นจริงหรือไม่จริง และเราต้องยอมรับว่าสิ่งที่เป็นจริงแท้ย่อม เป็นสิ่งที่มีอยู่ ดังนั้นสิ่งที่มีอยู่กับสิ่งที่เป็นจริงแท้จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ความเป็นจริงนี้เรียกว่า “ความจริงอันติมะ” ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน คือพระพรหม ที่เรียกว่า พรหมัน เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด ไม่มีตัวตน มีสองลักษณะ คือ นิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน เป็นสภาวะเทพเจ้าสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหม ซึ่งได้วิวัฒนาการเป็นปรมาตมันหรืออาตมันสากลและชีวาตมัน หมายถึง สรรพสิ่งทั้งปวง นั่นคือ พระผู้เป็นเจ้า โลก ชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นมา เกิด เป็นรูปแบบหรือแนวคิดแนวปฏิบัติทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของโลกที่เรียกว่า ตรีมูรติ คือ พระผู้สร้าง พระผู้รักษา และพระผู้ทำลาย

Research Title: An Analytical Study of Metaphysics Regarding
Faith and Rite of Brahminism in Phanom Wan Castle.

Researchers: Phrayuthana Athicitto, Dr., and the others

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Nakorn Ratchasima Campus

Fiscal Year: 2560 / 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The main purposes of this research are 1. to study a history of Phanom Wan Castle and character of art 2. to study metaphysics regarding faith, rite and art 3. to study metaphysics with ethical immunization development of Phanom Wan Castle. the method of research which was qualitative got document, books of Phanom Wan Castle, religion, philosophy, philosophy of religion, arts and cultures.

This result of this study revealed as follow :-

1. Phanom Wan Castle was established at Ban Maka village, Tabon Ban Po, Korath-Khonkan road, Nakhon Ratchasima province. It was built by 16-17 Buddhist era for a place of worship. Finally, It was adapted for a Buddhist place and was the fifth big castle of Thailand. It was built a pagoda which was a footpath to connect to be the four shapes of the length of 25.50 metres and width of 10.20 metres, The pagoda had three gates. The north gate got a Buddha image which was the Ayuthaya art. The pagoda had the wide precincts and had a long gallery which was built up the 54 metres wide and 63.30 metres long stone, and it was the four gates of directions. The east was the big pool called Srapeng. The southwest was a building built up the red stone called Pangnoy to be set up the big stone Buddha image. The all-round precincts of castle got a bended gallery built by the stone and laterites of a wall form. The gate to the place of worship got a bower of the gate built up the high hall of the four directions. The external

precincts of the castle in east for 300 metres ancient remains got the water moat and soil mound called Nernoripim. The Phanom Wan Castle was built to worship God. The internal castle consisted of the Prathan Castle, bower of gate, bended gallery, ruin of stone castle, small pagoda, footpath, parapet round a monument and the external castle consisted of the north pool, eat pool, range of ancient road, retreat, base of south building and ruinous church.

2. Phanom Wan Castle was built up faith in Brahminism that had thought that God had resided in the castle on the heavens, and this faith had been for ancient Aryan who had dwelled at the north Indian subcontinent and called God namely Ahuramasda meant the Sun. The faith in analytical study of metaphysics regarding God to appear on Phanom Wan Castle to get many gods that had worshiped on the rite, such as Brahma, Vishnu, Siva, Kisana, Intara, varuna and an analytical study of metaphysics regarding the rite had practiced on human's behavior and society which had been the faith till the ancestor and the rite had appeared on Phanom Wan Castle, such as sacrifice to God, sacrifice to God's resident, prayed rite, assembled rite of God, cheered rite of Bay-Sri and presented rite to God. Additionally, an analytical study of metaphysics regarding arts which were the activities created by human and the human had created and showed recognition and imagination of true arts which were used to communication to other persons to understand his ideology. The true arts were created to resolve many problems with ultimate wisdom. The arts were easthetics which had two arts, namely, fine art and applied art and there had been seven theories, namely, Art as Imitation, Art as Pleasure, Art as Play, Art as Empathy, Art as communication, Art as expression, Art as a quality of experience, and the theories were developed to be a art according to Phanom Wan Castle, such as, sculpture in the round, sculpture in the relief and sculpture in the mcise.

3. An analytical study metaphysics with ethical immunization development of Phanom Wan Castle which what there was reality behind the castle because of Brahminism and the publics had admitted and practiced a art of ethics. What was there

reality? The metaphysical method was to think of reason from phenomena in order to research a reply of the ethical reality regarding the Phanom Wan Castle with the highest true understanding. Because, we would decide that what was anything right?, or not and was anything good?, or not. Was anything beauty?, or not. Was anything Being?, or Non-Being. We Would knew first that it was true. Or, not and we had admitted that the thing was true and it was Being. Thus, the thing was Being and the thing was the Ultimate Truth and the both was Unity. This Unity was called that the Ultimate reality, and the ultimate reality regarding the Phanom Wan Castle was Brahma that was the ultimate reality and no body, and the ultimate reality got the two characters, namely Nirabrahma and Subrahma that the both had the two levels, namely Aparabrahma and Parabrahma developed to be Paramataman or Universal Ataman and Chivataman that meant the all thing. It was God, earth, human's life and all thing which appeared to be the form or an analytical study of metaphysics with ethical immunization development of world which was called Triple Manifestation, namely Creator, Preserver and Destroyer.

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานศึกษาวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะความอนุเคราะห์ช่วยเหลือของ ผศ.ดร.ปฎิภาณ มหรรณานิบัติ เป็นผู้เขียนงานวิจัยร่วมกับอาตมาภาพ ซึ่งทั้งสองเป็นคณะผู้วิจัย ร่วมกันอยู่ ได้ปรึกษาหารือ พุดคุยกันในแง่มุม ขอบเขตต่าง ๆ ของงานวิจัย และได้ร่วมกันจัด ประชุมสัมมนาทิศทางเพื่อสร้างสรรค์งานวิจัยฉบับนี้ให้ออกสมบูรณ์ที่สุด

ขอขอบคุณคณาจารย์ที่ศูนย์บัณฑิตศึกษาที่ได้ช่วยให้คำแนะนำในเขียนงานวิจัยฉบับ นี้ ตลอดจนคณาจารย์ในสาขาวิชาปรัชญาทุกท่านได้ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ และ ข้อเสนอแนะแนวทางในการเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ใช้เป็นเนื้อหาในการทำวิจัย ครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ตั้งแต่รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาเป็นต้นมา ที่ได้ให้การ สนับสนุนช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา ทั้งในด้านเอกสารและการติดต่อสื่อสาร นับว่าเป็นความกรุณา อันยิ่งใหญ่ที่ทำให้งานวิจัยฉบับนี้เดินหน้าไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางได้สำเร็จ

ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ต่อคณะผู้วิจัย

พระยุพธนา อธิจิตฺโต (พุลเพิ่ม),ดร. และคณะ

๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๗
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการจะรู้จากโครงการวิจัย.....	๗
๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๗
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๘
๑.๖ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย.....	๙
๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๙
๑.๙ ข้อตกลงเบื้องต้น และข้อจำกัดในการวิจัย.....	๒๐
๑.๑๐ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	๒๑
๑.๑๑ แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย.....	๒๑
๑.๑๒ ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย (อุปกรณ์การวิจัย, โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ)	
ระบุเฉพาะปัจจัยที่ต้องการเพิ่มเติม.....	๒๒
๑.๑๓ ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ.....	๒๒
บทที่ ๒ ประวัติ ความเป็นมาและศิลปกรรม.....	๒๓
๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของปราสาทหินพนมวัน.....	๒๓
๒.๑.๑ ที่ตั้งของปราสาทหินพนมวัน.....	๒๔
๒.๑.๒ อาณาเขตติดต่อปราสาทหินพนมวัน.....	๒๔
๒.๑.๓ สภาพชุมชนปัจจุบันของปราสาทพนมวัน.....	๒๕
๒.๑.๔ การปกครองและประชากรของปราสาทพนมวัน.....	๒๕
๒.๑.๕ การคมนาคมของปราสาทพนมวัน.....	๒๕

๒.๒ ความสำคัญของโบราณสถานปราสาทพนมวัน.....	๒๖
๒.๓ ประวัติการศึกษาปราสาทพนมวัน.....	๒๗
๒.๔ การบูรณปราสาทพนมวัน	๒๘
๒.๕ ปราสาทพนมวันในประวัติศาสตร์.....	๒๙
๒.๖ ภูมิหลังของการศึกษาทางโบราณคดี.....	๓๑
๒.๗ หลักฐานและกระบวนการแปรเปลี่ยนของปราสาทพนมวัน.....	๓๒
๒.๘ การศึกษาการใช้พื้นที่จากข้อมูลทางโบราณคดี.....	๓๔
๒.๙ การขุดค้นทางโบราณคดีของปราสาทพนมวัน.....	๓๕
๒.๙.๑ การจำแนกชั้นดินทางโบราณคดีของปราสาทพนมวัน	๓๖
๒.๙.๒ ผลการขุดค้นโบราณสถานปราสาทพนมวัน.....	๓๖
๒.๙.๓ ผลการขุดค้นหลุม TP ๑/๑๙๙๗ ของปราสาทพนมวัน.....	๓๘
๒.๙.๔ ผลการวิเคราะห์หลุม TP ๑/๑๙๙๗ ของปราสาทพนมวัน	๓๙
๒.๙.๕ ผลการจำแนกชั้นหลักฐานของปราสาทพนมวัน	๔๐
๒.๙.๖ ผลการวิเคราะห์หลักฐานโบราณวัตถุของปราสาทพนมวัน.....	๔๑
๒.๙.๗ ผลการคำนวณความสูง.....	๕๙
๒.๙.๘ ผลการศึกษาวิเคราะห์นิเวศวัตถุ.....	๖๐
๒.๑๐ สถาปัตยกรรมปราสาทพนมวัน.....	๖๑
๒.๑๑ งานศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน.....	๗๒
๒.๑๒ ลวดลายประดับศาสนสถานสมัยแรก.....	๗๒
๒.๑๓ ลวดลายประดับปราสาทประธาน.....	๗๔
๒.๑๔ ประติมากรรมปราสาทพนมวัน.....	๗๕
๒.๑๕ ศิลปินที่ปราสาทพนมวัน.....	๗๖
๒.๑๖ วัฒนธรรมของปราสาทพนมวัน.....	๘๕
๒.๑๖.๑ สมัยก่อนประวัติศาสตร์.....	๘๖
๒.๑๖.๒ สมัยประวัติศาสตร์.....	๘๙

บทที่ ๓ ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน.....	๙๒
๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา.....	๙๒
๓.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ.....	๙๔
๓.๓ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า.....	๑๐๓

๓.๔ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม	๑๑๑
๓.๕ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม.....	๑๑๙
๓.๖ ศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน.....	๑๓๐

บทที่ ๔ แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน....๑๕๑

๔.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๕๑
๔.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้ากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๕๓
๔.๒.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของเทพเจ้า.....	๑๕๓
๔.๒.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องสภาวะของเทพเจ้า.....	๑๕๖
๔.๒.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้า.....	๑๕๙
๔.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องโลกกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๖๓
๔.๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของโลก.....	๑๖๓
๔.๓.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่ององค์ประกอบของโลก.....	๑๖๕
๔.๓.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเป็นไปของโลก.....	๑๖๗
๔.๔ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องชีวิตกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๗๐
๔.๔.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของชีวิต.....	๑๗๐
๔.๔.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่ององค์ประกอบของชีวิต.....	๑๗๒
๔.๔.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเป็นไปของชีวิต.....	๑๗๕
๔.๕ แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน.....	๑๘๐
๔.๕.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้ากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๘๐
๔.๕.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องโลกกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๘๕
๔.๕.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องชีวิตกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์.....	๑๘๗

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....๑๙๙

๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๙๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๒๑๔
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	๒๑๔
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป.....	๒๑๕

บรรณานุกรม

ภาคผนวก.....	๒๒๓
ภาคผนวก ก บททความวิจัย.....	๒๒๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์...๒๕๒	
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรม ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๒๕๔
ภาคผนวก ง รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย.....	๒๕๘
ภาคผนวก จ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๖๒
ภาคผนวก ฉ ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๒๖๙

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ ปริมาณเศษภาชนะดินเผา.....	๔๗
๒.๒ รายงานผลการวิเคราะห์ด้วยวิธี ICP – Atomic emission spectrometry.....	๕๓
๒.๓ แสดงผลการศึกษาโครงการระดมทุน.....	๕๔

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่	หน้า
๒.๑ รูปปราสาทหินพนมวัน.....	๖๒
๒.๒ รูปหลังคาของปราสาทหินพนมวัน.....	๖๓
๒.๓ รูปปราสาทหินด้านทิศตะวันออก.....	๖๓
๒.๔ รูปปราสาทน้อยของปราสาทหินพนมวัน.....	๖๔
๒.๕ รูปปราสาทหิน รูป ๑ ใน ๘ รูป.....	๖๕
๒.๖ รูปแนวทางเดินของปราสาทหินพนมวัน.....	๖๖
๒.๗ รูปอาคารอิฐด้านทิศใต้ของปราสาทหินพนมวัน.....	๖๗
๒.๘ รูปอาคารพลับพลาของปราสาทหินพนมวัน.....	๖๗
๓.๙ ศิลปกรรมทับหลังสลักลายหน้าบริเวณกึ่งกลาง มีพวงมาลัยโค้งลงมา.....	๑๓๓
๓.๑๐ ศิลปะสมัยบาเค็ง ทับหลังสลักรูปพระวิษณุมีสี่กรทรงครุฑ.....	๑๓๔
๓.๑๑ พระกฤษณะยกภูเขาโควรรณะ.....	๑๓๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

อภิปรัชญา เป็นเรื่องของความแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งหลายโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ คำว่าสิ่งเป็นจริงหรือแท้จริง ได้แก่ "สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ซึ่งอาจรู้ได้หรือไม่อาจรู้ได้ทางประสาทสัมผัส" หมายความว่า สิ่งเป็นจริงนั้นมีลักษณะสองอย่าง คือ มีอยู่จริงและเป็นอยู่จริง ฉะนั้น การจะถือว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเป็นจริง แท้จริง ต้องดูว่าสิ่งนั้นมีอยู่จริงและเป็นอยู่จริงหรือไม่ การจะรู้ว่า สิ่งใดมีอยู่จริงหรือไม่อยู่จริงต้องศึกษาจากความมีอยู่ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริง มีอยู่ที่ไหน อยู่อย่างไร พวกเขาจะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่เอง เป็นอยู่เอง คือ เกิดเองไม่มีเหตุปัจจัยภายนอกจึงไม่ถูกจำกัดด้วยกาละ เป็นอยู่นิรันดร ไม่ถูกจำกัดด้วยเทศะแพร่อยู่ทั่วไป ทั้งในโลกนี้ที่เรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่า อัปภันตรภาพ (immanent) และแพร่หลายเลยโลกนี้ออกไปอีกด้วยที่เรียกว่า อุตฺรภาพ (transcendent) พระผู้เป็นเจ้า คือ ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งปวง บางพวกพรรณนาว่ามีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (personal) บางพวกพรรณนาอ้างว่า ไม่มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (impersonal) และพรรณนาคุณลักษณะว่าเป็นสัพพัญญูผู้รู้ทั้งปวง (omniscient) สรรพวิภู (omnipresent) สรรพพละนาภาพ (omnipotent) เป็นต้น ก่อเกิดเป็นวิถีชีวิตมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน และแปรสภาพเป็นชั้น ๆ จากสภาวะต่ำสุดขึ้นมาเป็นสภาวะสูงสุด ทั้งพืช สัตว์และมนุษย์มีความสามารถแพร่พันธุ์ได้ในลักษณะทวีคูณ มนุษย์มีสภาพทางสติปัญญามองหาอุดมคติของชีวิตว่า อะไรเป็นเนื้อแท้ของเป็นชีวิต อะไรเป็นเนื้อแท้ของจักรวาล อะไรคือสิ่งที่เราเรียกว่าจริงแท้หรือไม่จริง สิ่งเหล่านั้นมีอยู่จริงได้อย่างไร อะไรเป็นปฐมธาตุหรือป่อเกิดของโลกหรือจักรวาล นั่นคือสิ่งที่นักปรัชญาพยายามหาคำตอบในปัญหาแรกของอภิปรัชญา ในเรื่องดังกล่าวนี้ จึงสามารถพิจารณาได้ในสามทัศนะ คือ ทัศนะฝ่ายจิตนิยม (Idealism) ทัศนะฝ่ายสสารนิยม (Materialism) ทัศนะฝ่ายธรรมชาตินิยม (Naturalism)¹

จากทัศนะดังกล่าวนี้ อภิปรัชญาที่เป็นเรื่องของวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้เจริญหู เจริญตา เจริญใจและเป็นอุดมคติของวิถีชีวิต ซึ่งถือเป็นอาหารใจที่ได้รับจากทางหู ตาและจิตใจสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาท

¹ วิธาน สุชีคุปต์, "อภิปรัชญา," http://www.baanjomyut.com/library_2/extension_3/history_of_3/history_of_philosophy/05.html, 18 March 2560.

สัมผัส เกิดความรู้สึกปีติยินดีอิมเมจใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์ กลายเป็นความแท้จริงเชิงจริยศาสตร์ที่มนุษย์ผลิตคิดค้นขึ้นโดยมีจุดประสงค์ให้มีความงาม”

ก่อให้เกิดวัตรธรรมที่ใช้ปฏิบัติได้ดังเช่นพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนารวมทั้งศิลปกรรมเกิด ความรู้สึกปีติ ยินดี อิมเมจใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์ที่มนุษย์ผลิต คิดค้นขึ้นมา ทั้งจากประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รองที่มนุษย์ได้ชื่นชมของจริง ตามหลัก อภิปรัชญา คำว่า อภิปรัชญา เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ทรง บัญญัติขึ้นเพื่อใช้คู่กับคำภาษาอังกฤษว่า Metaphysics เป็นคำมาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต สามคำคือ อภิ:ยิ่งใหญ่ ประ:ประเสริฐ และชญา:ความรู้, ความเฉลียวฉลาด เมื่อรวมกันแล้วเป็น อภิปรัชญา แปลว่า ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความแท้จริงของสรรพสิ่งทั้ง ปวง คำว่า อภิปรัชญาตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ปรมาตถ” ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก ปรม:อย่างยิ่ง, ลึกซึ้ง และอตตะ (เนื้อความ) เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า ความรู้ที่มีเนื้อความที่ลึกซึ้ง พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้นิยามความหมายของคำว่า อภิปรัชญา ไว้ว่า สาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของปรัชญา อภิปรัชญาเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ สาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นการศึกษาค้นหาความจริงที่สิ้นสุด เดิมทีเรียกว่า ปฐมปรัชญา (First Philosophy) หรือปรัชญาเริ่มแรก (Primary Philosophy) ซึ่งเป็นชื่อเรียกผลงานของ อริสโตเติล (Aristotle) อีกอย่างหนึ่ง เหตุที่เรียกวิชาอภิปรัชญานี้ว่า First Philosophy เนื่องจากว่าเป็นวิชาที่ เกี่ยวเนื่องด้วยหลักพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาลและเป็นวิชาที่ควรศึกษาเป็นอันดับแรก ส่วน วิชาการต่าง ๆ ในสมัยแรก ๆ นั้น ก็รวมอยู่ในปฐมปรัชญาทั้งนั้น เพราะหลักการของปฐมปรัชญา สามารถใช้อธิบายวิชาอื่น ๆ ได้ทุกวิชา จึงเป็นศาสตร์ต้นต่อแห่งศาสตร์ทั้งปวงหรือเป็นศาสตร์ที่ ทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ²

ดังนั้น อภิปรัชญา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล เป็นศาสตร์ เบื้องต้นแห่งศาสตร์ทั้งปวงเพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรือ อภิปรัชญานี้ทั้งนั้น เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุก สาขา เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ คำว่า Metaphysics ในภาษากรีกซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของ อภิปรัชญาใช้คำว่า Meta ta Physika หรือภาษาอังกฤษใช้คำว่า Metaphysics ซึ่งมีรากศัพท์มา จากคำสองคำ คือ Meta:After, Above หลัง, เบื้องหลัง, ล่วงเลย และ Physika:Physics=Nature นั่นคือ สิ่งสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส สิ่งสัมผัสได้ด้วยอินทรีย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า Metaphysics จึงหมายถึง After Physics แปลว่า สิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส สิ่งที่อยู่หลังฟิสิกส์ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ หรือวิชาที่ว่าด้วยสิ่งที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่รู้สึกทางประสาทสัมผัส และมีนัก ปรัชญาไทย ได้บัญญัติศัพท์ขึ้นใช้อีกศัพท์หนึ่ง คือ อตินทรีย์วิทยา อติ+อินทรีย์ หมายถึงล่วงเลย

² อติศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา*, (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

อินทรีย์หรือล่องเลยประสาทสัมผัส ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า คำว่า “อภิปรัชญา” มีคำไวพจน์ใช้สื่คำได้แก่ อภิปรัชญา ความรู้ขั้นปรมาตต์ *Meta ta physika* และอดินทรีย์วิทยา เมื่อแยกพิจารณาแล้ว จะเห็นคำว่า อภิปรัชญาและความรู้ขั้นปรมาตต์ มีความหมายที่เหมือนกัน กล่าวคือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการค้นหาความจริงสูงสุด ไม่มีอะไรที่จริงไปกว่านี้อีกแล้วภาษาปรัชญาเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า การค้นหาความจริงขั้นอันติมะ (Ultimate Reality) ในการศึกษาค้นหาความจริงดังกล่าวนั้นอาจวิเคราะห์ได้สามแนวทางตามความเป็นจริงที่เป็นพื้นฐาน นั่นคือ

๑. ความจริงขั้นสมมติ เป็นความจริงที่เราสมมติขึ้นใช้ในชีวิตรประจำวัน เช่น เราได้รับการศึกษาหรือสั่งสอนให้เรียกวัตถุที่เหลว ๆ ต่อมได้ อาบได้ ล้างถ้วยชามได้ ฯลฯ ว่า “น้ำ” ไม่เรียกเป็นสิ่งอย่างอื่น ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงขั้นสมมติ

๒. ความจริงตามสภาวะ เป็นความจริงที่อาศัยสภาพที่เป็นอยู่ แม้ว่าก่อนหน้าที่จะมีลักษณะเป็นอีกอย่าง แต่เมื่อถึงขั้นนี้มีลักษณะอย่างใด เราก็เรียกตามลักษณะเช่นนั้น เช่น การเรียกตามสภาวะนั้น อาจจะมีได้เพราะสาเหตุหลายอย่าง เป็นต้นว่า วิทยาการมีการก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ นักวิทยาศาสตร์ได้มีการศึกษาทดลอง ดังน้ำที่เราใช้ดื่ม เพราะเป็นเพียงสารประกอบไฮโดรเจน และออกซิเจน ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงตามสภาวะ

๓. ความจริงขั้นปรมาตต์ เป็นความจริงสูงสุด ดังน้ำดื่ม เมื่อวิเคราะห์ลงไปเรื่อย ๆ โดยเอาปริมาณของไฮโดรเจนและปริมาณของออกซิเจน มาแยกย่อยลงไปอีกจะได้เป็น อิเล็กตรอน โปรตอน และนิวตรอน และอนุภาคที่เล็กกว่าปริมาณแล้ว สภาวะดั้งเดิมเช่นนี้ก็หายไปจะมีแต่ความว่างเปล่า ลักษณะความจริงเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงขั้นปรมาตต์ ความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ นักปรัชญาได้แบ่งวัตถุในโลกออกเป็นสองอย่าง คือ สิ่งที่ปรากฏ (Appearance) และสิ่งที่เป็นจริง (Reality) นักปรัชญาทั่วไปยอมรับว่า สิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสทั้งห้า นั้น เป็นเพียงสิ่งปรากฏเท่านั้น ไม่ใช่ความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องมีสิ่งที่เป็นความจริงอยู่ในสิ่งที่ปรากฏนั้น นั่นคือ นักปรัชญาพยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า จะต้องต้องมีของจริงเป็นฐานรองรับในทุกปรากฏการณ์ เช่น การเห็นเชือกเป็นงู กล่าวคือ เชือกเป็นของมีอยู่จริง แต่เพราะเห็นเชือกไม่ชัด จึงเห็นเป็นงู งูในที่นี้ไม่ใช่ของจริง เป็นเพียงภาพปรากฏของเชือกเท่านั้น ทศนะเกี่ยวกับเรื่องเช่นนี้นักปรัชญาได้พูดถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันไว้ ทั้งฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกกว่า เป็นบ่อให้เกิดรูปแบบทางอุดมคติเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมพร้อมทั้งก่อตัวเป็นศิลปกรรมของมนุษยชาติตามคำเรียกชื่อ นั่นคือปรัชญาตะวันตก เรียกว่า *Metaphysics* เพราะเป็นการค้นหาความจริงที่อยู่เบื้องหลังอันจะมีผลในการทำให้แจ้งสัจจะของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และข้อเท็จจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ส่วนปรัชญาตะวันออก เรียกว่า “อภิปรัชญา หรือปรมาตต์ธรรม” เพราะเมื่อค้นพบปรมาตต์ธรรมแล้วก็จะนำมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตให้ก้าวสู่ระดับสูงของการประพฤติดต่อไป³

³ อ้างแล้ว, วิชาน สุชีวคุปต์, “อภิปรัชญา,” หน้า ๕-๘.

ความรู้ทางอภิปรัชญา จึงเป็นองค์ความรู้ทุกอย่าง และไม่จำกัดอยู่ในสาขาใดสาขาหนึ่ง โดยเฉพาะอภิปรัชญาจึงเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ต่าง ๆ เป็นศาสตร์สากล (Universal Science) แม้ว่าศาสตร์ทั้งหลายจะแตกต่างจากปรัชญาตรงที่ให้ความจริงแท้แน่นอน และมีกฎเกณฑ์เฉพาะมารองรับ แต่ศาสตร์เหล่านั้นก็ยังไม่พ้นจากกรอบของปรัชญาไปได้ เพราะปรัชญาได้ติดตามแทรกไปอยู่ดูจายตาในทุกศาสตร์ นั่นคือแต่ละศาสตร์ย่อมจะมีทฤษฎี จุดหมาย คุณค่าของตนเอง สิ่งเหล่านี้ก็คือปรัชญานั้นเอง เพราะฉะนั้น ปรัชญาจึงมีทั้งก่อนจะเป็นศาสตร์ และหลังจากการเป็นศาสตร์แล้ว เครื่องมือทางอภิปรัชญาเพื่อใช้เสาะแสวงหาความแท้จริง มีเหตุผลหรือการให้เหตุผล (Reasoning) การสังเกตและการทดลอง (Experiment) ความสงสัย (Doubt) และความประหลาดใจ (Wonder) ศรัทธาหรือความเชื่อ (Faith) และอัจฉตึกญาณหรือปัญญาหยั่งรู้ฉับพลัน (Intuition)

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ มนุษย์จึงสามารถนำหลักการที่เป็นอยู่จริง ไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ผู้ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความคิดจินตนาการต่าง ๆ จะเป็นเรื่องธรรมชาติ เรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือความเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน ได้เกิดรวมกันเป็นกลุ่มก้อนสร้างแนวคิดทฤษฎีขึ้น ค้นคว้าแสวงหาความแท้จริงเกี่ยวกับเอกภพ เกี่ยวกับโลก เกี่ยวกับจิตวิญญาณหรือแม้เกี่ยวกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของตลอดจนมรรคผลและนิพพานมีห้าทฤษฎี คือ ทฤษฎีสสารนิยม ทฤษฎีจิตนิยม ทฤษฎีเอกนิยม ทฤษฎีทวินิยม ทฤษฎีพหุนิยม ใช้ทฤษฎีเหล่านี้หาความแท้จริงตามหลักความเชื่อและพิธีกรรมของตน ดำเนินวิถีชีวิตตามหลักอภิปรัชญาที่สร้างอุดมคติให้เกิดรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปได้พัฒนาการความคิดสูงขึ้น สร้างอุดมคติที่เป็นความแท้จริงอยู่เหนือประสาทสัมผัสของวิถีชีวิตปัจจุบันที่จะเข้าถึงได้ สภาวะเช่นนั้นเรียกว่าปรมาตถธรรม เป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต และได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเช่นนั้น พร้อมกับแสดงสัญลักษณ์ให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลกในรูปของศิลปกรรมตามสถานที่สำคัญตั้งปรากฏที่ปราสาทหินพนมวันตามแนวคิดต่าง ๆ ของอภิปรัชญาในเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์

อภิปรัชญาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาหรือทฤษฎีความแท้จริงสูงสุดของศาสตร์ที่ถือได้ว่าเป็นศาสตร์แห่งการแสวงหาคูณค่าที่เป็นคุณค่าสูงสุดของมนุษยชาติ คือ ความเชื่อ พิธีกรรม และศิลปกรรมตามลำดับ ปราสาทพนมวันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ที่ บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เป็นปราสาทหินที่ใหญ่โตโดดเด่น มีเอกลักษณ์ในงานเชิงช่างที่งดงามสอดคล้อง

ประสานกับคติธรรมความเชื่อที่ถ่ายทอดออกมาเป็นงานที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว ถึงแม้ว่าปราสาทพนมวันจะเป็นศาสนสถานที่ย้ายไปแล้วในอดีต แต่ปัจจุบันกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาพร้อมทั้งยังมีความสำคัญกับสังคมในฐานะเป็นที่ให้ความรู้ในศาสตร์แขนงต่าง ๆ⁴

ซึ่งมักเป็นที่สนใจแก่มนุษย์ที่พบเห็นได้ยิบจากคำบอกเล่าในความงามก็มีความประสงค์ที่จะแวะมาเยี่ยมชมซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะเป็นลักษณะที่มีความสงสัยใฝ่รู้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือสิ่งที่ไม่มีความสามารถจะไปกำหนดให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ มนุษย์มีความคิด อารมณ์ความรู้สึกทางอุดมคติที่มีเหตุผล แต่การที่มนุษย์จะสร้างงานที่มีคุณค่าทางความเชื่อ พิธีกรรมหรือแม้แต่ศิลปกรรมก็ล้วนต้องอาศัยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ในธรรมชาติหรืออาศัยรูปแบบ สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมจึงเป็นเรื่องของอภิปรัชญาที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์นั้น มนุษย์ได้สร้างสรรค์แนวคิดออกเป็นรูปแบบของความเชื่อ และประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเช่นนั้น เมื่อกาลผ่านมานานเข้า สิ่งเหล่านั้นก็ได้รับการถ่ายทอดออกมาในรูปศิลปกรรมที่แฝงอยู่กับสิ่งนั้น ๆ อุทยานปราสาทพนมวันนั้น ก็เป็นหนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมาซึ่งถือได้ว่า มีความสำคัญและมีคุณค่าทางจิตใจ ในทางศาสนาพราหมณ์ก็เห็นว่าศิลปวัตถุสามารถทำหน้าที่นี้ได้ ถ้านำพาให้คนตระหนักถึงศีลธรรมอันดีงาม เพราะว่าศิลปะเป็นสื่อที่อธิบายถ่ายทอด อุดมคติทางความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ รวมถึงจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ดีที่สุดทางหนึ่งด้วย เช่นเดียวกับทักษะของเซนต์ ออกัสตินนัก ปรัชญาในยุคกลางเห็นว่า ความหลอกลวงของศิลปะสามารถเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะช่วยให้คนเรารู้และเข้าใจถึงความจริงได้ง่าย เช่นเดียวกับความเห็นของ อิมมานูเอล คานท์ที่เห็นว่า การ สร้างสรรค์งานศิลปะเป็นอัจฉริยภาพ หรือความสามารถส่วนตัวของศิลปินที่ไม่สามารถสอนกันได้และไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ งานศิลปะสามารถรับใช้ศีลธรรมได้ในแง่ของสัญลักษณ์ (Symbol) แต่เนื่องในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่เน้นเรื่องการศึกษา การรอบรู้ในทางวิชาการ⁵ สร้างสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นรูปร่างนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจ อิ่มเอมใจ และรู้คุณค่าด้วย มิใช่สัญลักษณ์ที่มีความหมาย คลุมเครือ งานที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นไม่เพียงใช้ฝีมือเท่านั้นแต่ยังอาศัยความคิดและจิตวิญญาณสร้างด้วยรูปแบบศิลปะภายใต้ร่มเงาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่ถูกนำมาพอกพูนเป็นเปลือก นอก

⁴ สมมาตร เกิดผล, ปราสาทพิมายเพชรน้ำเอกแห่งวิมาเยปุระ, (กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖.

⁵ นาวัน ปัญญาหาญ, “สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒.

ห่อหุ้มแก่นภายในอันเป็นสาระที่เป็นความงามในศาสนาพราหมณ์จึงมีศิลปวัตถุมากมายที่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวกระตุ้นเตือนให้มนุษย์เข้าถึงความจริงด้วยสติปัญญา อันเป็นหลักการสำคัญของอภิปรัชญาที่มีการปรับความหมายจากมุมมองทางศาสนาแบบเดิม มาสู่ความคิดให้เป็นโลกปัจจุบันเชิงอภิปรัชญาอันมีเหตุผลรองรับการใช้ศิลปะเป็นตัวกระตุ้น เป็นการสนับสนุนอย่างหนึ่งที่ชักจูงใจให้ศาสนิกชนเชื่อถือและมีความศรัทธาในศาสนายิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงวิถีชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตายของมนุษย์ภายในสังคม และวัฒนธรรมที่มีการพึ่งพาอาศัย ความเชื่อ ความศรัทธาร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ เป็นสื่อสัญลักษณ์ของผู้คนในแต่ละชุมชนที่แสดงถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละแห่งนั้นด้วย ภายใต้สังคมที่มีวัฒนธรรมความเชื่ออันถือเป็นที่ยึดทางจิตใจของผู้คน เช่น ความเชื่อเรื่องของนรก สวรรค์การเกิดและชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเหล่านี้แสดงถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาในพราหมณ์ศาสนาแบบชาวบ้านอีกด้วย (Popular Buddhism) คือมีการผสมผสานความเชื่อแบบดั้งเดิมและคติทางศาสนาพราหมณ์มาใช้ดังปรากฏใน สถานที่ต่าง ๆ จากความสงสัย ออยากที่จะเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในคติความเชื่อของฮินดู⁶

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาในประติมากรรมในปราสาทพนมวัน ซึ่งผู้วิจัยได้มีแนวคิดที่อยากจะทราบว่าประติมากรรมในปราสาทพนมวันนั้น จะได้มีคุณค่าของความเชื่อและพิธีกรรมของคุณงามความดีและความจริงได้อย่างไร การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะช่วยเพิ่มความรู้ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่แฝงความงดงามอยู่ในประติมากรรมในปราสาทพนมวันให้เข้าใจเพิ่มขึ้นได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง เพราะผู้วิจัยเห็นว่าอุทยานปราสาทพนมวันนั้น เป็นสถานที่ให้ความรู้ และเป็นสถานที่ควรที่จะรักษาไว้ เนื่องจากจะเป็นงานที่เป็นสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมที่โดดเด่นสวยงามเป็นเอกลักษณ์ชูหน้าชูตาแล้ว ก็ยังเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อกับทางศาสนาพราหมณ์ผสมกับพระพุทธศาสนาในมุมมองต่าง ๆ ที่ดึงามอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ที่ผู้วิจัยจะมีโอกาสนำเสนองานที่เป็นประติมากรรมในปราสาทพนมวันในทางสร้างสรรค์ในมุมมองที่เป็นงานทางแนวความเชื่อและพิธีกรรมที่จะสามารถส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมมากขึ้นด้วย

⁶ อ่างแล้ว, นาวัน ปัญญาหาญ, “สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน” หน้า ๓.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน
- ๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน
- ๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการจะรู้จากโครงการวิจัย

- ๒.๑ การศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรมของปราสาทพนมวันมีหรือไม่มีหรือเป็นอย่างไร
- ๒.๒ การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันเป็นอย่างไร
- ๒.๓ การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวันเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของโครงการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของวิจัยแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมในลักษณะต่าง ๆ คือ ความเป็นจริงแบบศาสนาพราหมณ์เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า โลกและชีวิต โดยศึกษาจากข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตและยังคงอยู่ในปัจจุบัน และจะกล่าวถึงข้อมูลบางส่วนที่ข้อมูลเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับอยู่กับความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่าที่เหมาะสม โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารหนังสือ บทความ ตำรา ตำนานทางประวัติศาสตร์และศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนงานวิชาการและงานวิจัยทั่วไป

โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาค้นคว้าอยู่ที่ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่มีความสำคัญ มีบทบาทและทรงอิทธิพลอยู่ในวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยมาโดยตลอด ในลักษณะความเชื่อต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ความเชื่อเกี่ยวกับกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ และศึกษาจากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันและวิถีชีวิตของสังคมที่เป็นที่รู้จัก เป็นเอกลักษณ์ ตลอดจนศิลปกรรม ซึ่งได้กำหนดเป็นลำดับ ดังนี้

- ๔.๑ ด้านเนื้อหา – ประวัติ ความเป็นมา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ และศิลปกรรม
- ๔.๒ ด้านพื้นที่ – ปราสาทหินพนมวัน
- ๔.๓ เอกสาร – งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๔.๔ หนังสือตำรา – เกี่ยวกับปราสาทต่าง ๆ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมของ ศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันในครั้งนี้ มีคำนิยามศัพท์ ดังนี้

๕.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญา หมายถึง เรื่องความแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง สิ่งที่เป็นอยู่จริงทางความเชื่อ ทั้งพิธีกรรมและศิลปกรรมที่เป็นความแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งปวง โดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือหาความแท้จริง แล้วแสดงออกซึ่งความแท้จริงที่ตรึงตราฝังจิตใจทางพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จริยศาสตร์ ศีลธรรม เป็นต้น ที่เป็นความซาบซึ้งตรึงตรา มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ ที่มนุษย์พบเห็นแล้วเจริญหู เจริญตาและเจริญใจรู้สึกซาบซึ้งปีติยินดีอิ่มเอมใจ พอใจและชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วย

๕.๒ ความเชื่อ หมายถึงทัศนคติ (ความคิด) ของร่างทรงและผู้มาขอรับ บริการจากร่างทรงในการที่จะยอมรับและยึดถือสิ่งที่ได้รู้ ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมา อธิบาย และไม่จำเป็นต้องว่าสิ่งที่เชื่อนั้นจะมีหลักฐานหรือไม่มีหลักฐาน เป็นการยอมรับต่อพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่ร่างทรงและผู้มาขอรับบริการ จากร่างทรงในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง

๕.๓ พิธีกรรม หมายถึง การทำพิธีการต่าง ๆ ของร่างทรงและผู้มาขอรับ บริการจากร่างทรง เพื่อก่อให้เกิดพลังอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นผลมาจากความเชื่อเพื่อ สร้างจิตสำนึกทางศาสนา และจงใจจิตใจชุมชน

๕.๔ ศิลปกรรม หมายถึง ผลผลิตฝีมือทางการช่าง ผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นด้วยความพากเพียรเพื่อเป็นเครื่องรับใช้สังคม เพื่อให้เกิดความมั่งคั่งและรักษาไว้ ซึ่งลักษณะที่สำคัญของหมู่ชน

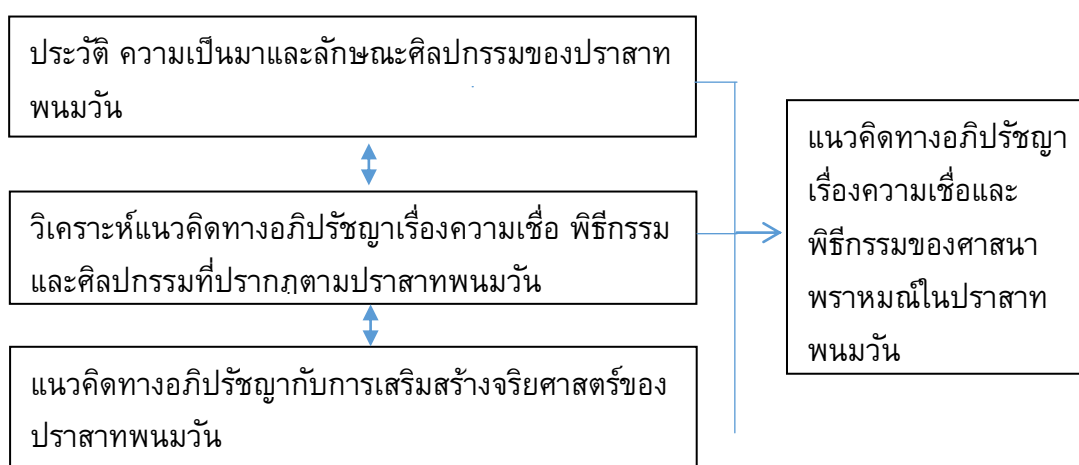
๕.๕ ศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ศาสนาดั้งเดิมตั้งแต่สมัยพระเวทของอินเดียเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ ๑,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาล เป็นศาสนาที่แปลกกว่าศาสนาอื่นตรงที่ไม่มีศาสดาพยากรณ์ เพราะเริ่มต้นจากการนับถือธรรมชาติต่าง ๆ ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นผู้ดลบันดาลสรรพสิ่งทั้งปวง จึงมีลักษณะเป็นพหุเทวนิยม คือ นับถือเทพเจ้าหลายองค์แล้วเปลี่ยนแปลงไปที่ละขั้นจนถึงขั้นนับถือเทพเจ้าองค์เดียวที่เป็นนามธรรม คือ เอกเทวนิยม ในที่สุด และได้วิวัฒนาการมาเป็นศาสนาฮินดู มีเทพพระเจ้าสูงสุดสามองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ รวมเรียกว่า ตรีมูรติ

๕.๖ ปราสาทพนมวัน หมายถึง ปราสาทที่ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรม ในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างราวพุทธ

ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถานต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มี
งามขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน
ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา
ปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วย
ประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมีบารายหรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชนเรียกว่า
สระเพลง และมีปราสาทอื่นและปรางค์เป็นองค์ประกอบด้วย

๑.๖ กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
วิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนม
วัน ในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแนวคิดทาง
ปรัชญาท้องถิ่น หนังสือวิชาการทางท้องถิ่น เอกสารทางวิชาการ หนังสือแปลจากนักโบราณคดี
ต่างประเทศที่มาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับปราสาทพนมวันขึ้นแล้วเขียนเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น
เป็นภาษาอังกฤษ เป็นต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ดูทุกแง่มุมของปราสาทพนมวัน
ที่เขียนไว้ แล้วจึงได้กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นกรอบแนวคิดทางวิจัยที่
สำคัญของเรื่องในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. พรพรม ชลารัตน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า มีแนวคิดเชิงอภิปรัชญาตามคติของศาสนาพราหมณ์แฝงอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนครศรีธรรมราช แนวคิดเชิงอภิปรัชญาที่สามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้สามประเด็น คือ ความเป็นจริงของเทพเจ้า ความเป็นจริงของโลก และความเป็นจริงของชีวิต

ความเป็นจริงของเทพเจ้าซึ่งปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนครศรีธรรมราชที่ค้นพบ คือ เชื่อว่าเทพเจ้าเป็นผู้สร้าง ผู้กำหนด ผู้กำกับความเป็นไปของโลกและชีวิต และเชื่อว่าเทพเจ้าที่มีอยู่ มีคุณลักษณะพิเศษ มีคุณสมบัติแตกต่างกันไป โดยความเชื่อดังกล่าวถูกนำมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ความเป็นจริงของโลกซึ่งปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนครศรีธรรมราชที่ค้นพบคือ เชื่อว่าโลกที่เราอาศัยอยู่หรือโลกมนุษย์ มิได้เป็นโลกเดียวในสากลจักรวาล แต่ยังมีโลกอื่นอีกในต่างมิติซ้อนกันอยู่ คือ โลกอมมนุษย์ โดยเชื่อว่าโลกทั้งหมดต่างก็ได้ถูกสร้างขึ้นและอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเทพเจ้าผู้สร้าง

ความเป็นจริงของชีวิตซึ่งปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนครศรีธรรมราชที่ค้นพบแล้วนี้คือ เชื่อว่าชีวิตปัจจุบันที่เกิดขึ้นมีผู้สร้าง และจากการสร้างนี้ทำให้ชีวิตมีความเป็นไปต่างกันตามกฎแห่งกรรม ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเทพเจ้าผู้สร้างเรียกว่าพรหมลิขิต นอกจากนี้ยังเชื่อในการมีอยู่ของชีวิตหลังความตาย โดยเห็นว่าชีวิตมิได้สิ้นสุดลงเมื่อตาย ซึ่งทั้งชีวิตปัจจุบันและชีวิตหลังความตายต่างก็อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเทพเจ้าผู้สร้างเช่นกัน

แนวความคิดเชิงอภิปรัชญาทั้งสามประเด็นที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนครศรีธรรมราชแสดงให้เห็นว่า ชาวนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนได้นำเอาหลัก

แห่งความเป็นจริงตามคติของศาสนาพราหมณ์มาผสมผสานกับหลักความเชื่อในพระพุทธศาสนา จนปรากฏออกมาเป็นเอกลักษณ์ของชาวนครศรีธรรมราช ดังที่ปรากฏและรับรู้กันโดยทั่วไป⁷

๒. พระครูอินทบูรพาภิรม (สมุห์ สุลินทรปุรณ) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินพนมรุ้ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิจัยแนวคิดทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ เพื่อศึกษาประติมากรรมปราสาทหินพนมรุ้ง เพื่อวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ในประติมากรรมปราสาทหินพนมรุ้ง ผลการวิจัยพบว่า สุนทรียศาสตร์ เป็นปรัชญาส่วนหนึ่งในปรัชญาสาขาคุณวิทยา ที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความสวย ความงาม ความไพเราะโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความงามด้านศิลปะ เพื่อหามาตรการสำหรับตัดสินความงาม สำหรับทฤษฎีที่เป็นเกณฑ์ตัดสินความงามมี ๓ ทฤษฎี คือ ทฤษฎีวัตถุวิสัย ทฤษฎีอัตนัยนิยม และทฤษฎีสัมพัทธวิสัย ประติมากรรมของปราสาทหินพนมรุ้ง มีลักษณะความงามที่เป็นเอกลักษณ์ บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อความศรัทธา ความดีของบุคคลในสมัยนั้น ประติมากรรมของปราสาทหินพนมรุ้งที่ปรากฏมีทั้งประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อศาสนาฮินดู และในคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ประติมากรรมของปราสาทหินพนมรุ้งมี ๓ ลักษณะ คือ ๑. ประติมากรรมลอยตัว ๒. ประติมากรรมนูนสูง ๓. ประติมากรรมนูนต่ำ สำหรับประเด็นเรื่องปัญหาความมีอยู่ของความงามในประติมากรรมของปราสาทหินพนมรุ้ง

ทฤษฎีอัตนัยนิยมเห็นว่าทางสุนทรียศาสตร์ คือ คุณสมบัติของจิตหรือความรู้สึกตอบสนองทางด้านสุนทรียศาสตร์ผู้รับรู้ ที่มีต่อวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใด ๆ ของวัตถุทางสุนทรียศาสตร์ ความรู้สึกตอบสนองในเชิงสุนทรียศาสตร์นี้ เช่น ความชอบ ความเพลิดเพลิน หรือความพึงพอใจ

ทฤษฎีวัตถุนิยมเห็นว่า คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ คือ คุณสมบัติของวัตถุทางสุนทรียศาสตร์ คุณสมบัติทางสุนทรียศาสตร์นี้ เป็นคุณสมบัติดั้งเดิมที่ติดตัววัตถุทางสุนทรียศาสตร์มาตั้งแต่แรกเริ่ม และมันมีความเกี่ยวข้องกับตัววัตถุทางสุนทรียศาสตร์เพียงอย่างเดียว เมื่อคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์เป็นคุณสมบัติของวัตถุคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นสิ่งสัมบูรณ์ สิ่งที่เป็นสัมบูรณ์ค่าของมันย่อมคงที่และแน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึก หรือความพึงพอใจของใครหรือสิ่งอื่นใด

ทฤษฎีสัมพัทธนิยมเห็นว่า หลักเกณฑ์การตัดสินของความงามนั้นไม่ใช่กฎที่สมบูรณ์ตายตัว เพราะจักเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อม เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดคล้าย ๆ กับกลุ่มอัตนัย แต่ต่างกันตรงที่กลุ่มสัมพัทธวิสัยนั้นมีความเชื่อว่า กฎเกณฑ์การตัดสินทางความงามนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะสิ่ง แวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นหรือขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศตลอดจนดินฟ้าอากาศของแต่ละพื้นที่ โดยไม่ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจารณ์

⁷ พรพรม ชลรัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๔, หน้า ๕.

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามในประติมากรรมปราสาทหินพนมรุ้ง มีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ความมีอยู่ของความงามในประติมากรรมปราสาทหินพนมรุ้ง ก็คือ ความดี การที่จะตัดสินใจว่า ความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีความงามไปด้วย เพราะฉะนั้น ความงามในประติมากรรมปราสาทหินพนมรุ้ง จึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนแนวคิดตะวันตก หากนำแนวคิดทั้ง ๓ ทฤษฎีดังกล่าวมาตัดสินอาจทำให้ไม่เข้าถึงความมีอยู่ของความงามได้ ความงามในประติมากรรมปราสาทหินพนมรุ้ง นอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพแล้ว แต่ก็ยังมีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความอึดทางจริยศาสตร์อีกด้วย⁸

๓. พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา (ใจหาญ) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิด สุนทรียศาสตร์ใน พุทธปรัชญาเถรวาท โดยประมวลเอาแก่นความคิดทางพระพุทธศาสนา เรื่องพุทธธรรมและปรัชญาของเพลโต, คลีฟเบลล์, และลีโอ ตอลสตอยเป็นแม่บท ทั้งนี้ก็เพื่อประยุกต์ โครงสร้างทางความคิดสุนทรียศาสตร์ เชิงศีลธรรมของแนวทั้งเหล่านี้ขึ้น นอกจากนี้ ยังได้ วิเคราะห์ให้เห็นถึงความคิดสุนทรียศาสตร์ทั้งหลาย ทั้งในส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไปอีก ผลจากการวิจัย พบข้อสรุปเกี่ยวกับแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท ดังนี้ สุนทรียศาสตร์แบบตะวันตก มีความเชื่อพื้นฐานที่ขัดแย้งกันตามแต่ละทฤษฎี ซึ่งศีลธรรมนิยมและศิลปะนิยมล้วนให้เหตุผลแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง และสัมพัทธนิยมได้มีแนวทางในการประนีประนอมทั้งสองทฤษฎีนั้นเข้าด้วยกัน คุณค่าศิลปะทางสุนทรียะ คือ คุณสมบัติของวัตถุที่ถูกสร้างสรรค์และตกแต่งให้เกิดความงามไม่ได้เป็นสุนทรียะเพราะใคร ๆ ให้การยอมรับว่าเป็นสุนทรียะ ความเป็นสุนทรียะไม่ได้มีเพราะการยอมรับว่าเป็นสุนทรียะ โดยมนุษย์เป็นผู้กำหนด หรือตัดสินให้เป็นหรือไม่เป็น แต่เป็นสุนทรียะเพราะวัตถุนั้น ๆ มีคุณสมบัติแห่งความเป็นสุนทรียะแล้วอย่างแท้จริง คุณสมบัติทางสุนทรียะนี้ เป็นคุณสมบัติดั้งเดิมที่ติดตัววัตถุทางสุนทรียะมาแต่แรกเริ่ม และมีความเกี่ยวข้องกับวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียวเมื่อคุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัติของวัตถุ คุณค่าทางสุนทรียะจึงมีลักษณะเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (Absolute) สิ่งที่เป็นสิ่งสัมบูรณ์ย่อมมีค่าที่แน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกหรือความพึงพอใจของใครหรือสิ่งอื่นใด มันมีค่าในตัวหรือสำหรับตัวเองโดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น นอกเหนือตัวมัน สิ่งที่มีคุณค่าทางสุนทรียะย่อมมีคุณค่าทางสุนทรียะอยู่ดี แม้ว่าไม่มีใครหรือสิ่งอื่นใดไปรับรู้มัน เมื่อเราเข้าไปรับรู้ เราอาจเกิดความชอบหรือสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่ถ้าเราไม่รับรู้มัน คุณค่าทางสุนทรียะของมันก็ยังคงอยู่ คุณค่าทางสุนทรียะคือคุณสมบัติที่ติดตัววัตถุ และเป็นอิสระจากความรู้สึกของมนุษย์หรือสิ่งอื่นใดโดยนัยยะนี้ จัดเป็นวัตถุวิสัย ส่วนทฤษฎีที่แย้งแนวคิดข้างต้น

⁸ พระครูอินทบูรพาภิรม (สมุห์ สุลินทรานุรักษ์) “การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินพนมรุ้ง” รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗, หน้า ๕๑๒.

คือ วัตถุประสงค์มีคุณค่าทางสุนทรียะต้องได้รับการยินยอมหรือยอมรับว่างามจากผู้ชื่นชอบหรือชื่นชม ความงามนั้น ๆ หากไม่สามารถทำให้ผู้ชื่นชมศิลปะเข้าถึงความงามนั้น ๆ ได้ ศิลปะย่อมไม่มีคุณค่า เพราะคุณค่าของศิลปะต้องมีเจตนาในการสื่อความงามสู่ผู้รับชมหรือชื่นชอบศิลปะ สัมพัทธนิยมได้กล่าวถึงการประนีประนอมทั้งสองทฤษฎีเข้าด้วยกันเพราะเห็นว่า คุณค่าของความงามหรือศิลปะต้องประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์และผู้รับรู้วัตถุประสงค์หรือศิลปะนั้น ๆ จึงจักเกิดความชื่นชมหรือเข้าถึงความงามของศิลปะได้ พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามใน ๒ มิติคือ ความงามในมิติทางธรรมและความงามมิติทางโลก ซึ่งความงามในมิติทางธรรมนั้นหมายถึง ความงามที่เป็นลักษณะของธรรมหรือความจริง อันเป็นผลจากคุณภาพหรือคุณสมบัติของธรรมะ ซึ่งปรากฏต่อการรับรู้ของมนุษย์ผู้มีญาณ หรือแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ผู้ทรงศีลทรงธรรม ทำให้ผู้คนทั่วไปรับรู้และเห็นได้ ว่าเป็นผู้มีธรรมหรือผู้ที่งามโดยไม่จำกัดอายุ เพศ และวัย ความงามของธรรม จัดได้ว่าเป็นวัตถุประสงค์ เนื่องจากเป็นความงามซึ่งเป็นคุณสมบัติเชิงวัตถุประสงค์ของธรรมอันปรากฏ ปรากฏการณ์ความงามของธรรมจึงเป็นสิ่งสากลทุกคนที่รู้ หรือสัมผัสได้ย่อมมีความเข้าใจที่ตรงกัน และแม้ว่าผู้คนจะไม่อาจรับรู้ได้ ความงามของธรรมะก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ความงามในมิติทางโลกซึ่งจัดเป็นความงามทางวัตถุประสงค์ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผลของการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างคุณภาพ หรือคุณสมบัติของวัตถุประสงค์กับกิเลส คือ ความพอใจหรือความยินดียินร้าย ซึ่งเป็นอารมณ์ที่เกิดการปรุงแต่งตามแต่จริตของแต่ละคน จึงเป็นความรู้สึกเกี่ยวกับความงามของวัตถุประสงค์ที่รับรู้ และอารมณ์ที่เข้ามากระทบแตกต่างกันไปตามอำนาจและอิทธิพลของกิเลสของแต่ละคน สำหรับผู้ที่ไม่มิกิเลส ย่อมไม่มีความรู้สึกความงามอันเป็นไปในลักษณะความใคร่หรือหลงใหลไปตามอำนาจกิเลสเลย หากแต่รับรู้อารมณ์ที่เข้ามากระทบด้วยความมีสติอยู่ตลอดนั่นเอง ฉะนั้น ความงามในมิติทางโลกหรือความงามทางวัตถุประสงค์เช่นนี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นจิตวิสัยอันเนื่องด้วยวัตถุประสงค์ และกล่าวถึงความงามในลักษณะนี้ตามโลกิยะหรือตามบัญญัติของโลกเท่านั้น แต่ความงามลักษณะนี้หาเป็นความงามที่แท้จริงไม่ ซึ่งไม่มีคุณค่าหรือเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตสำหรับผู้ต้องการเข้าถึงความงามที่แท้จริงแต่อย่างใด เพราะความงามที่แท้จริง ต้องเป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อการดับกิเลสเครื่องเศร้าหมองนั่นเอง โดยทัศนะที่ใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนามากที่สุด คือ แนวคิดแบบสัมพัทธนิยมและศีลธรรมนิยม⁹

๔. พระมหาสมัย ฐมมสาโร (กองหอม) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ นั่นคือ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ เพื่อศึกษาประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย และเพื่อวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย ผลการวิจัยพบว่า สุนทรียศาสตร์เป็นปรัชญาส่วนหนึ่งในปรัชญาสาขาคุณวิทยา (Axiology) ที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง

⁹ พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา (ใจหาย), “การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓, หน้า ๑-๒.

ความสุข ความงาม ความไพเราะโดยเฉพาะอย่างยิ่งความงามด้านศิลปะเพื่อหามาตรการสำหรับตัดสินความงาม สำหรับทฤษฎีที่เป็นเกณฑ์ตัดสินความงามมี ๓ ทฤษฎีคือ ทฤษฎีวิัตถุวิสัย ทฤษฎีทฤษฎีอัตนัยนิยม ทฤษฎีสัมพัทธวิสัย ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายมีลักษณะความงามที่เป็นเอกลักษณ์ บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อความศรัทธา ความดีของบุคคลในสมัยนั้น ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายที่ปรากฏมีทั้งประติมากรรมที่สร้างขึ้นมา ในคติความเชื่อศาสนาฮินดูและในคติความเชื่อพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ประติมากรรมของปราสาทหินพิมายปรากฏมี ๓ ลักษณะ คือ ๑. ประติมากรรมลอยตัว ๒. ประติมากรรมนูนสูง ๓. ประติมากรรมนูนต่ำ สำหรับประเด็นเรื่องปัญหาความมีอยู่ของความงามในประติมากรรมของปราสาทหินพิมายทฤษฎีทฤษฎีอัตนัยนิยม (Subjective Theory) เห็นว่าทางสุนทรียะ คือ คุณสมบัติของจิตหรือความรู้สึกตอบสนองทางด้านสุนทรียะของผู้รับรู้ที่มีต่อวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว โดยไม่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติใด ๆ ของวัตถุทางสุนทรียะ ความรู้สึกตอบสนองในเชิงสุนทรียะนี้ เช่น ความชอบ ความเพลิดเพลิน หรือความพึงพอใจ ทฤษฎีวิัตถุนิยมเห็นว่า คุณค่าทางสุนทรียะ คือ คุณสมบัติของวัตถุทางสุนทรียะ คุณสมบัติทางสุนทรียะนี้ เป็นคุณสมบัตินิ่งที่ติดตัววัตถุทางสุนทรียะมาตั้งแต่แรกเริ่ม และมันมีความเกี่ยวข้องกับตัววัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว เมื่อคุณค่าทางสุนทรียะเป็นคุณสมบัตินิ่งของวัตถุ คุณค่าทางสุนทรียะจึงมีลักษณะเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (Absolute) สิ่งที่เป็นสัมบูรณ์ค่าของมันย่อมคงที่และแน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึก หรือความพึงพอใจของใครหรือสิ่งอื่นใด ทฤษฎีสัมพัทธนิยมเห็นว่า หลักเกณฑ์การตัดสินของความงามนั้นไม่ใช่กฎที่สมบูรณ์ตายตัว เพราะจักเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อม เป็นกลุ่มที่มีแนวคิดคล้าย ๆ กับกลุ่มอัตถินิยม แต่ต่างกันตรงที่กลุ่มสัมพัทธวิสัยนั้นมีความเชื่อว่า กฎเกณฑ์การตัดสินทางความงามนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อม วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นหรือขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ตลอดจนจินตนาการของแต่ละพื้นที่ โดยไม่ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจารณ์ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาความมีอยู่ของความงามแล้ว ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายมีลักษณะที่สอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนา อาจกล่าวได้ว่าความมีอยู่ของความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายก็คือความดี การที่จะตัดสินว่าความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ต้องพิจารณาถึงคุณค่าแห่งความดีงามไปด้วย เพราะฉะนั้น ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมายจึงมีลักษณะที่ไม่เหมือนแนวคิดตะวันตก หากนำแนวคิดทั้ง ๓ ทฤษฎีดังกล่าวมา ตัดสินอาจทำให้ไม่เข้าถึงความมีอยู่ของความงามได้ ความงามของประติมากรรมในปราสาทหินพิมาย นอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียภาพแล้ว แต่ก็ยังมีประติมากรรมที่ให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์อีกด้วย¹⁰

¹⁰ พระมหาสมัย ธรรมสาโร (กองหอม) “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ ประติมากรรมในปราสาทหินพิมายรายงานการวิจัย, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, หน้า ๑.

๕. สมเกียรติ ตั้งนโม ได้วิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโต กล่าวว่า ความงามไม่ใช่คุณสมบัติของศิลปกรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติด้วย ไม่ว่าจะเป็นความงามของแสงอาทิตย์ ยามรุ่งอรุณ หรือแสงจันทร์ยามเที่ยงคืน การถกปัญหาเรื่องสุนทรียศาสตร์ในปรัชญา ก็นรวมถึงสุนทรียศาสตร์ในทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ถือว่ามีสุนทรียะได้จริง ไม่ว่าจะเป็นความงามตามธรรมชาติ หรือความงามในศิลปกรรม ความน่าเกลียดน่ากลัวในจินตนาการ ความประเสริฐ ความบริสุทธิ์ ความศรัทธาต่อคำสอนทางศาสนา ฯลฯ ล้วนเป็นเรื่องของความงาม ครอบคลุมขอบเขตและความหมายของสุนทรียศาสตร์ทุกประการ สุนทรียศาสตร์ เป็นสาขาหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Axiology) หรือปรัชญาบริสุทธิ์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องความงาม ทั้งความงามในศิลปะและความงามในธรรมชาติ รวมทั้งรสนิยม โดยศึกษาถึงบ่อเกิดของความงามและมาตรฐานแห่งคุณค่าในการตัดสินเกี่ยวกับศิลปะ นับได้ว่า สุนทรียศาสตร์เป็นวิชาอิสระ ที่ทำหน้าที่ศึกษาเกี่ยวกับผลงานด้านศิลปะแขนงต่าง ๆ กระบวนการในการคิดสร้างสรรค์และการชื่นชมในศิลปะ ตลอดจนถึงแง่มุมต่าง ๆ ของธรรมชาติ รวมทั้งการกระทำของมนุษย์ ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบข่ายของธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ถือได้ว่างาม หรือน่าเกลียดอันเกี่ยวกับรูปแบบ และคุณลักษณะทางประสาทสัมผัสของมนุษย์¹¹

๖. อภิญา เงินดี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาในฐานะทุนทางสังคม-วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่าสองฝั่งแม่น้ำเมย การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบันของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชนชายแดนไทย-พม่า สองฝั่งแม่น้ำเมย และเพื่อศึกษาการพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่า สองฝั่งแม่น้ำเมย โดยใช้ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นทุนทางสังคม-วัฒนธรรมเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนามเป็นหลักพื้นที่วิจัยได้แก่ ชุมชนชายแดนไทย-พม่า สองฝั่งแม่น้ำเมย ตำบลน้ำเมย ๔ หมู่บ้าน กลางแม่น้ำเมย ๕ หมู่บ้าน และปลายแม่น้ำเมย ๓ หมู่บ้าน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษา กลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเจาะจงจำนวน ๑๔๐ คน ประกอบด้วยกลุ่มผู้รู้ จำนวน ๒๘ คน กลุ่มผู้ปฏิบัติจำนวน ๘๔ คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน ๒๘ คน เครื่องมือที่ใช้ในการ เก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสำรวจแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม ตรวจสอบข้อมูลโดยใช้ เทคนิคการตรวจสอบแบบสามเส้า และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ประวัติ

¹¹ สมเกียรติ ตั้งนโม, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโต” รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๓๔, หน้า ๖.

ความเป็นมาของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาของชุมชนชายแดนไทย-พม่า สองฝั่งแม่น้ำเมย มีมาตั้งแต่ครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราช ส่งสมณทูตเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้เกิดการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมในสิ่งเหนือธรรมชาติได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี เทพ และสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษ เช่น นาค สิงห์ นรสิงห์และหงส์ จวบจนปัจจุบันความเชื่อของผู้คนในชุมชนชายแดนไทย-พม่าสองฝั่ง แม่น้ำเมย ยังคงผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและผี ความเชื่อในพระรัตนตรัย อันได้แก่ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ จึงเป็นคู่ขนานไปกับความเชื่อในผีเสื้อวัดหรือที่ชาว พม่าเรียกว่า นัต ความเชื่อในท้าวจตุโลกบาล รวมทั้งความเชื่อในสัตว์หรือพืชพันธุ์ที่มีลักษณะพิเศษ สภาพปัจจุบันของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชน ชายแดนไทย-พม่า พบว่า ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าสะท้อนผ่าน การบูชาพระพุทธรูป ต้นโพธิ์ และเจดีย์ที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมสะท้อนผ่านการปฏิบัติตนตามหลักธรรมในพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวข้องติดต่อกับพระสงฆ์สะท้อนผ่านการเคารพพระสงฆ์ของผู้คนทุกชนชั้น ความเชื่อในการสร้างถาวรวัตถุขึ้นนั้นพบว่ามีพุทธศาสนิกชนไทยนิยมสร้างพระพุทธรูปชินราช พุทธศาสนิกชนพม่านิยมสร้างพระอุปคุต พระมหามัณเฑียร และพระพุทธรูปหินอ่อน อีกทั้งยังนิยมสร้างเจดีย์ ความเชื่อเรื่องผีหรือวิญญาณทั้งชาวไทยและพม่ามีความคล้ายคลึงกัน ผีมีหลายคน โดยมีพระอินทร์เป็นหัวหน้าสูงสุด ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ที่มีลักษณะพิเศษทั้งชาวไทยและพม่าจะบูชาสัตว์เหล่านี้เช่นกัน สำหรับประเพณี ๑๒ เดือน และการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะปฏิบัติแตกต่างกันออกไปตามกิจกรรมทางประเพณีที่มีผู้คนทั้งสองยังจัดรวมกันได้แก่ สงกรานต์ ลอยกระทง ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และปอยสังลอง หรือการบวชลูกแก้ว การพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่า สองฝั่งแม่น้ำเมย โดยใช้ ความเชื่อประเพณีและ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในฐานะทุนทางสังคม-วัฒนธรรม พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทุกภาคส่วนของทั้งสองประเทศควรร่วมมือกันพัฒนาได้แก่ การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น เชื่อมโยงการไหว้พระมหามัณเฑียร วัดไทยวัฒนธรรมของไทยสู่การไหว้พระมหามัณเฑียร วัดสวนมินวุ่นเมียวดี และวัดในมณฑลเอยของพม่า การไหว้พระธาตุหินกิวของไทยสู่การไหว้พระธาตุอินทร์ แขนงของพม่า ด้านการส่งเสริมและพัฒนาสนับสนุนพระพุทธศาสนาในระดับรัฐบาล ควรมีโครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ระหว่างสองประเทศ โดยแลกเปลี่ยนทั้งพระธรรมทูตและพระนักศึกษ ส่งเสริมใหม่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน มีการใช้สื่อเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างสองประเทศในระดับประชาชน แม้ว่าประชาชนในชุมชนชายแดนไทย-พม่า จะร่วมกันจัดกิจกรรมทางประเพณีเป็นปกติแล้ว ภาครัฐควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมประเพณีที่ได้

แสดงออกถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมนี้ด้วย โดยสรุปแล้ว การใช้ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในฐานะทุนทางสังคม-วัฒนธรรม เพื่อพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่าสองฝั่งแม่น้ำเมยควรประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนของสังคมของทั้งสองประเทศ โดยเคารพเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมทั้งมีการบริหารจัดการร่วมกันทั้งในระดับรัฐและเอกชน เพื่อรักษาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสองประเทศ¹²

๗. พระเกียรติวิทย์ อุดตสนโต (โอชาวัฒน์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง:กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องกับร่างทรง เพื่อวิเคราะห์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการทรงเจ้า เพื่อศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการประกอบพิธีกรรมของร่างทรงเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างร่างทรงกับพระ รัตนตรัย และเพื่อศึกษาอิทธิพลของร่างทรงที่มีต่อสังคมไทย การเก็บข้อมูลได้จากเอกสารต่าง ๆ การเข้ามีส่วนร่วมในพิธีกรรมไหว้ครู และจากการสัมภาษณ์ รวมทั้งจากแบบสอบถามที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง ๙๕ คน การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS for windows version ๑๑ หา ค่าความถี่ ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบค่าที (t-test) แจกแจงในรูปตาราง ผลการศึกษาพบว่า

๑. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับร่างทรง ใช้แนวความคิดทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา รวมทั้งวิญญานนิยมและลัทธิเจตนิยม เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม เก็บข้อมูล และการวิเคราะห์เนื้อหา

๒. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการทรงเจ้า ในทัศนะทางพระพุทธศาสนา ร่าง ทรงและการทรงเจ้า จัดอยู่ในกลุ่มอุปาทาน๔ ชนิด อัตตวาทุปาทานและสีลัพพตูปาทานและเป็น เดรัจฉานวิชา แต่มีหลักธรรมหลายหมวดที่น่าจะส่งผลต่อแนวคิดเรื่องร่างทรง (วิญญานนิยม) คือ เรื่องโอปปาติกะ(ในโยนิ๔) เรื่องเทพ/เทวดา (ในเทพ ๓ ภูมิ ๔ คติ ๕) เรื่องสัตว์โลก (ในโลก๓) , เรื่อง สังขารและวิญญาน (ในขันธ ๕) และเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่ (สังสารวัฏ) ที่ ยืนยันถึงการมีอยู่จริง ของ ปรโลกและสวรรค์ อันเป็นเนื้อแท้แก่นสารหลักของความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและพิธีทรงเจ้าเข้าผี ส่วน หลักธรรมที่ส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรมนั้นประกอบด้วย ๑.๑ หลักศรัทธา เป็นความเชื่อในระบบความคิดอย่างหนึ่งโดยไม่มีการพิสูจน์ไม่ต้องการเหตุผล ภาพความเชื่อของร่างทรงจะปรากฏอยู่ในพิธีกรรมที่ร่างทรงได้กำหนดขึ้นมา ๑.๒ หลักกรรม ใน

¹² อภิญา เงินดี, การศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาในฐานะทุนทางสังคม-วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่าสองฝั่งแม่น้ำเมย,รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๕๔, หน้า ๒.

บริบทกรรมตามนัยทางพระพุทธศาสนา แต่มิใช่ทฤษฎีกรรมที่ถูกต้องในทางพระพุทธศาสนา เช่นการทำสิ่งดี เพื่อที่จะได้สิ่งตอบแทนที่เป็นความดีงาม ทั้งในส่วนของวัตถุและความพึงใจที่เป็นนามธรรม ๑.๓ การบำเพ็ญบารมี ทำให้เกิดระบบของการเสียสละ ในรูปแบบต่าง ๆ ของผู้ปฏิบัติ ตามคำแนะนำของร่างทรง ๓. การประยุกต์หลักศรัทธา กรรม และการบำเพ็ญบารมีในการประกอบพิธีกรรม ของร่างทรงนั้น ไม่ได้แยกอย่างเด็ดขาดออกเป็นส่วน แต่จะมีความเกี่ยวเนื่องจนเป็นเนื้อเดียวกัน สำเร็จเป็นพิธีกรรมที่มีความแนบแน่นในแนวเดียวกัน เช่น ในพิธีกรรมไหว้ครู ปรากฏชัดเจนถึงการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในพิธีกรรม เป็นการ แสดงให้เห็นถึงหลักความเชื่อ ที่มีการระลึกถึง พระรัตนตรัย แต่มีลักษณะไสยศาสตร์แทรกปนอยู่ ๔. ร่างทรงกับพระรัตนตรัย มีความสัมพันธ์กันในภาวะแบบความเชื่อถือน้อมรับมา และปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคม ร่างทรงเป็นผู้ที่ทำหน้าที่เผยแพร่พระรัตนตรัย และเป็นผู้มีความเชื่อมั่นคงอยู่ในพระรัตนตรัย ได้รับประสบการณ์ตรง มีการแนะนำคนอื่น ให้ ศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ซึ่งถูกยกไว้เป็นที่เคารพในระดับสูง ๕. ร่างทรงมีบทบาทสูงในด้านให้คำแนะนำส่วนอิทธิพลของร่างทรงที่มีต่อสังคมไทย ทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง พบว่าอยู่ในระดับปานกลาง จากการสัมภาษณ์ร่างทรง ๑๖ คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นร่างแฝง “องค์” สายฤษีมากที่สุด ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของร่างทรงนั้นส่วนใหญ่ คือ ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติธรรม ความเชื่อในพระรัตนตรัย ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ และความเชื่อเรื่อง นิพพานตามลำดับ ความเชื่อเหล่านี้นำไปสู่พิธีกรรมตามบริบทของความเชื่อ นั้น ๆ พิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาของร่างทรงที่ประกอบส่วนใหญ่ คือ การสวดมนต์ ไหว้พระ รongลงมาคือการรักษา คีล การปฏิบัติธรรม การทำบุญทอดกฐิน-ผ้าป่า สร้างพระพุทธรูป การเลี้ยงพระ ถวายสังฆทาน พรหมน้ำมนต์ตามลำดับ ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาของร่างทรง พบว่า ความเชื่อส่วนใหญ่ของร่างทรงที่ เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทาง พุทธศาสนา คือ ความเชื่อในการปฏิบัติธรรม รongลงมา คือความเชื่อในเรื่องการสวดมนต์ ความ เชื่อในเรื่องการถือศีล กินเจเลี้ยงพระถวายสังฆทาน และความเชื่อในการทอดกฐิน ผ้าป่า ทำบุญ สาธารณประโยชน์ ร่างทรงที่มีความเชื่อทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมที่กระทำสูงสุดคือการปฏิบัติ ธรรม รongลงมาคือการสวดมนต์ ร่างทรงที่มีความเชื่อด้านอื่น ๆ พิธีกรรมที่กระทำสูงสุดคือ พิธี การไหว้ครูรongลงมา คือ การรับขัน¹³

¹³ พระเตียรวิทย์ อดตสนโต (โอชาวัฒน์), ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง:กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๙, หน้า ๔.

๘. พระปลัดวิทยา สิริภทฺโท (เที่ยงธรรม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวพุทธ:กรณีศึกษาพระธาตุห้าหนองของประชาชน ชาวจังหวัดหนองคาย โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้าง พระธาตุห้าหนองจังหวัดหนองคาย ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุห้า หนองของประชาชนจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า พระธาตุห้าหนอง จังหวัดหนองคาย เป็นพระธาตุที่บรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ คือ พระธาตุพระบาทกำขวา (เมืองขวา) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๘ โดยพระอรหันต์ทั้ง ๕ รูป ต่อมาพระเจ้า ไชยเชษฐาธิราชได้สร้างเจดีย์ใหญ่ครอบไว้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และพระธาตุห้าหนอง ได้ พังทลายลงในแม่น้ำโขง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐ ประชาชนจังหวัดหนองคายได้สร้างพระธาตุห้าหนอง จำลองขึ้นทดแทนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ประชาชนจังหวัดหนองคายมีความเชื่อว่า พระธาตุห้าหนอง เป็นเจดีย์ที่พระอรหันต์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุจริง และองค์พระธาตุมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ดลบันดาล ให้ผู้ที่ศรัทธาแคล้วคลาดปลอดภัยและเป็นสิริมงคลต่อตัวเองพิธีกรรมการบูชาพระธาตุ คือการบวงสรวง จุดบั้งไฟถวาย แข่งเรือยาวถวาย ถวาย ปราสาทผึ้ง การลอยอังคาร และการไหลเรือไฟ พิธีกรรมดังกล่าว เมื่อได้สืบทอดกันมาจน กลายเป็นประเพณีที่จะต้องปฏิบัติทุกปี แต่ในปัจจุบันมีรูปแบบและวิธีการที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย จากการสักการบูชากลายเป็นการประกวดแข่งขันกันโดยมีเงินรางวัลเป็นตัวล่อในที่สุด¹⁴

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality research) ที่เป็นการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งภาพถ่ายของปราสาทพนมวันมาวิเคราะห์ข้อมูล และวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. ศึกษาจากภาพถ่ายศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย เอกสาร ตำราวิชาการ หนังสือบทความต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับอภิปรัชญา

๒. ศึกษาวิเคราะห์ และค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากงานวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางอภิปรัชญาในปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

¹⁴ พระปลัดวิทยา สิริภทฺโท (เที่ยงธรรม), การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวพุทธ:กรณีศึกษาพระธาตุห้าหนองของประชาชนจังหวัดหนองคาย,รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, หน้า ๓.

๓. ศึกษาปรัชญาแนวคิดและอิทธิพลในการสร้างสรรค์ผลงาน รวมทั้งลักษณะรูปแบบผลงานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับปราสาทพนมวัน

๔. ศึกษาวิเคราะห์อภิปรัชญาต่าง ๆ ในพุทธปรัชญาทั้งพระไตรปิฎกภาษาไทยและบาลี

๕. ศึกษาปราสาทพนมวันที่เป็นของจริง ทั้งในส่วนบริเวณพื้นที่ ตัวปราสาท ลักษณะของปราสาท ตัวประกอบของปราสาท องค์ประกอบต่าง ๆ ของปราสาท

๖. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรอบรู้เรื่องปราสาทพนมวัน ทั้งในผู้มีความเชี่ยวชาญทางภาครัฐ และประชาชนทั่วไป

๗. สรุปและนำเสนอผลการวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ภาพถ่ายศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน ในเชิงแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดการวิจัย

๑.๙ ข้อตกลงเบื้องต้นและข้อจำกัดในการวิจัย

เนื่องจากในสภาพปัจจุบันมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน เช่น ด้านเทคโนโลยี ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการศึกษา ล้วนเป็นปัจจัยผลักดันส่งผลให้หน่วยงาน ชุมชนหรือสังคม สถาบันของประเทศชาติบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพประสิทธิภาพที่ดียิ่งขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนและสังคมการพัฒนาคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ของมหาวิทยาลัยไม่ได้ยึดหลักการกระบวนการพัฒนาองค์การหรือหน่วยงานตามแม่แบบของการแก้ไขปัญหา แต่เมื่อเทียบเคียงกับหลักการกระบวนการพัฒนาองค์การ โดยใช้แม่แบบของการแก้ไขปัญหาแล้ว สามารถนำมาใช้เทียบเคียงได้กับขบวนการเสริมสร้างคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ ในการพัฒนามหาวิทยาลัย โดยในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาเสริมสร้างคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาด้านความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปะสุนทรียศาสตร์เป็นแม่แบบของการแก้ไขปัญหา มีข้อคำถามที่ถามถึงสภาพการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมด้านสุนทรียศาสตร์ ในการเสริมสร้างคุณค่าอภิปรัชญาของมหาวิทยาลัยตามสภาพข้อเท็จจริง ที่มหาวิทยาลัยต้องปฏิบัติหรือควรปฏิบัติอยู่แล้ว การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงถือว่า มหาวิทยาลัยได้มีการใช้กระบวนการ พัฒนาประยุกต์ใช้หลักแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปะด้านสุนทรียศาสตร์ในการใช้เสริมสร้างสังคมอยู่แล้ว โดยใช้แม่แบบแก้ปัญหาพัฒนาประยุกต์ใช้หลักแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมด้านสุนทรียศาสตร์เสริมสร้างสนับสนุนช่วยเหลือสังคมด้วย

๑.๑๐ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแผ่ในวารสาร จดสิทธิพร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ซึ่งรายงานผลการศึกษาวิจัยเรื่องนี้นำไปสู่

๑. ได้มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์คุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม และด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ และแนวทางปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์กับพุทธบริษัทเพื่อชีวิตและชุมชน ทั้งจาก คัมภีร์และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. ได้แนวทางการบูรณาการในการใช้หลักคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ทั้งภาคทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าความงามตามแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์นำไปพัฒนาเพื่อชีวิตและสังคม

๓. ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ของกลุ่มสังคมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

๔. ได้มีการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคของใช้คุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ของชุมชนชาวพุทธศาสนาที่เป็นอยู่ทั้งด้านบวก คือ มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และด้านลบ คือ การมีความขัดแย้งต่อกันในทุกมิติ

๕. ได้รูปแบบ หลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันและการใช้คุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ สร้างรูปแบบเครือข่ายพุทธบริษัทของสังคมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

๑.๑๑ แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน ในครั้งนี้มีแผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมายดังนี้

๑. ดำเนินการถ่ายทอดให้กับกลุ่มตัวอย่างในชุมชนตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย และผู้ร่วมงานวิจัยในลักษณะของการปรึกษาหารือและการกำหนดประเด็นในศึกษาวิจัย

๒. ดำเนินการศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขยายแนวทางการดำเนินการในระดับหน่วยงานในท้องถิ่น วัด ชุมชน สถาบัน หน่วยงานพัฒนาหมู่บ้านต่าง ๆ หน่วยงานพัฒนาชุมชน โรงเรียน และหน่วยงานภาครัฐภาคเอกชน

๓. ดำเนินการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา การอภิปราย การปาฐกถา การสนทนากลุ่ม การสังเสวนาร่วมกัน การ

โต้วาที เพื่อนำไปสู่การใช้คุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์ไปสู่การสร้างรูปแบบเครือข่ายสังคมพุทธบริษัท ทั้งผู้อยู่ในวัยหนุ่มสาว วัยผู้สูงอายุของกลุ่มสังคม และกลุ่มพระสังฆพัฒนาเพื่อชีวิตและสังคม

๔. ดำเนินการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนเรียนรู้พร้อมทั้งใช้ปฏิบัติภาคปรัชญาหลายวิชา เช่น พุทธปรัชญา การสัมมนาปัญหาปรัชญาศาสนา ระเบียบวิธีวิจัยทางปรัชญา เป็นต้น

๑.๑๒ ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัย (อุปกรณ์การวิจัย, โครงสร้างพื้นฐาน ฯลฯ) ระบุเฉพาะปัจจัยที่ต้องการเพิ่มเติม

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีความพร้อมในด้านความรู้หลักพุทธธรรมและพระพุทธศาสนา โดยมีการสอนในสาขาวิชาต่าง ๆ ในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท และมีห้องประชุมและทำงานพร้อมอุปกรณ์การทำงานคอมพิวเตอร์ เครื่องพิมพ์ เป็นต้น

๒. มีอุปกรณ์เครื่องมือ และสื่อการนำเสนอประกอบการวิจัย ได้แก่ กล้องวิดีโอ กล้องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง มีเครือข่ายพระภิกษุสงฆ์ ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

๓. มีศูนย์พัฒนา/การเรียนรู้ในระดับชุมชนหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ

๔. คณาจารย์มีความพร้อมและสามารถประสานงานวิจัยต่าง ๆ ได้

๕. ในส่วนที่ต้องการ คือ การสานต่อกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา / วิจัย ในด้านชุมชนที่มีความรู้อย่างชัดเจนและกระบวนการศึกษาที่อาจจะมี การวิเคราะห์ในเชิงนโยบาย

๑.๑๓ ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้หนังสือชุดการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน

๒. ได้แนวทางปฏิบัติ แนวทางปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมให้แก่ประชาชน

๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาได้เสริมสร้างรูปแบบ หลักการ และกระบวนการเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามคุณค่าแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและด้านศิลปะสุนทรียศาสตร์แก่พุทธบริษัทเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

บทที่ ๒

ประวัติ ความเป็นมาและศิลปกรรม

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาตามวัตถุประสงค์ว่า เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน ดังได้นำมาเสนอต่อไปนี้

๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของปราสาทหินพนมวัน

ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างขึ้นมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้ในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๕๓ ตอนที่ ๓๔ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ และกำหนดขอบเขตโบราณสถานในเนื้อที่ประมาณ ๒๐๓ ไร่ ๓ งาน ๖ ตารางวา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘

ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม ยาว ออกไป ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปรางค์น้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพง อยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสองชั้นสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอย

ของคุณ้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” นอกจากนี้ยังพบศิลาแลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาลงสรง” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทย อาจใช้เป็นเรือนสำหรับรับรองเจ้านายหรือเป็นวังของผู้ปกครองเมืองพนมวัน แล้วก็พลับพลาพระตำหนักรับเสด็จพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือผู้แทนพระองค์ที่น่าจะเดินทางมาถึงปราสาทพนมวันในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เพื่อถวายพระพุทธรูปพระชัยพุทธมหานาค และจากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร ทำให้เรารู้ว่าปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นเป็นจนเป็นยอดปราสาทโดยสมบูรณ์แต่ก็พังทลายแบบถล่มลงมาอย่างรุนแรงทำให้ชิ้นส่วนรูปสลักที่มีอยู่ไม่มากนักกระทบกันจนแตกหัก เรือนยอดปราสาทแตกละเอียดเป็นชั้นเล็กจนยากที่จะซ่อม ส่วนหน้าบันก็มีหลงเหลือจนเกือบครบทุกด้าน มีทั้งที่ยังไม่เริ่มแกะสลักไปจนถึงแกะสลักเสร็จแล้ว

๒.๑.๑ ที่ตั้งของปราสาทหินพนมวัน

ปราสาทหินพนมวัน ได้ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๑๗ กิโลเมตร ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อยู่ระหว่างรุ้ง ๑๕ องศา ๐๑ ลิปดา ๒๐ พิลิปดาเหนือ แวง ๑๐๒ องศา ๑๑ ลิปดา ๒๙ พิลิปดาตะวันออก พิกัดกริด ๔๘ PTB ๙๘๗๖๒๗ (ซึ่งใช้แผนที่ทหารมาตราส่วน ๑ : ๕๐๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ ๑ RTSD ลำดับชุด L ๗/๐๑๗ ระวัง ๕๔๓๙ III) กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเอาไว้ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๓ ตอนที่ ๓๔ วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ และได้ปักกำหนดขอบเขตโบราณสถานเนื้อที่ประมาณ ๒๐๓ ไร่ ๓ งาน ๖ ตารางวา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘

๒.๑.๒ อาณาเขตติดต่อปราสาทหินพนมวัน

ทิศเหนือ เป็นที่นาและที่ดอนสูงในเขตหมู่บ้านมะค่า มีร่องรอยคันของสระน้ำขนาดใหญ่หรือบารายขนาด ๕๕๐ x ๑๘๐๐ เมตร ปัจจุบันกลายเป็นทุ่งนา

ทิศใต้ ติดลำบริบูรณ์ ซึ่งเป็นลำน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาในเขตอำเภอปากช่อง ไหลผ่านอำเภอสีคิ้ว อำเภอสูงเนิน อำเภอเมืองและออกไปอำเภอจักรราช

ทิศตะวันออก เป็นที่ตั้งของวัดพนมวัน ถัดออกไปประมาณ ๓๐๐ เมตร มีซากโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลง เรียกว่าเนินอรพิม และสระเพลง

ทิศตะวันตก มีทุ่งนาล้อมรอบและมีแนวสาขาของลำบริบูรณ์ไหลผ่าน

๒.๑.๓ สภาพชุมชนปัจจุบันของปราสาทพนมวัน

โบราณสถานตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านโพธิ์ เนื้อที่ประมาณ ๔๔.๓๖ ตารางกิโลเมตร ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ ๑๗ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	จรดตำบลโคกสูง อำเภอเมือง และตำบลด่านคล้า อำเภอโนนสูง
ทิศใต้	จรดตำบลพะเนา ตำบลมะเรียง อำเภอเมืองนครราชสีมา
ทิศตะวันออก	จรดตำบลหนองงูเหลือม อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
ทิศตะวันตก	จรดตำบลตลาด อำเภอเมืองนครราชสีมา

๒.๑.๔ การปกครองและประชากรของปราสาทพนมวัน

ตำบลบ้านโพธิ์แบ่งเขตการปกครองเป็น ๙ หมู่บ้าน ๑,๒๖๓ หลังคาเรือน ประชากร ทั้ง ๗,๖๑๖ คน เป็นชาย ๓,๗๒๔ คน หญิง ๓,๘๙๒ คน ความหนาแน่นประชากรต่อพื้นที่เฉลี่ย ๑๗๑.๖๘ คนต่อตารางกิโลเมตร

๒.๑.๕ การคมนาคมของปราสาทพนมวัน

ในเขตตำบลบ้านโพธิ์มีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กและถนนลาดยางแอสฟัลท์ผ่านเข้ามาทั้ง ๙ หมู่บ้าน ถนนคอนกรีตมีระยะทางรวม ๔,๓๕๒ เมตร ถนนลาดยางมีระยะทางรวม ๓๖ กิโลเมตร โดยมีเส้นทางสำคัญ ดังนี้

๑. ถนนมิตรภาพ ผ่านบ้านศรีพัฒนา บ้านแสนเมือง บ้านหนองบัว
๒. ถนนลาดยาง ๒ ชั้น สายบ้านบุ-บ้านลองตอง ระยะทาง ๔ กิโลเมตร
๓. ถนนลาดยาง ๒ ชั้น และคสล. ระยะทาง ๒๘๐ เมตร สายบ้านมะค่า-หนองจอก เชื่อมระหว่างตำบลบ้านโพธิ์ ตำบลหนองงูเหลือม อำเภอเฉลิมพระเกียรติ
๔. ถนนลาดยาง ๒ ชั้น สายบ้านแสนเมือง-ปราสาทพนมวัน แยกจากถนนมิตรภาพ ผ่านบ้านแสนเมือง บ้านมะค่ามายังปราสาทพนมวันระยะทาง ๔ กิโลเมตร
๕. ถนนลาดยาง ๒ ชั้น สายปราสาทพนมวัน-บ้านยองแยง เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่าง ตำบลบ้านโพธิ์ ตำบลพะเนา ระยะทาง ๔ กิโลเมตร
๖. ถนนลาดยาง ๒ ชั้น สายบ้านหนองบัว-ตำบลโคกสูงระยะทาง ๑๔ กิโลเมตร
๗. ถนนลาดยาง ๒ ชั้น สายบ้านหนองบัว แยกจากถนนมิตรภาพผ่านโรงเรียนหนองบัวมายังบ้านหนองบัวระยะทาง ๑.๕ กิโลเมตร

๒.๒ ความสำคัญของโบราณสถานปราสาทพนมวัน

ปราสาทพนมวันเป็นศาสนสถานแบบเขมรโบราณ สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายกับปราสาทพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทพนมรุ้ง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทตาเมือนธม กิ่งอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วยปราสาทประธานและมณฑปเชื่อมต่อกันด้วยฉนวนทางเดิน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกมีระเบียงคด และมีซุ้มประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน เป็นขอบเขตศาสนสถานภายในปราสาทประธานมีจารึกอักษรเขมร ภาษาเขมร และภาษาสันสกฤตหลายหลักที่บริเวณกรอบประตูกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

การดำเนินงานทางโบราณคดีในช่วงที่ผ่านมาแล้วนั้น พบหลักฐานการอยู่อาศัยในพื้นที่โบราณสถานนี้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่หลักฐานการฝังศพมนุษย์ร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือทำจากโลหะ เครื่องประดับสำริด ซึ่งอยู่ชั้นฐานรากของโบราณสถาน หลักฐานทางโบราณคดีเหล่านี้ มีรูปแบบที่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับหลักฐานที่พบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ที่มีการศึกษาแล้ว เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท บ้านหลุมข้าว เนินอุโลก อำเภอโนนสูง และแหล่งโบราณคดีบ้านด้าย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

ในระยะที่วัฒนธรรมเขมรโบราณ ได้แผ่ขยายเข้ามามีบทบาทอย่างกว้างขวาง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบหลักฐานว่าปราสาทพนมวันมีการก่อสร้างศาสนสถานอย่างน้อย ๒ สมัย ได้แก่ กลุ่มซากฐานอาคารอิฐ ซึ่งเป็นศาสนสถานรุ่นแรก และปราสาทประธานหินทรายสร้างซ้อนทับบนพื้นที่เดียวกัน และในปัจจุบันยังคงมีซากอาคารอิฐจำนวน ๘ หลัง อยู่โดยรอบปราสาทประธานบางหลังยังปรากฏกรอบประตูหินทราย เสาประดับกรอบประตูซึ่งมีรูปร่างเป็นเสากลม ปราสาทพนมวันในสมัยแรกนี้มีส่วนประกอบที่ทำให้เชื่อว่ามีสำคัญอย่างมากในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งโดยทั่วไปโบราณสถานต่าง ๆ ในเขตอีสานตอนล่าง ยังไม่เคยพบกลุ่มอาคารของโบราณสถานแห่งใดที่มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมซับซ้อนเท่า ยิ่งกว่านั้นการรบกวนปรับเปลี่ยนสภาพก็มีอย่างสูงด้วย

ไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าอาคารสมัยแรกถูกทิ้งร้างหรือถูกทำลาย และด้วยสาเหตุใด โดยที่ปราสาทประธานสมัยหลังเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สร้างทับแนวอาคารหลักของสมัยแรกอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม ปราสาทในสมัยที่สองนี้ใช้หินทรายสีขาวเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง แต่หินทรายสีแดงที่มีคุณค่ากว้างและอิฐก็ถูกใช้ในปริมาณมากเช่นนั้น แม้ว่าภายในปราสาทประธานหินทรายจะพบจารึกหลายหลักอ้างถึงกษัตริย์พระองค์ต่าง ๆ ของเขมรและภารกิจของ

บุคคลต่อศาสนสถาน แต่การก่อสร้างยังดำเนินการไม่เสร็จสมบูรณ์และคงถูกทิ้งร้างไป จนกระทั่งมีการปรับเปลี่ยนเป็นพุทธสถานในสมัยต่อมา

๒.๓ ประวัติการศึกษาปราสาทพนมวัน

พนมวัต (Phanom Wat) เป็นชื่อปรากฏครั้งแรกในบันทึกการเดินทางของ อองรี มูโฮต์ (Mouhot, 1986) นักธรรมชาติวิทยาที่เดินทางเข้ามาในอินโดจีนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๐๔ ในระหว่างการเดินทางจากกรุงเทพมหานครไปยังหลวงพระบาง ประเทศลาวได้เข้ามาที่ปราสาทพนมวัน และบรรยายลักษณะของโบราณสถานว่า คล้ายกับโบราณสถานกลุ่มเมืองพระนคร¹⁵

พ.ศ. ๒๔๔๔ เอเตียน เอโมนิเยร์ (Aymonier, 1901) เดินทางเข้ามาสำรวจศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม จารึกและจัดทำแผนผังของโบราณสถานขึ้นเป็นครั้งแรก โดยแสดงให้เห็นสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ทางทิศใต้ของปราสาท อีก ๖ ปีต่อมา ลูเน็ต เดอ ลาจองกีแยร์เดินทางมาสำรวจที่พนมวันอีกครั้ง และได้พรรณนารายละเอียดโบราณสถาน จัดทำแผนผัง ผังบริเวณบันทึกข้อมูลโบราณสถานและสภาพแวดล้อมลงตีพิมพ์เป็นเอกสารชื่อ Inventaire Descriptif de Monument du Cambodge เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐¹⁶

พ.ศ. ๒๕๐๒ กรมศิลปากรโดย นายมานิต วัลลิโภดมและนายจรัส เกียรติก้อง ได้มาร่วมดำเนินการสำรวจ ชุดค้นที่ปราสาทพนมวันตามโครงการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังปรากฏข้อความในรายงานการสำรวจ ดังนี้

“ระหว่างทำการขุดแต่งที่ปราสาทหินโนนภู่นั้น ได้แบ่งแรงงานไปทำการขุดลอกเปิดช่องประตูระเบียงคตด้านตะวันออกของปราสาทหินวัดพนมวัน ประตูซุ้มระเบียงคตด้านตะวันออกหรือด้านหน้าปราสาทแห่งนี้ทรุดพัง ปิดช่องทางเข้าออกมาเป็นเวลานานมาแล้ว จึงได้จัดการขุดลอกและเคลื่อนย้ายหินส่วนประกอบที่พังกองอยู่เปิดเป็นช่องทางให้เข้าออกได้”

หลังจากนั้นประมาณ พ.ศ. ๒๕๑๒ ในช่วงที่กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะปราสาทพิมายได้มีการขุดแต่งเฉพาะส่วนที่อยู่ภายในขอบเขตระเบียงคตของปราสาทพนมวัน และขุดลอกดินปกคลุมอาคารออกจนถึงระดับพื้นดินเดิม แต่ยังไม่ลึกมากพอที่จะเห็นฐานอาคารอิฐขนาดเล็กที่อยู่รายรอบปราสาทประธาน จนในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ จึงมีการขุดตรวจอีกครั้งพร้อมทำโครงสร้างค้ำยันอาคารไว้บางส่วน

¹⁵ Mouhot, H. *Voyages dans les Royaumes Siam de Cambodge de Laos*. Paris, 1988, p. 34.

¹⁶ Aymonier, E. *Le Cambodge*. Vol. II les Provinces Siamois Paris, 1901, p. 76.

พ.ศ. ๒๕๑๙ สุรศักดิ์ ศรีสำออง ทำการศึกษาประวัติ ความเป็นมาของปราสาทพนมวันอีกครั้ง เพื่อศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม รูปแบบทางศิลปะของส่วนประกอบ โบราณสถาน รวมทั้งการศึกษาหลักฐานด้านจารึกสามารถกำหนดอายุได้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ปรากฏในวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต เรื่อง ปราสาทพนมวัน เสนอต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร¹⁷

๒.๔ การบูรณปราสาทพนมวัน

สภาพโบราณสถานซึ่งก่อสร้างด้วยหินทราย ศิลาลงและอิฐอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม โครงสร้างตัวอาคารหลายแห่งทรุดตัวพังทลายลง และถูกดินปกคลุมสูงกว่าระดับดินเดิมกว่า ๑ เมตร รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่โบราณสถานในสมัยหลังต่อมา ทำให้หลักฐานต่าง ๆ ถูกบดบัง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๓ หน่วยศิลปากรที่ ๖ (เดิม) จึงได้จัดทำโครงการขุดแต่งบูรณะปราสาทพนมวัน ต่อมากรมศิลปากรมีนโยบายจัดตั้งศูนย์การศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานประเภทหินตามวิธีอินส์ติโลซิส จึงได้ผนวกโครงการทั้งสองเข้าด้วยกันและดำเนินการร่วมกับรัฐบาลฝรั่งเศส โดยสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (L'Ecole Francais d'Extreme Orient) จัดส่งผู้ชำนาญการบูรณะที่เคยเข้ามาช่วยกรมศิลปากรบูรณะปราสาทพิมายและพนมรุ้งพร้อมกับคณะทำงานชุดใหม่ โดยมีเป้าหมายดำเนินการสำรวจ ขุดแต่ง บูรณะพัฒนาโบราณสถานและอบรมเพิ่มขีดความสามารถในการบูรณะโบราณสถานประเภทหินให้แก่บุคลากรของกรมศิลปากร

การดำเนินงานตามขั้นตอน อาทิ การจัดเตรียมเอกสาร ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การขุดค้นทางโบราณคดี การทำแผนผังรังวัด การรื้อหิน การออกแบบบูรณะฐานราก การนำหินกลับตำแหน่งเดิม ซึ่งตามแผนงานได้มีการขุดแต่งพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถานและการบูรณะ ซ่อมประตูและระเบียงคดบางส่วน ได้แก่ การบูรณะซุ้มประตูทิศตะวันออกและตะวันตก ต่อมาในปีงบประมาณ ๒๕๔๐ ได้มีการปรับรูปแบบโครงการโดยยุติกิจกรรมการอบรมบุคลากร และให้คณะผู้เชี่ยวชาญฝรั่งเศสลงสถานะที่ปรึกษา ดำเนินงานบูรณะต่อมา จนถึงปีงบประมาณ ๒๕๔๒

¹⁷ กรมศิลปากร. รายงานตรวจโบราณวัตถุภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (นครราชสีมา : อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซต, ๒๕๐๒), หน้า ๑๗.

จึงยุบโครงการเพื่อจ้างเหมาภาคเอกชนบูรณะปราสาทประธานและระเบียงคตส่วนที่เหลือจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๓¹⁸

๒.๕ ปราสาทพนมวันในประวัติศาสตร์

สมัยประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะแถบลุ่มแม่น้ำมูล มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทวารวดีจากภาคกลางบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และการขยายอำนาจทางการเมืองจากอาณาจักรเขมร ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน วัฒนธรรมจากสังคมระดับรัฐทั้งสองแหล่งที่แผ่เข้ามานี้ อยู่ในระยะที่ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการขยายตัวทางประชากรอย่างรวดเร็ว ชุมชนเหล่านี้พัฒนาจากแหล่งโบราณคดีสมัยเหล็กที่พบกระจายอยู่ทั่วไป ในภูมิภาคเทคโนโลยีการเผาสังเคราะห์แร่ธาตุ ผลิตโลหะ การผลิตผลผลิตทางการเกษตร การติดต่อค้าขายของชุมชนต่าง ๆ อยู่ในระดับที่พัฒนามาแล้วตั้งแต่ต้นสมัยพุทธกาล และในบางแห่งมีการขยายตัวเป็นชุมชนในระดับเมือง

รัฐทวารวดีซึ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นพร้อม ๆ กับการก่อตั้งรัฐเจนละภายหลังการล่มสลายของฟูนันราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ร่องรอยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทั้งสองได้เริ่มปรากฏขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เช่น พระโพธิสัตว์ พระพุทธรูปสมัยทวารวดีจากบ้านฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และจารึกของพระราชอาชงศ์ต่าง ๆ ของอาณาจักรเจนละ ปราสาทภูมิโพน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น แหล่งโบราณคดีบางแห่งได้พบหลักฐานว่า มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งทั้งด้านศิลปกรรมและคติความเชื่อ เห็นได้ชัดจากพระพุทธรูปสลักหินทรายขนาดใหญ่สมัยทวารวดี ที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา มีการต่อเติมอาคารถวายองค์พระตามแบบวัฒนธรรมเขมร รวมทั้งในเมืองเสมายังพบซากศาสนสถานเขมรอยู่ร่วมกับซากสถูปสมัยทวารวดี และต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พื้นที่แถบนั้นได้อยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมเขมร ดังปรากฏศาสนสถานเมืองแขก โนนกู่ ในลัทธิไศวนิกายและวัฒนธรรมเขมรยังได้แพร่ขยายครอบคลุมไปทั่วทั้งภูมิภาคอย่างมั่นคงเป็นระยะเวลาต่อมาอีกนับพันปี

ที่ปราสาทพนมวันได้มีการค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนดั้งเดิมมาจนถึงราว ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา แต่ไม่เป็นที่ทราบอย่างชัดเจนว่า ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้มีการอยู่อาศัยสืบต่อมาอีกหรือไม่ อย่างไรก็ตาม อิทธิพลวัฒนธรรมเขมรได้แผ่เข้ามามีบทบาทอย่างสูง โดยมีการก่อสร้างศาสนสถานบนแหล่งฝังศพของกลุ่มชนดั้งเดิม พร้อมกับกระทำพิธีบูชาเทพเจ้า

¹⁸ กรมศิลปากร. ปราสาทพนมวัน. (นครราชสีมา : อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซท, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗.

ตามพระราชโองการของกษัตริย์ อาณาจักรและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่นี้มีองค์ประกอบที่ซับซ้อนตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมเขมรที่มีกรอบคติความเชื่อตามหลักศาสนากำกับอยู่ทุกส่วนนั้น ล้วนเป็นผลงานของมนุษย์ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเทพเจ้าทั้งสิ้น

องค์ประกอบของโบราณสถานและรูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทพนมวันมีดังนี้

โบราณสถานชั้นใน	โบราณสถานชั้นนอก
๑. ปราสาทประธาน ชุ่มประตู่และระเบียงคด	๑. บารายทิศเหนือ
๒. ซากปราสาทอิฐ	๒. สระน้ำทิศตะวันออก
๓. ปรางค์น้อย	๓. แนวถนนโบราณ
๔. ซาลาทางเดิน	๔. พลับพลา
๕. แนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด	๕. ฐานอาคารอิฐทิศใต้ของปราสาท
๖. ซากโบสถ์ร้าง	

สิ่งก่อสร้างส่วนต่าง ๆ ของโบราณสถานที่ได้จำแนกตามตำแหน่งเป็นโบราณสถานชั้นใน ซึ่งหมายถึงในบริเวณขอบเขตระเบียงคดของปราสาทพนมวันและโบราณสถานชั้นนอก หมายถึงสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของศาสนสถานแต่อยู่ในตำแหน่งรอบนอกของระเบียงคด ทั้งโบราณสถานชั้นนอกและชั้นในประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างที่มีอายุสมัยแตกต่างกัน และบางส่วนยังไม่เป็นที่ทราบถึงระยะเวลาการก่อสร้างที่แน่นอน อย่างไรก็ตาม อาจจำแนกได้อย่างกว้าง ๆ ในเบื้องต้นนี้เป็น ๓ สมัย คือ

สมัยที่ ๑ ประกอบด้วยซากอาคารอิฐจำนวน ๘ หลัง แนวกำแพงแก้วด้านนอก ระเบียงคดในเขตโบราณสถานชั้นใน และพลับพลาซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของโบราณสถาน กลุ่มอาคารในสมัยที่ ๑ นี้ สร้างขึ้นในสมัยแรกสุดโดยมีซากฐานอาคารอิฐเป็นศูนย์กลางของศาสนสถานล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วเป็นขอบเขต ซึ่งเกือบไม่เหลือสภาพในปัจจุบัน

ซากฐานอาคารอิฐยังมีกรอบประตูหลงเหลืออยู่ ภายหลังจากการขุดแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ และ พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๓๔ ทำให้เห็นสภาพดั้งเดิมที่ชัดเจนเป็นอาคารตามแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการเตรียมฐานรากด้วยทรายบดอัดสลับกับหินปูนบดอัดแทรกเป็นชั้นฐานอาคารอิฐที่อยู่ ๒ ข้าง मुखทางเข้าทิศเหนือและใต้ของปราสาทประธานหินทราย ทำให้สันนิษฐานว่ามีอาคารอีกหลังหนึ่งอยู่ตรงกลาง เป็นปราสาทประธานของสมัยนี้ซึ่งเมื่อมีการรื้อถอนปราสาทหินทรายเพื่อบูรณะก็พบร่องรอยการรื้อถอน และการเรียงหินปิดทับฐานอาคารอิฐทั้งสองด้วย

สำหรับพลับพลาเดิมชาวบ้านเรียกเนินอรพิม แต่ภายหลังการขุดแต่งพบเป็นซากฐานอาคารก่อด้วยศิลาแลง อายุสมัยกำหนดจากชิ้นส่วนหน้าบันประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๕

สมัยที่ ๒ ประกอบด้วยปราสาทประธาน ชุ่มประตู่ ระเบียงคด ปรารงค์น้อย ซาลาทางเดินและอาคารรวมถึงบารายทิศเหนือและสระน้ำทิศตะวันออก ซึ่งอยู่ห่างออกไป สำหรับแนวถนนโบราณซึ่งพบร่องรอยจากภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. ๒๔๙๗ อยู่ทางทิศตะวันออกของสระน้ำทิศตะวันออกนั้นยังไม่มีผลการศึกษามากพอที่จะให้รายละเอียดใด ๆ กลุ่มอาคารในสมัยนี้สร้างขึ้นทับซ้อนบนพื้นที่เดียวกับศาสนสถานสมัยที่ ๑ โดยมีรูปแบบสถาปัตยกรรมสร้างเป็นอาคารหลังเดียวขนาดใหญ่ ใช้หินทรายเป็นวัสดุหลัก มีชุ่มประตู่ ระเบียงคดเป็นขอบเขตศาสนสถาน แผนผังของศาสนสถานสมัยนี้ พยายามจัดวางตำแหน่งอาคารตามแกนทิศ มีแนวทิศตะวันออกเป็นแกนสำคัญ ซึ่งมีซาลาทางเดินทอดออกไปเป็นเส้นนำให้ผังโดยรวมสัมพันธ์กับตำแหน่งพลับพลาเปลื้องเครื่อง บารายทิศเหนือและตะวันออก อย่างไรก็ตาม ซาลาทางเดินน่าจะเข้ามาแล้วตั้งแต่สมัยที่ ๑

สมัยที่ ๓ ได้แก่ ซากโบสถ์ร้างทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนา การขุดแต่งพบในเสมา แสดงสัมมณฑล ฐานชุกชี เสาไม้ ซึ่งคงก่อสร้างในระยະที่ไม่เก่าแก่มาก ซากโบสถ์ร้างในสมัยที่ ๓ เป็นหลักฐานให้เห็นว่ามีการใช้ประโยชน์มาอย่างต่อเนื่อง

สำหรับซากอาคารอิฐทิศใต้นอกระเบียงคดปราสาทพนมวัน เป็นอาคารที่ยังเป็นปัญหาในด้านการใช้ประโยชน์ อายุสมัย รูปแบบที่แท้จริงของอาคารเนื่องจากการปรับเปลี่ยนสภาพอย่างมากเมื่อ ๘๐ กว่าปีที่ผ่านมา แต่ลักษณะการเรียงอิฐ การใช้ทราย และหินปูนสัญญาณกลมบดอัดอยู่ภายในก็อาจคิดได้ว่าสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมเขมรในช่วงใดช่วงหนึ่ง

๒.๖ ภูมิหลังของการศึกษาทางโบราณคดี

ปราสาทหินพนมวันได้เริ่มขุดค้นศึกษาและบูรณะเริ่มตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๓๓ โดยมีเป้าหมายการศึกษาในบริบทที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการบูรณะ อาทิการขุดตรวจตัดขวางแนวระเบียงคดทิศตะวันตก เพื่อตรวจสอบชั้นทับถม รูปแบบโครงสร้างอาคารและระบบฐานราก การขุดแต่งเนินอรพิม หรือพลับพลาเปลื้องเครื่อง การขุดแต่งลานรอบปราสาทประธานและการขุดขยายพื้นที่รอบโบราณสถาน การขุดค้นภายในชุ่มประตู่ทิศตะวันตก

การขุดแต่งซากอาคารและการขุดค้นตามจุดต่าง ๆ ของโบราณสถาน ได้พบโบราณวัตถุ รูปเคารพ ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมเป็นจำนวนมากรวมทั้งไทรารูปแบบดั้งเดิมของ

อาคารหลังจากเสื่อมสภาพและถูกมุลดินทับถมอยู่เป็นเวลานาน อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ระหว่างการบูรณะซุ้มประตูทิศตะวันออก โดยการขุดลอกชั้นทรานบดอัดและขุดลอกชั้นดินลงไป เพื่อเตรียมเสริมความมั่นคงให้ฐานรากอาคารได้พบหลักฐานการฝังศพมนุษย์ สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องประดับฝังร่วมกับศพและการขุดค้นภายในซุ้มประตูทิศตะวันตกในปีต่อมานั้น ยังได้พบหลักฐานประเภทเดียวกัน เช่น ภาชนะดินเผาปากผ่ายออก ตบแต่งผิวด้วยลายเขียนสี ชุบน้ำ โคลนสีแดง กำไลทำจากเปลือกหอยและหิน ลูกปัดแก้ว เครื่องประดับสำริด ภาชนะดินเผาสีดำ ขัดมันแบบพิมาย ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มีรูปแบบเปรียบเทียบกับแหล่งโบราณคดีสมัยสำริด และสมัยเหล็ก ในเขตอำเภอโนนสูง อำเภอพิมาย

อย่างไรก็ตาม สภาพและตำแหน่งของหลักฐานที่พบอยู่ใต้ชั้นฐานรากอาคาร ซึ่งชั้นทับถมถูกขุดตัดออกไปทั้งหมดจากผลของการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่ เพื่อสร้างศาสนสถานและการขุดเพื่อเตรียมฐานรากอาคาร ทำให้การจำแนกสมัยตามหลักฐานที่พบมีความสับสน ดังนั้น จึงได้มีการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีอีกครั้งในบริเวณตอนกลางของโบราณสถานตามรหัสหลุม TP๑/๑๙๙๗ เพื่อศึกษาลำดับสมัยทางวัฒนธรรมของแหล่ง และความเป็นมาของชุมชนในระยะก่อนการสร้างปราสาท ควบคู่ไปกับการตรวจสอบระบบฐานรากของปราสาทประธาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการบูรณะอาคารสำคัญหลังนี้¹⁹

การขุดค้นชั้นดินมีทั้งชั้นผิวดิน ชั้นดินพังทลาย ชั้นดินก่อสร้างและชั้นดินถม ซึ่งพบหลักฐานของเศษสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และวัสดุที่ใช้ในการสร้างฐานรากอาคาร สำหรับชั้นดินอยู่อาศัยซึ่งเป็นระดับสุดท้าย

๒.๗ หลักฐานและกระบวนการแปรเปลี่ยนของปราสาทพนมวัน

ข้อมูลทางโบราณคดีนั้น เป็นผลมาจากปัจจัย ๒ ประการ คือ ปัจจัยกระบวนการทางพฤติกรรมและกระบวนการแปรเปลี่ยนแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ นั้น ตั้งแต่มีองค์ประกอบขนาดเล็กที่สุดจนถึงกว้างใหญ่ที่สุด มีการอยู่อาศัยเป็นศูนย์กลางชุมชนในระยะเวลายาวนานมากนั้น ทั้งหมดจะแสดงให้เห็นถึงผลผลิตของกิจกรรมมนุษย์และโดยส่วนมาก มนุษย์มักมีพฤติกรรมในการปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในระดับต่าง ๆ ก็เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ผลผลิตทางพฤติกรรมที่เป็นวัตถุ ได้แก่ เครื่องมือ อาหาร ถนน อาคาร โบราณวัตถุ นิเวศวัตถุ

¹⁹ กรมศิลปากร. ปราสาทพนมวันเหนือ. (นครราชสีมา: อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซต, ๒๕๐๒), หน้า ๒๑.

หรือร่องรอยต่าง ๆ จะเป็นสิ่งที่นักโบราณคดีค้นพบ และกิจกรรมใด ๆ ที่เป็นผลให้มีการผลิตวัตถุ จะเรียกว่า กระบวนการทางพฤติกรรม

ในการศึกษาข้อมูลเหล่านี้ นักโบราณคดีพยายามกำหนดสิ่งซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของพฤติกรรมในอดีต โดยข้อมูลเหล่านี้ได้แสดงลำดับขั้นทางพฤติกรรมตั้งแต่การผลิต การใช้ และการทิ้ง แนนอนว่าบางรายการจะได้รับการปรับเปลี่ยนเพื่อนำมาใช้ใหม่ ได้แก่ เครื่องมือผลิตขึ้นเพื่อใช้งานตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน และถูกทิ้งไปเมื่อชำรุด การปลูกสร้างบ้านเพื่ออยู่อาศัย และเมื่อไม่ต้องการจะทิ้งร้างไปหรือเผาทำลาย

Michael Schiffer ชี้ให้เห็นว่า หลักฐานทางโบราณคดีทุกประเภทนั้น เป็นผลมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ ในอดีตถ่ายทอดออกมาเป็นกิจกรรมก่อนที่วัตถุและร่องรอยที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์จะกลายมาเป็นหลักฐานทางโบราณคดีจะต้องผ่านกระบวนการทางพฤติกรรมของมนุษย์ตามขั้นตอน การหาวัตถุดิบ การผลิต การใช้หรือ การดัดแปลงเพื่อนำมาใช้ใหม่ การบำรุงรักษา การเก็บรักษา การเคลื่อนย้ายและการทิ้ง

กระบวนการทางพฤติกรรมเหล่านี้ แสดงลำดับขั้นแรกสุดในการก่อตัวของข้อมูลทางโบราณคดี ลำดับขั้นต่อไปคือ กระบวนการแปรเปลี่ยนซึ่งจะรวมเงื่อนไขและเหตุการณ์ทั้งหมดที่เป็นผลช่วยให้ได้ข้อมูลทางโบราณคดีจากสมัยที่ใช้อยู่ผ่านมาถึงสมัยปัจจุบัน ปัจจัยสำคัญของกระบวนการแปรเปลี่ยน คือ กิจกรรมในสมัยย่อย การเข้าอยู่อาศัยซ้ำในแหล่งโบราณคดี โดยมนุษย์ในสมัยหลังอาจทำลายร่องรอยของหลักฐานทั้งหมดของมนุษย์ในสมัยก่อนหน้า เช่นการปรับเปลี่ยนโดยการสร้างอาคารครอบทับสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิม

การสร้างตัวของหลักฐานทางโบราณคดีสามารถผ่านเข้าสู่กระบวนการแปรเปลี่ยนได้ โดยที่หลักฐานทางโบราณคดี โบราณวัตถุหรือร่องรอยผิวดิวิสัยต่าง ๆ มิได้สถานะเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการทางพฤติกรรม หรือสิ้นสุดบทบาทในการใช้งาน สิ่งของนั้น ๆ จะถูกทิ้งทับถมจนกลายเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ ซึ่งวัตถุทางวัฒนธรรมที่อยู่ในขั้นนี้จัดอยู่ในวงจรทางโบราณคดี (Archaeological) และในทางตรงข้ามวัตถุใดที่ยังคงอยู่ในระบบทางพฤติกรรม ยังมีความเกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ อันสามารถใช้งานได้จะถูกจัดอยู่ในวงจรหน้าที่ (Systemic context) โดยสรุปแล้ววงจรหน้าที่จะมีความหมายถึงระยะเวลาในอดีต และวงจรทางโบราณคดีมีความหมายถึงในปัจจุบัน และสามารถสังเกตบันทึกได้²⁰

²⁰ Schiffer, M.B. **Behavioral archaeology**, (New York: Academic Press 1976), p. 77.

๒.๘ การศึกษาการใช้พื้นที่จากข้อมูลทางโบราณคดี

การศึกษาเรื่องการใช้พื้นที่เป็นวิธีการที่นำมาใช้ศึกษา โดยมีความมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจลำดับสมัยทางวัฒนธรรม ประเภทการใช้พื้นที่ พฤติกรรมของมนุษย์ในการจัดแบ่งพื้นที่การใช้งาน กรอบการทิ้งร้าง ในปัจจุบันการศึกษาได้ปรับประยุกต์วิธีการทศวิเคราะห์ (Spatial analysis) เข้ามาใช้อย่างแพร่หลายในการหาความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่ตั้ง หรือ การสังเกตการกระจายตัวของโบราณวัตถุชิ้นเล็ก ๆ เพื่อประเมินคุณลักษณะเชิงหน้าที่ หรือ กรอบการเกิดของหลักฐาน ควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูลด้านชาติพันธุ์วิทยา เพื่อสร้างแบบจำลองหรือรูปแบบพฤติกรรม หรือแบบแผนแนวความคิดในการกำหนดใช้พื้นที่เพื่อ สันนิษฐานกับผลการศึกษาทางทศวิเคราะห์

Goldstein²¹ มีแนวความคิดว่า การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ซึ่งเป็นที่ชัดเจนในระบบการ ผังศพ สามารถให้ความหมายในหลายแนวทางและในระดับความซับซ้อนต่าง ๆ เช่น การใช้พื้นที่ อาจหมายถึงพื้นที่กลุ่มหลุมผังศพ ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน หรือพื้นที่แต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กับ ส่วนอื่น

โดยนัยจากข้อความข้างต้น ประเพณีการผังศพเป็นสิ่งสะท้อนความสัมพันธ์ทั้ง ระหว่างบุคคลและกลุ่ม รวมถึงการจัดระเบียบทางสังคมโดยรวม ดังนั้น โกลด์สไตน์ (Goldstein) จึงได้จัดจำแนกข้อมูลออกเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับโครงสร้างและการจัดระเบียบการแบ่งพื้นที่ที่อาจแสดงคุณลักษณะองค์กร ทางสังคม

๒. ความสัมพันธ์ของพื้นที่ของแต่ละบุคคลสามารถแสดงความแตกต่างของ สถานภาพ กลุ่มครอบครัว ตระกูล ระดับชนชั้นทางสังคมได้ ทั้งแนวความคิดนี้ได้รับการ สันนิษฐานจากผลการศึกษาโครงสร้างประชากรของแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี ให้ ข้อมูลว่าพื้นที่ผังศพเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาก โดยสมัยการผังศพที่ประกอบด้วยกลุ่มหลาย กลุ่มแสดงการเป็นกลุ่มครอบครัว หรืออย่างน้อยที่สุด บุคคลมีความใกล้ชิดกันภายในกลุ่มและ สิ่งของที่ฝังร่วมกับศพโดยเฉพาะเครื่องประดับ เปลือกหอยเป็นสิ่งชี้วัดสถานะของผู้ตาย

²¹ Goldstein, L. "One dimensional and multi-dimensional people : Spatial organization and mortuary analysis", in Chapman, R., Kinnes, I., Randsborg, K., editors, **The archaeology of death**, (September 1981): p.98.

สอดคล้องกับแนวความคิดของ Saxe ที่ว่า พื้นที่ฝังศพใช้ได้โดยกลุ่มที่มีสิทธิเป็นสมาชิกในตระกูล ซึ่งแต่ละกลุ่มมีหน้าที่ดูแลรักษาพื้นที่ที่สงวนไว้เฉพาะกรทำศพ²²

จากแนวคิดข้างต้น การพิจารณาการใช้งานของตัวแหล่งเพื่อศึกษากระบวนการใช้งานจากหลักฐานทางโบราณคดี เป็นแนวความคิดพื้นฐานในการศึกษา ในกรณีของปราสาทพนมวัน หลักฐานที่ได้จากการขุดค้นในระยะที่ผ่านมา ได้ทราบเป็นเบื้องต้นว่ามีการอยู่อาศัยในแหล่งต่อเนื่องมา เป็นระยะเวลาอันยาวนานจนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ และหลักฐานในระยะต้น ๆ ถูกบดบังจากกระบวนการหลังการทับถม จึงต้องพิจารณาข้อมูลจากการขุดค้นในช่วงต่าง ๆ เพื่อกำหนดประเภทการใช้งานของแหล่ง และกำหนดลำดับขั้นการอยู่อาศัยผ่านการศึกษาลักษณะทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ ที่ได้จากการขุดค้น

๒.๙ การขุดค้นทางโบราณคดีของปราสาทพนมวัน

การขุดค้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นระยะเริ่มต้นการเก็บข้อมูลทางโบราณคดีเป็นครั้งแรกโดยทำการขุดค้นตัดผ่านระเบียงคดด้านทิศตะวันตกจากด้านนอกเข้าไปด้านในบริเวณปราสาท เพื่อศึกษาโครงสร้างอาคารส่วนฐานของระเบียงคดและศึกษาโครงสร้างของชั้นดินธรรมชาติและชั้นดินทางโบราณคดี

จากการขุดค้น นิตยา หัตถสินโยธิน²³ ได้จำแนกชั้นดินทางโบราณคดีทั้งหมด ๕ ชั้นด้วยกัน ในระดับชั้นบนสุดเป็นชั้นผิวดิน ถัดลงไปเป็นชั้นดินพังทลายชั้นดินก่อสร้าง และชั้นดินถมซึ่งพบหลักฐานของเศษสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และวัสดุที่ใช้ในการสร้างฐานรากอาคาร สำหรับชั้นดินอยู่อาศัย ซึ่งเป็นระดับสุดท้ายที่พบจากการขุดค้นครั้งนี้ รายงานว่ามีความหนาประมาณ ๑๓๕ เซนติเมตร จากระดับความลึก ๑๕๐-๒๘๕ เซนติเมตร พบโบราณวัตถุ ได้แก่ ภาชนะดินเผา กระดุกสุนัข หมู เนื้อทราย เต่า วัว ควาย เก้ง เปลือกหอย

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้มีการขุดตรวจชั้นดินบริเวณรอบนอกปราสาทพนมวันทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างการดำเนินการขุดขยายพื้นที่ด้านนอกปราสาท เพื่อเพิ่มเนื้อที่สำหรับงานบูรณะการขุดตรวจได้พบโครงกระดูกมนุษย์ ฝังร่วมกับภาชนะดินเผาสีดำขัดมันและโดยรอบโครงกระดูกมีกอบเปลือกหอยเป็นจำนวนมาก

²² Saxe, A.A., **Social dimensions of mortuary practices**, (Ph.D. dissertation, University of Michigan, 1970), p.18.

²³ นิตยา หัตถสินโยธิน, รายงานการปฏิบัติงานโบราณคดี โครงการบูรณะและขุดแต่งปราสาทหินพนมวัน, (กรุงเทพฯ: อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซท, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕.

หลังจากการขุดตรวจ นิติยา หัตถสถินโยธิน ได้แบ่งชั้นดินได้ทั้งหมด ๕ ชั้น ได้แก่

๑. ชั้นดินที่ ๑ เป็นชั้นดินบนสุด มีรากไม้ เศษอิฐ เศษภาชนะดินเผาปะปนกัน
๒. ชั้นดินที่ ๒ พบเศษอิฐหักเป็นจำนวนมากปะปนกับเศษหินทรายอยู่เล็กน้อย ลักษณะดินมีสีดำร่วนปนด้วยรากไม้
๓. ชั้นดินที่ ๓ เป็นชั้นแทรก มีชั้นทรายบาง ๆ แทรกอยู่ทางด้านตะวันออก
๔. ชั้นดินที่ ๔ เป็นชั้นที่มีความหนามากที่สุด และพบโครงกระดูกมนุษย์และเศษภาชนะดินเผาสีดำขัดมันแบบพิมายรวมทั้งเปลือกหอยเป็นจำนวนมาก
๕. ชั้นดินที่ ๕ ลักษณะดินเป็นดินเหนียวสีน้ำตาลเข้ม มีความชื้นสูง พบเปลือกหอย เศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดง และโครงกระดูกมนุษย์และกลุ่มภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดงและกลุ่มมีลายเขียนสี

๒.๙.๑ การจำแนกชั้นดินทางโบราณคดีของปราสาทพนมวัน

ชั้นดินที่ใช้อยู่อาศัยประกอบด้วยชั้นดินที่ ๔ และชั้นที่ ๕ มีความหนาประมาณ ๑๔๐ เซนติเมตร ตั้งแต่ระดับความลึก ๔๐-๑๘๐ เซนติเมตร ลักษณะของชั้นอยู่อาศัยทั้งสองนี้สามารถแบ่งออกจากกันโดยอาศัยลักษณะเศษภาชนะดินเผาที่ต่างกัน โดยในชั้นดินที่ ๔ จะพบเศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อแกร่งในตอนบนและพบโครงกระดูกมนุษย์สภาพไม่สมบูรณ์ร่วมกับภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ และเศษภาชนะดินเผาสีดำแบบพิมาย

ในชั้นดินที่ ๕ พบเศษภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดง ผิวนอกขัดมัน มีการตกแต่งลายเชือกทาบ ลายขูดขีดตอนล่างของภาชนะและพบโครงกระดูกมนุษย์ในระดับลึกประมาณ ๑๗๗ เซนติเมตร ในระดับล่างสุดที่ ๑๘๐ เซนติเมตร พบกลุ่มภาชนะดินเผาเคลือบน้ำดินสีแดงและลายเขียนสี

การขุดค้นที่ชุ่มประตูกิตตะวันตก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ดำเนินการหลังจากการรื้อโครงสร้างอาคารส่วนบนออกทั้งหมด จึงจุดลงไปในพื้นที่ซึ่งมีความสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตร ผ่านชั้นทรายที่มีน้ำใต้ดินซึมขึ้นมา ในพื้นที่หลุมขนาด ๕.๔x๑๓.๘ เมตร

๒.๙.๒ ผลการขุดค้นโบราณสถานปราสาทพนมวัน

จากการขุดค้นพบว่าตั้งแต่ระดับพื้นส่วนบนลงไปถึงระดับ ๒๓๐ เซนติเมตร จากระดับมาตรฐานเป็นชั้นการก่อสร้างอาคารในพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ ได้พบชั้นตอนการเตรียมและสร้างฐานรากเพื่อรองรับน้ำหนักตัวอาคาร

ระดับ ๒๓๐-๒๓๕ เซนติเมตร เป็นระดับชั้นดินใต้ฐานรากอาคาร ดินมีสีดำชั้น เมื่อแห้งจะแข็งมากวัดค่าสีดินได้ ๗.๕ yr ๓/๐ (very dark gray) พบโบราณวัตถุ เช่น เศษภาชนะดินเผา มีเนื้อและผิวสีดำแบบพิมาย นอกจากนี้ยังพบศพเด็กและเครื่องประดับทำจากสำริด ลูกปัด แก้วสีน้ำเงิน สีส้ม บรรจุอยู่ภายในภาชนะดินเผาแบบพิมายดำ

ระดับ ๒๓๐-๒๓๕ เซนติเมตร พบภาชนะดินเผา มีสีนวล คอแคบ ปากผายออก เปลือกหอยน้ำจืด เศษกระดูกสัตว์ โครงกระดูกมนุษย์จำนวน ๑ โครงฝังหันไปทาง ตะวันออกเฉียงเหนือ ฝังร่วมกับภาชนะดินเผา ซึ่งวางอยู่บริเวณปลายเท้าและบนลำตัว

ระดับ ๒๔๐-๒๔๕ เซนติเมตร พบแฉดินเผา ลูกกระสุนดินเผา ภาชนะดินเผา และ เศษกระดูกสัตว์

ระดับ ๒๔๕-๒๕๐ เซนติเมตร ลักษณะดินมีสีดำ พบเศษกำไล เปลือกหอย เศษ ภาชนะดินเผา กระดูกสัตว์ ลูกกระสุนดินเผา หินดู เปลือกหอยน้ำจืด

ระดับ ๒๕๐-๒๕๕ เซนติเมตร พบโครงกระดูกมนุษย์จำนวน ๑ โครง มีสภาพถูกรบกวน พบเฉพาะกระดูกเชิงกราน กระดูกต้นขา ซึ่งโครงบางซี่ ฝังร่วมกับกำไล เปลือกหอย เศษ ภาชนะดินเผาแบบเคลือบน้ำตาลสีแดง และเปลือกหอยน้ำจืด

ระดับ ๒๕๕-๒๖๐ เซนติเมตร พบเศษกระดูกสัตว์ เศษภาชนะดินเผาและเปลือกหอย ในโบราณคดีลงและมีน้ำใต้ดินซึมขึ้นมา

จากขุดค้นโบราณคดีปราสาทพนมวันในครั้งนี้ สามารถแบ่งชั้นหลักฐานทาง โบราณคดีจำแนกได้ทั้งหมด ๔ ชั้น คือ

ชั้นหลักฐานที่ ๑ มีขอบเขตตั้งแต่ผิวทางเดินของโคปุระ หรือปากหลุมขุดค้นจนถึง ระดับ ๘๐ เซนติเมตร มีลักษณะเป็นชั้นทรายถมอัดเป็นฐานรากรองรับอาคาร ไม่พบโบราณวัตถุ ในชั้นหลักฐานนี้

ชั้นหลักฐานที่ ๒ ตั้งแต่ระดับ ๘๐-๑๔๐ เซนติเมตร เป็นชั้นทรายภายในชั้นนี้มีก้อน ศิลาแลงขนาดใหญ่ และหินทรายวางเรียงอยู่ภายในชั้นนี้

ชั้นหลักฐานที่ ๓ มีขอบเขตตั้งแต่ระดับ ๑๔๐-๒๓๐ เซนติเมตร มีร่องรอยแนวหลุม ฐานราก ๒ หลุม ขนานกันตามแนวทิศเหนือ-ใต้ ซ่อนอยู่ใต้ชั้นหลักฐานที่ ๑-๒ ประกอบด้วยชั้น ทรายเนื้อละเอียดสลับกับก้อนหินปูน ฐานรากกลมเรียงเป็นชั้น ๖ ชั้น ก้นหลุมเป็นพื้นดินเดิมที่ถูก ขุดปรับลงให้เป็นแอ่ง แนวหลุมฐานรากในชั้นหลักฐานนี้เป็นส่วนหนึ่งของแนวกำแพงเดิมที่ถูก ซ่อนทับอยู่ใต้ฐานขุมประตู่ทิศตะวันตก และปัจจุบันยังเหลือร่องรอยแนวศิลาแลงอยู่ด้านนอก ระเบียงคดทิศตะวันตก

ชั้นหลักฐานที่ ๔ เป็นชั้นดินใต้หลุมฐานรากของโคปุระ มีลักษณะเป็นดินสีเข้ม พบโบราณวัตถุและนิเวศวัตถุ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา ลูกปัด แว กระดุกสัตว์ เปลือกหอย กำไล เปลือกหอย ลูกกระสุนดินเผา โครงกระดูกมนุษย์ เครื่องประดับสำริด

การขุดค้นในครั้งนี้มีผลการวิเคราะห์หลักฐานนิเวศวัตถุบางประเภท ได้แก่ เปลือกหอยและกระดูกสัตว์ ซึ่งผลที่ได้มีความสอดคล้องกับการวิเคราะห์ในการขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ การวิเคราะห์เปลือกหอยจากหลุมขุดค้นโคปุระทิศตะวันตกพบว่า ส่วนมากเป็นหอยน้ำจืดที่อาศัยอยู่ในลำธารซึ่งมีน้ำไหลช้า บางชนิดสามารถนำมาเป็นอาหารได้ เช่น *Filopaludina martensi* ซึ่งในการขุดค้นที่บ้านปราสาทเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ มีรายงานว่า พบกองเปลือกหอยเป็นจำนวนมาก และมีร่องรอยถูกตัดที่ส่วนกัน อันอาจเป็นร่องรอยที่บอกถึงการถูกนำมาเป็นอาหาร แต่เปลือกหอยที่พบที่พนมวัน ไม่มีหลักฐานดังกล่าว

สำหรับกระดูกสัตว์ที่พบจากการขุดค้นในครั้งนี้พบค่อนข้างมาก ในปริมาณกว่า ๑,๐๐๐ ชิ้น แต่สามารถจำแนกได้เพียง ๓๔ ชิ้น ส่วนมากเป็นกระดูกวัว นอกจากนั้นเป็นกระดูกแก้ง หมู เต่า หนู

๒.๙.๓ ผลการขุดค้นหลุม TP ๑/๑๙๙๗ ของปราสาทพนมวัน

ตำแหน่งหลุมขุดค้น เป็นพื้นที่ขุดค้นอยู่ในบริเวณเกือบกึ่งกลางที่ตั้งปราสาทประธานของปราสาทพนมวัน โดยห่างจากขอบฐานปราสาท ๑.๕๐ เมตร กำหนดขนาดหลุมขุดค้น ๓x๓ เมตร บริเวณโดยรอบปราสาทพนมวัน ช่างได้สำรวจของกรมศิลปากรได้ปักหมุดกริดครอบคลุมพื้นที่ไว้ทั้งหมด โดยกำหนดให้ศูนย์กลางของตารางกริดอยู่ที่กึ่งกลางของห้องคูหาปราสาทประธาน มีค่าเท่ากับ ๐,๐ และหมุดกริดที่ออกจากศูนย์กลางห่างกัน ๑๐ เมตร ซึ่งจะลดระยะลงเมื่อเข้าใกล้ตัวอาคารต่าง ๆ ตำแหน่งของหลุมขุดค้นที่มุมตะวันตกเฉียงใต้ ในทางสำรวจจริงวัดจะอยู่ในระยะกริดที่ N๔, E๕.๕ และกำหนดรหัสเรียกหลุมว่า TP.๑/๑๙๙๗ ส่วนหลุมที่ขยายออกมาขนาด ๑.๕๐x๒.๐๐ เมตร จากแนวผนังเดิมด้านทิศตะวันออกให้ชื่อว่า TP ๑/๑

ค่าระดับมาตรฐานที่นำมาใช้ในการดำเนินงาน อ้างอิงกับค่าระดับที่ใช้ในการสำรวจของโครงการบูรณะปราสาทพนมวัน ซึ่งช่างสำรวจถ่ายระดับจากหลุม B.M. มาที่หัวหมุดกริดที่ปักฝังอยู่ภายในบริเวณปราสาททุกหมุด จึงสามารถใช้ค่าระดับที่ได้จากซีไอโอดีไลท์ถ่ายมาที่หลักระดับประจำหลุมขุดค้นที่กำหนดให้สูงจากผิวดิน ๓๐ เซนติเมตร

๒.๙.๔ ผลการวิเคราะห์หลุม TP ๑/๑๙๙๗ ของปราสาทพนมวัน

การขุดค้นในระดับ ๐-๓๐ cm.dt. ถึงระดับ ๔๐ cm.dt. พื้นดินเป็นดินปนทราย ดินหูก เศษหิน เมื่อขุดลงในระดับ ๔๐-๕๐ cm.dt. พื้นดินโดยทั่วไปยังคงมีทราย เศษอิฐ หิน และเริ่มพบ แนวหลุมฐานรากของปราสาทประธานทางด้านทิศใต้ของ TP๑ แนวหลุมฐานรากนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการก่อสร้างปราสาทประธานในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ประกอบด้วยทรายละเอียดสีชมพู ซึ่งในระดับลึกลงไปจะเห็นความแตกต่างของหลุมฐานรากกับดินธรรมชาติชัดเจนขึ้น จึงดำเนินการขุดตรวจลงในแนวดิ่ง

การขุดค้นในระดับ ๕๐-๖๐ cm.dt. ขุดผ่านชั้นดินบนที่มีการทับถมของเศษสิ่งก่อสร้าง กลายเป็นดินธรรมชาติ ที่มีโบราณวัตถุแทรกตัวอยู่ ได้แก่ กระจุก เศษถ่าน เศษภาชนะดินเผา วัดค่าสีดินได้ ๗.๕ yr ๓/๔ very dark brown ดินมีความชื้น การขุดค้นทางตอนกลางของหลุม เมื่อลงในระดับลึกได้วันส่วนที่เป็นขอบหลุมฐานรากให้เห็นความแตกต่าง

การขุดค้นในระดับ ๗๐-๘๐ cm.dt. มีแนวส่วนประกอบของหลุมฐานรากอาคาร ที่พื้นหลุมเป็นทรายสีเทาทางมุมหลุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ และดินผสมอิฐหัก เศษหิน แล่ง ที่มุมหลุมตะวันตกเฉียงเหนือเป็นแนวยาวไปถึงด้านตะวันออก รอยรอยนี้เป็นไปได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของฐานรากอาคารอิฐที่สร้างขึ้นในสมัยต้น

การขุดค้นในระดับ ๘๐-๙๐ cm.dt. ที่หลุมฐานรากยังคงมีทรายอัดแน่นอยู่ มีชั้นแทรกของก้อนหินปูน ขุดลงทางตอนกลางของหลุมค้น TP๑/๑๙๙๗ พบเศษภาชนะดินเผา กระจุกสัตว์ มีสภาพแตกหัก ไม่มีร่องรอยผลิตภัณฑ์อื่น ๆ

การขุดค้นในระดับ ๑๒๐-๑๓๐ cm.dt. ลงไป แนวหลุมฐานรากทางมุมตะวันตกเฉียงใต้ มีร่องรอยการถมทรายขาดช่วงจากแนวดินที่ยกสูงขึ้น ทางด้านเหนือของหลุมขุดค้นมีแนวดินผสมเศษอิฐกว้าง ๗๐ ซม. ในระดับ ๑๓๐ cm.dt. พบภาชนะดินเผาสีดทางตอนกลางของหลุมขุดค้นและในระดับ ๑๔๐ cm.dt. พบโครงกระดูกหมายเลข ๑ ซึ่งเริ่มปรากฏกระดูกต้นขา มีแนวฝั่งหันไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ

หลุมขุดค้นที่ขยายออกไปอีก ๑.๕x๒.๐ เมตร จากผนังหลุมด้านตะวันออกให้รหัส TP ๑/๑ ในการขุดค้นแนวขยายนี้ อาศัยชั้นดินจากผนังเดิมเป็นจุดสังเกตและขุดลอกตามชั้นทับถมจนถึงดินธรรมชาติ โดยเริ่มเก็บหลักฐานช่วงชั้นละ ๑๐ ซม. ตั้งแต่ระดับที่ ๗๐-๘๐ cm.dt. หรือชั้นสมมุติที่ ๕ ซึ่งเมื่อขุดลงไปถึงชั้นที่ ๑๑-๑๒ เพื่อให้ได้ความลึกระดับสัมพันธ์กับโครงกระดูกในชั้นดินนี้พบเศษภาชนะดินเผาแบบพิมายดำเป็นโบราณวัตถุเด่น

เมื่อขุดลงลึกถึงระดับประมาณ ๖๐ cm.dt. พร้อมกับการขุดลอกดินปกคลุมโครงกระดูกหมายเลข ๑ พบโครงกระดูกมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ผังร่วมกับภาชนะดินเผาสีดำจำนวน ๖ ใบ แหวนหรือห่วงเหล็ก เครื่องมือเหล็กจำพวกใบมีด แหวนสำริด และมีภาชนะดินเผาสีดำถูกทุบให้แตกปรุรองอยู่ใต้กระดูกต้นขาและเชิงกราน ไม่พบขอบหลุมฝังศพที่ชัดเจน

การขุดค้นในระดับ ๑๙๐-๒๐๐ cm.dt. ได้พบโครงกระดูกจำนวน ๒ โครงฝังอยู่ร่วมกับภาชนะดินเผาที่วางเรียงอยู่บนลำตัว สภาพโครงกระดูกทั้งสองโครงถูกรบกวน จนมีตำแหน่งของกระดูกส่วนต่าง ๆ สับสน และผุกร่อนจากการกระทำของน้ำใต้ดิน ไม่พบเครื่องประดับฝังอยู่กับศพ ระดับความลึกที่ ๒๐๐ cm.dt. เป็นระดับสุดท้ายของการขุดค้น เพราะน้ำใต้ดินซึมขึ้นมาแช่ขัง จึงยุติการขุดค้น สำหรับหลุมทดสอบที่ได้ขุดนำลงไปใต้มีน้ำใต้ดินแช่ขังเช่นกัน ซึ่งจากการขุดลงไปถึงระดับ ๓๐๐ เซนติเมตรจากระดับอ้างอิง ไม่พบโบราณวัตถุรวมทั้งเศษภาชนะดินเผา ได้ลดปริมาณลงจนถึงระดับ ๑๙๐ เซนติเมตรจากระดับอ้างอิงและไม่พบเลยจึงถึงระดับ ๓๐๐ เซนติเมตรจากระดับอ้างอิง

๒.๙.๕ ผลการจำแนกชั้นหลักฐานของปราสาทพนมวัน

การจำแนกชั้นหลักฐานของหลุมขุดค้น TP๑/๑๙๙๗ อยู่บนหลักการของจำแนกตามคุณสมบัติทางกายภาพของดินซึ่งประกอบด้วย เนื้อดิน สีดิน ความพรุนของดินหรือการสะสมของสารประกอบที่ถูกชะล้างมาสะสมร่วมกับลักษณะและประเภทการทับถมของหลักฐานทางโบราณคดีในแต่ละชั้น การจำแนกสามารถแบ่งชั้นหลักฐานได้ดังที่ ชาติชาย ร่มสนธิ^{๒๔} ได้แบ่งไว้ ๔ ชั้น ดังนี้

ชั้นหลักฐานที่ ๑ จัดเป็นดินร่วนเหนียว เมื่อแห้งจะแข็งมาก วัดค่าสีดินได้ ๗.๕ yr ๓/๔ very dark brown จากรูปหน้าตัดผนังหลุมขุดค้น ชั้นนี้เป็นชั้นดินบน ซึ่งดินมีรูพรุน รากพืชอยู่ทั่วไปในระดับบน ๆ รวมทั้งการสะสมตัวของสารประกอบจำพวกซิลิกาแลง เศษหินทรายและเศษอิฐอยู่ในชั้นนี้ นอกจากนี้ การผุสลายตัวของหินทรายยังทำให้เกิดรอยสีขาวและแดงตามประเภทของหินทรายอยู่ในบางจุดของดินชั้นนี้ด้วย

ชั้นดินในชั้นหลักฐานที่ ๑ มีขอบเขตไม่สม่ำเสมออันเนื่องมาจากการขุดรบกวนจากกลุ่มคน ในสมัยหลังจนทำให้บางบริเวณมีขอบเขตเว้าลึกลงไปอีก ชั้นดินมีความหนาตั้งแต่ ๐-๑๖๐ เซนติเมตร

^{๒๔} ชาติชาย ร่มสนธิ, ปฐพีวิทยาประยุกต์ทางโบราณคดี, ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๓๖.

โดยประมาณ โบราณวัตถุที่ทับถมอยู่ในชั้นหลักฐานนี้ประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผา กระดุก สัตว์

ชั้นหลักฐานที่ ๒ จัดเป็นชั้นทรายเนื้อละเอียด แทรกด้วยชั้นหินปูนบดอัดเรียงกันเป็น ชั้นบาง ๆ ประมาณ ๓ ชั้น เป็นส่วนประกอบหลุมฐานราก เพื่อใช้ในการรับน้ำหนักอาคาร ชั้นนี้มี ขอบเขตกว้างมากตั้งแต่ขอบปากหลุมขุดค้นจนถึงระดับล่าง มีความหนาประมาณ ๐-๑๕๐ เซนติเมตร ในระดับผิวบน ๆ ของชั้นหลักฐานนี้มีลักษณะการผสมตัวของดินที่ถูกชะล้างมาทำให้ มีความแน่นมากกว่ารับลึกลงมา

ชั้นหลักฐานที่ ๓ จัดเป็นดินเหนียว วัตค่าสีดินได้ ๗.๕ yr ๓/๐ very dark brown มีความหนาประมาณ ๖๐-๑๒๐ เซนติเมตร ดินชั้นนี้เนื้อดินมีความชื้นและค่อนข้างแน่น ไม่ปรากฏ เศษรากพืชปนอยู่ในดิน ขอบเขตของชั้นนี้เกือบเป็นแนวระนาบ แต่มีบางบริเวณถูกขุดคัตผ่านลง มาจากชั้นดินบนทำให้เกิดรอยเว้าเป็นแอ่ง โบราณวัตถุที่พบในชั้นหลักฐานที่ ๓ ประกอบด้วย โครงกระดูกมนุษย์ หมายเลข ๑ หมายเลข ๒ ภาชนะดินเผา เครื่องมือโลหะ จำนวน ๒ ชิ้น เครื่องประดับโลหะ จำนวน ๑ ชิ้น ซึ่งพบร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๑ เศษกระดูกสัตว์ เศษ ภาชนะดินเผา เศษกำไลดินเผา ๔ ชิ้น หินดู ๑ ชิ้น ลูกกระสุนดินเผา ๑ ชิ้น

ชั้นหลักฐานที่ ๔ จัดเป็นชั้นดินเหนียวคล้ายกับชั้นหลักฐานที่ ๓ ทั้งสีดิน เนื้อดินและความพรุนของดิน แต่จะมีความชื้นสูงมากขึ้นและพบรอยจุดประสีเหลืองอยู่ทั่วไป ชั้นดินมี ขอบเขตตั้งแต่ ๑๗๐-๒๑๐ เซนติเมตร พบโบราณวัตถุ ได้แก่ โครงกระดูกมนุษย์หมายเลข ๕ และ ๖ กลุ่มภาชนะดินเผาที่ฝังร่วมกับทั้งสองศพ เศษกระดูกสัตว์ และเศษภาชนะดินเผาพบใน บริเวณเบาบาง

๒.๙.๖ ผลการวิเคราะห์หลักฐานโบราณวัตถุของปราสาทพนมวัน

การศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีประเภทโบราณวัตถุที่พบอยู่ในชั้นดินของหลุมขุด ค้น นำมาจำแนกออกตามประเภทของวัสดุที่ใช้ผลิต แล้วจึงแยกออกเป็นชนิดและโบราณวัตถุที่ แยกออกมาเป็นชนิดได้นำมาศึกษาลักษณะการใช้งานรูปทรง วัสดุขนาด สภาพ และตำแหน่งที่พบ มีดังนี้

๑. หลักฐานประเภทโลหะ พบจำนวนทั้งสิ้น ๓ ชิ้น ได้แก่

๑.๑ เครื่องมือเหล็กจำนวน ๑ ชิ้น มีลักษณะเป็นแท่งเหล็กรูปร่างยาว ส่วนปลายโค้งงอ มีสภาพไม่สมบูรณ์ ผิวเครื่องมือผุกร่อนและหักชำรุดขนาดความยาว ๒.๓๑ เซนติเมตร หนา ๐.๔๖ เซนติเมตร พบฝังร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๑ บริเวณกระดูกแขนข้างขวา ความลึก

๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร โบราณวัตถุประเภทนี้ สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องมือเหล็กที่มีส่วนที่ต่อกับด้ามที่อาจเป็นไม้และสูญสลายไป

๑.๒ ใบมีดเหล็กจำนวน ๑ ชิ้น มีลักษณะเป็นแท่งเหล็กรูปร่างยาว แบน ปลายเรียว ความยาวโดยรวมของเครื่องมือ ๑๗.๗ เซนติเมตร ความกว้างบริเวณปลายคมใช้งาน ๒.๕๖ เซนติเมตร ความกว้างของใบมีด ๒.๙๐ เซนติเมตร และส่วนด้ามมีความกว้าง ๐.๗๑ เซนติเมตร ความหนาบริเวณคมมีด ๐.๖ เซนติเมตร ความหนาส่วนกลางใบมีด ๒.๒๗ เซนติเมตร และความหนาส่วนด้าม ๐.๙ เซนติเมตร มีสภาพความผุกร่อน หักชำรุดและมีสนิมเกาะที่ผิว พบร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๑ ในบริเวณส่วนปลาย กระดูกแขนข้างขวา ระดับความลึก ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร

๑.๓ หัวงเหล็กจำนวน ๑ วง มีรูปร่างเป็นวงแหวนเหล็กทรงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔.๒๘ เซนติเมตร ความหนา ๐.๖๘ เซนติเมตร มีสภาพเกือบสมบูรณ์ แต่เนื้อโลหะผุกร่อนมากพบร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๑ โดยวางอยู่บนกระดูกต้นคอ ในระดับความลึก ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร จากรูปร่าง และตำแหน่งที่พบโบราณวัตถุชิ้นนี้อาจเป็นเครื่องประดับศพผู้ตาย

๒. หลักฐานประเภทหิน พบจำนวน ๑ ชิ้น ได้แก่

๒.๑ แท่งหินทราย เป็นหินทรายรูปร่างยาวขนาด ๒.๘๒ เซนติเมตร พบเป็นชิ้นส่วนมีสภาพไม่สมบูรณ์ จึงไม่สามารถระบุหน้าที่ที่ถูกใช้สอยได้พบในชั้นดินระดับความลึก ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร

๓. หลักฐานประเภทดินเผา

๓.๑ หินดู จำนวน ๑ แท่ง ทำจากดินเผากว้าง ๔.๙๐ เซนติเมตร ความสูง ๓.๕๙ เซนติเมตร พบในสภาพไม่สมบูรณ์ มีบางส่วนหักหายไปพบในชั้นดินที่ขุดขยายหลุมออกไป ในระดับความลึก ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร หินดูที่พบในหลุมขุดค้นนี้พบเพียง ๑ ชิ้น และมีสภาพแตกหัก ในชั้นดินสมมุติที่ ๑๒ ระดับ ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร ซึ่งเป็นช่วงชั้นที่มีโบราณวัตถุประเภทต่าง ๆ กระจายอยู่ค่อนข้างหนาแน่น จึงเป็นไปได้ว่ามีการผลิตภาชนะดินเผาขึ้นเองภายในชุมชน ซึ่งในการขุดค้นภายในโคปุระตะวันตกมีรายงานว่ามีพบโบราณวัตถุประเภทนี้เช่นเดียวกัน

๓.๒ ลูกกระสุนดินเผา จำนวน ๑ ลูก มีลักษณะทรงกลม ทำขึ้นมาจากดินขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑.๖๙ เซนติเมตร มีสภาพไม่สมบูรณ์ พบในชั้นดินระดับความลึก ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร

๓.๓ กำไลดินเผา พบเป็นชิ้นส่วนจำนวน ๔ วง

๓.๓.๑ กำไลดินเผาหมายเลข ๑ มีลักษณะเป็นชิ้นส่วนของกำไล ทำจากดินเผา ไร้รูปร่างโค้งแบน มีความหนาที่ขอบในมากกว่ารอบนอก ขนาดความยาว ๒.๙๒ เซนติเมตร หนาประมาณ ๑.๒ เซนติเมตร พบในชั้นดินระดับ ๑๓๐-๑๔๐ เซนติเมตร

๓.๓.๑ กำไลดินเผาหมายเลข ๒ มีขนาดความยาว ๑.๙๖ เซนติเมตร พบในชั้นดินระดับความลึก ๑๔๐-๑๕๐ เซนติเมตร

๓.๓.๑ กำไลดินเผาหมายเลข ๓ มีขนาด ๒.๒๑x๔.๒๕x๑.๓๑ เซนติเมตร พบในชั้นดินระดับความลึก ๑๗๐-๑๘๐ เซนติเมตร

๓.๓.๑ กำไลดินเผาหมายเลข ๔ มีขนาด ๓.๐๕x๔.๓๙.๒๕x๑.๑๑ เซนติเมตร พบในชั้นดินระดับความลึก ๑๕๐-๑๖๐ เซนติเมตร

กำไลดินเผาซึ่งพบเป็นชิ้นส่วนทั้งหมด ๔ ชิ้นนี้ ไม่มีส่วนใดที่สามารถต่อติดกันได้เลย และขนาดความหนาของแต่ละชิ้นนั้นมีขนาดแตกต่างกัน จึงอาจเป็นไปได้ว่าชิ้นส่วนทั้งหมดไม่ได้แตกหักออกจากกำไลชิ้นเดียวกัน การขุดค้นที่ดำเนินการมาก่อนหน้านี้เคยพบกำไลหลายครั้ง เช่น การขุดค้นที่โคปุระทิศตะวันออกได้พบกำไลทำจากหินอยู่ร่วมกับศพ

๔. หลักฐานประเภทภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผาที่พบจากการขุดค้นในสภาพเกือบสมบูรณ์ ทั้งหมดฝังอยู่ร่วมกับศพต่าง ๆ ตามรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ กลุ่มภาชนะดินเผาฝังร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๑ จำนวน ๖ ใบมี ดังนี้ ภาชนะดินเผาหมายเลข ๑ มีลักษณะเป็นชามมีเชิง ส่วนขอบปากภาชนะโค้งเข้า ปลายขอบปากกลมมน เส้นผ่าศูนย์กลางภาชนะ ๑๔.๒ เซนติเมตร ความสูง ๗ เซนติเมตร การตกแต่งด้านนอกภาชนะเป็นผิวเรียบไม่มีการตกแต่ง โดยทั่วไปมีสีน้ำตาลอ่อน ส่วนผิวด้านในมีสีดำเป็นมันจากการรมควันและขัดมันพบบริเวณเหนือหัวกะโหลกของโครงกระดูกหมายเลข ๑ ระดับ ๑๓๐-๑๔๐ เซนติเมตร

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๒ มีลักษณะคล้ายกับภาชนะดินเผาหมายเลข ๑ ขอบปากภาชนะโค้งเข้า ส่วนปลายของขอบปากกลมมน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๕.๔๒ เซนติเมตร ความสูงจากฐาน ๗.๕ เซนติเมตร การตกแต่งด้านนอกเป็นผิวเรียบ โดยทั่วไปมีสีเหลืองอมแดง ภาชนะด้านในเป็นผิวเรียบ มีสีดำเป็นมันจากการรมควันและขัดมัน พบวางฝังอยู่บริเวณกะโหลกของโครงกระดูกหมายเลข ๑

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๓ มีรูปร่างคล้ายกับภาชนะดินเผาหมายเลข ๑ และ ๒ มีเส้นผ่าศูนย์กลางภาชนะ ๑๔.๔๓ เซนติเมตร ความสูงจากส่วนฐาน ๗.๕ เซนติเมตร การตกแต่ง

ด้านนอกเป็นผิวเรียบ โดยทั่วไปเนื้อภาชนะมีสีเหลืองอมแดง ส่วนด้านในมีสีดำจากเทคนิคการรมควัน และขัดผิวภาชนะจนเป็นมัน พบในบริเวณไหล่ข้างขวาของโครงกระดูกหมายเลข ๑ ภาชนะดินเผาหมายเลข ๔ มีรูปทรงเป็นชามมีเชิงคล้ายกับภาชนะดินเผาหมายเลข ๑-๓ แต่ส่วนเชิงมีทรงเกือบทรงกระบอก เส้นผ่าศูนย์กลางภาชนะดินเผายาว ๑๗ เซนติเมตร ความสูงจากเชิง ๗.๕ เซนติเมตร ตบแต่งภาชนะแบบผิวเรียบไม่มีการตบแต่ง ส่วนด้านในมีสีดำจากการรมควัน และขัดผิวภาชนะ พบที่ตำแหน่งใกล้เคียงกับภาชนะดินเผาหมายเลข ๓ บริเวณไหล่ขวาของโครงกระดูกหมายเลข ๑

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๕ มีรูปทรงเป็นชามมีเชิง เส้นผ่าศูนย์กลางของภาชนะดินเผา ๑๔.๘ เซนติเมตร ความสูงจากเชิง ๗ เซนติเมตร ตบแต่งผิวด้านนอกแบบผิวเรียบ โดยทั่วไปผิวภาชนะมีสีเทา ขอบปากด้านนอกมีรอยต่างสีดำ ผิวด้านในมีสีดำเป็นมัน จากการรมควันและขัดผิวภาชนะ พบวางตั้งอยู่ร่วมกับภาชนะดินเผาหมายเลข ๒-๔ ข้างไหล่ขวาของโครงกระดูกหมายเลข ๑

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๖ มีรูปทรงเป็นภาชนะก้นกลม ปากภาชนะผายออก มีเส้นผ่าศูนย์กลางภาชนะ ๑๕.๒ เซนติเมตร ลำตัวภาชนะกว้าง ๒๒.๘๕ เซนติเมตร สูง ๑๘.๙ เซนติเมตร ตบแต่งภาชนะทั้งด้านนอกและด้านในเป็นผิวเรียบ โดยทั่วไป ผิวนอกมีสีเหลืองอมแดง พบในตำแหน่งใต้กระดูกเชิงกรานของโครงกระดูกหมายเลข ๑

๔.๒ กลุ่มภาชนะดินเผาที่พบฝังร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๕ ระดับ ๒๐๐-๒๑๐ cm.dt. จำนวน ๕ ใบ มีรายละเอียด ดังนี้

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๑ ภาชนะดินเผาที่พบมีภาพเป็นชิ้นส่วนไม่สมบูรณ์ มีขนาด ๘.๕x๑๒.๖ เซนติเมตร ไม่พบส่วนฐานภาชนะ ตบแต่งผิวด้านนอกและด้านในเป็นแบบเรียบ ชูบน้ำโคลนสีส้ม พบเป็นชิ้นส่วนในระดับบนของหลุมฝังศพ

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๒ ภาชนะก้นกลม ส่วนปากผายออก ขอบปากกลมมน ส่วนลำคอยี่ดสูง ๑๖ เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางปากภาชนะ ๑๙.๘ เซนติเมตร และที่ลำตัว ๒๐ เซนติเมตร ความสูง ๑๙ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาชนะด้านนอกด้วยลายเชือกทาบเป็นเส้นตรงในแนวตั้ง ตั้งแต่ส่วนลำตัวจนถึงส่วนก้นภาชนะ ผิวนอกด้านในมีผิวเรียบ พบวางกองอยู่เหนือศพ ภาชนะดินเผาหมายเลข ๓ เป็นหม้อมีสันมน ส่วนปากภาชนะผายออก เส้นผ่าศูนย์กลางที่ปากภาชนะ ๑๘.๔ เซนติเมตร ลำตัว ๒๓ เซนติเมตร มีความสูง ๑๗ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาชนะด้านนอกและด้านในแบบผิวเรียบ โดยทั่วไปมีสีเทา ส่วนก้นภาชนะมีรอยต่างสีดำ พบฝังร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๕

ภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๔ ภาษาชนดิเนผามีรูปทรงเกือบเป็นทรงกระบอก โดยมีส่วนปากภาษาชนดิเนผายอกเล็กน้อย ส่วนกันภาษาชนดิเนผาแบนเรียบ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปาก ๑๕ เซนติเมตร ลำตัว ๑๕.๔ เซนติเมตร มีความสูง ๑๐.๒ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาษาชนดิเนผาทั้งใบแบบผิวเรียบ ไม่มีการทำลวดลาย ปรากฏรอยต่างสีดำที่ลำตัวและส่วนกัน

ภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๕ เป็นหม้อมีสันมน ขอบปากผายออก มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางขอบปาก ๒๐.๒ เซนติเมตร ลำตัว ๒๓ เซนติเมตร มีความสูง ๒๐ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาษาชนดิเนผาทั้งใบแบบผิวเรียบ โดยทั่วไปผิวภาษาชนดิเนผามีสีเทา และมีรอยต่างสีดำในบางบริเวณ

๔.๓ กลุ่มภาษาชนดิเนผาที่พบฝังร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๖ ระดับ ๒๐๐-๒๑๐ cm.dt. พบจำนวน ๙ ใบ มีรายละเอียด ดังนี้

ภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๑ เป็นหม้อมีสันมน ปากของภาษาชนดิเนผายอก ขอบปากกลมมน ส่วนคอเอียงสอบเข้า กลางลำตัวป่องออกและมีสันมนหักมุมลงไปถึงส่วนกันภาษาชนดิเนผาซึ่งมีลักษณะแบนเรียบ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางภาษาชนดิเนผา ๑๕.๘ เซนติเมตร ความกว้างลำตัว ๑๔.๘ เซนติเมตร มีความสูง ๑๑.๘ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาษาชนดิเนผาแบบผิวเรียบโดยทั่วไปมีสีน้ำตาลอ่อน พบอยู่ด้านเหนือของศพหมายเลข ๖

ภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๒ มีลักษณะเป็นหม้อเกือบทรงกระบอก ส่วนปากภาษาชนดิเนผากลมมนผายออก มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางยาว ๑๔ เซนติเมตร ลำตัว ๑๒.๖ เซนติเมตร สูง ๙.๖ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาษาชนดิเนผาเป็นผิวเรียบไม่มี การตบแต่งแบบพิเศษ แต่ที่ผิวด้านนอกของส่วนกันภาษาชนดิเนผามีรอยกดประทับจากเครื่องจักสานอย่างชัดเจน พบอยู่ด้านเหนือของศพหมายเลข ๖

ภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๓ มีลักษณะเป็นหม้อมีสันมน ส่วนปากภาษาชนดิเนผายอก มีสันโค้งมนที่กลางลำตัวภาษาชนดิเนผาและโค้งสอบเข้าหาส่วนกัน ภาษาชนดิเนผามีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปาก ๑๘.๔ เซนติเมตร ลำตัว ๑๗.๒ เซนติเมตร มีความสูง ๑๙.๖ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาษาชนดิเนผาเป็นผิวเรียบ ด้านนอกมีร่องรอยการตบแต่งเป็นลายเขียนสี ตั้งแต่บริเวณขอบปากจนถึงลำตัว และปรากฏรอยต่างสีดำอยู่ทั่วไป พบฝังร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๖ โดยวางอยู่ร่วมกับภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๑ และ ๒

ภาษาชนดิเนผาหมายเลข ๔ เป็นหม้อมีสันมน ปากภาษาชนดิเนผายอก มีสันโค้งมนที่กลางลำตัว ภาษาชนดิเนผา และสอบเข้าหาส่วนกัน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปากภาษาชนดิเนผา ๑๙.๒ เซนติเมตร ลำตัว ๒๒ เซนติเมตร ความสูง ๑๗.๘ เซนติเมตร ตบแต่งผิวภาษาชนดิเนผาทั้งใบเป็นผิวเรียบ โดยทั่วไปผิวมีสีน้ำตาลอ่อน ปรากฏรอยต่างสีดำที่ลำตัวพบอยู่ที่โครงกระดูกหมายเลข ๖

ภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๕ มีลักษณะเป็นหม้อมีสันมน รูปทรงโดยทั่วไปคล้ายกับภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๔ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปาก ๑๖ เซนติเมตร ลำตัว ๑๔.๔ เซนติเมตร มีความสูง ๒๐ เซนติเมตร ตบแต่งภาษาชนะทั้งใบแบบผิวเรียบ ไม่มีการตบแต่งแบบพิเศษ และที่ลำตัวปรากฏรอยต่างสีด้า

ภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๖ เป็นหม้อมีสันมน โดยทั่วไปมีรูปทรง คล้ายกับภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๑.๓ และ ๔ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปาก ๑๖ เซนติเมตร ลำตัว ๑๔.๔ เซนติเมตร มีความสูง ๒๐ เซนติเมตร ตบแต่งผิวด้านนอกด้วยลายเชือกทาบ กดเป็นร่องลึกและหนา ตามแนวตั้งตั้งแต่ส่วนลำตัวจนถึงส่วนก้นภาษาชนะ โดยทั่วไปผิวภาษาชนะมีสีน้ำตาลอ่อน ปรากฏรอยต่างสีด้าบริเวณลำตัว

ภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๗ รูปทรงและขนาดมีลักษณะเป็นหม้อมีสันมน คล้ายกับภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๑,๓,๔ และ ๖ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปากภาษาชนะ ๑๕.๒ เซนติเมตร ลำตัว ๑๔.๒ เซนติเมตร มีความสูง ๑๓.๒ เซนติเมตร ตบแต่งภาษาชนะดินเผาทั้งใบแบบผิวเรียบ ปรากฏรอยต่างสีด้าที่ลำตัวเป็นบางบริเวณ

ภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๘ เป็นหม้อก้นกลม ส่วนปากผายออก ขอบปากกลมมน ส่วนคอยืดสูงขึ้น มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปาก ๑๔.๒ เซนติเมตร ลำตัว ๑๔.๒ เซนติเมตร มีความสูง ๑๓.๕ เซนติเมตร ตบแต่งผิวด้านนอกด้วยลายเชือกทาบ มีลักษณะเป็นร่องลึกและหนา ตามแนวตั้งเป็นเส้นตรง ตั้งแต่ส่วนลำตัวจนถึงก้นภาษาชนะ

ภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๙ มีลักษณะคล้ายกับภาษาชนะดินเผาหมายเลข ๘ ส่วนปากภาษาชนะผายออก ส่วนคอยืดสูงขึ้น และส่วนลำตัวโค้งกลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปาก ๑๒.๒ เซนติเมตร ลำตัว ๑๘.๔ เซนติเมตร ภาษาชนะมีความสูง ๑๖.๙ เซนติเมตร ตบแต่งผิวด้านนอกภาษาชนะด้วยลายเชือกทาบเป็นร่องในแนวเฉียง ตั้งแต่ส่วนลำตัวจนถึงก้นภาษาชนะ โดยทั่วไปผิวภาษาชนะมีสีน้ำตาลอ่อน และบางบริเวณของลำตัวปรากฏรอยต่างสีด้า

๕. ผลการวิเคราะห์เศษภาษาชนะดินเผา จากการขุดค้นเศษภาษาชนะดินเผาเป็นโบราณวัตถุที่พบมากที่สุด และสามารถพบได้เกือบทุกชั้นดินสมมุติ เศษภาษาชนะดินเผาที่พบได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ตามกระบวนการ ดังต่อไปนี้

๕.๑ แยกเศษภาษาชนะดินเผาออกตามระดับชั้นสมมุติ

๕.๒ นำเศษภาษาชนะดินเผาที่แยกแล้วมาศึกษาจำแนกเป็นประเภทตามคุณลักษณะทางกายภาพที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า โดยกำหนดคุณลักษณะดังนี้

๕.๒.๑ แยกตามส่วนของภาษาชนะ คือ ปาก คอ ลำตัว ฐานหรือเชิง

๕.๒.๒ จำแนกตามลักษณะองค์ประกอบย่อยที่ปรากฏอย่างเด่นชัดขึ้นมา ได้แก่ รูปร่าง การตกแต่ง

สำหรับเศษภาชนะดินเผาที่ผ่านการจำแนกแล้ว นำมาศึกษาวิเคราะห์เชิงปริมาณโดย หามวลรวมทั้งน้ำหนัก และจำนวนชิ้นตามวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ และปริมาณของเศษ ภาชนะดินเผา ซึ่งอาจให้ข้อมูลในการนำไปใช้จัดลำดับสมัยทางวัฒนธรรมของแหล่ง

ตารางที่ ๑ ปริมาณเศษภาชนะดินเผา

	ปาก	คอ	ไหล่	ลำตัว	เชิง
ชิ้นร้อยละ	๔๕๒ (๑๒.๘๕%)	๗๗ (๒.๑๘%)	๒๔ (๐.๖๘%)	๒,๙๒๗ (๘๓.๒๒%)	๓๗ (๑.๐๕%)
น้ำหนัก(กรัม)	๕,๙๑๑	๑,๑๙๔	๔๓๕	๒๗,๓๐๙	๑,๒๖๓
ร้อยละ	(๑๖.๓๖%)	(๓.๓๐%)	(๑.๒๐%)	(๗๕.๖๐%)	เชิง
จำนวนทั้งหมด	๓,๕๑๗ ชิ้น				
		๓๖,๑๑๙ กรัม			

๖. ผลการวิเคราะห์ชิ้นส่วนขอบปากภาชนะดินเผา จากการขุดค้นเศษภาชนะดินเผา ส่วนขอบปากที่ได้จากการขุดค้น แม้ว่าจะพบในปริมาณที่ไม่สูงมากและมีความหนาแน่นในแต่ละชั้นดินค่อนข้างต่ำ แต่ภายหลังการวิเคราะห์สามารถแสดงผลที่น่าสนใจเกี่ยวกับรูปทรงที่เป็นที่ นิยมผลิตอย่างค่อนข้างชัดเจน การศึกษาวิเคราะห์ชิ้นส่วนขอบปากภาชนะดินเผา ได้ทำการ จำแนกรูปแบบด้านหน้าตัด ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มที่ ๑ ปากภาชนะแบบตั้งตรงแนวตั้ง จำนวน ๓๙ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๙.๗๒

กลุ่มที่ ๒ ปากภาชนะแบบโค้งเข้าเป็นลักษณะแนวตรงหรือโค้ง จำนวน ๕๖ ชิ้น คิด เป็นร้อยละ ๑๓.๙๖

กลุ่มที่ ๓ ปากภาชนะแบบผายออก เป็นลักษณะแนวตรงหรือโค้งจำนวน ๓๐๖ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๗๖.๓๐

แบบปากตรงพบในหลุมขุดค้นในปริมาณน้อยที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับแบบปากโค้ง เข้าและผายออก รูปแบบปากตรงนี้พบในชั้นดินระดับบนเป็นส่วนมาก ได้แก่ ระดับสมมุติที่ ๓ และ ๔ ประมาณร้อยละ ๒.๒๔ และ ๒.๔๙ พบน้อยที่สุดในระดับสมมุติที่ ๗,๘, และ ๑๕ ประมาณร้อยละ ๐.๒๔๙ และไม่พบเลย ในชั้นที่ ๙, ๑๔, ๑๖ และ ๑๗

แบบปากโค้งเข้า ได้พบในปริมาณมากกว่าแบบปากตรง แต่น้อยกว่าแบบผายออก โดยสามารถพบมากที่สุดในระดับชั้นสมมุติที่ ๕ จำนวน ร้อยละ ๓.๒๔๒ พบน้อยที่สุดในชั้นสมมุติที่ ๗ จำนวนร้อยละ ๐.๒๔๙ และไม่พบเลยในระดับสมมุติที่ ๙, ๑๔, ๑๕, ๑๖ และ ๑๗

แบบปากผายออก พบว่าเป็นแบบที่พบในปริมาณมากที่สุด และมีกระจายอยู่เกือบทุกระดับชั้นดิน โดยพบมากที่สุดในระดับสมมุติที่ ๑๒ ปริมาณร้อยละ ๑๖.๗๑ พบน้อยที่สุดในระดับสมมุติที่ ๑๗ ปริมาณร้อยละ ๐.๗๔๘ ผลการวิเคราะห์ปากภาชนะแบบผายออกนี้ ทำให้ทราบว่าเริ่มปรากฏหนาแน่นจากชั้นสมมุติที่ ๙ และค่อย ๆ ลดปริมาณลงจนถึงชั้นสมมุติที่ ๑๗ ซึ่งอาจชี้ให้เห็นว่าแบบปากผายออกเป็นรูปแบบสามัญที่มีการผลิตและใช้อย่างสม่ำเสมอ

๗. ผลการวิเคราะห์ชิ้นส่วนลำตัวภาชนะดินเผา โดยทั่วไปภาชนะดินเผามักปรากฏลวดลายการตกแต่งแบบต่าง ๆ ในบริเวณส่วนลำตัวของภาชนะเพื่อให้รู้ภาชนะนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ทางด้านกายภาพตามวัตถุประสงค์ของผู้ผลิต การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาจากหลุมขุดค้น ซึ่งสามารถจำแนกออกมาเป็นส่วนลำตัวได้นำมาทำการศึกษา เพื่อจำแนกและหาปริมาณลวดลาย การตกแต่งประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏบนพื้นผิวเศษภาชนะแต่ละชิ้น

การวิเคราะห์สามารถจำแนกลวดลายการตกแต่งออกได้เป็น ๖ ประเภท คือ ๑. แบบผิวเรียบ ๒. แบบลายเชือกทาบ ๓. แบบลายขูดขีด ๔. แบบชุปน้ำโคลน ๕. แบบลายเขียนสี ๖. แบบรม ควันซ์ดำหรือแบบพิมายดำ เศษภาชนะส่วนลำตัว เมื่อผ่านขั้นตอนการจำแนก นับชิ้นและชั่งน้ำหนักแล้ว ได้ผลในทางปริมาณว่า ในกลุ่มลวดลายการตกแต่งบนผิวภาชนะแบบผิวเรียบ ลายเชือกทาบ ลายขูดขีด ลายเขียนสีและแบบพิมาย ซึ่งเป็นกลุ่มลวดลายหลัก ๆ ที่พบบน การตกแต่งด้วยลายเขียนสีมีปริมาณน้อยที่สุด คือ ๕๘ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๑.๙๘ ในขณะที่พบแบบผิวเรียบมากที่สุด คือ ๑,๓๐๑ ชิ้นคิดเป็นร้อยละ ๔๔.๔ รองลงมาคือภาชนะตกแต่งด้วยลายเชือกทาบมีจำนวน ๑,๑๖๔ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๗๖ จากจำนวนชิ้นส่วนลำตัวทั้งหมดที่พบในหลุมขุดค้นทั้งสิ้น ๒,๙๒๗ ชิ้น นอกจากนี้ยังได้ผลว่าเศษภาชนะดินเผาส่วนใหญ่ไม่มีการชุปน้ำดิน

เศษภาชนะดินเผาที่มีผิวแบบเรียบนั้น สามารถพบได้ในเกือบทุกระดับสมมุติ โดยพบมากที่สุดที่ระดับสมมุติที่ ๑๑ จำนวน ๒๑๔ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๑ และพบน้อยที่สุดในชั้นที่ ๒, ๘ และ ๑๘ จำนวน ๒, ๗ และ ๖ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๐.๐๖, ๐.๐๓ และ ๐.๒๐ ตามลำดับ ส่วนลายเชือกทาบนั้นตั้งแต่ระดับสมมุติที่ ๑๐ ถึง ๑๓ เป็นช่วงชั้นที่พบการตกแต่งแบบนี้เกาะกลุ่มในปริมาณใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ ๕.๔-๗.๖ หลังจากนั้นจะลดปริมาณลงมากถึงร้อยละ ๓.๑ ในระดับที่ ๑๔ อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับลายแบบแรกซึ่งพบได้เกือบทุกระดับชั้นดินนั้น การตกแต่ง

แต่งด้วยลายเชือกทาบกลับขาดหายไป ในชั้นสมมุติที่ ๒ และ ๘ ซึ่งการกระจายตัวในลักษณะนี้ คล้ายกับแบบลายขูดขีด ซึ่งแม้ว่าจะพบในปริมาณเบาบางกว่า แต่ยังคงแสดงให้เห็นว่ามีวามหนาแน่น ในช่วงชั้นที่ ๑๐, ๑๑ และ ๑๓ เช่นเดียวกัน

การตกแต่งผิวด้วยลายเขียนสี (E) และแบบพิมพ์ดำ (F) ซึ่งเคยคาดหมายว่า อาจเป็นแบบการตกแต่งชนิดพิเศษ และมีปริมาณหนาแน่นมาก แต่ภายหลังการขุดค้นและการวิเคราะห์ข้อมูลกลับได้ผลในทางตรงกันข้าม โดยพบเศษภาชนะดินเผาสองรูปแบบนี้ในปริมาณน้อยมากคือ พบลายเขียนสีเพียง ๕๘ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๑.๙๘ และแบบพิมพ์ดำเพียง ๘๖ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๒.๙๓ เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มการกระจายตัวในชั้นดินของเศษภาชนะดินเผาแบบลวดลายทั้งสองนี้ ยังเป็นที่น่าสนใจ เพราะไม่พบรูปแบบลายเขียนสีเลยในระดับชั้นดินบน แต่ปรากฏขึ้นอย่างทันทีในชั้นดินสมมุติที่ ๑๐ จำนวน ๙ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๐.๓ และพบมากที่สุดที่ชั้นที่ ๑๒ จำนวน ๑๔ คิดเป็นร้อยละ ๐.๕ และหายไปชั้นที่ ๑๘ ในขณะที่เศษภาชนะดินเผาแบบพิมพ์ดำกลับเกาะกลุ่มกันอยู่ในชั้นดินระดับบน ตั้งแต่ระดับสมมุติที่ ๓-๖ และพบมากที่สุดที่ชั้นที่ ๔ จำนวน ๒๘ ชิ้น คิดเป็นร้อยละ ๐.๙๕ หลังจากนั้นจึงลดจำนวนลง โดยยังคงมีอยู่ประปรายตั้งแต่ระดับที่ ๗-๑๓

การวิเคราะห์ลวดลายส่วนลำตัวนี้อาจสรุปได้ว่า ลวดลายการตกแต่งได้แก่ แบบผิวเรียบ ลายเชือกทาบ ลายขูดขีด และแบบพิมพ์ดำนั้น ผิวภาชนะแบบเรียบเป็นประเภทการตกแต่งสามัญพบได้ทั่วไป จากปริมาณที่สูงกว่าทุกแบบและปรากฏอยู่ทุกชั้นดินจนถึงระดับล่างสุดของหลุมขุดค้น ปริมาณเศษภาชนะดินเผาแบบผิวเรียบที่พบเป็นจำนวนมากที่สุด อาจไม่ใช่เงื่อนไขสำคัญที่จะนำมาใช้อธิบายเพื่อแปลความหมาย แม้จะมีภาชนะดินเผารูปแบบใหม่เข้ามา แต่ความนิยมในการผลิต หรือใช้ภาชนะรูปแบบดั้งเดิมยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือละทิ้งไป ส่วนการตกแต่งแบบพิมพ์ดำกลับพบเป็นปริมาณต่ำ และปรากฏตั้งแต่ระดับชั้นดินบนจนถึงชั้นสมมุติที่ ๑๓ (๑๕๐-๑๖๐ cm.dt.) ซึ่งเป็นชั้นที่พบโครงกระดูกหมายเลข ๑

ปริมาณเศษภาชนะดินเผาแบบพิมพ์ดำที่พบในปริมาณต่ำมาก และค่อนข้างขัดแย้งกับการพบหลักฐานการฝังศพที่มีภาชนะแบบพิมพ์ดำในสภาพที่สมบูรณ์ อาจสันนิษฐานได้ว่า ในบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีการทำกิจกรรมของมนุษย์อยู่อย่างเบาบาง แต่อย่างไรก็ตาม สภาพของพื้นที่ที่มีร่องรอยการรบกวนในสมัยหลัง ได้แต่การไถปรับพื้นที่เพื่อเตรียมการสร้างศาสนสถาน และการขุดหลุมทำฐานรากอาคาร ยังเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้หลักฐานถูกทำลายไป กลุ่มเศษภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเขียนสี แม้ว่าจะปรากฏร่วมกับเศษภาชนะแบบ พิมพ์ดำบ้างในชั้นสมมุติที่ ๑๐-๑๓ หรือตั้งแต่ความลึกที่ ๑๒๐-๑๖๐ cm.dt. จะเห็นว่าปริมาณเศษภาชนะ

ทั้งสองแบบมีความผกผันกัน และปรากฏขึ้นเป็นช่วงสั้น ๆ โดยไม่มีความต่อเนื่องมาในทุกชั้นดิน แตกต่างจากเศษภาชนะแบบผิวเรียบ ดังนั้น การวิเคราะห์เศษภาชนะดินเผาสามารถให้ผลได้ คือ

๑. กลุ่มเศษภาชนะแบบผิวเรียบ รวมทั้งแบบลายเชือกทาบ เป็นภาชนะดินเผาแบบสามัญ และเป็นที่ยอมรับอย่างต่อเนื่อง

๒. กลุ่มเศษภาชนะแบบลายเขียนสีและแบบพิมพ์ดำ เป็นภาชนะดินเผาแบบพิเศษที่พบในแหล่ง โดยปรากฏขึ้นตามสมัยนิยม

เศษภาชนะดินเผาทั้งสองกลุ่มที่พบจากหลุมขุดค้น อาจำมาศึกษาในเชิงหน้าที่ โดยการเชื่อมโยงผลการศึกษาระดับดินเผาจากหลุมฝังศพซึ่งได้นำเสนอแล้วในตอนต้น คือ ข้อมูลจากการศึกษาภาชนะดินเผาและเศษภาชนะดินเผาที่พบกระจายอยู่ในชั้นดิน ไม่มีข้อบ่งชี้ใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามีการจำแนกประเภทการใช้งานที่ชัดเจนระหว่างภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรมการฝังศพ

กลุ่มเศษภาชนะแบบสามัญได้แก่ แบบผิวเรียบ หรือลายเชือกทาบพบมากในชั้นดินนั้นอาจเป็นผลมาจากเศษชิ้นส่วนแตกหักจากการใช้งานประเภทอื่นที่มีใช้ตามเงื่อนไขในพิธีการทำศพ หรือตั้งใจทุบให้แตกชำรุด แต่ขณะเดียวกัน กลุ่มภาชนะดินเผาแบบดังกล่าวยังปรากฏฝังอยู่ร่วมกับศพในสภาพสมบูรณ์ ส่วนใหญ่เป็นภาชนะก้นกลมและก้นตัด ปากผายออกสอดคล้องกับผลการจำแนกเศษภาชนะดินเผาส่วนปากซึ่งพบแบบปากผายออกมากที่สุดในหลุมขุดค้น ภาชนะแบบผิวเรียบที่พบร่วมกับศพหมายเลข ๕-๖ จากจำนวนทั้งสิ้น ๑๒ ใบ เป็นภาชนะแบบผิวเรียบ ๘ ใบ ส่วนที่เหลือตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ทำให้เชื่อว่าพิธีกรรมการฝังศพไม่จำเป็นต้องตัดสรสิ่งพิเศษนำมาใช้ในพิธีกรรม ในทางตรงข้าม สมัยต่อมาที่กลุ่มภาชนะแบบพิมพ์ดำปรากฏขึ้นและเป็นที่ยอมรับแพร่หลาย ยังได้พบทั้งเศษชิ้นส่วนในชั้นทับถมที่อาจใช้ในชีวิตประจำวันและพบร่วมกับโครงกระดูกหมายเลข ๑ ในขณะที่เศษภาชนะผิวเรียบหรือแบบสามัญยังปรากฏร่วมอยู่ด้วย ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่าในบางครั้งภาชนะแบบใด ๆ ที่เป็นที่ยอมรับในสังคมจะถูกนำมาใช้ทั้งในชีวิตประจำวันและด้านกิจกรรมพิธี

๘. ผลการวิเคราะห์ภาชนะดินเผาทางวิทยาศาสตร์ด้วยวิธี ICP-Atomic Emission Spectrometry

กลุ่มที่ ๑ ภาชนะดินเผาที่มีส่วนผสมของอินทรีย์วัตถุ (Organic) มี ๕ ตัวอย่าง

กลุ่มที่ ๒ ภาชนะดินเผาที่มีส่วนผสมของดินเชื้อ (Pedorelith or Grog) มี ๗ ตัวอย่าง

องค์ประกอบส่วนใหญ่ หรือธาตุหลัก (Major element) คือ ซิลิกา อลูมินา และเหล็ก

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบทั้ง ๓ ธาตุมีประเด็นนำเสนอ ดังนี้

ตัวอย่างจากภาษาทั้งสองกลุ่มนั้นมีเปอร์เซ็นต์ของ ซิลิกา ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่หรือธาตุหลักสูงสุดหรือเด่นชัดที่สุดในทุก ๆ ตัวอย่าง ซึ่งไม่ได้หมายถึงว่ามีเพียงส่วนผสมของทรายมากเท่านั้น แต่ส่วนผสมอื่น ๆ ที่ช่างใส่ผสมลงไปในเนื้อดินภาษาในกลุ่มที่ ๑ เช่น แกลบ มีปริมาณของซิลิการ้อยละ ๘๕-๙๐ ยังสามารถเพิ่มปริมาณของซิลิกาที่มีอยู่เดิมในเนื้อดินประมาณร้อยละ ๙๐-๙๕ ให้เพิ่มสูงขึ้นอีก ซิลิกาที่ได้จากแกลบนี้ยังไม่ถูกเผาไหม้สลายไปหมด ยังคงเห็นได้อยู่ในเนื้อภาษา แม้ว่าจะดูด้วยตาเปล่า แต่ซิลิกาที่อยู่ในเนื้อภาษาในกลุ่มที่ ๑ นี้มีจำนวนสูง มีผลทำให้ลดความเหนียวของเนื้อดินลง แต่จากการวิเคราะห์พบว่าช่างปั้นสามารถแก้ไขโดยการเพิ่มความเหนียวให้เนื้อดิน โดยการใส่แกลบลงไป เพื่อเพิ่มความเหนียวให้กับเนื้อดิน ส่วนเนื้อดินในกลุ่มที่ ๒ มีซิลิกาน้อยกว่า แต่พบว่ามี การเติมดินเชื้อ (grog) ลงไปแทน เพื่อลดความหดตัวในระหว่างการเผา และเป็นโครงสร้างของเนื้อดิน รวมทั้งตัวประสานเนื้อดินภายหลังจากการเผาอีกด้วย ดังนั้น จึงมีซิลิกาสูงกว่าเนื้อดินในภาษาในกลุ่มที่ ๒ ที่มีอินทรีย์วัตถุในปริมาณที่น้อยมาก เพียง ๑-๒ เปอร์เซ็นต์ ซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่ามี การเผาไหม้สูงจึงสลายตัวเกือบหมดเป็นอีกสาเหตุหนึ่งด้วย

ค่าเฉลี่ยเปอร์เซ็นต์ของอลูมินาพบว่า ภาษาในกลุ่มที่ ๑ มีค่าเฉลี่ยร้อยละ ๓.๙ น้อยกว่าภาษาในกลุ่มที่ ๒ คือ มีถึงร้อยละ ๑๖.๔๔ ซึ่งค่าอลูมินานี้ นอกจากจะมีอยู่ในตัวแร่ดินเองแล้ว ยังมีในเฟลด์สปาร์ ซึ่งจากการวิเคราะห์ด้วยวิธีซิลิการรณพบว่า ภาษาในกลุ่มที่ ๒ พบด้วย แต่พบเพียง ๑ เปอร์เซ็นต์ แม้ว่าพบในปริมาณเพียงไม่กี่เปอร์เซ็นต์ไม่สามารถบอกอะไรได้มาก แต่ก็เป็นเพียงการวิเคราะห์ตัวอย่างเพียงส่วนเดียวจากภาษาทั้งใบ ซึ่งแร่อาจจะเกาะกลุ่มอยู่บริเวณอื่นก็ได้ นอกจากนี้อลูมินาจะเป็นตัวที่ลดความเหนียวของดินลงจึงเห็นได้ว่าในภาษาในกลุ่มที่ ๒ มีการเติมดินเชื้อ (grog) ลงไปเพื่อเป็นตัวประสานเนื้อดินและเป็นโครงสร้างให้ดินยึดเกาะภายหลังจากการเผา และไม่ทำให้เกิดการหดตัวของภาษาด้วย

ค่าเฉลี่ยขององค์ประกอบส่วนย่อย หรือ ธาตุมลทิน (Minor element or trace element) ซึ่งเป็นธาตุที่เจือปนอยู่ในดิน คือ แคลเซียม โปแตสเซียม และไททาเนียม พบว่าค่าเฉลี่ยของภาษาทั้งสองกลุ่มมีสัดส่วนไม่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด ดินที่มีแร่ธาตุที่มีมลทินปนอยู่สูงสามารถทำให้สีดินภายหลังจากการเผาเปลี่ยนแปลงไปได้ และธาตุมลทินเหล่านี้สามารถบอกถึงลักษณะพิเศษของภาษาดินเผาในเรื่องของสีผิวภาษา

ปริมาณของแคลเซียม ของภาษาทั้งสองกลุ่มพบว่า ภาษาในกลุ่มที่ ๑ มีค่าเฉลี่ยร้อยละ ๑.๙ ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาษาในกลุ่มที่ ๒ คือ ร้อยละ ๒.๒๒ ซึ่งแคลเซียมเป็นสารประกอบส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในหินปูนวัตถุดิบที่เป็นหิน หรือดินขาว และเป็นองค์ประกอบที่สามารถบอก

ลักษณะพิเศษของภาชนะคือในเรื่องของสีภาชนะ ถ้ามีมากสีของภาชนะเป็นสีออกเหลือง ดังนั้นสีภาชนะในกลุ่มที่ ๒ น่าจะมีภาชนะสีเหลืองมากกว่าภาชนะในกลุ่มที่ ๑ และนอกจากนี้เมื่อสารประกอบแคลเซียมรวมตัวกับสารประกอบของเหล็กจะทำให้เหล็กชืดกลายเป็นสีครีมหรือสีเนื้อภาชนะแทนที่จะเป็นสีแดง ซึ่งในตัวอย่างของภาชนะทั้งสองกลุ่มสีผิวด้านนอก เนื้อภาชนะไม่ออกเป็นสีแดงจัด แต่ออกเป็นสีครีมส่วนใหญ่หรือสีผิวด้านในส่วนใหญ่ที่พบก็มีลักษณะคล้ายคล้ายกับเผาไม่สุกเป็นแกนอยู่ด้านในของภาชนะ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นด้วย

เปอร์เซ็นต์ของโปตัสเซียมจากภาชนะทั้งสองกลุ่มนั้น มีสัดส่วนไม่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด โดยภาชนะในกลุ่มที่ ๑ มีค่าเฉลี่ยร้อยละ ๑.๒๔ ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาชนะในกลุ่มที่ ๒ คือ ร้อยละ ๑.๕๒ การวิเคราะห์โปตัสเซียมนี้ เพื่อต้องการทราบปริมาณของต่างที่มีอยู่ในวัตถุดิบเหล่านั้น จากค่าเฉลี่ยที่แตกต่างกันนี้ อาจกล่าวได้ว่า ภาชนะกลุ่มที่ ๒ มีความเป็นต่างมากกว่าในภาชนะกลุ่มที่ ๑

ค่าเฉลี่ยของไททาเนียม จากผลวิเคราะห์ตัวอย่างภาชนะดินเผาจากภาชนะทั้งสองกลุ่มนั้น มีสัดส่วนไม่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด โดยภาชนะในกลุ่มที่ ๑ มีค่าเฉลี่ยร้อยละ ๐.๙ ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาชนะในกลุ่มที่ ๒ คือ ร้อยละ ๑.๐๔ เมื่อไททาเนียมรวมกับเหล็กแล้วจากกลุ่มภาชนะทั้งสองกลุ่ม ผลรวมนั้นมีปริมาณมากกว่า ๔ % ขึ้นไป ซึ่งภายหลังจากการเผาจะมีสีแดงมากขึ้น แต่ที่ผิวภาชนะไม่เป็นสีแดงจัด เพราะมีปริมาณของแคลเซียมเป็นตัวดึงไม่ให้เหล็กออกเป็นสีแดง ทำให้ภาชนะส่วนใหญ่มีสีครีม

สรุปได้ว่า ปริมาณของสารประกอบที่เป็นธาตุมลทิน คือ แคลเซียมและโปตัสเซียมที่เจือปนอยู่ในดินหรือเมื่อรวมกับสารประกอบตัวอื่น ๆ เช่น เหล็กจะส่งผลให้เกิดสีดินหลังจากการเผาภาชนะแล้ว สีผิวที่พบส่วนใหญ่ของภาชนะดินเผาในแหล่งโบราณคดีปราสาทพนมวันเป็นสีครีมสีออกแดงรวมทั้งสีดำหรือสีเทาที่เกิดจากอินทรีย์สาร

ผลการวิเคราะห์ค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผา (Loss of ignition) แสดงถึงอุณหภูมิการเผาภาชนะของแต่ละตัวอย่างว่ามีปริมาณการสูญเสียจากการเผามากน้อยเท่าใด การเปรียบเทียบกันระหว่างภาชนะดินเผา ๒ กลุ่มพบว่า ค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผา ในภาชนะกลุ่มที่ ๑ ซึ่งเป็นภาชนะดินเผาที่มีส่วนผสมของดินทรีย์วัตถุ (Organic) พบว่า ตัวอย่างภาชนะดินเผาทั้ง ๕ ชิ้นนี้ แตกต่างกัน โดยตัวอย่างที่ ๔ มีค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผาต่ำที่สุด คือ ร้อยละ ๒.๑ แสดงถึงการเผาภาชนะที่ใช้อุณหภูมิสูง เพราะมีการสูญเสียของน้ำในผลึกสูง ผลึกน้ำนี้จะถูกเผากลายเป็นไอออกไปจากภาชนะ และสัมพันธ์กับค่าซิลิกา หรือทรายที่อยู่ในตัวอย่างมีสูงถึงร้อยละ ๘๓.๗ โดยสูงที่สุดในภาชนะกลุ่มที่ ๑ ซึ่งอุณหภูมิการเผาที่สูงนี้จะทำให้จำนวนของ

ทรายที่มีมากผืนกันจนเป็นเนื้อแกร่งแน่นและละเอียด นอกจากนี้แล้วยังสัมพันธ์กับองค์ประกอบของเนื้อดินที่มีอินทรีย์วัตถุเป็นจำนวนมาก ผสมอยู่ในเนื้อตัวอย่างทำให้ส่งผลให้ค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผามีมากขึ้นด้วย โดยอินทรีย์สารถูกเผาไหม้ช้า ๆ เริ่มที่อุณหภูมิประมาณ ๔๕๐ องศาเซลเซียส

สรุปผลที่ได้จากการวิเคราะห์หาค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผาของภาชนะในกลุ่มที่ ๑ นี้ สามารถประเมินเทคนิคการเผาน่าจะเป็นการเผากลางแจ้ง ซึ่งยังไม่สามารถควบคุมอุณหภูมิการเผา อุณหภูมิการเผาสันนิษฐานว่าไม่เกิน ๖๐๐-๘๐๐ องศาเซลเซียส และสอดคล้องกับตัวอินทรีย์สารที่ถูกเผาไหม้อย่างช้า ๆ เริ่มที่อุณหภูมิประมาณ ๔๕๐ องศาเซลเซียส แต่ไม่เกิน ๙๐๐ องศาเซลเซียส เพราะถ้าเกินอินทรีย์สารจะถูกเผาไหม้สลายตัวไปหมด

ตารางที่ ๒ รายงานผลการวิเคราะห์ด้วยวิธี ICP-Atomic emission spectrometry

สมัย	ตัวอย่าง	(%w/w)						
		Sio	Alo	Feo	Cao	Ko	Tio	Loi
สมัย ที่ ๑	๑	๔	๙.๘	๓.๓	๒.๒	๐.๘	๑	๑๐.๗
	๒	๗๕	๑๔.๙	๔.๑	๑.๗	๑.๓	๑	๗.๗
	๓	๗๐	๑๔.๕	๔.๑	๑.๘	๑.๖	๐.๙	๑๑.๑
	๔	๘๓.๗	๑๓.๑	๓.๗	๑.๔	๑	๐.๗	๒.๑
	๕	๖๙.๓	๑๓.๔	๔.๓	๒.๔	๑.๕	๐.๙	๑.๒
	๖	๖๙.๗	๑๔.๙	๘.๕	๒.๕	๑.๓	๑.๑	๑๐.๙
	๗	๖๗.๒	๑๖.๕	๕	๒.๒	๑.๗	๑.๑	๑๐.๕
	๘	๖๔.๔	๑๕.๗	๕.๘	๒.๔	๑.๖	๑	๑๑.๗
	๙	๖๔.๕	๑๕.๘	๕.๕	๒.๓	๑.๖	๑.๑	๑๑
	๑๐	๖๙.๙	๑๙.๓	๕.๘	๑.๗	๑.๓	.๑	๕.๓
สมัย ที่ ๒	๑๑	๖๒.๕	๑๕.๙	๕.๙	๒.๕	๑.๖	.๑	๑๑.๔
	๑๒	๖๓.๖	๑๖.๗	๕.๙	๒	๑.๖	.๘	๘.๘

กลุ่มที่ ๒ ภาชนะดินเผาที่มีส่วนผสมของดินเชื้อ (Pedorelicts or grog) มี ๗ ตัวอย่าง เมื่อวิเคราะห์ค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผาแล้วพบว่า ตัวอย่างหมายเลข ๑๐ มีค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผาดำสุดคือร้อยละ ๕.๓ จากผลการวิเคราะห์พบว่าสัมพันธ์กับปริมาณซิลิกาหรือทรายที่มีอยู่ในเนื้อดินสูงถึงร้อยละ ๖๙.๙ ซึ่งเป็นปริมาณของซิลิกาที่สูงที่สุดในภาชนะกลุ่มที่ ๒

ตัวอย่างอื่น ๆ ค่าเฉลี่ยของน้ำหนักที่หายไปจากการเผามีค่าใกล้เคียงกัน คือ ตัวเลขของน้ำหนักที่หายไปจากการเผาสูง แสดงถึงภาษาเผาในอุณหภูมิต่ำ สามารถประเมินเทคนิคการเผาหน้าจะเป็นการเผากลางแจ้ง ซึ่งยังไม่สามารถควบคุมอุณหภูมิการเผาให้ได้ดี อุณหภูมิการเผาสันนิษฐานว่าไม่เกิน ๖๐๐-๘๐๐ องศาเซลเซียส ในภาษะกลุ่มที่ ๒ เหมือนกับภาษะกลุ่มที่ ๑ เมื่อนำค่าน้ำหนักที่หายไปจากการเผาของภาษะทั้ง ๒ กลุ่มมาเปรียบเทียบกัน พบว่า เฉลี่ยแล้วไม่มีความแตกต่างกันมาก แต่อุณหภูมิการเผาของกลุ่มที่ ๒ จากค่าตัวเลขน้ำหนักที่หายไปจากการเผาใกล้เคียงกันมากกว่า ภาษะกลุ่มที่ ๑ ซึ่งค่าเลขน้ำหนักที่หายไปจากการเผา มีค่าไม่สม่ำเสมอแสดงถึงการใช้อุณหภูมิในการเผาภาษะไม่คงที่นัก โดยเป็นการเผาภาษะแบบกลางแจ้ง และภาษะทั้งสองกลุ่มน่าจะมีอุณหภูมิการเผาสูงไม่เกิน ๖๐๐-๘๐๐ องศาเซลเซียส ซึ่งจะต้องนำไปประกอบกับการศึกษาวิธีอื่น ๆ ด้วยต่อไป

๒. หลุมฝังศพและโครงกระดูก การขุดค้นปราสาทหินพนมวัน ได้พบโครงกระดูกมนุษย์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

โครงกระดูกหมายเลข ๑ ระดับความลึกจากระนาบสมมุติ ๑๓๐-๑๕๐ เซนติเมตร มีสภาพเกือบสมบูรณ์และพบเกือบทุกส่วน นอกจากบริเวณที่ความบอบบาง ตำแหน่งแต่ละส่วนที่พบนี้แสดงให้เห็นว่ามีการรบกวนน้อยมาก ประเภทการจัดวางศพฝังนอนหงายเหยียดยาวตะแคงศีรษะไปทางทิศใต้ฝังหันไปทางทิศตะวันออกแขนทั้งสองข้างวางแนบลำตัว ส่วนขาและข้อเท้าวางชิดกัน ซึ่งลักษณะการวางอาจเป็นไปได้ว่ามีการห่อหรือมัดศพ แต่จากการขุดค้นไม่พบหลักฐานหรือชิ้นส่วนวัสดุใดที่ใช้ห่อหรือมัด นอกจากนี้การจัดวางศพของโครงกระดูกหมายเลข ๑ ยังแสดงลักษณะพิเศษโดยได้พบกลุ่มเศษภาชนะดินเผาแบบพิมายดำอยู่หนาแน่นใต้กระดูกเชิงกราน กลุ่มเศษภาชนะดินเผาเหล่านี้สามารถนำมาใช้ต่อดัดกันได้ เป็นรูปทรงหม้อก้นกลม จึงชี้ให้เห็นว่ามีการห่อภาชนะดินเผาให้แต่กรองใต้ศพหลักฐานที่พบร่วมกับศพได้แก่ ภาชนะดินเผาแบบพิมายดำ จำนวน ๖ ใบ ห่วงเหล็ก ๑ วง เครื่องมือเหล็ก ๑ ชิ้น ไข่มุก ๑ เล่ม และฟันหมู ๑ ซี่น

ตารางที่ ๓ แสดงผลการศึกษาโครงกระดูกมนุษย์

หมายเลขโครงกระดูก	เพศ	อายุเฉลี่ย (ปี)	ส่วนสูง (ซม.)	พยาธิสภาพ
๑/๔๐	ชาย	๓๐-๓๕	๑๗๑	กระดูกเสื่อม/ปริมนต์
๕/๔๐	ชาย	๓๒+	๑๖๒	ปริมนต์/ฟันผุ
๖/๔๐	-	ผู้ใหญ่	-	-
๑/๓๕(โคปุระตะวันออก)	หญิง	๓๕-๔๐	-	ปริมนต์
๒/๓๕(โคปุระตะวันออก)	ชาย	๓๕-๔๐	-	-

โครงการควบคุมหมายเลข ๕ ระดับความลึกจากระนาบสมมุติ ๒๐๐-๒๑๐ เซนติเมตร (ชั้นหลักฐานที่ ๔) พบอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ ชั้นส่วนกระจายสับสน แต่อยู่ในแนวการวางตัวอย่างมีขอบเขต โครงการควบคุมมีชั้นส่วนที่อยู่ในตำแหน่งสับสน ไม่เรียงกันตามตำแหน่งของโครงสร้างทางกายภาพของร่างกายมนุษย์ แต่จากตำแหน่งที่พบโครงการควบคุมปะปนอยู่ในขอบเขตพื้นที่ที่จำกัด สันนิษฐานว่าเป็นการฝังศพครั้งที่สอง หลักฐานที่พบร่วมกับศพได้แก่ กลุ่มภาชนะดินเผาจำนวน ๕ ใบ

โครงการควบคุมหมายเลข ๖ ระดับความลึกจากระนาบสมมุติ ๒๐๐-๒๑๐ เซนติเมตร (ชั้นหลักฐานที่ ๔) พบอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ ชั้นส่วนแต่ละชั้นกระจายอย่างสับสน แต่ยังมีขอบเขตจำกัดในแนวเดียวกับโครงการหมายเลข ๕ สันนิษฐานว่าเป็นการฝังศพครั้งที่ ๒ หลักฐานที่พบร่วมกับศพ พบเพียงกลุ่มภาชนะดินเผาจำนวน ๙ ใบ

โครงการควบคุมที่มีร่องรอยการรบกวนน้อย และยังคงสภาพเดิมของหลักฐาน ได้แก่ โครงการควบคุมหมายเลข ๑ โครงการควบคุมหมายเลข ๕ และ ๖ ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้เกิดความชัดเจนต่อการอธิบายประวัติความเป็นมาของแหล่งโครงการควบคุมหมายเลข ๑ ซึ่งเป็นศพที่พบเครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับเหล็ก ภาชนะดินเผาสีดำแบบพิมาย ฝังร่วมอยู่ด้วยเป็นหลักฐานที่น่าสนใจมาก เนื่องจากการขุดค้นในช่วงที่ผ่านมา ยังไม่เคยพบหลักฐานของคนที่ใช้เครื่องมือเหล็กในสภาพสมบูรณ์เช่นนี้มาก่อน โครงการควบคุมหมายเลข ๕ และ ๖ ที่อยู่ในระดับต่ำลงไป พบในสภาพที่กระดูกมีตำแหน่งสับสน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นผลมาจากรูปแบบของพิธีกรรมการฝังศพ เนื่องจากตัวอย่างของศพที่ถูกรบกวนในสมัยหลังที่เคยพบจากการขุดค้นที่โคปุระทิศตะวันตกจะมีตำแหน่งกระจายตัวเป็นพื้นที่กว้างและมีชั้นส่วนอยู่น้อยมาก²⁵

โครงการควบคุมหมายเลข ๕ และ ๖ อาจนำไปเปรียบเทียบกับศพร่วมสมัยที่พบก่อนหน้านี ในบริเวณโคปุระทิศตะวันออกนั้น ซึ่งมีรูปแบบการฝังนอนหงายเหยียดยาวหันไปทางทิศใต้ และตะวันออกเฉียงเหนือ ฝังร่วมกับกำไลทำจากหินอ่อน กลุ่มภาชนะแบบชูปน้ำดินสีแดง บางใบตกแต่งด้วยลายเขียนสีสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ไม่พบเลยจากหลุมศพหมายเลข ๕ และ ๖ และรูปแบบการฝังยังแตกต่างกันอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลทางประชากร สถานะทางสังคมของบุคคลยังไม่สามารถกระทำได้อีกเนื่องจากข้อมูลมีจำกัดเกินไป

²⁵ พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานเบื้องต้นการขุดค้นหลักฐานรากโคปุระทิศตะวันตก ปราสาทพนมวัน, (นครราชสีมา: อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซต, ๒๕๔๐), หน้า ๖๖.

นวรรตน์ แก้อินทร์ ทำการศึกษาโครงกระดูกที่พบจากการขุดค้นในเรื่องอายุ เมื่อตายเพศ ส่วนสูง รวมไปถึงการสังเกตร่องรอยผิดปกติทางพันธุกรรมจากโรคภัยไข้เจ็บหรือร่องรอยจากการประกอบอาชีพที่อาจปรากฏบนโครงกระดูก เพื่อทราบถึงเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตและสุขภาพตลอดจนความเป็นอยู่ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม²⁶

๓. ผลการวินิจฉัยของโครงกระดูก โครงกระดูกหมายเลข ๑ จากการศึกษาวิเคราะห์เพศโครงกระดูกหมายเลข ๑ ผลปรากฏเป็นโครงกระดูกเพศชาย รายละเอียดของกระดูกส่วนสำคัญที่ใช้ในการศึกษามี ดังนี้

๑. กระดูกเชิงกราน (Pelvis) เนื่องจากกระดูกเชิงกรานที่พบอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ ส่วนที่ศึกษาได้มีเพียง ๓ บริเวณ คือ บริเวณ Pre-auricular sulcus บริเวณ Greater sciatic notch และลักษณะ Pubic เท่านั้น

๑.๑ บริเวณ Pre-auricular sulcus จากการศึกษาแทบไม่ปรากฏร่อง ในขณะที่ร่อง Pre-auricular sulcus บริเวณนี้จะปรากฏเด่นชัดในเพศหญิง

๑.๒ บริเวณ Greater sciatic notch เมื่อพิจารณามุมองศาบริเวณ Greater sciatic notch พบว่าบริเวณดังกล่าวทำมุมแคบ คือ เป็นลักษณะ V shape ซึ่งเพศหญิงมีลักษณะเป็น U shape

๑.๓ Pubic ลักษณะ Pubic มีขนาดสั้นเป็นรูปสามเหลี่ยม ในขณะที่เพศหญิงจะยาวเป็นรูปสี่เหลี่ยม

๒. กะโหลกศีรษะ (Skull) หลังจากเรือและประกอบกะโหลกศีรษะขึ้นมาใหม่สามารถพิจารณากระดูกส่วนต่าง ๆ ได้ ดังนี้

๒.๑ ขนาดกะโหลกศีรษะมีขนาดค่อนข้างเล็ก

๒.๒ ลักษณะสันคิ้ว (Supraorbital ridge) มีลักษณะนูนใหญ่ ในขณะที่เพศหญิงจะเรียบหรือนูนเพียงเล็กน้อย

๒.๓ Mastoid process มีขนาดใหญ่ ตรงข้ามกับเพศหญิงจะมีขนาดเล็ก

๒.๔ ลักษณะปุ่ม External occipital protuberance ไม่โตมาก

²⁶ นวรรตน์ แก้อินทร์, การวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์และประเพณีการฝังศพที่ปราสาทพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

๒.๕ ขากรรไกร (Mandible) ขากรรไกรทั้งข้างล่างและข้างบนแข็งแรง เนื่องจากปรากฏร่องรอยการยึดเกาะของกล้ามเนื้อที่ชัดเจน เพศหญิงจะพบว่ารอยการยึดเกาะของกล้ามเนื้อไม่ชัดเจนเท่าเพศชาย ลักษณะของ Ramus ตั้งตรง

๓. กระดูกต้นขา (Femur) ทั้ง ๒ ข้าง มีขนาดยาวและหนักแสดงถึงความแข็งแรงของกระดูก ลักษณะตรงข้ามในโครงกระดูกเพศหญิง จากการวัดความหนาบริเวณกึ่งกลางของกระดูกต้นขา เพื่อดูความแข็งแรงบริเวณ Anterior-posterior diameter และ Transverse diameter ได้ผล ดังนี้

๓.๑ กระดูกต้นขาข้างซ้าย บริเวณ Anterior-posterior diameter : ๒๙.๔ มิลลิเมตร บริเวณ Transverse diameter : ๒๖.๓ มิลลิเมตร

๓.๒ กระดูกต้นขาขวา บริเวณ Anterior-posterior diameter : ๒๙.๕ มิลลิเมตร บริเวณ Transverse diameter : ๒๖.๓ มิลลิเมตร

โครงกระดูกหมายเลข ๕ จากการศึกษาวิเคราะห์เพศโครงกระดูกหมายเลข ๕ ผลปรากฏเป็นโครงกระดูกเพศชาย รายละเอียดของกระดูกส่วนสำคัญที่ใช้ในการศึกษามี ดังนี้

๑. กระดูกเชิงกราน (Pelvis) เนื่องจากกระดูกเชิงกรานที่พบอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ พบเพียงด้านขวา ส่วนที่ศึกษาได้มีเพียง ๓ บริเวณ คือ บริเวณ Pre-auricular sulcus บริเวณ Greater sciatic notch และลักษณะ Pubic เท่านั้น

๑.๑ บริเวณ Pre-auricular sulcus จากการศึกษาแทบไม่ปรากฏร่อง Pre-auricular sulcus ในขณะที่ร่อง Pre-auricular sulcus บริเวณนี้จะปรากฏเด่นชัดในเพศหญิง

๑.๒ บริเวณ Greater sciatic notch เมื่อพิจารณามุมองศาบริเวณ Greater sciatic notch พบว่าบริเวณดังกล่าวทำมุมแคบ คือ เป็นลักษณะ V shape ซึ่งเพศหญิงมีลักษณะเป็น U shape

๑.๓ Pubic ลักษณะ Pubic มีขนาดสั้นเป็นรูปสามเหลี่ยม ในขณะที่เพศหญิงจะยาวเป็นรูปสี่เหลี่ยม

โครงกระดูกหมายเลข ๖ ไม่สามารถประเมินเพศได้ เนื่องจากโครงกระดูกอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์ กระดูกที่พบได้แก่ ฟันบน ๔ ซี่ ซี่บนส่วนของกระดูกต้นแขน กระดูกต้นขา กระดูกเชิงกราน

๔. ผลการประเมินอายุของโครงกระดูก โครงกระดูกหมายเลข ๑ จากการศึกษาวิเคราะห์อายุของโครงกระดูกหมายเลข ๑ ผลปรากฏว่า โครงกระดูกมีอายุประมาณ ๓๐-๓๕ ปี รายละเอียดของกระดูกส่วนสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์มี ดังนี้

๑. กระดูกหัวหน้า (Pubic symphysis) ลักษณะผิวหน้าบริเวณ Pubic symphysis ยังคงเป็นคลื่นมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ในการวิเคราะห์ได้ทำการเปรียบเทียบ ดังนี้

๑.๑ เปรียบเทียบลักษณะรอยประสานหัวหน้า (Pubic symphysis) กับตัวอย่าง Pubic symphysis ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล จัดอยู่ในช่วงอายุ ๓๐-๓๕ ปี

๑.๒ เปรียบเทียบตามการศึกษาของ Tadd อ้างในกรมศิลปากร เรื่องปราสาทพนมวัน หน้า ๖๙ อยู่ในกลุ่มลักษณะที่ ๖ ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม Active epiphyseal phase มีช่วงอายุ ๓๐-๓๕ ปี

๒. ฟัน (teeth) จากการพิจารณาการพัฒนารูปร่างของฟันพบฟันกรามแท้ (molar) ที่ ๓ ขึ้นแล้วทั้ง upper และ lower jaw (ขึ้นเมื่ออายุ ๒๑ ปีขึ้นไป) และจากรอยสึกของฟันแสดงให้เห็นว่ามีการใช้ฟันอย่างหนัก เนื่องจากเห็นส่วน dentine และด้านใน pulp cavity บริเวณที่บดเคี้ยวสึกมากตามลำดับการขึ้นของฟัน โดย molar ที่ ๑ สึกมากที่สุด ในขณะที่ molar ที่ ๓ ยังเห็นยอดของ ซัดเจน เพราะขึ้นหลังสุดและเปรียบเทียบรอยสึกของฟันตามตารางของ Bass อยู่ในช่วงอายุ ๒๕-๓๕ ปี

โครงกระดูกหมายเลข ๕ ผลจากการศึกษาวิเคราะห์อายุโครงกระดูกมีอายุ ๓๒ ปีขึ้นไป รายละเอียดของกระดูกส่วนสำคัญที่ใช้ในการศึกษามี ดังนี้

๑. กระดูกหัวหน้า (Pubic symphysis) ลักษณะผิวหน้าบริเวณ Pubic symphysis ยังคงเป็นคลื่นมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ในการวิเคราะห์ได้ทำการเปรียบเทียบ ดังนี้

๑.๑ เปรียบเทียบลักษณะรอยประสานหัวหน้า (Pubic symphysis) กับตัวอย่าง Pubic symphysis ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล จัดอยู่ในช่วงอายุ ๓๐-๓๕ ปี

๑.๒ เปรียบเทียบตามการศึกษาของ Tadd อ้างในกรมศิลปากร เรื่องปราสาทพนมวัน หน้า ๖๙ อยู่ในกลุ่มลักษณะที่ ๖ ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม Active epiphyseal phase มีช่วงอายุ ๓๐-๓๕ ปี

๒. กระดูกกระเบนเหน็บ (Sacrum) พบการเชื่อมตัวของกระดูกกระเบนเหน็บชั้นที่ ๑ (บนสุด) กับชั้นที่ ๒ ซึ่งกระดูกทั้งสองชั้นจะเชื่อมสนิทเมื่ออายุ ๓๒ ปี

๓. ฟัน (teeth) จากการพิจารณาพัฒนารูปร่างของฟันพบฟันกรามแท้ (molar) ที่ ๓ ขึ้นแล้วทั้ง upper และ lower jaw (ขึ้นเมื่ออายุ ๒๑ ปีขึ้นไป) และจากรอยสึกของฟันพบว่ามี

สึกน้อยมาก บริเวณ cusp ยังไม่สึก เปรียบเทียบรอยสึกของฟันตามตารางของ Bass อยู่ในช่วงอายุ ๒๕-๓๕ ปี

โครงกระดูกหมายเลข ๖ ไม่สามารถทำการศึกษาเรื่องอายุได้ จากการพิจารณาขนาดและการเชื่อมตัวของกระดูก (union of epiphysis) จัดอยู่ในกลุ่มโครงกระดูกผู้ใหญ่

๒.๙.๗ ผลการคำนวณความสูง

โครงกระดูกที่ทำการศึกษาจำนวน ๒ โครง คือ โครงกระดูกหมายเลข ๑ และโครงกระดูกหมายเลข ๕ กระดูกชิ้นยาวที่นำมาใช้ในการคำนวณความสูง เป็นการเลือกกระดูกชิ้นยาวที่มีสภาพสมบูรณ์สามารถทำการวัดได้ เนื่องจากสภาพโครงกระดูกส่วนใหญ่ไม่สมบูรณ์ รายละเอียดในการศึกษาวิเคราะห์มี ดังนี้

โครงกระดูกหมายเลข ๑ จากสภาพโครงกระดูก กระดูกชิ้นยาวที่ใช้ในการคำนวณความสูงได้ คือ กระดูกต้นขา (femur) จากการวัดโดย osteometric board ตำแหน่งในการวัดจะวัดจากส่วนบนสุดของ head of femur ลงมาถึงจุดปลายของ medial condyle บริเวณ tibia articular surface ค่าความยาวสูงสุดที่ได้ของกระดูกต้นขา (femur) ข้างขวา คือ ๔๘.๐ เซนติเมตร ซึ่งมีสูตรการคำนวณดังนี้

๑. สูงของคนไทยและคนจีน ให้ค่าความสูงของโครงกระดูกหมายเลขเท่ากับ ๑๗๑.๒๙ เซนติเมตร โดยมีวิธีการคำนวณดังนี้ $๑.๗๒๘๙ \times ๔๘.๐ + ๘๘.๑๓๒ = ๑๗๑.๒๙$ เซนติเมตร

๒. สูตรความสูงเพศชายชาวอินเดีย ให้ค่าความสูงของโครงกระดูกหมายเลข ๑ เท่ากับ ๑๗๑.๒๖ เซนติเมตร โดยมีวิธีการคำนวณดังนี้ $๗๗.๗๖ + ๒.๐๐ (๔๘.๐) = ๑๗๓.๗๖$ เซนติเมตร ผลลัพธ์ที่ได้เป็นค่าความยาวของศพ ดังนั้น ในการคำนวณเพื่อให้ได้ค่าความสูงของโครงกระดูกขณะที่เจ้าของยังมีชีวิตอยู่จะต้องลบด้วย ๒.๕ เซนติเมตร $(๑๗๓.๗๖ - ๒.๕ = ๑๗๑.๒๖)$

๓. สูตรอเมริกันผิวขาว ให้ค่าความสูงของโครงกระดูกหมายเลข ๑/๔๐ เท่ากับ ๑๗๕.๖๕ เซนติเมตร โดยมีวิธีการคำนวณดังนี้ $๒.๓๘ \times ๔๘.๐ + ๖๑.๔๑ = ๑๗๕.๖๕$ เซนติเมตร

โครงกระดูกหมายเลข ๕ กระดูกหน้าแข้งขวา (tibia) เป็นกระดูกที่อยู่ในสภาพที่จะทำการศึกษาได้มากที่สุด เครื่องมือที่ใช้วัดคือ osteometric board ตำแหน่งในการวัดจะวัดจาก articular surface ของ lateral condyle โดยไม่รวม spine ลงมาถึงจุดปลายของ medial malleolus ค่าความยาวสูงสุดที่ได้ของกระดูกหน้าแข้ง (tibia) ข้างขวาที่ได้ คือ ๓๗.๒ เซนติเมตร ซึ่งมีสูตรการคำนวณดังนี้

๑. สูงของคนไทยและคนจีน ให้ค่าความสูงของโครงกระดูกหมายเลข ๕ เท่ากับ ผลที่ได้รับ คือ ๑๖๒.๑๕ เซนติเมตร โดยใช้สูตรคำนวณดังนี้ $๒.๖๗/๓๘ \times ๓๗.๒ + ๖๒.๖๙๔๖ = ๑๖๒.๑๕$

๒. สูตรความสูงเพศชายของชาวอินเดีย ให้ค่าความสูงของโครงกระดูกหมายเลข ๕ เท่ากับ ๑๖๒.๖๓ เซนติเมตร โดยมีสูตรคำนวณดังนี้ $๗๙.๙๕ + ๒.๒๙ (๓๗.๒) = ๑๖๕.๑๓$ เซนติเมตร ผลลัพธ์ที่ได้เป็นค่าความยาวของศพ ดังนั้น ในการคำนวณเพื่อให้ได้ค่าความสูงของโครงกระดูกขณะที่เจ้าของยังมีชีวิตอยู่จะต้องลบด้วย ๒.๕ เซนติเมตร ค่าความสูงจริงที่ได้ : $๑๖๕.๑๓ - ๒.๕ = ๑๖๒.๖๓$ เซนติเมตร

๓. สูตรอเมริกันผิวขาว ให้ค่าความสูงของโครงกระดูกหมายเลข ๕ เท่ากับผลที่ได้คือ ๑๗๒.๓๖ เซนติเมตร โดยมีสูตรคำนวณดังนี้ $๒.๕๒ \times ๓๗.๒ + ๗๙.๖๒ = ๑๗๒.๓๖$ เซนติเมตร

๒.๙.๘ ผลการศึกษาวิเคราะห์หินเวสต์วูด

หลักฐานทางโบราณคดีประเภทหินเวสต์วูด สามารถเก็บและศึกษาวิเคราะห์จากหลักฐานประเภทกระดูกสัตว์ได้เพียงประเภทเดียว โดยได้รับความอนุเคราะห์จากศาสตราจารย์ ชาลส์ ไฮแอม ผู้เชี่ยวชาญด้านกระดูกสัตว์ มหาวิทยาลัยแห่งโอทาโก ประเทศนิวซีแลนด์เป็นผู้จำแนกกระดูกสัตว์ที่พบจากชั้นดินในหลุมขุดค้น TP๑/๑๙๙๗ มีปริมาณไม่สูงมาก และมีกระดูกเพียงเล็กน้อยที่สามารถจำแนกได้ว่าเป็นกระดูกสัตว์ชนิดใด การวิเคราะห์ปริมาณน้ำหนักของกระดูกสัตว์มีทั้งสิ้น ๑,๓๕๐ กรัม โดยพบอยู่ในช่วงชั้นสมมุติที่ ๑๐ ระดับความลึก ๑๒๐-๑๓๐ เซนติเมตร จนถึงชั้นสมมุติที่ ๑๔ ระดับความลึก ๑๖๐-๑๗๐ เซนติเมตร

เมื่อทำการจำแนกปริมาณน้ำหนักกระดูกสัตว์ต่อชั้นดินสมมุติแล้วพบว่า มีปริมาณความหนาแน่นไม่สม่ำเสมอ โดยในระดับชั้นดินตอนกลางจะมีปริมาณค่อนข้างสูง และไม่ปรากฏอีกเลยในระดับชั้นดินลึกลงไป แต่อย่างไรก็ตาม มวลรวมทั้งน้ำหนักและชั้นเมื่อเทียบกับพื้นที่หลุมขุดค้นจัดว่ามีปริมาณเบาบางมาก

กระดูกสัตว์ที่จำแนกชนิดสัตว์ได้ประกอบไปด้วย วัว (bibos) หมู (sus scrofa) ซึ่งมีนิสัยสามารถปรับตัวได้กับถิ่นที่อยู่หลายแบบจนถึงเขตป่าที่ลุ่มต่ำถึงป่าชายเลน และสุนัข (canis familiaris) โดยกระดูกวัวปรากฏตั้งแต่ชั้นสมมุติที่ ๑๐-๑๔ กระดูกหมูปรากฏตั้งแต่ชั้นสมมุติที่ ๑๑-๑๔ และกระดูกสุนัขพบเฉพาะในชั้นสมมุติที่ ๑๔ จำนวนเล็กน้อย

เป็นที่น่าสนใจว่ากระดูกสัตว์ ที่พบจากการขุดค้นส่วนมาก เป็นชิ้นส่วนที่ไม่สมบูรณ์ กระดูกซี่โครงของสัตว์ที่ไม่สามารถจำแนกประเภทได้ยังพบในสภาพแตกหัก เขาของวัวมีสภาพ

เป็นชิ้นส่วนเล็ก ๆ ซึ่งคล้ายถูกทุบให้แตก และตำแหน่งของกระดูกสัตว์ที่พบค่อนข้างจะจัดกระจาย จึงอาจเป็นส่วนที่หลงเหลือจากการใช้เป็นอาหาร และถูกทิ้งลงตามพื้นที่ทำกิจกรรม การขุดค้นที่โคปุระทิศตะวันตกของปราสาทพนมวัน ได้มีการพบหลักฐานกระดูกสัตว์เช่นกัน โดยจำแนกเป็นสัตว์ชนิดเดียวกับที่พบจากการขุดค้นในครั้งนั้น นอกจากนั้นยังพบสัตว์ประเภทกวางขนาดเล็ก กวางขนาดเล็กซึ่งเป็นสัตว์ที่พบซากจากการขุดค้น ไม่สามารถจำแนกได้อย่างแน่ชัดว่า เป็นกระดูกของกึ่งหรือเนื้อทราย เนื่องจากกระดูกสัตว์ที่พบส่วนมากเป็นชิ้นส่วนแตกหัก แต่การขุดค้นที่ระเบียงคดทิศตะวันออก มีรายงานว่าพบชิ้นส่วนกระดูกโดยสามารถวิเคราะห์ได้พบทั้งกึ่งและเนื้อทราย จากลักษณะนิสัยของสัตว์ประเภทนี้อาจทำให้ทราบถึงสภาพแวดล้อมของแหล่งได้อย่างกว้าง ๆ ว่าคงแวดล้อมด้วยทุ่งหญ้า และป่าโปร่งอันเป็นลักษณะที่เกือบไม่ต่างกับสมัยปัจจุบัน²⁷

๒.๑๐ สถาปัตยกรรมปราสาทพนมวัน

ลักษณะการก่อสร้างปราสาทพนมวัน มีแผนผังแสดงถึงการก่อสร้างอาคาร โดยใช้แกนทิศเป็นหลัก อันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ด้วยอาคารสร้างหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งพบทั่วไปสำหรับศาสนสถานทั้งในประเทศกัมพูชาและไทย ประกอบด้วยอาคารขนาดแตกต่างกัน เช่น พลับพลา ชุ่มประตู่ทางเข้า ปราสาทประธาน ซากปราสาทอิฐ ปรางค์น้อย และเบียงคดล้อมรอบปราสาท ร่องรอยจากภาพถ่ายทางอากาศแสดงให้เห็นว่าเคยมีสระน้ำขนาดใหญ่หรือบารายโดยปรากฏเป็นขอบเขตที่ชัดเจนประมาณ ๕๕๐x๑,๘๒๐ เมตร ทางทิศเหนือของปราสาทซึ่งปัจจุบันกลายเป็นทุ่งนา แต่สระน้ำทางทิศตะวันออกได้รับการฟื้นฟูสภาพแล้ว สิ่งก่อสร้างซึ่งเป็นองค์ประกอบของปราสาทพนมวันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ปราสาทประธาน โดยที่ปราสาทประธานนั้นได้ถูกก่อสร้างด้วยหินทรายเป็นวัสดุหลักมีส่วนประกอบสำคัญได้แก่ ชั้นฐาน ตัวอาคาร หลังคา

ชั้นฐาน ฐานรองรับปราสาทก่อด้วยหินทรายบนชั้นศิลาแลง มีความสูงราว ๑ เมตร โดยประมาณ แผนผังของชั้นฐานมีความสัมพันธ์กับแผนผังตัวอาคารที่ออกมุกดหลั่นในแต่ละส่วนและทำหน้าที่รองรับตัวอาคารทั้ง ๓ ส่วนในแนวระนาบ ชั้นฐานของปราสาทพนมวันไม่ปรากฏการสลักลวดลายประดับ คงมีเฉพาะการสกัดเป็นบันไดทางขึ้นที่ मुखทางเข้าทิศตะวันออก ทิศเหนือของมณฑป แต่ที่ฐานปัทม์ที่อยู่ส่วนบนมีรอยสกัดเป็นลวดลายบัวเชิงตรงทางเข้าทั้ง ๓ ด้านของปราสาทประธาน

²⁷ พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานเบื้องต้นการขุดค้นหลักฐานรากโคปุระทิศตะวันตก ปราสาทพนมวัน, หน้า ๖๖.

ภาพที่ ๑ รูปปราสาทหินพนมวัน

ตัวอาคาร ภายในปราสาทประธานเป็นห้องคูหาที่มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๒.๗๕x๒.๗๕ เมตร มีมุขและประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้าน มุขทิศตะวันออกเป็นทางเข้าที่สำคัญที่สุด ยาวต่อเนื่องออกไปเป็นมุขกระสันหรือฉนวนเชื่อมต่อกับมณฑปซึ่งอยู่ด้านหน้า

งานแกะสลักลวดลายประดับ ได้แก่ ทับหลัง หน้าบัน ส่วนมากพังทลายลงหมด เหลือเฉพาะที่เหนือกรอบประตูด้านทิศเหนือและบางส่วนทางทิศใต้ ส่วนประกอบหน้าบันพังทลายลงทั้งหมด ภายหลังการบูรณะ และทดลองประกอบสามารถติดตั้งทับหลังกลับคืนตามตำแหน่งเดิมได้ที่มุขทิศตะวันออกของมณฑป มุขทิศตะวันตกของปราสาทประธาน และปรับทับหลังมุขทิศใต้ของปราสาทประธานให้ลงตำแหน่งเดิมพร้อมเสริมความมั่นคง สำหรับเสาประดับกรอบประตูและเสาประดับผนังยังมีอยู่ที่ประตูมุขทิศเหนือและใต้ แต่เป็นงานสลักที่ยังไม่แล้วเสร็จ

หลังคา ปัจจุบันชั้นหลังคาของปราสาทประธานรวมทั้งหลังคาของมุขทางเข้าทุกด้านที่ยื่นออกมาจากตัวปราสาทพังทลายลง ทำให้เห็นลักษณะการวางเรียงหินด้วยวิธีเรียงแบบสันเหลี่ยมขึ้นไปบรรจบกันที่ส่วนยอดตามแบบสถาปัตยกรรมเขมรโดยทั่วไป ชั้นหลังคาที่หลงเหลือจากการพังทลายมีความสูงจากฐานขึ้นไปประมาณ ๙ เมตร หินทรายมีสภาพเสื่อมโทรมแตกกร่อนออกเป็นแผ่นหลายก้อน

ภาพที่ ๒ รูปหลังคาของปราสาทหินพนมวัน

สำหรับชั้นหลังคาของมณฑปและมุขกระสันยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี โดยเฉพาะหลังคามุขกระสันยังมีสภาพมั่นคงกว่ามณฑปที่ก่อหลังคาเป็นทรงประทุนเรือด้วยวัสดุต่างชนิด ทั้งอิฐ หินทราย สีขาวและหินทรายสีแดง และตำแหน่งหินแสดงให้เห็นว่าอาคารมีกรทรุดตัว และหินเคลื่อนออกจากตำแหน่งเดิม ในขณะที่หน้าบันของมณฑปทิศตะวันออกได้พังทลายลงทั้งหมดแล้ว

ภาพที่ ๓ รูปประสาทหินด้านทิศตะวันออก

๒. ปรารค์น้อย มีขนาด ๙x๙ เมตร ตั้งอยู่ที่มุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธานมีประตูทางเข้าด้านเดียวทางทิศตะวันออก ตัวอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงบนฐานศิลาแลง ซึ่งพบร่องรอยอยู่ที่มุมจึงสันนิษฐานว่าคงมีการใช้โครงสร้างไม้ประกอบขึ้นเป็นหลังคาคลุมอาคาร ภายในห้องมีแท่นยกสูงชิตผนังด้านตะวันตกใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ซึ่งนำมาตั้งในภายหลัง การบูรณะอาคารส่วนนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ พบการบรรจุสิ่งของมีค่าได้แก่ แผ่นทองคำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส รูปใบไม้อยู่ใต้กรอบประตูทั้ง ๔ ด้าน

ภาพที่ ๔ รูปปรารค์น้อยของปราสาทหินพนมวัน

การวิเคราะห์ เมื่อเทียบเคียงภูมิสถานปัตยกรรมของปราสาทหินพนมวัน ปราสาทปรารค์น้อยอยู่ในตำแหน่งเดียวกับอาคารบรรณาลัย นั้นเราวิเคราะห์ได้ว่า ปราสาทปรารค์น้อยน่าจะสร้างเป็นเก็บคัมภีร์พระเวทของพวกพราหมณ์ ที่เรียกว่าบรรณาลัย ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ในยุคต่อมาอาจจะใช้เป็นที่เก็บเครื่องบูชาเช่นพระพุทธรูป ส่วนใบไม้หมายถึงต้นพระศรีมหาโพธิ์ แทนคำว่าโมกษะหรือการหลุดพ้นจากความทุกข์

๓. ปราสาทอิฐ ภายในบริเวณลานรอบปราสาทประธาน มีซากปราสาทก่อด้วยอิฐตั้งอยู่ ๘ หลัง อาคารจำนวน ๕ หลัง อยู่ทางตะวันออกของเส้นแกน ส่วนอีก ๓ หลังตั้งอยู่ทางตะวันตก ซึ่งมีส่วนถูกฐานปราสาทประธานสร้างทับ ซากอาคารอิฐทั้งหมดปัจจุบันเหลือเฉพาะฐาน บางหลังยังคงมีกรอบประตูทางเข้า ฐานรูปเคารพและเสาประดับกรอบประตูหลงเหลืออยู่

เราวิเคราะห์ได้ว่า เมื่อสถานที่แห่งนี้เป็นอาศรมหรือเทวสถานในศาสนาฮินดู เมื่อสร้างตามความเชื่อและเป็นความจริง คือความมีอยู่ของเทพเจ้าพระศิวะ ตามศาสนาฮินดูนิกาย

ไศวะ ปราสาทอิฐสร้างขึ้นยุคแรก ฐานรูปเคารพนั้นนำไปเป็นสถานที่ประดิษฐานเทพรักษาทิศทั้ง ๘ ทิศ ช่วยดูแลรักษาชุมชนและรักษาโลก เทพรักษาทิศใต้แก่ทิศเหนือคือท้าวภูเวร (โสมะ) เทพรักษาทิศใต้คือพระสกันทกุมาร ผู้รักษาทิศตะวันออกคือพระอินทร์ ผู้รักษาทิศตะวันตกคือ พระวรุณ ผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือพระจันทร์ ผู้รักษาทิศตะวันออกเฉียงใต้คือ พระอัคนี ผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือพระพาย ผู้รักษาทิศตะวันตกเฉียงใต้คือพระนรฤติ เป็นต้น

ภาพที่ ๕ ปราสาทอิฐ รูป ๑ ใน ๘ รูป

๔. แนวทางเดิน ตามแผนผังปราสาทที่จัดทำโดย E.Lunet de Lajonquiere เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ได้แสดงแนวทางเดินเชื่อมออกจากโคปุระทิศตะวันออกไปทางด้านหน้า การขุดตรวจโดยกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ พบก้อนศิลาแลงตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม วางเรียงอยู่ห่าง ๆ กัน บางช่วงพบเป็นพื้นอิฐปูเป็นทางเดินกว้าง ๑๖๕ เซนติเมตร ยาว ๗ เมตร และมีก้อนศิลาแลงวางอยู่โดยรอบ นอกจากนั้นยังพบกระเบื้องมุงหลังคาเป็นจำนวนมาก ทั้งที่มีสภาพสมบูรณ์และแตกหัก กระเบื้องมุงหลังคาที่พบเป็นแบบกระเบื้องกาบกล้วย ส่วนกระเบื้องเชิงชายเป็นทรงสามเหลี่ยมมีลวดลายด้านหน้า เช่น รูปใบไม้ หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ด้านหน้าปราสาททางทิศตะวันออกเดิมมีแนวทางเดินยาวต่อออกไป โดยมีอิฐและศิลาแลงวางเรียงเป็นพื้น และทำหลังคาคลุ่มด้วยโครงสร้างไม้มุงกระเบื้อง

๕. อาคารอิฐด้านทิศใต้ เป็นซากอาคารอิฐทรงสี่เหลี่ยม ส่วนฐานก่อด้วยศิลาแลง ล้อมรอบด้วยแนวอิฐหักขนาด ๒๓x๒๓ เมตร มีทางเข้าทางทิศตะวันออก ฐานศิลาแลงมีผัง

สี่เหลี่ยมออกมุมนขนาด ๑๙.๕๐x๑๙.๕๐ เมตร มีมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ภายในฐานศิลาแลงเป็นอาคารอิฐขนาด ๑๓x๑๓ เมตร สูงประมาณ ๑.๒๐-๒.๐๐ เมตร มีผังรูปสี่เหลี่ยมออกมุมนมีมุขยื่นออกทั้งสี่ด้าน เช่นเดียวกับผังของฐานศิลาแลง สภาพของอาคารอิฐอยู่ในสภาพชำรุด มีบางส่วนถูกรื้อออก เช่น ด้านตะวันออก ทิศเหนือ จึงสามารถเห็นทลายและก้อนหินปูนสันฐานกลมที่ใช้ทำฐานรากอยู่ภายในอาคารอิฐ ฐานของอาคารอิฐนี้ มีลักษณะการก่อเรียงลดหลั่นขึ้นไปเป็นชุดฐานบัว แต่ไม่สมบูรณ์ อิฐแต่ละก้อนก่อเรียงต่อกันอย่างแนบสนิทเช่นเดียวกับโบราณสถานเขมรที่ใช้อิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง

ภาพที่ ๖ แนวทางเดินของปราสาทหินพนมวัน

วิเคราะห์แนวทางเดินว่าส่วนนี้เป็นระเบียงวิหารคด เป็นแบ่งเขตพระราชฐานส่วนภายในของอำมาตย์และปุโรหิตร่วมประกอบพิธีกรรม และส่วนเขตภายนอกเป็นส่วนของทหารและข้าทาสบริวาร ต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เฝ้าทวารสถาน. เมื่อพระมหากษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์ได้เสด็จมาประกอบพิธีกรรมบวงสรวง เทพเจ้าต่าง ๆ

ภาพที่ ๗ อาคารอิฐฐานใต้ของปราสาทหินพนมวัน

เราวิเคราะห์ เป็นสถานที่อยู่ของพวกพราหมณ์ที่ทำหน้าประกอบพิธีกรรม ดูแลอาศรมหรือเทวสถาน เป็นผู้เบื้องหลังความสำเร็จของพระมหากษัตริย์ในวงยุทธศาสตร์การปกครองประเทศ เป็นต้น

๖. พลับพลา ตั้งอยู่ระหว่างขอบเขตปราสาทประธานและสระเพลง มีลักษณะเป็นกรอบฐานศิลาแลง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๒๙x๔๑ เมตร สูง ๑.๖๐ เมตร ฐานอาคารมีมุขยื่นออกทางทิศเหนือและทิศตะวันออก ฐานเป็นชุดฐานบัวซ้อนกันประกอบด้วยชั้นบัวหงาย หน้ากระดาน เส้นลวด ท้องไม้ ส่วนล่างเป็นฐานบัวลูกฟัก จากการขุดแต่งอาคารพบชิ้นส่วนหน้าบัน ๑๒ ชิ้น เครื่องมือเหล็ก ใบมีด เครื่องประดับสำริด ภาชนะดินเผาแบบเขมร เบี้ยแวอายุของอาคารกำหนดจกกลดลายหน้าบันที่พบมีอายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ภาพที่ ๘ อาคารพลับพลาของปราสาทหินพนมวัน

วิเคราะห์ได้ว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงและสรองน้ำ ก่อนที่พระองค์จะเสด็จสู่ปราสาทประธานเพื่อประกอบพิธีปวงสรวง หรือในยุคต่อมาก็เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมหรือนั่งสมาธิ ตามอิทธิพลของพระพุทธศาสนา.

๗. ฐานรากอาคารและเทคนิคการก่อสร้าง การขุดตรวจเพื่อศึกษารูปแบบ วิธีการวาง ฐานรากอาคาร สิ่งก่อสร้างของปราสาทพนมวัน ได้ดำเนินการมาหลายครั้ง ตั้งแต่การขุดตรวจ ฐานรากของฐานปราสาทอิฐเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ การขุดตรวจฐานรากกระเบื้องคด ชุ่มประตูปลับพลาเปลื้องเครื่อง และปราสาทประธานตามโครงการบูรณะปราสาทพนมวันขึ้น รวมทั้ง การศึกษาเปรียบเทียบจากการขุดตรวจฐานรากศาสนสถานแห่งอื่น อาทิ กุสวณแดง อำเภอบ้านใหม่ชัยพจน์ กุฎิธาตุหนองบัวลาย กุฎิธาตุเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ผลออก กล่าวได้ว่า ระบบการวางฐานรากสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมเขมรมีวิธีการเป็นแบบแผนเดียวกัน เกือบทุกแห่ง และมีทรายละเอียดเป็นวัสดุหลัก โดยการขุดหลุมตามตำแหน่งที่จะก่อสร้างอาคาร ให้กว้างกว่าขนาดของชั้นฐาน แต่ไม่มีขอบเขตหลุมที่แน่นอน ทรายละเอียดที่ถมลงในหลุมจะถูกบดอัดแน่น แทรกด้วยเม็ดหินปูนบดอัดเป็นชั้นเพื่อเสริมแรงจนถึงปากหลุมฐานราก จึงเริ่มการเรียงหินหรือศิลาแลงเป็นกรอบฐานอาคาร และถมทรายละเอียดขึ้นมาจนถึงระดับหินฐานอาคาร ชั้นที่สองพร้อมบดอัดเพื่อรองรับหินทรายหรือศิลาแลงที่ใช้หนุนหินผนังอาคาร

สมเดช ลีลามโนธรรม ดำเนินการขุดตรวจรูปแบบการทำฐานรากปราสาทประธาน ทางด้านทิศใต้ เพื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานที่ได้จากการขุดตรวจด้านทิศเหนือ โดยวางผังหลุมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดยาว ๑.๒๐x๔.๕๐ เมตร บริเวณรอยต่อระหว่างฉนวน และมณฑปของปราสาทประธาน เพื่อให้เห็นขอบเขตระยะห่างของปากหลุมฐานรากจากตัวอาคาร รวมทั้งวัสดุที่ใช้การขุดตรวจได้พบขอบเขตหลุมฐานรากห่างจากฐานปราสาทประธาน ประมาณ ๓.๐๐ เมตร ขุดเฉียงลาดลงลึกมาประมาณ ๑.๐๐ เมตร ภายในมีทรายละเอียดแทรกด้วยชั้นหินปูนประมาณ ๕ ชั้น และมีเศษอิฐ หินทราย ปูนทับถมอยู่ในระดับบนเช่นเดียวกับการขุดตรวจชั้นดินทางด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน ตามรหัสหลุมขุดตรวจ TP๑/๑๙๙๗ ซึ่งมีตำแหน่งห่างจากกึ่งกลางฉนวน ๑.๕๐ เมตร ได้พบการขุดหลุมฐานรากเป็นแอ่งมีขอบด้านนอกห่างจากฐานปราสาทประมาณ ๒.๕๐ เมตร ก้นหลุมลึกประมาณ ๑.๕๐ เมตรจากผิวดิน ทรายละเอียดที่บรรจุอยู่ภายในถูกบดอัดแน่น มีแนวชั้นหินปูนแทรกเป็นชั้น ตอนบนของหลุมฐานรากมีเศษอิฐ ปูน หินทรายปนกับทรายละเอียด ในชั้นบนสุดทรายละเอียดมีการผสมตัวกับดินที่ถูกชะล้างมาจนจับตัวกันแน่น²⁸

อย่างไรก็ตาม การขุดตรวจภายในชุ่มประตูกิศตะวันตกผ่านชั้นทรายฐานรากและขุดลอกออกไปถึงก้นหลุมได้พบหลักฐานว่า ชุ่มประตูด้านนี้สร้างทับแนวกำแพงแก้วเดิม และอาศัย

²⁸ สมเดช ลีลามโนธรรม. รายงานเบื้องต้น การขุดค้นเพื่อศึกษารูปแบบการทำฐานรากปราสาทประธานตรา ปราสาทพนมวัน. (นครราชสีมา : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗.

แนวหลุมฐานรากของกำแพงแก้วเป็นชั้นฐานรากของซุ้มประตูโดยมีการขุดเพิ่มเติมในบางส่วน การขุดตรวจในจุดนี้จึงพบร่องรอยฐานรากกำแพงซึ่งขุดหลุมเป็นแอ่งรูปตัวยู ๒ หลุมขนาดกัน มีความกว้าง ๑.๔๐ เมตร ลึกประมาณ ๐.๘๐ เมตร หลุมแรกมีสภาพพื้นพื้นหลุมเรียบบรรจุทราย บดอัดสลับกับชั้นหินปูน หลุมที่ ๒ มีการปรับพื้นดินกันหลุมยกแทนเป็นแนวยาว ซึ่งที่พื้นปรากฏ รอยเครื่องมือขุดปลายแหลม และมีหินปูนบดอัดเป็นแผ่น ๒ ชั้น สลับชั้นทรายละเอียดบาง ๆ เหนือพื้นดินกันหลุม สำหรับการก่อสร้างซุ้มประตูได้ขุดขยายผนังหลุมฐานรากหลุมที่ ๒ ด้านทิศ ตะวันตกออกไปและถมอัดทรายและแทรกด้วยหินปูนเช่นเดียวกัน ในชั้นทรายเหนือขึ้นมาภายใน กรอบฐานศิลาแลงของซุ้มประตู พบการนำก้อนศิลาแลงขนาดใหญ่จำนวนมากกระจายอยู่ภายใน ชั้นทรายนี้ด้วย

ถึงแม้ว่า การขุดตรวจฐานรากปราสาทประธานของกุสวานแดง อำเภอบ้านใหม่ชัย พจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่ามีรูปแบบและใช้วัสดุประเภทเดียวกัน แต่ในบางครั้งประเภทของวัสดุ ที่ใช้ มีการเปลี่ยนแปลงตามที่มีในพื้นที่ ซึ่งได้พบหลักฐานจากการก่อสร้างอโรคยาศาลใน รัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ระบบการวางฐานรากยังคงใช้รูปแบบดั้งเดิม และมีทรายเป็นวัสดุหลักตามแบบแผน แต่วัสดุเสริมแรงเปลี่ยนไปใช้หินบะซอลท์ที่หาได้ง่ายใน บริเวณใกล้เคียง เช่น เขาพนมรุ้ง

๘. การก่อสร้าง ยังไม่เป็นที่ทราบอย่างแน่ชัดว่า การก่อสร้างกลุ่มอาคารต่าง ๆ ได้ใช้ วิธีการใดในการวางแผนผัง แต่สิ่งก่อสร้างที่ปรากฏแสดงถึงการกำหนดที่ตั้งของอาคารโดยใช้ แกนทิศเป็นหลัก ดังนั้นภาพรวมจะเห็นว่า อาคารและแม้แต่บารายทิศเหนือจะหันมุ่งรวมกันไป ทิศทางเดียวกัน และจุดกำหนดที่สำคัญจะเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางห้องคูหาของปราสาทประธาน การก่อสร้างปราสาทพนมวันมีเทคนิค วิธีการตามแบบปราสาทเขมรทั่วไปที่พบในประเทศไทย ซึ่งเป็นวิธีการที่สืบทอดมาเป็นระยะเวลานานจนถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ การก่อสร้างอาคารที่ มีแบบแผนในการใช้อาคารเครื่องไม้ในสมัยนั้นเป็นต้นแบบ ช่างผู้ก่อสร้างยังคงคำนึงถึงน้ำหนัก ของวัสดุที่ใช้ประกอบเข้าเป็นรูปทรงสถาปัตยกรรม ดังนั้น การขุดตรวจจึงบนแนวหลุมฐานรากที่ บดอัดแน่นด้วยทรายละเอียดและแทรกด้วยก้อนหิน เพื่อใช้ในการรับน้ำหนักอาคารทั้งหมด นอกจากนั้นในตำแหน่งของปราสาทประธาน ซึ่งเป็นจุดที่ต้องรับน้ำหนักมากที่สุดจากโครงสร้าง อาคารมีหลักคาหรือยอดเรียงเป็นชั้นสูงขึ้นไป ได้พบการทำฐานรากพิเศษรองรับอยู่ใต้พื้นห้อง คูหาด้วยการก่ออิฐเป็นแผงทั้งสี่ด้านลึกลงไปใต้ดินลึกกว่า ๓ เมตร เช่นเดียวกับแผงอิฐใต้ ปราสาทประธานของปราสาทพิมาย²⁹

²⁹ Pichard, P., *Pimay Etude Architectural du Temple*, (EFEO, Paris: All India Press), P.

วัสดุที่นำมาใช้สร้างอาคารแต่ละหลังมีโครงสร้างส่วนฐาน ตัวอาคารและหลังคามีหินทรายเป็นวัสดุหลัก โดยการตัดออกเป็นก้อนจากเหมืองภูเขาหินทรายที่มีอยู่ทั่วไปในเขตนี้ ในปัจจุบันยังปรากฏร่องรอยเหมืองหินหรือแหล่งตัดหินอย่างชัดเจนที่เนินเขาหินทรายริมถนนมิตรภาพ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมาและอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์³⁰

การเรียงหินทรายให้เป็นรูทรงทางสถาปัตยกรรมอาศัยเครื่องทุ่นแรงในการยก โดยเจาะรูที่ผิวหินเสียบแกนไม้เพื่อใช้พันเชือกในการเคลื่อนย้าย ซึ่งเป็นเทคนิคแตกต่างจากการก่อสร้างศาสนสถานในประเทศอินเดีย ผนังอาคารของมหาวิหารแห่งเมืองตันซอร์ ยังคงปรากฏรอยสกัดผิวหน้าหินออกให้เหลือส่วนที่ยื่นออกมาสำหรับใช้คล้องเชือก ซึ่งเมื่อก่อเรียงเสร็จจึงสกัดส่วนนี้ออก เพื่อให้ผนังอาคารเรียบเสมอกัน การเรียงหินเป็นไปได้อย่างรวดเร็วเริ่มตั้งวงกรอบประตูตัวล่างแต่ละตัว เพื่อปรับและจับแนวแกนที่วางไว้ให้ได้ศูนย์กลางซึ่งจะเห็นได้ว่ากรอบประตูจะมีรอยบากบาง ๆ ทิ้งไว้เป็นเครื่องหมายแสดงแนวแกนทิศที่ใช้ในการวางผังก่อสร้าง จากนั้นจึงเริ่มเรียงหินต่อเนื่องออกไปให้ตรงกับหน้าสัมผัสด้านข้าง และรอยนั่งหินด้านบนที่ได้สกัดฝนเตรียมไว้จนเรียบ ในการกำหนดหน้าหินและการจัดวาง จะสัมพันธ์กับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ออกแบบไว้ ดังนั้น จะเห็นว่ามีกรวางหินในรูปของคาน ชื่อ หรือในส่วนฐานที่กำหนดเป็นฐานบัว การเรียงจะวางลดหลั่นกัน และในส่วนที่จำเป็นต้องสกัดลดตายักเพื่อเนื้อหินเอาไว้สำหรับแกะสลักไว้ด้วย

หินที่วางเรียงเป็นชั้นฐาน เป็นชั้นที่ช่างเขมรให้ความสำคัญมาก และอาจเรียงมากกว่า ๑ แถว เมื่อเรียงส่วนกรอบฐานขึ้นมา จะนำทรายละเอียดบดอัดภายในช่องว่างต่อเนื่องจากทรายชั้นฐานรากอีกจนได้ระดับ การบดอัดภายในนี้กระทำอย่างดี จากนั้นจึงเริ่มการเรียงหินบนทรายอัดนี้ต่อขึ้นมาจากส่วนฐานอาคาร หินชั้นแรกที่เริ่มเรียงเป็นชั้นต้นของส่วนผนัง และมักวางอยู่บนศิลาแลงบนทรายอัดที่ไม่มั่นคง ดังนั้น ตามตำแหน่งแล้วหินชั้นนี้จะเป็นชั้นที่รับน้ำหนักของอาคารทั้งหมด หรือส่วนผนังทั้งหมดอย่างแท้จริง เมื่อชั้นหินที่จำเป็นต้องรับน้ำหนักอาคารทั้งหมดนี้วางอยู่บนชั้นทรายบดอัด จึงไม่สามารถประคองตัวอาคารให้อยู่ได้ตามสภาพเดิม เกิดปัญหาการทรุดเอียงของโบราณสถาน การเรียงหินในส่วนที่เป็นตัวอาคารหรือผนังยังใช้วิธีการแบบเดียวกัน โดยการเรียงหินซ้อนไปแต่ละชั้น

หน้าต่าง กรอบประตู หน้าบัน หรือจั่วของอาคารเครื่องไม้เหล่านี้ ได้ใช้การประกอบหินเลียนแบบการเข้าไม้ของอาคารเครื่องไม้ต่าง ๆ ในส่วนกรอบประตูที่มีเสาติดผนัง เสาประดับ

³⁰ กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔), หน้า ๙๓.

กรอบประตู จะสอดเข้าเดียวกับวงกบ มีทับหลังจริงและทับหลังประดับเกี่ยวไว้ด้านหน้าและที่ ส่วนปลายทับหลังจะถูกปิดด้วยเสาติดผนังหรือส่วนผนัง³¹

ส่วนหน้าบันจะมีชั้นหินเรียงเป็นผนังอิงอยู่ด้านหลัง โดยการเรียงซ้อนเหลื่อมให้ หน้าหนักจากส่วนบนถ่ายลงมาด้านข้างลงสู่ผนัง และหินที่ประกอบเป็นหน้าบันจะเกาะอิงส่วนนี้ไว้ในชั้นหลังคาหรือยอดโดยปกติได้ใช้เทคนิคการเรียงหินซ้อนเหลื่อมกัน และไปบรรจบกันที่ยอดอย่างก็ไรตาม ในชั้นที่ต่อกับหินชั้นบนสุดของผนัง เช่นที่ปราสาทประธานแห่งเมืองพิมาย จะพบการใช้ไม้สอดเป็นข้ออยู่ภายใน การใช้ไม้เป็นโครงสร้างหลังคาประกอบเข้ากับซุ้มประตูของปราสาทเมืองต่ำ อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการดำเนินการขุดแต่ง ภูมิภาชิหนองบัวลาย และภูมิภาชิเมืองต่ำ จังหวัดบุรีรัมย์ที่กรมศิลปากรจ้างเหมาภาคเอกชน ดำเนินการนั้น ได้พบการใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นส่วนประกอบในการกรูขอบสระด้วยศิลาแลง จากสภาพที่ขุดพบได้มีการนำไม้วางเรียงเป็นกรอบติดขอบแลงชั้นล่างสุดของสระและถูกยึดไว้ด้วย บ่าหิน ที่ภูมิภาชิเมืองต่ำพบว่าไม้หลักไม้ตอกยึดของไม้ไว้เป็นช่วง ๆ อีกด้วย นอกจากนี้แล้วการใช้ไม้เป็นส่วนประกอบอาคารที่ชัดเจน คือ บานประตูแต่ละด้านของศาสนสถาน ซึ่งแม้จะไม่พบหลักฐานในปัจจุบัน แต่ที่หินกรอบประตูตัวล่างและตัวบนมีร่องที่ใช้สำหรับติดตั้งบานประตูไม้ ภายหลังการสร้างปราสาทเสร็จสิ้นลง บานประตูไม้ที่มีเดือยทั้งด้านบนและด้านล่างจะถูกนำไปสวมในร่องกรอบประตูตัวบน และวางเดือยประตูด้านล่างลงในร่องหินกรอบประตูตัวล่าง เมื่อติดตั้งลงตามตำแหน่งจึงใช้เหล็กวางขวางเดือยประตูด้านล่าง เพื่อตรึงให้อยู่กับที่ ในปัจจุบันได้พบเศษแผ่นเหล็ก และการเคลื่อนรูเสียบเดือยประตูด้วยตะกั่วที่กรอบประตูหินทรายทั้งภายในปราสาทประธาน และกรอบประตูของฐานปราสาทอิฐ เช่น ฐานอาคารด้านทิศใต้ของมุขปราสาทประธาน อนึ่ง การจำหลักผนังเลียนแบบบานประตูยังแสดงให้เห็นรูปแบบและลวดลายการตกแต่ง อันอาจเป็นการประดับประตูไม้ที่แท้จริงด้วย³²

สิ่งที่น่าสนใจของการศึกษา คือ ปริมาณหินแตกหรือเสื่อมสภาพของปราสาทประธาน มีปริมาณต่ำมากเพียงร้อยละ ๘.๕๓ ของหินที่รื้อถอนออกทั้งหมด โดยหินทรายในชั้นหลังคามีปริมาณหินเสื่อมสภาพมากที่สุด ในขณะที่ชั้นฐานซึ่งประกอบด้วยศิลาแลงเกือบทั้งหมด และเป็นบริเวณที่ควรมีความเสียหายมากที่สุดจากการรับน้ำหนักกลับมีหินเสื่อมสภาพเพียงร้อยละ ๑.๑๔

³¹ สมิตติ ศิริภักดิ์ และ มยุรี วีระประเสริฐ, ทับหลัง การศึกษาเปรียบเทียบทับหลังที่พบในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา, (กรุงเทพฯ: โม่เดอรัน เพรส, ๒๕๓๓), หน้า ๑๙๘-๒๐๗.

³² กรมศิลปากร, พนมวัน ปราสาทกับสุสานบนรอยต่อของเวลา, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๔๘.

ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชั้นฐานมีส่วนที่ต้องรับน้ำหนักอยู่ในบางจุด และการเสื่อมสภาพส่วนหนึ่งเกิดจากกระบวนการผุพังตามธรรมชาติ รวมทั้งหินมีคุณภาพต่ำ ซึ่งมักแตกกร่อนออกทันทีที่รื้อยกออก

๒.๑๑ งานศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน

งานศิลปกรรมที่ประดับตกแต่งตามส่วนต่าง ๆ ของปราสาทพนมวันมีอยู่น้อย คงปรากฏเฉพาะส่วนประกอบสำคัญ ได้แก่ หน้าบัน ทับหลัง เสาติดผนัง เพายางบางด้านเท่านั้น และในบริเวณที่จะต้องสกัดลวดลายมีหลายแห่งที่ยังสลักไม่เสร็จเอาไว้ หรือยังไม่ได้เริ่มทำเลย ลวดลายแกะสลักที่ควรจะมีอยู่บนหน้าบันทุกด้านปรากฏเฉพาะกรอบนอกที่เป็นลำตัวนาค หรือ ชุ้ม เพราะหินที่ประกอบกันเป็นส่วนกลางของหน้าบันที่ใช้สลักลวดลายต่าง ๆ ไม่อาจพบได้เลย จากการคัดเลือกหินหล่น ซึ่งสันนิษฐานว่า ถูกเคลื่อนย้ายสูญหายไป ดังนั้น เมื่อทดลองประกอบหินชุดหน้าบันแต่ละชุดเพื่อเตรียมการบูรณะ จึงเรียงได้เพียงกรอบนอกเท่านั้น

เนื่องมาจากปราสาทพนมวันเคยมีสิ่งก่อสร้างในสมัยต้นมาก่อนแล้ว ดังนั้น จึงได้พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่มีลวดลายอยู่หลายชิ้น ศาสนสถานในสมัยต้นนี้แม้ว่ากลุ่มอาคารสำคัญ ก่อสร้างด้วยอิฐเป็นวัสดุหลัก แต่ก็ได้พบหน้าบัน ทับหลังที่ส่วนมากสลักจากหินทรายสีแดง ชิ้นส่วนเหล่านี้ได้พบขณะทำการรื้ออาคารต่าง ๆ ในสมัยที่ ๒ เพราะถูกนำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง ดังนั้น ชิ้นส่วนทับหลัง หน้าบัน บางชิ้นจึงถูกสกัดลวดลายทิ้งไป เพื่อให้ผิวหน้าหินเรียบพอที่จะวางบนหินก้อนอื่น หรือให้หินก้อนอื่นวางซ้อนลงได้สนิท

๒.๑๒ ลวดลายประดับศาสนสถานสมัยแรก

ชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏลวดลายแกะสลักที่พบจากปราสาทพนมวันที่หลายชิ้น ซึ่งมีรูปแบบศิลปะเป็นที่นิยมในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และชิ้นส่วนเหล่านี้ไม่สามารถนำมาประกอบติดตั้งเข้ากับส่วนใด ๆ ของปราสาทฐานได้ สันนิษฐานว่าอาจเป็นชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมสมัยแรกหรือกลุ่มปราสาทอิฐที่ปรากฏอยู่โดยรอบ ชิ้นส่วนเหล่านี้ได้แก่ ทับหลัง ชิ้นส่วนหน้าบัน และเสาประดับกรอบประตู ซึ่งบางชิ้นได้ถูกนำไปใช้เป็นวัสดุก่อสร้างศาสนสถานสมัยหลังด้วย

๑. ทับหลังหมายเลข ๑ สลักลายหน้ากาลบริเวณกึ่งกลางทับหลัง หน้ากาลคายนก่อนพวงมาลัยออกมาโค้งลงที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง ปลายก่อนพวงมาลัยสลักรูปนาคสามเศียรเหนือก่อนพวงมาลัยมีลายไม้ม้วนตั้งขึ้น และด้านล่างมีลายไม้ม้วนห้อยตกลงมาสลับกับลาย

พวงอุษะขนาดเล็ก บริเวณเสี้ยวของท่อนพวงมัลย์มีลายดอกไม้กลม ด้านล่างสุดของทับหลังมีแนวกลีบบัวขนาดเล็กรองรับภาพทั้งหมด ทับหลังแผ่นนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์กำหนดเป็นศิลปะร่วมแบบพระโคราวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๕³³

๒. ทับหลังหมายเลข ๒ สลักรูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณุมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทาและดอกบัว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ครุฑใช้มีอยู่ด้านหลังนาคสามเศียรสองตัวในความหมายของท่อนพวงมัลย์ เศียรนาคมีลายใบไม้ประดับอยู่เหนือลำตัวพญานาคมีรูปบุคคลและสัตว์ประเภทต่าง ๆ อาทิเทพธิดา นรสิงห์ ด้านล่างสลักลายใบไม้ม้วนห้อยตกลงมา ส่วนบนสลักรูปหน้าบุคคลเรียงกันโดยมีแนวกลีบบัวรองรับ ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์กำหนดเป็นศิลปะร่วมแบบบาแดง ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๓. ทับหลังหมายเลข ๓ มีขนาด ๓๒x๑๗x๖๓ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีขาว พบระหว่างการขุดซ่อมประตูทิศใต้ ในชั้นที่ ๑๐ ก่อนที่ ๑๖ ตามรหัสหรือหิน GS ๑๐-๑๖/๒ ลวดลายบนทับหลังแผ่นนี้ถูกสกัดออกไปบางส่วนให้มีผิวเรียบเพื่อใช้ในการประกอบหิน จึงปรากฏเพียงเค้าโครงรูปบุคคลนั่งชันเข่าภายในซุ้มบริเวณตอนกลางทับหลัง และมีท่อนพวงมัลย์ออกไปที่ส่วนปลายทับหลังเป็นวงโค้งเหนือท่อนพวงมัลย์มีลายใบไม้ม้วนตั้งขึ้น และตอนล่างเป็นลายพรรณพฤกษา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๔. ทับหลังหมายเลข ๔ มีขนาด ๔๓x๑๕x๖๐ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง ทับหลังแผ่นนี้ยังแกะสลักลวดลายไม่เสร็จสมบูรณ์ ปรากฏเค้าโครงร่างของลวดลายที่ตอนกลางทับหลังเป็นรูปเทพเจ้าออกมา อาจหมายถึงพระวรุณหรือพระพรหมประทับบนพาหนะซึ่งอาจเป็นหงส์ ด้านล่างเป็นแถวลายกลีบบัวตั้งขึ้นและมีลายกลีบบัวขนาดเล็กคั่นตลอดแนว อย่างไรก็ตามทับหลังแผ่นนี้แสดงให้เห็นเทคนิคการสกัดแบ่งพื้นที่เพื่อกำหนดระดับต้นลึกขของลวดลายเพื่อให้ภาพดูมีมิติ ซึ่งจะเห็นได้ว่าบริเวณตอนกลางและปลายทั้งสองข้างเหลือพื้นที่ตื้นกว่า เพื่อให้ภาพสลักมีความนูนสูงขึ้น ทับหลังแผ่นนี้อาจมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๕. ทับหลังหมายเลข ๕ ทับหลังมีขนาด ๓๒x๑๗x๓๕๗ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง ทับหลังแผ่นนี้มีขนาดใกล้เคียงกับทับหลังหมายเลข ๓ เป็นไปได้ว่าเป็นชิ้นส่วนประดับของอาคารหมู่เดียวกันลวดลายบนทับหลังอยู่ในสภาพลบเลือน ปรากฏเค้าโครงรูปครุฑและท่อนพวงมัลย์ที่อาจเป็นตัวนาคออกมาจากกึ่งกลางทับหลังไปที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง อาจมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

³³ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ทับหลังในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๐.

๖. ชั้นส่วนหน้าบ้านหมายเลข ๑ เป็นชั้นส่วนตอนกลางหน้าบ้าน พบระหว่างการรื้อหิน ชุ่มประตูกิศตะวันตก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ และพบเพียงชั้นเดียว สลักภาพพระกษณะยกภูเขาโค วรธนะ มีรูปคนเลี้ยงโค และหงส์สองตัวอยู่สองข้าง มีอายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

ชั้นส่วนหน้าบ้านหมายเลข ๒ เป็นชั้นส่วนด้านล่างกรอบหน้าบ้าน ซึ่งมีสองก้อนเรียงต่อกันเป็นภาพพระกษณะปราบนาคกาลียะ โดยจะเห็นเฉพาะส่วนลำตัวนาคและขาของพระกษณะ มีอายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

๘. เสาประดับกรอบประตู ชั้นส่วนเสาประดับกรอบประตูของศาสนสถานสมัยแรกพบในสภาพชำรุดแตกหัก บางชั้นยังคงอยู่ร่วมกับกรอบประตูฐานปราสาท อิฐ รูปแบบ เสามีรูปร่าง เป็นเสากลมประดับด้วยวงแหวนที่กึ่งกลางเสาและมีวงแหวนขนาดเล็กแทรกที่ครึ่งล่างและครึ่งบนของเสา นอกจากเสากลม ยังพบชั้นส่วนเสาแปดเหลี่ยมจำนวน ๒ ชั้น ชั้นแรกมีวงแหวนลายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนประดับตามส่วนต่าง ๆ อีกชั้นหนึ่งมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมเต็มใบจำนวน ๓ ใบประดับที่เหลี่ยมเสา และวงแหวนบริเวณกึ่งกลางเสามีขนาดใหญ่กว่าส่วนอื่น ๆ และภายในวงแหวนนี้มีลายดอกไม้สี่เหลี่ยมประดับอยู่ภายใน อายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕³⁴

๒.๑๓ ลวดลายประดับปราสาทประธาน

๑. ทับหลัง ทับหลังของปราสาทได้แก่ ทับหลังประดับเหนือมุขทางเข้าทิศเหนือ ทิศตะวันตก ทิศใต้ และที่มุขทางเข้าทิศตะวันออกของมณฑป มีดังนี้

๑.๑ ทับหลังมุขทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันตก จำหลักภาพเดียวกันเป็นรูปเทวดา ภายในชุ่มเรือนแก้ว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือหน้ากาล ซึ่งคายท่อนพวงมาลัยออกจากด้านล่างทับหลัง โดยไม่มีพวงอุบะแบ่งที่เสี้ยว ท่อนพวงมาลัยวกขึ้นด้านบนและโค้งลงที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง เนื้อท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้นด้านบน ส่วนด้านล่างเป็นลายใบไม้้วนห้อยลงมา ซึ่งเป็นศิลปะแบบบาปวน

๑.๒ ทับหลังมุขทิศใต้ ทับหลังด้านนี้พบเป็นชั้นส่วนปลายทั้งสองข้าง ส่วนตรงกลางแตกหักหายไป ชั้นส่วนทับหลังนี้ปรากฏเพียงท่อนพวงมาลัยวกลงมาที่ปลายทับหลังเป็นลายไม้้วนตั้งขึ้นเหนือท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้น ส่วนด้านล่างมีลายใบไม้้วนห้อยตกลงมา และที่ท่อนพวงมาลัยมีพวงอุบะแบ่งที่เสี้ยว อันเป็นลักษณะศิลปะแบบคลัง

³⁴ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, ปราสาทพนมวัน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๙), หน้า ๒๒.

๑.๓ ทับหลังมุขทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน มีสภาพไม่สมบูรณ์เลย ลวดลายต่าง ๆ ได้รับความเสียหาย แต่ยังคงเห็นเค้าโครงรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่ กึ่งกลางทับหลังแนวท่อนพวงมาลัย ลายใบไม้ตั้งขึ้นเหนือพวงมาลัยและม้วนห้อยตกลงด้านล่างของท่อนพวงมาลัยเป็นรูปแบบศิลปะแบบบาปวน

๒. หน้าบัน หน้าบันของปราสาทประธานนิยมสลักลายก้านต่อดอก ซึ่งปรากฏตั้งแต่หลังศิลปะแบบบันทายศรี กรอบหน้าบันสลักรูปนาค ๕ เศียร ไม่มีเครื่องประดับที่เศียร ที่กรอบหน้าบันสลักลายก้านต่อดอกคว่ำลงด้านล่างในระกายอดหน้าบันบางชิ้นแสดงภาพเล่าเรื่องภายในเป็นรูปพระกฤษณะปราบนาคกาลิยะ

๓. เสาดิตถ์ผนัง เสาดิตถ์ผนังมีอยู่ ๒ แห่งได้แก่ เสาดิตถ์ผนังข้างประตูมุขทิศเหนือและเสาดิตถ์ผนังข้างประตูมุขทิศใต้

๓.๑ เสาดิตถ์ผนังข้างประตูมุขทิศเหนือ สลักลวดลายก้ามปูซึ่งมีลายก้านต่อดอกเป็นยอดที่ก้าน แบ่งออกเป็นสามส่วน

๓.๒ เสาดิตถ์ผนังข้างประตูมุขทิศใต้ สลักลวดลายก้านต่อดอก ที่ก้านมีขีดลึกลาย ๒ เส้น เกสรดอกหายไป ส่วนประกอบของลายก้านต่อดอก แต่ละส่วนกว้างมากกว่าสูง ลวดลายเสาดิตถ์ผนังทั้งสองแห่งพบได้ในศิลปะแบบบาปวน³⁵

๒.๑๔ ประติมากรรมปราสาทพนมวัน

ประติมากรรมที่ขุดค้นพบจากปราสาทพนมวัน มีจำนวนหลายชิ้น ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ได้แก่

๑. พระพรหม ประติมากรรมรูปนี้ยังแกะสลักไม่เสร็จเป็นบางส่วน แต่มีรายละเอียดแสดงรูปแบบศิลปะ ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของศิลปะสมัยพระโคและสมัยบาแคง เช่น ลักษณะการยืนตรง พระพักตร์แสดงอำนาจ พระนาภีใหญ่บนพระองค์เล็ก ตามแบบศิลปะสมัยบาแคง ในขณะที่ที่ผ่านๆ ไม่มีจีบ ชายผ้าห้อยลงมา ด้านหน้าเป็นรูปสมอเรือเพียงอันเดียว และมีชายพกขนาดเล็ก ห้อยอยู่สองข้างเข็มขัด ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะสมัยพระโค ประติมากรรมรูปพระพรหมคงมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

³⁵ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๐๕-๑๐๗.

๒. ชิ้นส่วนพระกร ชิ้นส่วนของพระกร ซึ่งคงเป็นของพระนารายณ์ ทรงสังข์ที่พระหัตถ์ซ้ายบน พระกรและพระหัตถ์ที่ติดอยู่กับวงโค้งรูปเกือกม้า ซึ่งอยู่ด้านหลังรูปประติมากรรม เป็นแบบที่พบในสมัยก่อนเมืองพระนครศรีอยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔

๓. เศียรพระศิวะ การขุดแต่งโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ พบเศียรพระศิวะบริเวณภายนอกกระเบื้องคดทิศตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ลักษณะของพระพักตร์แสดงความแข็งกระด้าง พระขนงเป็นเส้นคมยาวติดต่อกัน สวมกระบังหน้าด้านบนมีลายบัวขาบเรียงเป็นแถว ถัดลงมาเป็นแนวลายดอกไม้สี่กลีบ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญในศิลปะแบบบาแคง

๔. เทพธิดา ประติมากรรมลอยตัว รูปเทพธิดาองค์นี้พบจากการขุดแต่งบริเวณตำแหน่งห่างจากฐานปรางค์น้อยด้านทิศตะวันตก ๑.๑๐ เมตร สลักจากหินทรายสีขาวลอยตัว สวมกระบังหน้า มีแนวลายดอกไม้สี่กลีบขนาบด้วยลายเม็ดประคำประดับ เทวรูปนุ่งผ้าสมพดเป็นริ้ว ซักชายผ้าออกมาบนหน้าขา ด้านซ้าย เข็มขัดมีลวดลายอุบะเล็ก ๆ ห้อยประกอบที่ขอบล่าง ชายผ้านุ่งข้างล่างบานออกเป็นรูปหางปลา ตามแบบศิลปะเขมรสมัยบาปวน

๕. พระพุทธรูป พระพุทธรูปที่พบที่ปราสาทพนมวันถูกนำมาประดิษฐานไว้ในระยะหลังจากที่วัฒนธรรมเขมรยุติบทยาทางด้านคติความเชื่อของชุมชนในพื้นที่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ โดยประมาณพระพุทธรูปจำนวนหลายองค์ยังคงลักษณะบางประการในศิลปะเขมรด้วย อาทิ พระพุทธรูปนาคปรก แสดงปางสมาธิเหนือขนดนาค ๓ ชั้น พระพักตร์ของพระพุทธรูปคล้ายกับประติมากรรมในศิลปะแบบบาปวน และพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องแสดงปางสมาธิเช่นเดียวกัน ทรงเครื่องอาภรณ์ กระบังหน้า กรองคอ ทองพระกร ทองพระบาท กุณฑล คล้ายกับเครื่องทรงปฏิมากรรมศิลปะเขมรสมัยนครวัด

๒.๑๕ ศิลจารึกที่ปราสาทพนมวัน

ศิลจารึกที่พบภายในปราสาทพนมวันมีทั้งหมด ๘ หลัก จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ กล่าวถึงกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรพระองค์ต่าง ๆ และบุคคลสำคัญซึ่งมีบทบาทในด้านต่าง ๆ ต่อศาสนสถานตามพระบรมราชโองการ

๑. ศิลจารึกปราสาทพนมวัน ๑ (นม.๓๒ K.๓๙๔) นั้น เป็นจารึกอักษรขอมภาษาเขมร โบราณ ชิ้นส่วนกรอบประตูส่วนบน ซึ่งพบบริเวณทิศใต้ภายนอกปราสาท ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ศิลจารึกมีข้อความกล่าวถึงพระนามของพระเจ้าอินทรวรมัน

และพระราชโองการของพระกมรเตงอัญญโศวรมันให้บุคคลต่าง ๆ ทำการฉลองประรำพระเพลิง และพระตำหนัก

๒. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๒ (นม.๓๓ K.๓๙๓) จารึกอักษรขอมภาษาเขมรและภาษาสันสกฤตบนเสาหลักประตูปภายในปราสาทประธาน ระบุมหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๑๕๙๘) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๙๓-๑๖๐๙) สารสำคัญที่ปรากฏในจารึกเป็นการสรรเสริญพระศิวะ และเทิดพระเกียรติคุณพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ มีอำนาจเหนือศัตรู และพระองค์พระราชทานที่ดิน ทรัพย์สินแก่ผู้ตรวจการกองทัพผู้ซึ่งต่อมาได้รับนามว่า กฤตชัยวัลลภ ขึ้นมานอกจากนั้นยังกล่าวถึงการถวายทาส กำหนดเขตอาศรมและการซ่อมแซมหมู่บ้าน

๓. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๓ (นม.๑ K.๓๙๑) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมร บนกรอบประตูปภายในปราสาทประธาน จารึกขึ้นในมหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ.๑๖๒๕) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ.๑๖๒๓-๑๖๕๐) พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระกมรเตงอัญญลักษมีนทรวรมันร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ดูแลรักษาเทวาศรม และถวายสิ่งของแด่พระกมรตตงชคตแห่งอาศรม

๔. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๔ (นม.๕ K.๓๙๑) จารึกอักษรขอมภาษาเขมร เป็นข้อความต่อเนื่องจากจารึกปราสาทพนมวัน ๓ แต่จับใจความได้เล็กน้อยเกี่ยวกับสิ่งของ (ข้าว) และสัตว์ (ม้า) ที่อาจใช้เป็นเครื่องบูชาถวายแด่เทพเจ้า

๕. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๕ (นม.๓๔ K.๓๙๓) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมรในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ข้อความในจารึกมีใจความเข้าใจได้ไม่ชัดเจน กล่าวถึงการได้รับผลประโยชน์ของบุคคลหนึ่ง และคำสาปแช่งสำหรับผู้ที่ทำลายเทวาลัยแห่งนี้

๖. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๖ (นม.๓๕ K.๓๙๒) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมร ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จารึกมีสภาพชำรุดมาก ปรากฏข้อความเพียง ๒ บรรทัด

๗. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๗ (นม.๖) จารึกอักษรขอม ภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต บนแผ่นหินรูปร่างยาวที่พบในบริเวณปราสาทพนมวัน มีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จารึกมีข้อความไม่ต่อเนื่องกล่าวถึงพระนามพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ.๑๔๘๗-๑๕๑๑)

๘. ศิลาจารึกปราสาทพนมวัน ๘ เป็นจารึกฐานเทวรูป เป็นจารึกที่พบใหม่ขณะขุดตรวจพื้นภายในมุขทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน และได้รับการอ่านแปลโดยนายชะเอม แก้วคล้าย เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๔๓ เป็นภาษาเขมรประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ กล่าวถึงการถวายสิ่งของบูชาเทวรูปในอาศรม และพระศิวะ

ศิลาจารึกทั้ง ๘ หลัก ซึ่งมีข้อความอยู่บนกรอบประตูด้านต่าง ๆ ภายในปราสาท
ประธานระบุดัศกราชไว้อย่างชัดเจน คือ นม.๓๓ มหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๑๕๙๖) นม.๑ และนม ๕
มหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ.๑๖๒๕) สำหรับนม.๓๔ นม. ๓๕ นม.๖ และจารึกฐานเทวรูปคงมีอายุ
ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จารึกปราสาทพนมวัน ๑ หรือ นม. ๓๒ ซึ่งจารึกข้อความบนกรอบประตู
ส่วนบน พบในระหว่างการขุดแต่งโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๕ นั้น รูปอักษรมีสภาพ
พลบเลือน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงอ่าน แปลและทรงมีพระราช
วินิจฉัยเกี่ยวกับเลขศักราชว่า ควรเป็นมหาศักราช ๘๑๓ ปรากฏในหนังสือเฉลิมพระเกียรติและ
รวมพระราชนิพนธ์ (พ.ศ.๒๕๑๐-๒๕๒๐) พิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๑

ข้อความในศิลาจารึกหลัก นม.๓๒ นี้ อ้างถึงพระนามพระเจ้าโยศวรมัน (พ.ศ. ๑๔๓๒-
ราว พ.ศ. ๑๔๕๓) ที่มีพระราชโองการให้ โขลนุพนม วาบโค โขลนุพิษ และวาบศรีทำการฉลอง
ประรำพระเพลิงพระศพพระตำหนัก โดยให้ปฏิบัติตามพระราชโองการทั้งของพระองค์และพระเจ้า
อินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ.๑๔๒๐-๑๔๓๒) ผู้ทรงเป็นพระราชบิดาซึ่งได้ครองราชย์อยู่ที่เมืองหริหรา
ลัย ในรัชกาลของพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ นี้ ทรงโปรดให้สร้างปราสาทพระโค และขุดสระอิ
นทรตฎาณะทางตอนเหนือของราชธานี³⁶

ความสำคัญสำหรับจารึกปราสาทพนมวันหลักที่ นม. ๓๒ นี้ น่าจะอยู่ที่การปรากฏพระ
นามของกษัตริย์ ๒ พระองค์ ซึ่งครองราชย์อยู่ในช่วงต้นสมัยเมืองพระนคร เพราะหลังจากได้พบ
จารึกของพระเจ้าภวรวรมัน และพระเจ้ามเหศวรมันในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในเขตลุ่มแม่น้ำป่า
สัก ณ เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล เช่น จารึกถ้ำภูหมาใน จารึกปาก
มูล รวมถึงจารึกพระเจ้าอีสานวรมัน เช่น จารึกถ้ำเปิดทองแล้ว จารึกของกษัตริย์ที่ครองราชย์อยู่
ก่อนรัชกาลพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑ รวมทั้งของพระองค์เอง ได้พบเป็นจำนวนน้อยมาก ได้แก่
ศิลาจารึกตาเมื่อนม ๙ สร. ๒๐ ศักราช ๘๐๐ (พ.ศ.๑๔๒๑) ซึ่งมีเนื้อความว่าพระเจ้าชัยวรมันที่
๓ ถวายวัตถุสิ่งของแด่พระคิเว และเรื่องอาณาเขตที่ดินของโบราณสถาน³⁷

จารึกในพุทธศาสนาที่เรียกว่า จารึกโนนสัง พบที่บ้านบึงก่ อำเภอมหาชนะชัย จังหวัด
ยโสธร และศาสนสถานพนมบายัง แถบปากแม่น้ำโขง เป็นหลักฐานแสดงพระราชอำนาจของ
พระองค์ที่แผ่ขยายครอบคลุมอาณาเขตกว้างขวาง และถึงแม้ว่าจารึกพนมวันหลัก นม.๓๒ จะ
ไม่ใช่จารึกของพระองค์โดยตรงก็ตาม แต่ข้อความในจารึกที่ให้ข้าราชการปฏิบัติตามพระราช

³⁶ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติเมืองพระนครของขอม, (กรุงเทพฯ: จันวานิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๓.

³⁷ ชะเอม แก้วคล้าย, “ศิลาจารึกปราสาทตาเมื่อนม”, วารสารศิลปากร. ปีที่ ๔๒ (มีนาคม-
เมษายน ๒๕๔๒): หน้า ๗๒.

โองการของพระเจ้าอินทรวรมัน ซึ่งให้เห็นว่า พระราชอำนาจของพระองค์อาจแผ่ขยายเข้ามาถึง บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน และเป็นไปได้ว่าปราสาทพนมวันน่าจะเริ่มการก่อสร้างศาสนสถานอิฐสมัยแรกขึ้นในระยะนี้

หลักฐานทางโบราณคดีที่พอจะเชื่อมโยงกับสมมุติฐานดังกล่าวได้แก่ การค้นพบ ชิ้นส่วนวงโค้งยึดประติมากรรมลอยตัวในระหว่างการขุดแต่งโบราณสถานครั้งนี้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของประติมากรรมขอม ในสมัยก่อนเมืองพระนครจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ และทับหลังสลักลายหน้ากาลคายท่อนพวงมาลัยออกมาจากกึ่งกลางทับหลัง และโค้งลงที่ปลายทั้งสอง ด้านตามแบบศิลปะแบบพระโค รวมทั้งผลการขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ภายในซุ้มประตูทิศใต้ได้พบซากอาคารอยู่ใต้พื้นทางเดิน ซึ่งมีรูปแบบเป็นแนวระเบียงหรือกำแพงของศาสนสถาน สภาพของอาคารส่วนนี้ มีแผนผังยาวและมีร่องรอยการรื้อถอนปรับเปลี่ยน โดยก่อสร้างเพิ่มเติมในสมัยหลังพร้อม ๆ กับการขยายขอบเขตศาสนสถานออกไป ดังได้พบส่วยฐานของแนวกำแพงแก้วที่มุมระเบียงคดทิศตะวันตกเฉียงใต้ และร่องรอยหลุมฐานรากที่พบในระหว่างการขุดค้นภายในซุ้มประตูทิศตะวันตก³⁸

การปรับเปลี่ยนสภาพศาสนสถานครั้งนี้น่าจะเกิดขึ้นในรัชกาลพระเจ้าโยศวรมันหรือหลังจากนั้นไม่นานและเป็นไปได้ว่ามีการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นเพิ่มเติม ดังนั้น จึงได้พบว่าซากอาคารอิฐที่กระจายอยู่โดยรอบปราสาทประธานหินทรายมีอยู่ถึง ๘ หลัง ซึ่งในประเทศไทยยังไม่เคยปรากฏศาสนสถานเขมรแห่งใดมีจำนวนอาคารหลายหลังถูกสร้างขึ้นพร้อมกันในพื้นที่จำกัดในลักษณะนี้

งานศิลปกรรมที่พบจากปราสาทพนมวันที่สอดคล้องกับรัชสมัยของพระองค์ ตามศิลปะแบบบาแคง ได้แก่ ทับหลัง สลักจากหินทรายสีแดงรูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลังพระวิษณุประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑซึ่งยุคนาคสามเศียรสองตัว ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย ทับหลังแผ่นนี้คงเป็นชิ้นส่วนกรอบประตูส่วนบนสลักจากหินทราย จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย เช่นเดียวกัน ประวัติการพบจารึกหลักนี้มีบันทึกไว้ว่าพบอยู่ร่วมกับซากชิ้นส่วนอาคารด้านทิศใต้نگปราสาท กรอบประตูที่ปรากฏจารึกนี้คงถูกรื้อออกและเคลื่อนย้ายออกไปจากตำแหน่งดั้งเดิม นอกจากนั้นยังได้พบชิ้นส่วนประติมากรรมหินทรายจากการขุดแต่งเป็นพระเศียรของพระอิศวรมีรูปแบบศิลปะในสมัยบาแคงด้วย

³⁸ พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานเบื้องต้นการขุดค้นฐานรากโคปุระทิศตะวันตก. (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๒๔-๒๕.

จากปราสาทพนมวันหลัก นม.๓๓ มหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๑๕๙๘) ตรงกับรัชกาลพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ.๑๕๙๓-๑๖๐๙) ความในจารึกหลักนี้ขึ้นต้นด้วยบทสรรเสริญพระศิวะถัดมากล่าวถึงเหตุการณ์ในอดีตกาล โดยเทิดพระเกียรติคุณพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ.๑๕๔๕-๑๕๙๓) ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ จารึกยังมีข้อความกล่าวอ้างถึงพระนามกษัตริย์และบุคคลสำคัญอีก ได้แก่ พระเจ้าพรหมโลก ซึ่งเป็นพระนามเมื่อสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ ครองราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๘๕-๑๔๘๗ และนามบุคคลอีกอย่างน้อย ๒ นาม คือ วรรมันและกฤตชัยวัลลภ

ถึงแม้พระนามของพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๒ ซึ่งปรากฏในจารึกบรรทัดที่ ๔๔ (หอสมุดแห่งชาติ (๔) ๒๕๒๙:๒๓๔) แต่เนื้อความยังไม่เป็นที่กระจ่างพอที่จะหาความเกี่ยวข้องกับศาสนสถานร่วมกับหลักฐษณด้านอื่น อย่างไรก็ตาม ในรัชสมัยของพระองค์ทรงครองราชย์อยู่เพียงไม่นาน และสิ้นพระชนม์ในขณะที่ทรงพระเยาว์ กษัตริย์ที่ครองราชย์ต่อคือพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ.๑๔๘๗-๑๕๑๑) ซึ่งจารึกหลัก นม.๖ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ได้ปรากฏพระนามของพระองค์เป็นภาษาเขมร แต่ไม่มีข้อความขยายสืบเนื่องอย่างชัดเจน ระยะเวลาการครองราชย์ที่ยาวนาน พระองค์ทรงแผ่ขยายพระราชอำนาจออกอย่างกว้างขวางจนถึงในเขตประเทศไทย และปรากฏสิ่งก่อสร้างหลายแห่ง อาทิ ปราสาทแม่บุญตะวันออก ปราสาทแปรรูป ปราสาทบันทายศรี ซึ่งพราหมณ์ยัชฌูวราหะพราหมณ์คนสำคัญในพระองค์เป็นผู้สร้าง³⁹

นับตั้งแต่สิ้นรัชกาลพระเจ้าโยศวรมันที่ ๑ ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จนถึงสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ เป็นระยะเวลาเกินกว่า ๑๐๐ ปี ที่ไม่ได้มีการค้นพบจารึกอธิบายหรือให้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่พนมวันในช่วงนี้เลย นอกจากการคาดคะเนซึ่งเต็มไปด้วยข้อโต้แย้ง อย่างไรก็ดี เหตุการณ์ที่ขาดหายไปเป็นช่วงที่มีกษัตริย์เขมรขึ้นครองราชย์สืบต่ออีกหลายพระองค์ และรูปแบบความนิยมในศิลปะเขมรเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ปราสาทพนมวันหลังใหญ่ได้มีการก่อสร้างขึ้นมาแทนที่ปราสาทอิฐ ซึ่งเราไม่ทราบเหตุผลที่แท้จริงในการปรับเปลี่ยนสภาพของศาสนสถานสมัยแรก และเกิดขึ้นอย่างไรเมื่อใดกันแน่

ข้อความจากจารึก นม.๓๓ ซึ่งระบุมหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ.๑๕๙๘) ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ผู้ทรงโปรดให้สร้างปราสาทบาปวนเป็นศูนย์กลางของเมืองพระนคร ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ขณะเดียวกันยังโปรดให้ขุดสระขนาด ๒.๒๐๐ x ๘ กิโลเมตร ขึ้นทางตะวันตกของราชธานี และสร้างเทวาลัยขึ้นกลางสระพร้อมกับประดิษฐานประติมากรรมสำริด

³⁹ สุภัทรทิศ ดิศกุล, ประวัติเมืองพระนครของขอม, (กรุงเทพฯ: จันวานิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๙.

รูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ การก่อสร้างบารายตะวันตกถือเป็นสิ่งก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่ในรัชสมัยของพระองค์ และยิ่งใหญ่มากว่าโยธาธรตฎาเกทางด้านตะวันออกที่มีมาก่อนหน้านี้แล้ว ไม่เป็นที่ยืนยันแน่นอนว่าพระองค์มีความเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างสระน้ำใหญ่ที่ปราสาทพนมวันหรือสิ่งก่อสร้างส่วนหนึ่งส่วนใดของปราสาทหรือไม่ แต่ข้อความตอนหนึ่งของจารึกปราสาทพนมวันหลักนี้คือ บรรทัดที่ ๓๑ มีคำกล่าวถึงสระน้ำใหญ่ ซึ่งอาจหมายถึงสระเพลงที่อยู่ทางทิศตะวันออกของปราสาทพนมวัน และบรรทัดที่ ๓๓-๓๔ ปรากฏคำว่า ทะเลสาบเขื่อนน่าจะสันนิษฐานได้ว่า อาจหมายถึงการสร้างเขื่อนล้อมรอบสระน้ำขนาด ๕๕๐ x ๑,๘๐๐ เมตร ขึ้นทางด้านทิศเหนือ ปัจจุบันกลายเป็นทุ่งนา แต่ยังคงตรวจสอบได้จากภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งพบร่องรอยคันขอบเป็นแนวชัดเจนและมีสิ่งก่อสร้างอยู่กึ่งกลางสระ

สาระสำคัญของจารึกหลักนี้อาจไม่ให้เรื่องราวของปราสาทพนมวันที่ชัดเจนในสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ได้มากมายนัก นอกจากกล่าวถึงการซ่อมแซมหมู่บ้าน แต่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเหตุการณ์ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ และอ้างถึงบุคคลต่าง ๆ จนน่าจะสงสัยว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญต่อศาสนสถานหลังใหญ่

บุคคลที่ปรากฏในจารึกบรรทัดที่ ๘-๙ ในนาม “วีรวรมัน” ท่านผู้นี้เป็นทหารของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งน่าจะเป็นบุคคลคนเดียวกับที่ปรากฏในจารึกวงษ์สวนผักกาด (หอสมุดแห่งชาติ) : ๑๕๔-๑๕๘) เมื่อมหาศักราช ๙๓๘ (พ.ศ.๑๕๕๙) ในนามมรตัญ โขลญ ศรีวีรวรมัน เป็นผู้รับบัญชาของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ให้จารึกพระกระแสน้ำรับสั่งไว้ที่เสาดิน ณ ภูเขาติน ซึ่งไม่เป็นที่ทราบว่าจะหมายถึงสถานที่ใด คำว่า มรตัญ โขลญ นั้น เป็นคำนำหน้าชื่อ หมายถึง ขุนนางฝ่ายทหาร (หอสมุดแห่งชาติ) ๒๕๒๙:๒๕๑) ถัดจากนั้นบรรทัดที่ ๑๐-๑๖ จารึกพนมวันกล่าวข้อความถึงผู้ตรวจการกองทัพที่ได้รับพระราชทานทรัพย์สิน และได้รับนาม กฤตชัยวัลลภ จากผลของความจงรักภักดีต่อกษัตริย์

ไม่ว่าบุคคลผู้มีนามว่าวีรวรมันจะเป็นบุคคลเดียวกับผู้ตรวจการกองทัพหรือไม่ก็ตาม การปรากฏนามบนจารึกและสรรเสริญคุณความดีย่อมเป็นขุนนางที่สำคัญ จารึกบอกว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญด้านการทหาร และน่าจะมีเกี่ยวข้องกับผู้สร้างจารึกหลักนี้ ซึ่งแทนตัวว่าข้าพเจ้า กฤตชัยวัลลภได้สร้างเทวรูปขึ้นองค์หนึ่ง ประดิษฐานไว้ในอาศรมเมืองสุขาลัย ซึ่งไม่ทราบว่าอยู่ที่ใด เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมวันหรือไม่อย่างไร แต่ข้อความถัดมาจารึกระบุว่ามีภรรยาข้าพเจ้าชายหญิง ๒๐๐ คน ที่ดิน ปศุสัตว์แก่เทวรูป กำหนดเขตของอาศรมไว้ทั้ง ๘ ทิศ และการซ่อมแซมหมู่บ้านจำนวน ๒๓ แห่ง (หมู่บ้านนี้ได้รับการกล่าวถึงอีกครั้งในจารึกหลัก นม.๓๔ พุทธศตวรรษที่ ๑๗) ซึ่งหมายความว่าได้มีการกัลปนาที่ดิน ตั้งชุมชน กำหนดขอบเขตหมู่บ้านที่

อยู่โดยรอบเป็นพื้นที่กว้างขวางใหญ่โตและถวายข้าทาสให้เป็นผู้รับใช้แก่เทวสถานซึ่งกลายเป็น ศูนย์กลางชุมชน การกัลปนาที่ดินนี้ปรากฏเช่นเดียวกับเทวสถานแห่งอื่น ๆ เช่น ที่พนมรุ้ง โดย พระราชาเป็นผู้อุทิศถวายที่ดินและสิ่งของให้กับเทวสถาน จารึกปราสาทสระกำแพงใหญ่กล่าวถึง การซื้อที่ดิน และปักหลักเขตเพื่อถวายแด่กมรเตงชคตศรีพฤทเธศวร จารึกวัดตาพระยา กล่าวถึง ความการปักหลักเขตที่ดิน และให้ประชาชนที่อยู่ในเขตนั้นเป็นข้าพระขึ้นตรงกับเทวสถาน โดย ไม่ต้องขึ้นกับผู้ใดอีก⁴⁰

อาคารที่กฤตชยวัลลภได้สร้างเทวรูปประดิษฐานไว้นั้น จะเป็นสถานที่เดียวกับ ปราสาทพนมวันหรือไม่ เพราะแม้จารึกจะกล่าวถึงการกำหนดขอบเขตที่ดิน และรายละเอียดของ ชื่อหมู่บ้านจำนวนข้าทาส เขตแดนต่าง ๆ แต่ดูเหมือนว่าพระบรมราชโองการของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ตามจารึก นม. ๑ ในอีก ๒๗ ปีต่อมา ได้สั่งให้ขุนนางดูแลอาคารและห้ามข้าทาสขึ้นกับ เทพองค์อื่นนั้น น่าจะหมายถึงอาคารที่ปราสาทพนมวันมากกว่า แต่สิ่งที่น่าสนใจอีกก็คือ ข้อความในจารึกพนมวันอีกหลักหนึ่ง ได้แก่ นม.๓๔ ซึ่งร่วมสมัยกับจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ได้กล่าวถึงการสั่งการต่อหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสถานที่เดียวกับที่เคยกัลปนาให้ไปกับเทวรูปใน อาคารของกฤตชยวัลลภอีกครั้ง รวมถึงคำสาปแช่งต่อผู้ที่ทำลายเทวาลัยแห่งนี้ การกล่าวถึง ขอบเขตศาสนสถานในจารึก ๒ หลักที่มีอายุห่างกันเกือบ ๓๐ ปี และผู้จารึกยังคงมีอำนาจสั่งการ เห็นหมู่บ้านเหล่านั้น น่าจะเป็นไปได้ว่า อาคาร เทวาลัย ตามข้อความในจารึกทั้ง ๓ หลัก เป็น สถานที่เดียวกัน โดยมีท่านกฤตชยวัลลภเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อศาสนสถานแห่งนี้นั่นเอง

ในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเขมร มีศาสนสถานหลายแห่งสร้างขึ้นโดยข้าราชการ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ หรือพราหมณ์ในราชสำนักเพื่อใช้ในกิจพิธีบูชาเทพเจ้า หรือไม่ขุนนางเหล่านั้น เป็นผู้บูรณะซ่อมแซมศาสนสถานที่ได้รับเสียหายหรือถูกทำลายในระหว่างสงคราม แต่ใน สมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ มีนายทหารฉลองชัยชนะด้วยการสร้างศาสนสถานขึ้นหลายแห่ง เมื่อปราบปรามกบฏได้สำเร็จ ศาสตราจารย์มาดแลน จีโตให้ทัศนะในเรื่องนี้ว่า ศาสนสถานของ ขุนนางชั้นสูงมีประโยชน์ในการศึกษาเกี่ยวกับเมือง เพราะเป็นศาสนสถานที่มีรูปร่างผิดแผกไป จากศาสนสถานที่สร้างขึ้นโดยพระราชา จารึกที่มีอยู่ก็ทำให้เราทราบถึงการจัดระบบทางสังคม และกฎหมายของอาณาจักรขอมในขณะนั้น จารึกได้กล่าวถึงการมอบถวายสิ่งของด้วยการ บริจาคหรือโดยการสืบทอดทางมรดก ด้วยเหตุนี้ จารึกจึงกล่าวแสดงถึงเชื้อสายของสกุลต่าง ๆ ด้วย

⁴⁰ กรมศิลปากร, หอสมุดแห่งชาติ, จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑-๔, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริน ตัง, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒๑-๑๒๕.

ในปัจจุบันยังคงไม่มีหลักฐานใดที่จะระบุถึงระยะเวลาในการก่อสร้างปราสาทพนมวัน หลังกลางได้อย่างถูกต้องแน่นอนนอกจากการอนุมานอย่างกว้าง ๆ ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากจารึก และรูปแบบทางศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ ถ้าหากเชื่อว่าศักราชที่ปรากฏในจารึกหลัก นม.๓๓ เป็น ศักราชจริง ขณะจารข้อความและเชื่อว่าฤกษ์วันล่ำเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมวัน การก่อสร้างก็อาจเริ่มขึ้นในช่วงปลายรัชกาลพระเจ้าสุยวรมันที่ ๑ หรือในช่วงต้นสมัยพระเจ้าอุทัย ทิตยวรมันที่ ๒ ซึ่งครองราชย์เมื่อ พ.ศ.๑๕๙๓ และศักราชในจารึกบนกรอบประตูหลัก นม.๓๓ นี้ ตรงกับ พ.ศ.๑๕๙๘ ดังนั้น ภายในระยะเวลา ๕ ปีหรือกว่านั้น ปรากฏชัดเจนว่างานก่อสร้าง ปราสาทประธานก้าวหน้าไปมาก ทั้งนี้เพราะจารึกทุกหลักบนกรอบประตูภายในปราสาทประธาน จารึกข้อความบนผิวหินที่ทำการปรับแต่งผิวหน้าแล้ว การเรียงหินประกอบผนังให้สัมพันธ์กับหิน กรอบประตูตัวตั้งได้สำเร็จ จนกระทั่งวางหินกรอบประตูส่วนบน และการเรียงหินผนังขึ้นมา ประกอบรวมทั้งวางหินโครงสร้างส่วนบนเป็นที่เรียบร้อยเกือบทั้งอาคาร⁴¹

การก่อสร้างปราสาทพนมวันที่ใกล้แล้วเสร็จในรัชกาลพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ เป็น ช่วงที่ตรงกับศิลปะแบบบาปวน ลวดลายที่ประดับบนทับหลัง หน้าบัน เสาติดผนัง รวมทั้ง ประติมากรรมลอยตัวรูปเทพธิดาซึ่งพบจากการขุดแต่ง จัดเป็นแบบศิลปะในสมัยนี้เกือบทั้งหมด เช่น ทับหลังมุขทิศเหนือของปราสาทประธาน สลักรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้วเหนือหน้ากาล ซึ่งคล้ายท่อนพวงมาลัยออกมาจากด้านล่างของทับหลัง โดยไม่มีพวงอุษะแบ่งที่เสี้ยว เป็นต้น แต่ จะอย่างไรก็ตาม ได้พบว่าชิ้นส่วนทับหลังเสี้ยวหนึ่งประดับอยู่ที่มุขทิศใต้ของปราสาทประธานมี ลวดลายพวงอุษะห้อยลงมาจากท่อนพวงมาลัย ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะที่ปรากฏขึ้นในรัชกาลก่อน ทับหลังแผ่นนี้ได้แตกหักออกชิ้นส่วนตรงกลางสูญหายไปเป็นเวลานานแล้ว เหลือเฉพาะส่วน ปลายที่อยู่กับที่ และส่วนที่ปรากฏพวงอุษะได้นำมาติดตั้ง เมื่อทำการบูรณะและปรับให้อยู่ ตำแหน่งดั้งเดิมพร้อมเสริมความมั่นคง ทับหลังชิ้นนี้จะ

ถ้าหากเหตุการณ์เป็นจริงตามสมมุติฐานนี้ สภาพของศาสนสถาน que เห็นในปัจจุบัน เกือบไม่มีลวดลายประดับ งานหลายส่วนถูกทิ้งค้างไว้แสดงว่างานก่อสร้างดำเนินต่อไปอย่าง เชื่องช้าหรือหยุดชะงักไปเกือบทั้งหมดตั้งแต่ราวกลางรัชสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ซึ่งตาม ข้อเท็จจริงการสร้างได้กระทำอย่างเร่งรีบในช่วงเริ่มการก่อสร้างจนกระทั่งการจัดวางผังลง ตำแหน่งอาคารเสียสมดุลย์ไปอย่างมาก แตกต่างจากการวางผังในพื้นที่กว้างเพื่อกำหนดแนว สร้างบารายทิศเหนือและสระทิศตะวันออกที่มีทิศทางสอดคล้องกว่า รวมทั้งการคัดเลือกวัสดุ

⁴¹ อ่างแล้ว, สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติเมืองพระนครของขอม, หน้า ๑๙-๒๐.

กระทำเฉพาะอาคารบางหลัง นอกจากนั้นกลับใช้วัสดุเก่าและเท่าที่มีจากศาสนสถานสมัยแรกทั้งอิฐและหินทรายนำมาสกัดเป็นรอบต่อใหม่ เพื่อใช้ก่อสร้างในขณะที่ลวดลายการแกะสลักหินทรายกลับสะท้อนความเชี่ยวชาญของช่าง รวมทั้งนำอิฐมาใช้ก่อเรียงผนังด้านในอาคารและเสริมช่องว่างระหว่างหินทรายหลายแห่งซึ่งไม่น่าจะเป็นเพราะขาดแคลนวัตถุดิบ เพราะในสมัยต่อมาปราสาทประธานแห่งเมืองพิมายกลับมีการก่อสร้างขึ้นอย่างประณีต

มูลเหตุของปัญหาดังกล่าวไม่มีข้อมูลใดชี้บ่งให้ความกระจ่าง แต่งานก่อสร้างที่เลิกไปกลางคัน มีหลายสาเหตุให้สันนิษฐานไม่ว่าจะเป็นการสิ้นสุดบทบาทของผู้สร้าง หรือเหตุการณ์ไม่สงบจากสงครามปราบกบฏที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในสมัยพระเจ้าอู่ไทยทิตยวรมันที่ ๒ จนถึงสงครามระหว่างอาณาจักรในสมัยพระเจ้าพรหมวรมันที่ ๓ (พ.ศ.๑๖๐๙-๑๖๒๓) ประมาณ ๒๐ ปีเศษให้หลัง เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ.๑๖๒๓-๑๖๕๐) ทรงเข้าพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อจากพระเจ้าพรหมวรมันที่ ๓ ได้ปรากฏจารึกของพระองค์บนกรอบประตูภายในปราสาทประธานคือ จารึกหลัก นม ๑ ระบุมหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ.๑๖๒๕) กล่าวถึงพระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้ พระกมรเตงอัญลักษณ์นทรวรมัน พระกมรเตงอัญญาเบนทรวรมันดูแลทวารมร่วมกับขุนนางท่านอื่น ๆ ได้แก่ พระกมรเตงอัญราเชนทรวรมัน พระกมรเตงอัญอัญตระกูลตังโนต พระกมรเตงอัญกวินทราลัย พระกมรเตงอัญโยคีศวรบัณฑิต พระกมรเตงอัญวาคินทรบัณฑิต พระกมรเตงอัญคิวกุปต พระกมรเตงอัญนิรวาณ และให้ท่านเหล่านี้ถวายสิ่งของต่าง ๆ แต่พระกมรเตงชคต แห่งอาศรมเทพเจ้า เช่น ข้าวสาร เสื้อผ้า เครื่องหอม ดอกไม้ เนยเหลว นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง น้ำผลไม้ และกำหนดให้ทาส ๒๔ คนทำหน้าที่รับใช้

เช่นเดียวกับจารึกฐานเทวรูป ที่พบเมื่อไม่นานมานี้ มีข้อความเกี่ยวกับการถวายสิ่งของเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าในอาศรม และมีข้อความถัดไปว่า “ของถวายพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า เพื่อบูชาศรีวิลาสเสลา” ข้อความในจารึกซึ่งมีข้อความไม่สมบูรณ์ เนื่องจากฐานเทวรูปแตกหักออกหายไปซีกหนึ่ง และจารึกไม่ระบุว่าพระราชารองศ์ใดเป็นผู้ถวายแต่เทพเจ้า อย่างไรก็ตาม จารึกนี้ได้มีข้อความ “ศรีวิลาสเสลา” ซึ่งหมายถึงพระศิวะ นั่นเอง สอดคล้องกับจารึกหลักอื่นที่ขึ้นต้นด้วยบทสรรเสริญพระศิวะ

บุคคลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และพราหมณ์ชั้นสูงร่วมกันเป็นองค์คณะได้กระทำการฟื้นฟูสถานของพระศิวะขึ้นมา และประกอบพิธีการบูชาเทพเจ้าอันอาจเป็นการประกอบพิธีบูชาครั้งใหญ่ขึ้นเป็นครั้งแรกด้วย ข้อความในจารึกบรรทัดที่ ๓๔-๓๗ ที่ว่า “ทาสซึ่งมีหน้าที่กระทำการเช่นนี้ ทาสและสิ่งของเหล่านี้ซึ่งกลับมาแก่อาศรม มาจากพระกมรเตงอัญปุโรหิตผู้นำเคารพ สำหรับบิภักษ์ข้างขึ้น ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่เฉพาะมิได้มาจากอำนาจของสมาชิกแห่ง

สกุล (ของผู้สร้างอาคาร) เป็นข้อความที่น่าสงสัยนัก ถ้าหากมีความหมายว่า “บรรดาทาสและสิ่งของต่าง ๆ ถูกนำกลับมาถวายอาคารอีกครั้งโดยท่านโยคีศรบัณฑิต” น่าจะชี้ให้เห็นว่า ทาสเหล่านั้นได้ละทิ้งหน้าที่การดูแลรักษาฝ้าผืนคำสั่งของผู้สร้างเทวสถาน และผู้สืบสกุลท่านปุโรหิตจึงนำกลับมาอีกครั้ง และห้ามมิให้รับใช้เทพเจ้าองค์ใดอีก ก็น่าจะแสดงว่าเทวสถานนี้หมดความสำคัญลงไปในช่วงก่อนหน้าจริง ๆ

พระราชโองการของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ จะมีผลบังคับใช้เป็นระยะเวลานานเพียงใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แม้ว่าโดยนัย หมายถึงไม่มีระยะเวลาที่สิ้นสุด แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดเจน คือ ปราสาทพนมวันในสมัยของพระองค์ก็ยังคงสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ และทั้งพระราชโองการพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาได้ถูกละทิ้งไป ด้วยสิ่งเหล่านั้นมิได้เป็นวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่ยังสืกลงไปเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของพลเมืองนั่นเอง⁴²

๒.๑๖ วัฒนธรรมของปราสาทพนมวัน

ข้อมูลและหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้เสนอมานั้น แสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดีมีการอยู่อาศัยและใช้พื้นที่ทำกิจกรรมมาเป็นระยะเวลานาน อันเป็นผลให้หลักฐานที่พบอยู่อย่างหลากหลายถูกรบกวน พื้นที่ถูกปรับเปลี่ยนจากการใช้งานแต่ละสมัย ซึ่งในบางกรณีหลักฐานได้ถูกรบกวนจนไม่เหลือสภาพเดิมอย่างสิ้นเชิง และกลายเป็นข้อจำกัดในการศึกษาประเด็นต่าง ๆ บรรลุไปไม่ถึงจุดที่ตั้งสมมุติฐานไว้ ทั้งการศึกษาด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเพื่อจำแนกรูปแบบ องค์ประกอบ หน้าที่การใช้งาน ซึ่งคาดไว้ว่าเราอาจพบร่องรอยของปราสาทประธานสมัยแรก ในตำแหน่งเดียวกับปราสาทประธานหินทราย แต่เมื่อทำการรื้อถอนเพื่อบูรณะกลับไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน นอกจากร่องรอยการขุดตักฐานอาคารที่อยู่ข้างเคียงออกไปเท่านั้น แม้แต่การศึกษาทางโบราณคดีจากการขุดค้น ซึ่งมักถูกใช้เป็นวิธีการหาคำตอบเกี่ยวกับลำดับสมัยของสิ่งก่อสร้างจากร่องรอยการทับถมของชั้นดิน ยังประวิงปัญหาการขุดรบกวน ถมปรับ จนสิ่งของ เศษสิ่งก่อสร้าง โบราณวัตถุ ปะปนกัน อย่างไรก็ตาม หลักฐานต่าง ๆ ที่มีการศึกษามาตั้งแต่ต้นโครงการเป็นสิ่งสำคัญ ที่นำไปสู่การอธิบายลักษณะและระยะเวลาใช้พื้นที่ของแหล่งโบราณคดีว่า มีการเริ่มต้นอยู่อาศัยในช่วงใดบ้าง จำแนกได้กี่สมัย ก่อสร้างในช่วงใดบ้าง บทบาทความสำคัญต่อมนุษย์และภูมิหลักทางประวัติศาสตร์ โดยอาศัยพื้นฐานการวิเคราะห์หลักฐานทาง

⁴² อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๒๒-๑๒๔.

โบราณคดี ประเภทการทับถมและกระบวนการรบกวนที่เกิดขึ้นมา รวมทั้งองค์ประกอบของหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์ร่วมกันด้วย

๒.๑๖.๑ สมัยก่อนประวัติศาสตร์

การขุดค้นครั้งล่าสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐ พบหลักฐานทางโบราณคดีในปริมาณโดยรวมของแต่ละประเภทไม่สูงมาก เครื่องมือ เครื่องประดับ ได้แก่ ชิ้นส่วนหินดู ก่าไล เครื่องมือเหล็ก มีเพียงไม่กี่ชิ้นในชั้นดิน รวมทั้งเศษภาชนะดินเผา แม้จะพบในปริมาณไม่มาก แต่สามารถพบได้ในเกือบทุกชั้นดิน การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานเหล่านี้กับกระบวนการต่าง ๆ ที่มีผลต่อการแปลความทางโบราณคดี การตรวจสอบข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพของเศษภาชนะดินเผา โดยอาศัยวิธีการศึกษารูปแบบ เทคนิคการผลิตได้ผลว่าเศษภาชนะดินเผามีความหนาแน่นในระดับชั้นดินตอนกลาง มีรูปแบบที่นิยมเป็นภาชนะปากผายออกแบบเดียวกับที่พบในหลุมศพ เทคนิคการผลิตทั่วไปใช้ความร้อนอุณหภูมิต่ำ แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทตามส่วนผสมในเนื้อดินปั้น คือ กลุ่มภาชนะแบบพิมายดำมีแกลบข้าวเป็นส่วนผสม และภาชนะแบบพนมวันมีดินเชื้อเป็นส่วนผสม

หลุมศพและโครงกระดูกมนุษย์ จำนวน ๓ โครง พบจากการขุดค้นมีรูปแบบพิธีกรรมการฝังตลอดจนสิ่งของอุทิศให้กับผู้ตายที่ต่างกัน โครงกระดูกหมายเลข ๑ เป็นศพแรกและศพเดียวที่พบในแหล่งนี้ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ดีมาก ฝังร่วมกับภาชนะแบบพิมายดำจำนวน ๖ ใบ และเครื่องมือ เครื่องประดับทำจากเหล็ก การศึกษาด้านกายภาพทราบว่าเป็นศพผู้ชาย อายุประมาณ ๓๐-๓๕ ปี สูง ๑๗๑ เซนติเมตร โครงกระดูกหมายเลข ๕-๖ มีสภาพที่พบบ่งชี้ว่าน่าจะเป็นการฝังศพครั้งที่ ๒ ซึ่งมีภาชนะดินเผาจำนวน ๕ และ ๙ ใบตามลำดับ เป็นสิ่งของอุทิศให้ศพเพียงประเภทเดียว การศึกษาด้านกายภาพของโครงกระดูกหมายเลข ๖ ได้ผลว่าเป็นศพชาย อายุประมาณ ๒๖ ปี สูง ๑๖๓.๖๔ เซนติเมตร สำหรับโครงกระดูกหมายเลข ๕ ไม่สามารถวิเคราะห์ได้

นิเวศวัตถุซึ่งพบจากการขุดค้นมีเพียงกระดูกสัตว์ในปริมาณต่ำ จากจำนวนที่พบสามารถจำแนกได้ว่าเป็นกระดูกวัว หมู และสุนัข สภาพกระดูกสัตว์ที่พบเป็นชิ้นส่วนแตกหักทั้งหมดเลย โดยเฉพาะเขี้ยว ถูกทุบแหลกละเอียด อาจเป็นส่วนที่เหลือจากการใช้เป็นอาหารของมนุษย์ จากการศึกษาหลักฐานของปราสาทพนมวันดังกล่าวมา สามารถจัดลำดับสมัยทางวัฒนธรรมที่ค้นพบที่ปราสาทพนมวันได้ ดังนี้

๑. สมัยสำริด เป็นสมัยที่พบหลักฐานการใช้พื้นที่เป็นสมัยแรก ในช่วงอายุที่ประมาณอย่างกว้าง ๆ คือ ก่อน ๓๗๐ ปีก่อนคริสตศักราช แต่ไม่เก่าเกิน ๑,๔๐๐ ปีก่อนคริสตศักราช จากการเปรียบเทียบหลักฐานกับบ้านปราสาท และเปรียบเทียบหลักฐานและค่าอายุสมบูรณ์ จากแหล่งโบราณคดีบ้านหลุมข้าว และเนินอุโลก อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ในสมัยนี้ฝังศพผู้ตาย แบบนอนหงายเหยียดยาว ร่วมกับสิ่งของเครื่องใช้ที่เป็นวัตถุเด่น ได้แก่ ภาชนะดินเผาปากผายออก ชูบน้ำดินสีแดง และลายเขียนสี บางศพมีเครื่องประดับ เช่น กำไลหินและกำไลทำจากเปลือกหอย หลักฐานในส่วนนี้พบจากการขุดค้นที่โคปุระทิศตะวันออกของปราสาทพนมวัน

อย่างไรก็ตามในสมัยนี้พบสิ่งของฝังร่วมกับศพที่มีรูปแบบต่างออกไปได้แก่ โครงกระดูกหมายเลข ๑ จากการขุดค้นโคปุระทิศตะวันตกซึ่งพบการฝังภาชนะดินเผาชูบน้ำดินสีนวล ผิวเรียบลงพร้อมกับศพ แบบเดียวกับภาชนะที่พบในหลุมศพหมายเลข ๕-๖ ของหลุมขุดค้น TP ๑/๑๙๙๗ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าที่พนมวันไม่ได้ปรากฏการผลิตภาชนะชูบน้ำดินสีแดงใช้ในการทำศพเท่านั้น แต่กลุ่มภาชนะแบบผิวเรียบชูบน้ำดินสีนวล ยังเป็นอีกรูปแบบที่ใช้ในพิธีกรรม

ภาชนะดินเผาหมายเลข ๒ ที่พบฝังร่วมกับศพหมายเลข ๖ แม้ว่าจะมีรูปแบบทั่วไปคล้ายกับภาชนะใบอื่น ๆ ของหลุมศพทั้งสองในชั้นนี้ แต่ที่ได้ส่วนกันของภาชนะบรรอยประทับของเครื่องจักสานทึงไว้ให้เห็นบนผิวภาชนะอย่างชัดเจน

นอกจากนี้รูปแบบการฝังศพหมายเลข ๕-๖ ยังเป็นลักษณะพิเศษ พลหลักฐานว่าการเลือกใช้วัตถุดิบมาใช้ผลิตกำไล เพื่อตกแต่งร่างกายด้วยวัตถุดิบที่หายากไม่ใช่ข้อกำหนดตายตัวของคนในชุมชนนี้ ดังนั้น จึงพบว่ามี การเปลี่ยนวัตถุดิบมาใช้กำไลทำจากดินและเผาซึ่งเป็นสิ่งที่ทำขึ้นได้อย่างไม่ซับซ้อน⁴³

๒. สมัยเหล็ก เป็นระยะการอยู่อาศัยพบหลักฐานต่อเนื่องมาจากสมัยแรก ในสมัยนี้กำหนดอายุจากตัวอย่างเศษภาชนะดินเผาด้วยวิธีเรดิคาร์บอนได้ ๓๗๐ ปี ก่อนคริสตศักราช ค.ศ. ๒๓๐ การขุดค้นและการศึกษาในครั้งนี้ทำให้เกิดความชัดเจนขึ้นทั้งด้านอายุ และหลักฐานที่พบในสมัยเหล็กที่พนมวันมากขึ้น ซึ่งในการขุดค้นที่ผ่านมาพบหลักฐานเฉพาะเศษภาชนะดินเผากระจายอยู่บาง ๆ ในชั้นดินบน หรือกลุ่มภาชนะแบบพิมายดำที่มีศพเด็กบรรจุอยู่ใต้ผิวดินที่ถูกขุดตัดออกไป ไม่กี่เซนติเมตรเท่านั้นจนกระทั่งคาดการณ์ว่าชั้นดินอยู่อาศัยในสมัยนี้อาจถูกรบกวนไปทั้งหมดแล้วก็เป็นได้

⁴³ อ้างแล้ว, พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานเบื้องต้นการขุดค้นฐานรากโคปุระทิศตะวันตก, หน้า ๑๒๗.

ในสมัยนี้พบหลักฐานว่ามีรูปแบบการฝังศพ ๒ แบบ คือ หลักฐานจากการขุดค้นที่โคปุระทิศตะวันตก พบการบรรจุศพลงในภาชนะดินเผาแบบพิมายดำทรงก้นกลม และมีถ้วยขนาดเล็กวางเป็นกลุ่มโดยรอบ ศพเด็กมีสภาพเปื่อยยุ่ยทั้งหมด พบเครื่องประดับได้แก่ ลูกปัดแก้วสีส้มและวงแหวนสำริดบรรจุร่วมอยู่ด้วย

รูปแบบการฝังศพที่พบในแบบที่สองคือ ตามหลักฐานจากการขุดค้นในหลุม TP. ๑/๑๙๙๗ ซึ่งเป็นการฝังศพผู้ใหญ่แบบนอนหงายเหยียดยาวหันไปทางทิศตะวันออก จากลักษณะของโครงกระดูกสันนิษฐานว่าอาจมีการมัดหรือห่อหุ้มศพ มีกลุ่มภาชนะแบบพิมายดำฝังรวมอยู่กับศพจำนวน ๖ ใบ ในบริเวณช่วงบนของลำตัว และอีก ๑ ใบถูกทุบให้แตกรองอยู่ใต้เชิงกราน พบหลักฐานสำคัญ คือ การฝังเครื่องมือเหล็กพร้อมกับผู้ตาย และยิ่งกว่านั้นยังพบเครื่องประดับทำจากเหล็ก ซึ่งวางอยู่บริเวณต้นคอมีลักษณะเป็นวงแหวน⁴⁴

เครื่องประดับทำจากเหล็กเป็นสิ่งของที่ไม่น่าพบได้บ่อยจากการขุดค้น แต่อย่างไรก็ตามการขุดค้นที่เนินอุโลก ได้พบการนำเหล็กทำเครื่องประดับเช่นเดียวกันเป็นห่วงคอและกำไลข้อมือจำนวน ๓ วง ในศพที่ ๑๐๘ ศาสตราจารย์ชาลส์ ไฮแอมและ ดร.รัชนี ทศรัตน์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับสิ่งของดังกล่าวว่าเป็นหลักฐานที่น่าสนใจ เป็นไปได้ว่าศพอยู่ในสมัยเหล็กตอนต้น (สมัยการฝังศพที่ ๒) ที่มีการนำเหล็กมาทำเครื่องประดับ เพราะส่วนใหญ่จะนิยมมาทำเป็นเครื่องมือซึ่งเป็นหลักฐานที่สอดคล้องกับที่พบที่พนมวันซึ่งเป็นไปได้เช่นกันว่าอยู่ในช่วงสมัยเหล็กตอนต้นซึ่งมีรูปแบบการทำศพที่ไม่ซับซ้อนมากเท่าหลักฐานการฝังศพตั้งแต่ในสมัยที่ ๓ (๑,๘๐๐ ปีมาแล้ว) ถึงสมัยปลายที่เนินอุโลก

การอยู่อาศัยในสมัยเหล็กที่พนมวันนี้ เป็นไปได้สูงมากที่จะมีหลักฐานร่วมสมัยกับศพหมายเลข ๑ และในระยะที่ต่อเนื่องจากนี้ไป เพราะข้อมูลจากชั้นดินที่เกี่ยวข้องกับศพนี้ไม่มีส่วนใดที่ชี้บ่งว่าการอยู่อาศัยขาดช่วงไปหลังจากนี้ แต่สภาพของแหล่งที่มีการรบกวนอย่างรุนแรงจึงเป็นไปได้อีกเช่นกันว่าหลักฐานถูกทำลายลงไปจากการใช้พื้นที่ในการก่อสร้างศาสนสถาน⁴⁵

⁴⁴ อ่างแล้ว, พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานเบื้องต้นการขุดค้นฐานรากโคปุระทิศตะวันตก, หน้า ๑๒๘.

⁴⁵ อ่างแล้ว, พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานการวิเคราะห์กระดูกสัตว์จากการขุดค้นบ้านหลุมข้าวอำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา, (นครราชสีมา: อุบลยงสวัสดิ์ดีออฟเซท, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๑.

๒.๑๖.๒ สมัยประวัติศาสตร์

หน้าที่การใช้งานของแหล่งที่มนุษย์ใช้เป็นแหล่งฝังศพ เริ่มตั้งแต่สมัยสำริดเป็นต้นมา ได้สิ้นสุดลงในสมัยเหล็ก ซึ่งเป็นช่วงก่อนหน้าที่จะเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ การสิ้นสุดของหน้าที่ในสมัยเหล็กนี้เป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมทั่วไปที่พบในแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในเขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท อำเภอโนนสูง บ้านตำแย อำเภอพิมาย เนินอุโลก อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา

ในกรณีของปราสาทพนมวัน เมื่อเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ได้มีการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของแหล่งเป็นศาสนสถานตามแบบอิทธิพลวัฒนธรรมเขมร โดยการสร้างอาคารทางศาสนาบนพื้นที่ที่เคยเป็นแหล่งฝังศพมาก่อนและเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้หลักฐานในสมัยสำริดและสมัยเหล็กถูกรบกวน ข้อมูลที่ได้จากหลุม TP๑/๑๙๙๗ แสดงให้เห็นว่าชั้นทับถมถูกขุดตัดลึกลงไปเป็นหลุมฐานรากของอาคาร และข้อมูลจากหลุมโคปุระทิศตะวันตกยังแสดงให้เห็นว่าชั้นทับถมสมัยเหล็กอาจถูกขุดตัดออกไปจากผลของการปรับพื้นที่ให้ราบ เพื่อเตรียมการก่อสร้างอาคาร ด้วยเหตุนี้เอง ชั้นทับถมในสมัยเหล็กจึงมีความหนาไม่มากและปริมาณการสะสมตัวของหลักฐานจึงพบได้ในปริมาณต่ำมาก⁴⁶

๑. สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ความสำคัญของแหล่งในสมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งพบหลักฐานการปรับเปลี่ยนเป็นศาสนสถาน ในระยะที่วัฒนธรรมเขมรแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาสู่เขตลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ปราสาทพนมวันอาจเป็นแห่งแรก ๆ ในภูมิภาคนี้ที่พบหลักฐานการกระจายตัวของวัฒนธรรมเขมร ในช่วงต้นสมัยเมืองพระนคร ซึ่งจารึกไว้บนปราสาทพนมวัน ๑ หรือ นม. ๓๒ ได้กล่าวถึงพระราชโองการของพระเจ้าอิททรวรมันที่ ๑ และพระเจ้ายโศวรมันสอดคล้องกับรูปแบบทางศิลปะของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมและรูปเคารพศิลปะแบบบาแคงหลายชิ้น อาทิ เศียรพระศิวะ ตามรายละเอียดในบทที่ ๓ รวมทั้งชิ้นส่วนวงโค้งยึดประตูมณฑปซึ่งมีพระหัตถ์ของพระนารายณ์ติดอยู่ และเสาประดับกรอบประตูรูปร่างกลม ยังคงแสดงรูปแบบศิลปะสมัยก่อนเมืองพระนคร น่าเสียดายที่เราไม่ได้พบหลักฐานจากจารึกที่กล่าวถึงเรื่องราวในช่วงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ มากไปกว่าข้อความในจารึกหลัก นม.๓๒ ในขณะที่ศาสนสถานที่เกี่ยวข้องด้วยอิฐเป็นวัสดุหลักมีร่องรอยการก่อสร้างปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม สมมุติฐานนี้มีความเป็นไปได้มาก เมื่อมีการขุดตรวจด้านนอกของระเบียงคดทิศใต้ของปราสาท พบหลุมฐานรากของกำแพงแก้วยาวคู่ขนาน

⁴⁶ Carr,C., "The nature of organization of intrasite archaeological records and spatial analytic approaches to their investigation", in Schiffer, m.B. editor, **Advance in archaeological method and theory**, Vol. 17 No. 2: p.103-211.

กับฐานกำแพงแก้ว ตกแต่งด้วยลวดบัวมีร่องรอยการรื้อถอนอยู่ใต้ซุ้มประตูด้านทิศใต้ ซึ่งให้เห็นว่า น่าจะมีการขยายขอบเขตศาสนสถานอิฐหุ้มแรกออกไป เพื่อก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ดังนั้น จึงได้พบในปัจจุบันว่าบริเวณรายรอบพื้นที่ศาสนสถานชั้นใน มีซากฐานอาคารอิฐถึง ๘ หลัง ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศตะวันตก ซากอาคารดังกล่าว ยังคงปรากฏกรอบประตูที่ยังรักษาเทคนิคการเข้าเดือยแบบอาคารเครื่องไม้ โดยมีทับหลังแบบบาแคง และเสาประดับกรอบประตูรูปร่างกลมเป็นหลักฐานร่วมของอาคารสมัยนี้⁴⁷

๒. สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ หลักฐานในสมัยนี้ประกอบด้วยอาคารสิ่งก่อสร้างด้วยหินทรายเป็นวัสดุหลัก โดยจัดเป็นสมัยที่สองที่ปรากฏการก่อสร้างอาคารในวัฒนธรรมเขมรด้วยเทคนิคและรูปแบบต่างจากสมัยแรก การก่อสร้างศาสนสถานมีร่องรอยการรื้อถอนอาคารสมัยแรกออกบางส่วนและเชื่อว่าอยู่ในตำแหน่งเดียวกับปราสาทประธานของศาสนสถานสมัยแรกที่ ถูกทำลายลงทั้งหมดจากการขุด เพื่อวางฐานรากอาคารหลังใหม่

ศาสนสถานที่ยังสร้างขึ้นใหม่ในสมัยที่ ๒ นี้ มีรูปลักษณะเปรียบเทียบกับปราสาทพิมาย พนมรุ้ง และปราสาทตาเมือนธมในเขตประเทศไทย ซึ่งได้สร้างด้วยวัสดุคงทนถาวรมาก ขุมทิศตะวันออกของปราสาทประธานยื่นออกไปวิวัฒนาการเป็นมณฑป ล้อมรอบด้วยระเบียงคด และซุ้มประตูทางเข้าซึ่งแผนผังของศาสนสถานถูกกำหนดให้ลดขนาดแคบลงกว่าศาสนสถานสมัยแรก ดังนั้น แนวระเบียงคดจึงทับซ้อนอยู่บนฐานกำแพง ลวดลายประดับสถาปัตยกรรมบนทับหลัง หน้าบัน เสาประดับกรอบประตูรวมทั้งประติมากรรมลอยตัวรูปเทพธิดาเป็นงานศิลปะที่มีรูปแบบเป็นที่นิยมในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยเฉพาะทับหลัง मुखทิสเหนือของปราสาทประธาน จำหลักภาพเทวดาประทับภายในซุ้มเรือนแก้วเหนือหน้ากาล และชิ้นส่วนทับหลังมีอุบะแบ่งที่เสี้ยวของท่อนพวงมาลัย เหนือ मुखทิสใต้ของปราสาทประธานศิลาจารึกที่มีอายุในสมัยนี้ปรากฏบนผนังกรอบประตูภายในปราสาทประธาน ระบุศักราชในช่วง พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และจารึกฐานเทวรูป ซึ่งพบในระหว่างขุดตรวจพื้นภายในมณฑป มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ มีข้อความกล่าวถึงการถวายของบูชาพระศิวะเช่นเดียวกับบทสรรเสริญบนจารึกหลักอื่น ๆ ปราสาทพนมวันในสมัยนี้ คงสร้างขึ้นเพื่อถวายพระศิวะ การแปลความจากจารึกปราสาทพนมวัน มีความเป็นไปได้ว่า เริ่มมีการก่อสร้างศาสนสถานหลังใหญ่ขึ้น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และถูกทิ้งร้างไปในขณะที่การก่อสร้างยังไม่เสร็จสมบูรณ์จนถึงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ จารึกระบุชัดเจนว่ามีความพยายามเพื่อฟื้นฟูสถานแลกระทำพิธีบูชาเทพเจ้าอีกครั้งหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ไม่เป็น

⁴⁷ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๓๑.

ที่แน่ชัดว่าในสมัยของพระองค์ ได้มีการก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมเพื่อให้ครบตามองค์ประกอบหรือไม่ และการประกอบพิธีบูชาอันกระทำติดต่อกมาเป็นระยะนานเท่าใด โดยที่เราจินตนาการไม่ได้ว่าการประกอบพิธีสำคัญนั้น ดำเนินไปอย่างไรในศาสนสถานที่ยังก่อสร้างไม่สมบูรณ์ และอยู่ท่ามกลางซากปรักหักพังของสิ่งก่อสร้างสมัยแรก แต่ในที่สุดแล้วไม่มีหลักฐานใดที่แสดงเหตุการณ์สืบเนื่องในช่วงหลังจากนั้น และเทวสถานได้ถูกปรับเปลี่ยนสถานะเป็นวัดในพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน⁴⁸

⁴⁸ ดวงกมล อัครวมาศ, การวิเคราะห์ภาษาเหนดินเผาจากแหล่งโบราณคดีปราสาทพนมวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๒.

บทที่ ๓

ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมวัน จนได้กรอบการศึกษาสามารถนำมาเสนอตามลำดับคือ แนวคิดทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม และแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม ดังต่อไปนี้

๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาตามลัทธิปรัชญา

โลกอุบัติขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ทราบได้ นักวิทยาศาสตร์คาดว่ามีความอายุน้อยประมาณ 4,600 ล้านปีมาแล้ว ในครั้งนั้นยังไม่มีมนุษย์เกิดมาบนโลก มนุษย์เพิ่งจะมีมาอยู่บนโลกนี้ เมื่อ ๒ ล้านปี และมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้โดดเด่นและแตกต่างจากสัตว์ร่วมโลกประเภทอื่น ๆ จนสามารถอยู่บนโลกได้ เป็นเพราะมนุษย์มีพลังมันสมองที่รู้จักคิดและมีเวลาคิดหาเหตุผล ทั้งรู้จักใช้เหตุผลเป็นด้วย

มนุษย์ตั้งแต่อดีตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และค่อยเรียนรู้ธรรมชาติ รู้จักปรับปรุงดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อให้เหมาะแก่ตนเองจะได้มีความสุขสบาย พัฒนาการของมนุษย์ทำให้เราเห็นว่า แตอดีตตามมนุษย์ชอบร่อนเร่เรื่อยไป อยู่ไม่เป็นที่ แต่มนุษย์รู้จักนำเอาสิ่งที่ได้พบเห็นจากธรรมชาติมาเป็นบทเรียน ประมวลลงเป็นกฎเกณฑ์ เลียนแบบธรรมชาติ จึงรู้จักการเพาะปลูก การเกษตรกรรม เมื่อเกษตรกรรมแพร่หลาย ก็รวมตัวเป็นกลุ่มตั้งรกรากและอยู่กันเป็นที่เป็นที่ทางถาวรและสัดส่วนเป็นสังคม เมื่อไม่ต้องร่อนเร่และอยู่กันเป็นหลักฐาน มนุษย์จึงมีเวลาว่างที่จะคิดหรือเกิดความคิดสงสัยเรื่องต่าง ๆ รอบตัว ทั้งยังรู้จักแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ของกันและกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบและสร้างจุดหมายร่วมของการเป็นสังคมเดียวกัน จึงต้องถ่ายทอดความรู้แก่กันและกันอย่างทั่วถึง สุดท้ายจนมีความเชื่อและอุดมการณ์เป็นแบบเดียวกัน

เพราะมนุษย์เป็นคนช่างคิดช่างสงสัย สนใจและสังเกตในทุกสิ่งทุกอย่างรอบข้าง พร้อมกับแสวงหาคำตอบที่คิดว่าจะสมเหตุสมผลต่อปัญหาที่คาใจของตน นั่นแหละคือจุดเริ่มต้นของการเป็น “นักปรัชญา” ดังนั้น ความเป็นนักปรัชญาจึงเกิดมาจากสถานภาพที่มนุษย์

รู้จักใช้เหตุผลเป็น ดังที่อริสโตเติลปรัชญาเมธีกรีก นิยามความหมายของมนุษย์ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (Man is a rational animal) และสิ่งที่มนุษย์คิดและสงสัยมาก คือ โลกและชีวิตมนุษย์เป็นอย่างไร ในเรื่องนี้ มีนักปรัชญาให้ทัศนะไว้อย่างต่าง ๆ ไป เช่น

กลุ่มสสารนิยมเชื่อว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นจากสสาร มีสสารอยู่ก่อนสรรพสิ่งแล้ว ดังนั้น สิ่งมีชีวิตจึงเกิดขึ้นมาจากสสาร โดยถือว่า สสารเท่านั้นที่เป็น จริ่ง ปรากฏการณ์ในรูปแบบอื่น ๆ เป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสารนั่นคือ ความเป็นจริงหรือสิ่งแท้จริงสูงสุดเป็นสสารหรือวัตถุ สสารหรือวัตถุนี้เป็นต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล สสารนิยมเป็นแนวความคิดที่เชื่อว่าสิ่งที่มีอยู่จริงมีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น สิ่งนั้น คือสสารและปรากฏการณ์ของสสาร สิ่งที่เรียกว่าสสารจะต้องเป็นสิ่งที่ยอมรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า สิ่งใดที่ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง

กลุ่มจิตนิยมเชื่อว่าจิตมีอยู่ก่อนสรรพสิ่งและสรรพสิ่งเกิดมาจากจิต ชีวิตมนุษย์คือส่วนที่เป็นจิตไม่ใช่ร่างกาย จิตหรือสภาวะนามธรรมมีความเป็นจริงสูงสุดและมีความสำคัญกว่าวัตถุ เป็นลัทธิที่ถือว่าความจริงแท้หรือความจริงสูงสุดคือจิตหรืออสสาร ซึ่งมีอยู่นิรันดรไม่เปลี่ยนแปลง อสสารนี้เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ของสสาร ซึ่งความจริงที่เรารับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสแล้ว ยังมีความจริงอีกชนิดหนึ่งที่อยู่พ้นประสาทสัมผัส ความจริงดังกล่าวจริงกว่าหรือสำคัญกว่าความจริงที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ดังนั้น จิตนิยมจึงเป็นแนวความคิดที่เชื่อว่าความจริงสูงสุดมีลักษณะเป็นจิตหรือนามธรรม จิตมีความสำคัญกว่าวัตถุ โดยทั่วไปยอมรับว่าความจริงมีสองอย่างคือ จิตและวัตถุ แต่ก็ถือว่าจิตจริงกว่าหรือสำคัญกว่าสสารวัตถุ และมีแนวคิดเชื่อว่าจิตเป็นผู้สร้างสสารวัตถุและควบคุมความเป็นไปของวัตถุ

กลุ่มธรรมชาตินิยม เป็นแนวคิดที่ประนีประนอมระหว่าง แนวคิดสสารนิยมและจิตนิยมซึ่งมีความคิดเห็นว่า บางอย่างคล้ายสสารนิยมและบางอย่างคล้ายจิตนิยมทำให้แนวคิดธรรมชาตินิยมเป็นแนวคิดที่มอง ธรรมชาติและชีวิตทั้งสองด้านคือสสารและจิตหรือร่างกายและจิตใจ ธรรมชาตินิยมไว้ว่า “ทรรคนะที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยถือว่า ปรากฏการณ์ทุก ๆ อย่างเป็นไปตามสภาวะความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ธรรมชาตินั้น ๆ เอง ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามกาลและเทศะ กล่าวคือธรรมชาตินี้มี โครงสร้างของตนเองและโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อที่ว่า สิ่งและเหตุการณ์ทั้งหลายมีมูลเหตุมาจากธรรมชาติ มากกว่ามูลเหตุเหนือ ธรรมชาติ จักรวาลมีมูลกำเนิดมาจากธรรมชาติมากกว่ามาจากภาวะเหนือธรรมชาติ มนุษย์มีจุดหมาย ตามธรรมชาติ มากกว่าตามภาวะเหนือธรรมชาติ”

จากทัศนะเรื่องโลกและมนุษย์ดังกล่าวนี้เห็นได้ว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาตามปราสาทจะเป็นทั้งสสารนิยม นั่นคือ การสร้างปราสาทเป็นตัวตน เป็นวัตถุสิ่งของจับต้องสัมผัสได้ เป็นรูปธรรมชัดเจน เป็นสิ่งก่อสร้างด้วยวัสดุสิ่งของต่าง ๆ มีอิฐ หิน ปูนเป็นรูปแบบอาคารต่าง ๆ ดังที่ให้เห็นอยู่วันนี้ เป็นจิตนิยมที่มีจิตนาการสร้างรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ช่วงแรกเป็นเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวนับถือเป็นเอกเทวนิยม มีพระอินทร์เป็นเทพสูงสุด ต่อมาได้สร้างเทพเจ้าต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเคารพนับถือของสังคมยุคนั้น ให้เพียงพอกับความต้องการของสังคม ซึ่งนับถือแบบพหุเทวนิยมที่เรียกว่า ตริมูรติ มีพระพรหมรูปยืน พระศิวะพระพิกตร์แข็งกระด้าง พระวิษณุทรงครุฑอยู่ตามปราสาท โดยที่ลักษณะของเทพเจ้าต่าง ๆ เหล่านี้ ประชาชนที่เข้าไปชมปราสาทหินพนมวันสามารถจะได้พบทั่วไป และเป็นธรรมเนียม เพราะมนุษย์ได้สร้างปราสาทตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการใช้สอยสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้นมามากกว่าตามสภาวะเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ ที่มนุษย์ไม่สามารถจับต้องได้ แต่ที่มนุษย์สร้างเป็นลักษณะธรรมชาติ จึงเป็นรูปปราสาทประกอบการใช้สอยตามเจตจำนงของมนุษย์ ดังปรากฏเห็นตามภาพจิตรกรรมที่ก่อให้เกิดแนวคิดทางอภิปรัชญาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับสัญชาตญาณของมนุษย์ และถือเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่ใช้ดำรงชีวิตอยู่ในสมัยโบราณความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการดลบันดาลให้เกิดขึ้นมาจากอำนาจภายนอกที่ศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่น เทวดา พระเทพเจ้าหรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น ฝนตก พายุพัด ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัยต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีความอิทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดีและเกิดความสุขดีให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรมหรือศาสนาเกิดขึ้น ความเชื่อของมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์นี้ คือ ความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เกิดมาลิ้มตาในโลก สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์และธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ ความ

มืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ ฟ้า ร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษ และสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์

๒. ความเชื่อในคติถือผีสาง เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฟ้าผ่า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่าง ๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลลบลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้างหรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ บ้าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ แม่นางเรือ และเทพารักษ์ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อบูชาธรรมชาติเหล่านี้คงมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่งสิงสถิตอยู่แน่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือ วิญญาณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือ ผีสางอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ นั่น อาจเป็นทเวประเภทใดประเภทหนึ่งและในขั้นนี้ เจตภูตที่ทรงอำนาจสิงอยู่ในธรรมชาตินั้น ๆ สามารถแบ่งความเชื่อในคติออกได้อีกเป็น ๓ ลำดับแห่งวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ดังนี้

๒.๑ ความเชื่อที่เริ่มจากธรรมชาติแต่ละอย่างก่อนแล้วกว้างออกไปถึงธรรมชาติทุกอย่างในโลกโดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมีวิญญาณสิงสถิตอยู่

๒.๒ ความเชื่อว่ามีวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจไปแต่ละอย่างอาจลบลบันดาลความดี ความชั่ว ความสุข และความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้แต่ละอย่างตามอำนาจและความกรุณาปราณีที่มีอยู่วิญญาณเหล่านั้นต้องมีรูปร่างแต่ไม่สามารถจับต้องสัมผัสหรือพบเห็นได้

๒.๓ ความเชื่อที่เริ่มสร้างขึ้นด้วยความนึกคิดของตนเอง ภาพที่ตนนับถือเรียกว่า พระเจ้าหรือเทพเจ้าหรือภูตผีสางเทวดาก็ตามเกิดขึ้นมาแต่ครั้งนั้นความเชื่อเช่นนี้เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของศาสนานักปราชญ์ในสังคมมนุษย์โบราณเรียกความเชื่อนี้ถือว่าวิญญาณหรือ เจตภูต⁴⁹

๓. ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษนั้น ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่เพื่อปกปักรักษาดูแลบุตรหลานของพวกตน ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกต

⁴⁹ เสฐียร พันธงสี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐-๓๑.

ตัวอย่างได้ที่การบังสุกุลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน

๔. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์นี้ได้พัฒนาติดต่อมาจากความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรจะมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร บางพวกเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุด บางพวกเชื่อว่าพายุฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางพวกเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

๕. ความเชื่อทางร่างทรงกับพระรัตนตรัย ร่างทรงกับพระรัตนตรัยมีความสัมพันธ์กันในภาวะแบบความเชื่อถือน้อมรับเอามา และปรับใช้ให้เข้ากับกาดำเนินชีวิตของตนเอง และสังคมแวดล้อม เพื่อให้ทราบความสัมพันธ์ระหว่างร่างทรงกับพระรัตนตรัย จะพิจารณาได้โดยอาศัยขอบข่ายของความเชื่อ ดังคำอธิบายต่อไปนี้ คำว่า เชื่อ ก. หมายถึงเห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ⁵⁰ ความเชื่อ (Beliefs) หมายถึงเห็นด้วย มั่นใจ ไว้ใจ และนับถือ ใจยอมรับว่า จริงแต่ต้องมีความรู้ตัวและความเข้าใจ เป็นผลอันเนื่องมาจากความคิดและความรู้สึกของตัวเอง เท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลไป ในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ ได้เห็น โดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลัง อำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือ ธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงแท้ได้ แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความยำเกรง การยอมรับหรือการยึดมั่นถือมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงก็ได้⁵¹

อย่างไรก็ตาม ยังมีแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่ออยู่หลายประเด็นที่นำมาศึกษา เพื่อให้เห็นแนวคิดและความเป็นมาจึงขอชี้ประเด็นความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. ความเชื่อวิญญาณในธรรมชาติ (Animatism) เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้

⁵⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

⁵¹ The University of Chicago, **The New Encyclopaedia Britanica**, (Chicago: University Chicago Press,1985), p. 63.

๒. ความเชื่อในคตินับถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือวิญญาณ (spirit) ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้าย ผีสาง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้า หรือผีสางเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น

๓. ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไปไหน ยังอยู่ปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานอยู่ ทำให้เกิดการบูชา วิญญาณบรรพบุรุษ

๔. ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือ พหุเทวนิยม (Polytheism) มีการสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นไปว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติ อย่างไม่ไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากันอย่างไร เทพเจ้าแต่ละองค์นั้นมีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่ แตกต่างกัน

๕. ความเชื่อในพระเจ้าผู้เป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรือเผ่าหนึ่งที่เรียกว่า อติเทวนิยม (Henotheism) เป็นการนับถือเทพเจ้าตามตามกลุ่มชนวรรณะของตนไม่ปะปนกัน

๖. ความเชื่อในพระเจ้า๑๗๑ องค์เดียวหรือเอกเทวนิยม (Monotheism) เป็นความเชื่อว่ามีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เป็นวีรบุรุษ

๗. ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา⁵²

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับจริงที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้น ก็จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาเช่นสรวงสังเวทเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้ดลบันดาลอยู่เบื้องหลังให้เกิดขึ้นเป็นแน่แท้ ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้น ๆ ขึ้น⁵³ ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นคล้ายตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้ว

⁵² ดนัย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

⁵³ รัชช ปุณโณทก, วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๕๐-๓๕๑.

นำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้รับทราบ เพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้จริงหรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึงทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ และไม่มี ความหมายโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเหตุผลและ สาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ⁵⁴ ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกว่า ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์และเมื่อ มนุษย์หาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ จึงเกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งดลบันดาลให้เป็นไปแน่ และสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไรกัน จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น ดังนั้น ความเชื่อเป็นสมบัติส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ หมายถึงเชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในจักรวาลนั้น ซึ่งความเชื่อของมนุษย์จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ระบบความเชื่อในจิตใจของมนุษย์ ความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นจากความไม่รู้ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่าเป็น “อวิชชา” เมื่อได้พบเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่า แพนดินถล่ม จึงเกิดความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่ง หนึ่งกระทำให้เกิดขึ้น จึงพากันสร้างผี วิญญาณ เทพารักษ์ขึ้น แล้วพากันนึกคิดว่าสิ่งที่สร้าง ขึ้นมานั้นมีรูปร่างตามจินตนาการของตน และทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชา สักการะ เช่น บวงสรวงสังเวทเพื่อให้สิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่นั้น ผ่อนคลายความรุนแรง และมีเมตตากรุณาไม่ทำร้าย และดลบันดาลความสุขมาให้ ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ได้แบ่งออกให้ อีกเป็น ๒ ประเภท คือ

- ๑.๑ ความเชื่อทั่ว ๆ ไปหรือความเชื่อธรรมดา (Belief) เช่น นรก สวรรค์ ความฝัน
- ๑.๒ ความเชื่อที่แฝงไว้ในจิตใจได้สำนึกอีก ๑๒ อย่าง คือ
 - ๑.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ
 - ๑.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน
 - ๑.๓ ความเชื่อโชคลาง
 - ๑.๔ ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิต ฝัน

⁵⁴ ทศนีย์ ทานตวนิช, คติชาวบ้าน, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

- ๑.๕ ความเชื่อทางไสยศาสตร์
- ๑.๖ ความเชื่อลักษณะของคนและสัตว์
- ๑.๗ ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา
- ๑.๘ ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน และอาชีพ
- ๑.๙ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
- ๑.๑๐ ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด
- ๑.๑๑ ความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ชาติภพ
- ๑.๑๒ ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ฯลฯ⁵⁵

๒. ผลของความเชื่อ ความเชื่อนับเป็นพหุฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประโยชน์ของความเชื่อทำให้มี ลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ คือ

- ๒.๑ ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ
- ๒.๒ ความเชื่อทำให้เกิดพลัง
- ๒.๓ ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์
- ๒.๔ ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี
- ๒.๕ ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม (สัญลักษณ์)
- ๒.๖ ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา
- ๒.๗ ความเชื่อทำให้การนับถือศาสนาเป็นไปอย่างมั่นคง
- ๒.๘ ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ ในทางตรงกันข้าม

หากความเชื่อนั้นเป็นความมกมายไม่ใช้วิจารณ์ญาณ กล่าวคือ เชื่อตามคำบอกเล่าของบรรพบุรุษโดยมิได้พิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผล ก็ทำให้เกิดผลเสียแก่ ชุมชนสังคม โดยเฉพาะในการพัฒนาประเทศ เพราะนอกจากจะไม่ให้ความร่วมมือแล้ว ยังกระทำการต่อต้านอีกด้วย⁵⁶

๓. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์หมายถึงตำราทางไสย วิชาทางไสย เป็นตำราทางไสยศาสตร์ลึกลับ เกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ เวทมนตร์ คาถา อำนาจจิต เป็นต้น⁵⁷

⁵⁵ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ปทานิรัฐดิวัฒนา : ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔.

⁵⁶ อ่างแล้ว, สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ปทานิรัฐดิวัฒนา : ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร, หน้า ๑๙.

⁵⁷ ราชบัณฑิตยสถาน ,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๒๓๖.

๔. ความเชื่อของคนไทยในอดีต คนพื้นเมืองในสังคมไทยโบราณยังไม่รู้จักศาสนา พุทธและพราหมณ์ (ฮินดู) แต่ก็มีศาสนาผีเพราะนับถือผีสง่าพื้นเมืองของแต่ละเผ่าและอำนาจเหนือธรรมชาติ ผีพื้นเมืองมีหลายระดับ เช่น ผีเรือน ผีบ้าน ผีฟ้า พญาแถน ผีเหล่านี้ติดต่อกับคนได้ โดยผ่านหมอผีที่เป็นผู้หญิง เรียกกันว่า คนทรง หรือร่างทรง ทุกคนในเผ่าหรือในท้องถิ่นเดียวกันย่อมอยู่ภายใต้อำนาจทาง พิธีกรรมของหมอผี (คนทรง) ที่เป็นผู้หญิง ระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาผี คือความเชื่อ เรื่องขวัญ คือมีความเชื่อว่า คนเรามีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นตัวตนได้แก่ ร่างกาย กับส่วนที่ไม่เป็นตัวตน ได้แก่ขวัญ ซึ่งมีเพียงหน่วยเดียวแต่ฝั่งกระจายอยู่ทั่วทุกส่วนของ ร่างกายตั้งแต่เกิดมา เช่น ขวัญหัว ขวัญตา ขวัญมือ ขวัญแขน ขวัญขา ฯลฯ และมีความสำคัญ มากเท่า ๆ กับร่างกาย โดยมีความเชื่อว่าถ้าขวัญอยู่คู่กับร่างกาย เจ้าของขวัญจะมีความสุขสบาย แต่ถ้าขวัญออกจากร่างกายไป เจ้าของขวัญอาจเจ็บไข้จนถึงตาย จึงต้องมีพิธีเรียกขวัญ ให้กลับเข้าสู่ตัวเพื่อความเป็นสิริมงคลและความอยู่ดีมีสุขของเจ้าของขวัญ ขวัญต่างจาก วิญญาณ เพราะคนไทยแต่ก่อนเชื่อว่า แม้เจ้าของขวัญจะตายไปแล้วก็ตาม แต่ขวัญยังมีอยู่ได้ และเมื่อคนตายได้๗ วัน ขวัญของผู้ตายจะพยายามหาหนทางกลับเหย้าเรือนเดิมของตน (ครั้ง ได้รับคติทางพระพุทธศาสนาแล้ว ความเชื่อก็ปรับเปลี่ยนไปว่าขวัญจะอยู่กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อคนตายไปแล้วก็ไม่มีขวัญแต่จะมีวิญญาณแทน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนา) สัตว์และสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและการทำมาหากินของคนล้วนมีขวัญทั้งนั้น เช่น ขวัญวัว ขวัญควาย ขวัญเรือน ขวัญข้าว ขวัญเกวียน ขวัญขัง ฯลฯ คนไทยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญ เรียกว่า ทำขวัญ หรือ สู่ขวัญ หรือเรียกขวัญ ตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายก่อนตาย เป็นการสร้าง ความมั่นใจและความมั่นคงแก่ผู้รับขวัญ เหตุที่ต้องทำขวัญมีทั้งเหตุดีและเหตุไม่ดี เหตุดีเช่น ใต้ แต่งงาน ใต้ลูก ใต้ลาก ใต้ยศ ใต้บวช ฯลฯ เหตุไม่ดีเช่น ลูกตายเสีย ผัวหรือเมียตายจาก ผื่น ร่าย เจ็บป่วย ฯลฯ⁵⁸ เมื่อตายไปแล้ว ขวัญก็คือวิญญาณ หรือภูตผีซึ่งอาจจะล่องลอยวนเวียนอยู่ในโลก มนุษย์ หรืออาจจะขึ้นไปบนสวรรค์กลายเป็นเทวดา การที่ คนนอนหลับแล้ว ผื่นก็คือว่า ขวัญหรือ วิญญาณของคนได้ออกจากร่างไปชั่วคราวและเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในความฝัน ขวัญกลับมาสู่ร่างจึงตื่น เช่นเดียวกับสลบแล้วฟื้น ส่วนกรณีที่ตายนั้นขวัญไม่กลับมา หรืออาจจะกลับมาแต่เข้าสู่ร่างกายมิได้ด้วยเหตุใดก็แล้วแต่จึงไม่ฟื้น⁵⁹

⁵⁸ ศรีศักร วัลลิโภดม, “บวชนาคต้องทำขวัญนาคประเพณีของนาควาญคนเฒ่าที่ไม่มีในอินเดียลังกา”, *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๔๖): ๖๗-๖๘.

⁵⁹ สนิท สมัครการ, *ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา*, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔.

ส่วนสาเหตุของความเชื่อของชาวมุขชนปราสาทพนมวันนั้น เกิดจากความไม่รู้ และความไม่รู้ก็ทำให้เกิดความกลัวเป็นหลัก จึงทำให้เกิด ความพยายามในการแสวงหาคำตอบของความไม่รู้นั้น ซึ่งการตัดสินใจเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นอาจตัดสินใจเอาเอง ว่าสิ่งนั้นมีเหตุผลหรืออาจไม่มีเหตุผลเลยก็ได้ ดังเช่นที่ ภิญญ โฉมจิตรธรรม ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ (Primitive Society) อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันนี้เป็นยุคที่วิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าไปมาก มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน⁶⁰ ความคิดเห็นนี้ได้สอดคล้องกับมณี พะยอมยงค์ที่ว่า การสร้างความเชื่อของมนุษย์ เกิดขึ้นจากความไม่รู้เป็นประการสำคัญ ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น “อวิชชา” เมื่อได้พบเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าผ่าคนตาย แผ่นดินถล่ม ก็เกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่เบื้องหลังมาบังคับให้เป็นอย่างนี้ จึงพากันสร้างผี วิญญาณ เทพารักษ์ขึ้น เป็นการสมมติว่าเทพเจ้าหรือผีบางจะมีรูปร่างเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามจินตนาการ ของตน และทำพิธีกรรมต่าง ๆ บูชาสักการะ เช่น สรวง เพื่อให้อสิ่งที่มีอยู่นั้นผ่อนคลายความรุนแรงและมีเมตตากรุณาขึ้น ไม่ทำร้ายและบันดาลความสุขมาให้ เมื่อแรกเป็นชนบทรอบน้อมประเพณี ภายหลังเกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางศาสนา คือ แนวปฏิบัติการประพัตตตามศาสนา เกิดคัมภีร์ที่สำคัญขึ้นในศาสนาต่าง ๆ⁶¹ คนที่เชื่อถือในคำสั่งสอนก็ประพฤติปฏิบัติตามด้วยความหวังให้พบกับความสุขสวัสดิ์ในชีวิตของตน จิราภรณ์ ภัทรานุกัทร ได้แบ่งประเภทของความเชื่อของชาวไทยในสมัยปราสาทพนมวันออกอีกเป็น ๘ ประเภท คือ

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลกและจักรวาล และสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในเอกภพ

๒. ความเชื่อเรื่องการเกิดการตายและช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต มักแสดงออกมาในรูปแบบของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตเช่นการทำขวัญเดือน การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี สามารถแบ่งประเภทของผีได้ ๔ ประเภท คือ - เจ้าพ่อ มีหน้าที่ให้ความคุ้มครองคนและสถานที่ - หลักเมือง หมายถึงผู้พิทักษ์เมือง มีความ

⁶⁰ ภิญญ โฉมจิตรธรรม, ความเชื่อ, (สงขลา: มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒.

⁶¹ มณี พะยอมยงค์, ความเชื่อของไทย, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า

เชื่อว่า เมื่อสร้างสถานที่ใดขึ้นมาจะต้องมีผีคอยเฝ้า อยู่ ทำให้เกิดการสร้างศาลหลักเมืองขึ้น - เสื่อบ้าน หมายถึงภูตผีที่คุ้มครองหมู่บ้าน คอยเป็นผู้ช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่ชาวบ้าน จะ มีการสร้างศาลไว้ โดยทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีความเคารพเชื่อถือมากกว่า ชาวบ้านในภาค กลาง และจะมีพิธีกรรมในการไหว้ผีเหล่านี้ปีละสองครั้ง - ผีเรือน หมายถึงผี รักษาบ้าน คอยคุ้มครองคนในบ้าน แต่ถ้าทำให้ผีโกรธก็อาจก่อให้เกิดทุกข์ ภัยแก่คนในบ้านได้ การเชื่อถือผีเรือนยังมีอยู่มากในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และบางหมู่บ้านในภาค กลาง ส่วนคนในเมืองและในหมู่บ้านภาคกลางส่วนใหญ่จะหันไปนับถือพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งเป็น อิทธิพลของศาสนาพุทธและฮินดูแทน

๔. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความเชื่อต่าง ๆ เมื่อคนไทยนับถือพุทธ ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว

๕. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนา แบ่งออกได้หลายอย่าง เช่น ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ในทางไม่ดี (black magic) และไสยศาสตร์ ที่มีจุดประสงค์ในทางดี (white magic) ไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาอาคมหรือเครื่องรางของขลังเป็น ต้น

๖. ความเชื่อเกี่ยวกับครวเรือนและที่อยู่อาศัย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ไม้สอย ในครวเรือนว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้ง บ้านเรือน และการสร้างบ้านเรือนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผีสาม โฉลก โชคเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น

๗. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น เชื่อว่าบางอาชีพอาจต้องมีการศึกษาจากครูหรือ ต้องมีการเสี่ยงอันตราย ทำให้ต้องมีพิธีไหว้ครู พิธีลงครู เป็นต้น

๘. ความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานกันกับความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่สามารถ แยกศึกษาได้⁶²

นอกจากนี้แล้ว ความเชื่อทางศาสนาเป็นวัฒนธรรมส่วนที่ช่วยตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจของมนุษย์ช่วยให้มนุษย์มีความสบายใจ มีความมั่นคงทางจิตใจในภาวะที่ ต้องเสี่ยง หรือมีความไม่แน่ใจในชีวิต ความเชื่อทางศาสนาต่างจากความเชื่ออื่น ๆ ในวัฒนธรรม ตรงที่เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เชื่อว่ามีอำนาจในการให้ คุณให้โทษกับมนุษย์ โดยมนุษย์ใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น

⁶² จิราภรณ์ ภัทรภาณุภัทร, สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒-๒๒.

ดังนั้น ความเชื่อทางศาสนาในทุกสังคมจึงมีลักษณะในการผสมผสานของความเชื่อและพิธีกรรม อมรา พงศาพิชญ์ได้ให้ความหมายของคำว่า ความเชื่อทางศาสนาว่าเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมทุกสังคมมีความเชื่อในอำนาจเหนือมนุษย์ไม่ว่ารูปแบบใดก็แบบหนึ่ง คำว่าศาสนาที่ใช้ในที่นี้หมายถึง ความเชื่อในภูตผีปีศาจก็รวมเรียกว่าเป็นความเชื่อทางศาสนา เพราะเป็นความเชื่อที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์มีตัวอย่าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ตา เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ฯลฯ ความเชื่อทางศาสนาเป็นวัฒนธรรมซึ่งมีธรรมชาติที่จะเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมและความต้องการของสังคม ในแต่ละยุคสมัย⁶³

ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เริ่มเกิดขึ้นในอินเดียก่อนสมัยพุทธกาลเบื้องต้นมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญที่สุด คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า เชื่อว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตประจำวัน และจะต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระเจ้าผู้อำนาจซึ่งได้กำหนดไว้ในคัมภีร์พระเวท และมีความเชื่อพื้นฐานอื่น ๆ อีก คือ ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับพระเจ้าสูงสุด ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ พระอิศวร หรือเรียกว่า ตรีมูรติ เชื่อว่าความจริงแท้แน่นอนมีสิ่งเดียวนิรันดร ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับวิญญาณ การเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับบรรณะ ความเชื่อทั่วไปเกี่ยวกับกรรม ก่อนที่จะเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในประเทศอินเดียได้มีความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่ก่อนแล้วในประเทศอินเดีย และเมื่อเกิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ขึ้นในอินเดียจึงได้มีการผสมผสานความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้าไปในความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ด้วยในบางส่วน

ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน มีวิวัฒนาการความเป็นมายาวนานกับความคิดจินตนาการที่เป็นวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง ที่เหมาะสมเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาอารยธรรมและวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะอารยธรรมจากอินเดียเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ในรูปเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๓.๓ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า

ปราสาทพนมวันสร้างขึ้นตามลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่สอนว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวอริยกะตั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป เรียกเทพเจ้าสูงสุดของ

⁶³ อมรา พงศาพิชญ์, “พุทธศาสนาชาวบ้าน”, ใน ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๔): หน้า ๘.

พวกเขาว่า พระอาหุระมัศดา หมายถึง พระอาทิตย์นั่นเอง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า ความคิดเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นในยุคพระเวทประมาณ ๑.๕๐๐-๙๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เกิดจากสภาพธรรมชาติ คือ มนุษย์เห็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ กลางวัน กลางคืน พายุฟ้าผ่า น้ำหลาก ไฟไหม้ เป็นต้น จึงเกิดความอัศจรรย์ใจ สร้างจินตนาการว่าเบื้องหลังของธรรมชาติเหล่านี้ต้องมีผู้มีอำนาจอยู่ คือ มนุษย์ใส่ความรู้สึกให้แก่ธรรมชาติ เป็นลักษณะการบูชาธรรมชาติที่มองเห็น ลักษณะของเทพเจ้าในพระเวทนี้ถือว่ามีลักษณะรูปร่างเหมือนมนุษย์มาก แต่เนื่องจากการที่เทพเจ้าเหล่านั้นวิวัฒนาการขึ้นมาจากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ดังนั้น บ่อยครั้งจะมีการพรรณนารูปร่างของเทพเจ้าในแง่ของปรากฏการณ์นั้น ๆ ว่าเป็นจากธรรมชาติที่มีตัวตน กล่าวคือ เทพเจ้าทั้งหมดที่เกิดขึ้นคงมีลักษณะเป็นเทพเจ้าประจำธรรมชาติอยู่นั่นเอง⁶⁴

ศาสนาพราหมณ์ในสมัยอารยันเริ่มต้นจากการนับถือ พระอาทิตย์เป็นองค์แรกขึ้นมา ก่อน พระอาทิตย์จึงดำรงอยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้าเรียกว่า สวาตริ หรือสวิตระ ต่อมาเกิดมีเทพเจ้าแห่งฝนเพิ่มขึ้นเรียกว่า พระวรุณ ต่อมาได้มองเห็นความจำเป็นที่โลกจะต้องมีผู้สร้างจึงเกิดพระอินทร์ขึ้น ต่อจากนั้นก็เกิดเทพเจ้าแห่งความตาย ผู้ปกครองชีวิตในปรโลกหลังจากมนุษย์ตายไปแล้วเรียกว่า พระยม เทพเจ้าทั้งสองนี้จัดเป็นเทพเจ้ารุ่นแรกที่สุดของศาสนาพราหมณ์ เมื่อเวลาผ่านไปเกิดมีเทพเจ้าเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายองค์ เช่น พระอัคนี พระรุทระ พระวายุ พระกัเวร และ พระพฤษสบัติก็เป็นเทพเจ้าที่เกิดในรุ่นหลังเช่นกัน นอกจากนี้ที่ออกนามมาแล้วก็ยังมีเทพเจ้าอื่น ๆ อีกมากมายที่ถือกำเนิดขึ้นมาในยุคหลัง⁶⁵

เทพเจ้าตามธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านี้นั่นเอง เป็นแหล่งที่มาของเทพนิยายของทางศาสนาพราหมณ์ที่สำคัญ และเป็นพื้นฐานหรือส่วนประกอบที่สำคัญของลัทธิบูชาัญญในสมัยพราหมณะ และศาสนาฮินดูทั่วไป ในเวลาต่อมาเทพเจ้าทั่วไปที่สำคัญ คือ เทพเจ้าประจำทิศทั้งแปด ซึ่งได้ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเวทและชัดเจนขึ้นในสมัยพราหมณะ ซึ่งเป็นสมัยที่มีการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชาัญญ การอ่อนน้อมเทพเจ้าประจำธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก เรียกในภาษาปรัชญาว่า พหุเทวนิยม (Polytheism) จากพหุเทวนิยมแนวความคิดและความเชื่อถือก็ค่อยพัฒนาไปเป็น เอกเทวนิยม (Monotheism) ตามลำดับ และดังที่ศาสตราจารย์แมกซ์ มิลเลอร์ (Max Muller) เรียกว่า อดีเทวนิยม (Henotheism) หมายถึง ความคิดและความเชื่อที่ถือ

⁶⁴ อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน), (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๔.

⁶⁵ สุนทร ฅ รังสี, ปรัชญาฮินเดียม, (กรุงเทพฯ: พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๖-๗.

ว่ามีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียวในบรรดาเทพเจ้าจำนวนมาก คือ ในขณะที่มนุษย์บูชาเทพเจ้าองค์ใดเขาก็ยกย่องเทพเจ้าองค์นั้นว่าสูงสุดในขณะนั้น ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ จึงเป็นที่มาของพิธีกรรมเริ่มแรกของศาสนา⁶⁶

ต่อมาในสมัยพระเวทได้สร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่อีกหลายองค์ เทพเจ้าในสมัยนี้อาจแบ่งออกเป็นสามภาค ภาคแรก คือ เทพเจ้าภาคพื้นโลก ได้แก่ แผ่นดิน (ธรณี) ไฟ (อัคนี) เป็นต้น ภาคที่สอง คือ เทพเจ้าภาคพื้นอากาศ ได้แก่ ฝน พายุ เป็นต้น และภาคที่สาม คือ เทพเจ้าภาคสวรรค์ ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว อากาศ เป็นต้น ต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลง ยกย่องนักถือเทพเจ้าที่สำคัญที่สุด ได้แก่ พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ เทพเจ้าทั้งสามองค์นี้รวมเรียกว่า ตรีมูรติ⁶⁷

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ในปราสาทพนมวันที่ปรากฏตามที่พระพรหมประทับบนพาดะหงส์ ในทับหลังหมายเลข ๔ พระวิษณุมีสี่กร ทรงจักรสังข์ คทาและดอกบัว ประทับครุฑในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ในทับหลังหมายเลข ๒ พระศิวะนาฏราชบนหน้าบันด้านทิศใต้ ทับหลังหมายเลข ๔ และพระอิศวรหรือพระศิวะบนบริเวณระเบียงคดทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท พระกฤษณะยกภูเขาโควรรธนะ มีรูปคนเลี้ยงโคและหงส์สองตัวอยู่สองข้าง บนชั้นส่วนหน้าบันหมายเลข ๑ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ บนทับหลังหมายเลข ๖ मुखด้านทิศตะวันออกของปราสาท ภาพจำหลักรูปเทวดาและเทพธิดา ภายในซุ้มเรือนแก้วประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือหน้ากาล บนทับหลัง मुखทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันออก ภาพจำหลักพิธีอัสวเมธ บนทับหลังซุ้มประตูกำแพงแก้ว เทพเจ้าอารักษ์ กลีบขุ่น สลักเป็นรูปพระวรุณทรงหงส์

ความเชื่อที่เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันนี้ มีความสำคัญมาก และเทพเจ้าอื่น ๆ ที่ได้รับการเคารพนับถือและมีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระพรหม (พระชาติดา) เป็นเทพเจ้าในยุคพราหมณะ มีความสัมพันธ์กับประชาชนดี และพระหิรัณยกภพ จนนักปราชญ์บางคนกล่าวว่า เป็นองค์เดียวกันที่ได้วิวัฒนาการมา พระพรหมเป็นหนึ่งในบรรดาพระเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ ทรงเป็นผู้สร้างโลกทั้งสามและสรรพ

⁶⁶ อ่างแล้ว, สุทธร ฦ รังสี, ปรัชญาอินเดีย, หน้า ๘.

⁶⁷ ดนัย ไชยโยธา, นานาศาสนา, (กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗.

สิ่งทั้งหลาย ทรงแบ่งภาคสถิตอยู่ในมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งความเมตตา กรุณา ประทานพรให้แก่ทุกคนที่ขอ

พระพรหมมีความหมายเป็นสองนัย ประการแรกคำว่า พรหม หรือ พรหมัน เป็นคำกลาง ๆ หมายถึง วิญญาณอันสูงสุดของจักรวาล ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเป็นนิรันดร เป็นที่เกิด และเป็นที่ยึดของสรรพสิ่ง ไม่มีรูปร่าง ไม่ใช่วัตถุ ไม่สามารถเห็นได้ ไม่เกิด ไม่มีใครสร้าง ไม่มีเบื้องต้นและที่สิ้นสุด ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่สามารถเข้าใจได้โดยประสาทสัมผัส ปรากฏทุกหนทุกแห่ง ทั้งในสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต หมายถึงว่า พรหม คือ ต้นเหตุของสรรพสิ่งนั่นเอง

ประการที่สอง พระพรหม หมายถึง เทพเจ้าผู้ชาย เกิดจากพรหมันซึ่งเป็นจิตวิญญาณสูงสุด หรืออาจจะกล่าวว่าเป็นภาคบุคลาธิษฐานของพรหมนั่นเอง มีลักษณะพระวรกายสีแดง มีเศียรสี่เศียร มีหงส์เป็นพาหนะ ในศตตะปะระพราหมณะกล่าวว่า เมื่อพระองค์ได้เกิดจากวิญญาณสูงสุดแล้วพระองค์ก็ได้สร้างเทพเจ้าขึ้น แล้วรับสั่งให้ไปประจำสถานที่ต่าง ๆ เช่น ให้พระอัคินี (ไฟ) ประจำพื้นโลก พระวายุ (ลม) ประจำสวรรค์ และพระสุริยะ (พระอาทิตย์) ประจำท้องฟ้า⁶⁸

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหม ในปราสาทพนมวันนี้ ถือว่า พระพรหมเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวงในโลกและให้กำเนิดสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาล จึงต้องมีภาพพระพรหมจำหลักอยู่ในปราสาทพนมวัน เพื่อปกป้องคุ้มครองรักษาปราสาทและประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังรูปประติมากรรมพระพรหมยืนตรง พระพักตร์แสดงอำนาจเคร่งครึมจริงจัง ปกป้องคุ้มครองรักษา⁶⁹

๒. พระวิษณุ (พระนารายณ์) เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่งในบรรดาเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ อยู่ในตำแหน่งเทพเจ้าผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาโลก ตามคัมภีร์พระเวทพระองค์ไม่ใช่เทพเจ้าผู้สูงสุดแต่ประการใด พระองค์เป็นสหายสนิทของพระอินทร์ เป็นที่มาของพลังสุริยะ ทั้งในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์พราหมณะต่างก็กล่าวถึงพระวิษณุว่า เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองอาณาเขตของจักรวาลด้วยการเสด็จเพียงสามก้าวเท่านั้น ดังในยชุรเวทได้กล่าวไว้ว่า

โอ้ พระวิษณุ ขอให้พระองค์เสด็จย่างก้าวกว้างออกไป ขอทรงกระทำสถานที่ให้ว่างสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพวกข้าพระองค์ (เหล่าเทวดา) ขอพระองค์เสวยน้ำนม พร้อมทั้งทรง

⁶⁸ อ่างแล้ว, พรพรหม ชลรัตน์, "อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ในนครศรีธรรมราช", หน้า ๑๖.

⁶⁹ สุรศักดิ์ ศรีสำออง, ปราสาทพนมวัน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๙), หน้า ๓๑.

อาบ ขอพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ยินดีรับเครื่องเซ่นสรวงสังเวชบูชาเถิด ปวงข้าพระองค์ขอ
 สาธุการต่อพระองค์ด้วยเถิด⁷⁰

รายละเอียดเรื่องนี้มีว่าพญาพาลีผู้เป็นใหญ่ในโลกทั้งสาม คือ สวรรค์ มนุษย์และ
 บาดาล พระองค์รับชนะพระอินทร์และเหล่าเทวดา พวกเทวดาจึงได้ไปร้องเรียนต่อพระวิษณุ พระ
 วิษณุได้ทรงแปลงร่างเป็นพราหมณ์เตี้ย แล้วพระองค์ได้ขอพื้นแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัยสามอย่างต่อ
 พญาพาลี เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว พระวิษณุในร่างของพราหมณ์เตี้ยเสด็จก้าวเพียงสามย่างเท่านั้น
 ก็ครอบจักรวาลและปฐมพี พญาพาลีเห็นเช่นนั้นก็ทูลอ้อนวอนขอให้พระวิษณุหยุดอยู่เพียงแค่นั้น
 พระองค์ก็ทรงหยุดและได้ประทานเมืองบาดาลเป็นที่อยู่ของพญาพาลีตามคำทูลขอของพญาพาลี
 แนวคิดทางอภิปรายเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระวิษณุ ในปราสาทพนมวันนี้ ถือได้ว่าพระองค์
 เป็นเทพเจ้าผู้ปกป้องคุ้มครองรักษาดูแลสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก ดังข้อความจากจารึก นม ๓๓. ซึ่ง
 ระบุมหาศักราช ๙๗๗ (พ.ศ. ๑๕๙๘) ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ ผู้ทรงโปรดให้
 สร้างปราสาทบาปวนเป็นศูนย์กลางของเมืองพระนคร ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗
 ขณะเดียวกันยังโปรดให้ขุดสระขนาด ๒.๒๐๐x๘ กิโลเมตร ขึ้นทางตะวันตกของราชธานี และ
 สร้างเทวาลัยขึ้นกลางสระพร้อมกับประดิษฐานประติมากรรมสำริดรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์⁷¹
 ๓. พระอิศวร (พระศิวะ) เป็นเทพเจ้าดั้งเดิมของพวกทมิฬหรือทราวิท (Dravidians) ทางภาคใต้
 ของอินเดีย มีพระหทัยกอบปรไปด้วยกรุณาใครขอพรก็ให้ง่าย ๆ จะไปดีไปชั่วไม่เอาพระหทัยใส่
 เป็นเทพเจ้าแห่งการทำลายล้าง ซึ่งถือกันว่ากรุณาให้ไปเอากำเนิดใหม่ และเป็นผู้สร้างด้วย ใน
 การบูชาพระอิศวรนั้นมักใช้รูปสัญลักษณ์ คือ ศิวลึงค์ หรืออวัยวะเพศชาย หมายถึง พลังการ
 สร้างสรรค์ ความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์ สุขเมธ เมธาวิทย์กุล กล่าวว่ พระ
 อิศวรเป็นที่นับถือของพวกผี เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความตาย จึงได้นามว่า ภูเตศวร ทรง
 พาหนะ คือ โคอุศุภราชเผือกผู้ (พระนันทิ) ในคัมภีร์พระเวทไม่ได้กล่าวถึงพระอิศวรไว้โดยตรง
 แต่ได้กล่าวถึงเทพเจ้าองค์หนึ่งนามว่า รุทระ เป็นเทพเจ้าผู้นำความตาย ความเจ็บป่วยมาสู่มนุษย์
 และเป็นเทพเจ้าแห่งป่า ผู้เป็นใหญ่แห่งป่าทั้งหมด ซึ่งต่อมาในยุคหลัง ๆ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า

⁷⁰ Griffith, T.H., **Hymns of the Rigveda.** (Delhi: The Chow Khamba Sanskrit Series Office, 1963), p. 49.

⁷¹ สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึงพ.ศ. ๒๐๐๐,** (สมาคมประวัติศาสตร์ใน พระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๓๕), หน้า ๑๙๐.

คือ พระอิศวร⁷² ดังนั้น พระรุทรจึงเป็นที่เคารพของพวกพราหมณ์เสมอด้วยเทพเจ้าอื่น ๆ ดังบท
อ้อนวอนว่า

ปวงข้าขอร้องเพลงสรรเสริญ แต่เทพเจ้าพระรุทรผู้ทรงพลัง ผู้เป็นหัวหน้าของวีระ
บุรุษทั้งหลาย ผู้มีพระเกศาเกรียน ขอให้พระองค์เป็นเสมือนหนึ่งผู้นำโชคมาให้แก่มนุษย์ สัตว์
และขอให้ทุกสิ่งทุกอย่างในหมู่บ้านของเราเจริญรุ่งเรืองและปราศจากโรค

พระอิศวรได้รับการกล่าวถึงในสองลักษณะ คือ ประการแรกไม่มีรูปร่าง ไม่มีชื่อ
เรียกว่า นิสกาล พระองค์เป็นอย่างเดียวกันกับพรหมันหรืออาตมัน ในกรณีนี้ถ้าต้องการบูชา
พระองค์ก็ต้องบูชาส่วนอันละเอียดอ่อนของพระองค์ คือ ศิวลึงค์ ซึ่งมีกำเนิดต่าง ๆ เช่น เกิดขึ้น
เอง เรียกว่าสยัมภู ผู้มีศรัทธาสร้างขึ้น ภูเขาที่มีลักษณะเหมือนลึงค์ตามธรรมชาติ

ประการที่สอง พระอิศวรปรากฏเป็นรูปร่างในรูปร่างต่าง ๆ ในกรณีเช่นนี้สามารถ
บูชารูปเหมือนของพระองค์ได้ โนศิวปุระณะยังได้กล่าวถึงศิวลึงค์ว่า ควรอยู่คู่กับฐานศิวลึงค์หรือ
โยนีโทระณะ อุปมาดังว่า พระอิศวรประทับคู่กับพระนางปารวตีฉันใด รูปศิวลึงค์ก็ควรอยู่บนรูป
โยนีโทระณะของพระนางปารวตีฉันนั้น⁷³

ในบรรดาเทพเจ้าทั้งปวงที่ปราสาทพนมวัน พระอิศวรหรือพระศิวะเป็นเทพที่รู้จัก
กันแพร่หลาย และถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ที่รู้จักในนามของพระอิศวร แนวคิดทางอภิปรัชญา
เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระอิศวรที่ปรากฏในปราสาทพนมวันมีลักษณะ คือ เป็นเทพเจ้าผู้สร้าง
หรือผู้ประทานพร ซึ่งรู้จักกันในนามของพระภควตี เป็นเทพเจ้าผู้ทำลายหรือเทพเจ้าแห่งความ
ตาย ซึ่งรู้จักกันในนามของพระกาลหรือพระกาพหรือตากาหลา และเป็นเทพเจ้าแห่งความบันเทิง
เร่เล่นหรือพระศิวนาฏราช รู้จักกันในนามของพระอิศวร ดังจารึกฐานเทวรูปมีข้อความเกี่ยวข้อง
กับการถวายสิ่งของเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าในอาศรม และมีข้อความถัดไปว่า ของถวายพระผู้เป็น
เจ้า เพื่อบูชาศรีวิลาสเสลา และข้อความในจารึกโดยไม่ระบุว่าพระราชพาพระองค์ใดเป็นผู้ถวายแต่
เทพเจ้า อย่างไรก็ตาม จารึกมีข้อความว่า ศรีวิลาสเสลา ซึ่งหมายถึง พระศิวะ นั่นเอง⁷⁴

๔. พระกฤษณะเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง โดยถือว่ารูปร่างแบบอวตารขึ้นมาจากพระวิษณุ
เป็นเทพเจ้าของความมั่งคั่งและชื่อเสียง เป็นเทพเจ้าผู้ทรงคุณธรรม เป็นที่รักใคร่ของประชาชน

⁷² สุขเมธ เมธาวิทยกุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า
๖๖.

⁷³ Wilson, H.H., *The Vishnu Purana*. (India: Pundi snd Pustak, 1961) p.69.

⁷⁴ กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, (นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๓.

ทั่วไป ในคัมภีร์ปุราณะได้บันทึกเรื่องราวที่กล่าวถึงพระวิษณุเทพที่ได้อวตารลงมา เพื่อกำจัดยุคเข็ญให้แก่เหล่ามวลมนุษย์ ในช่วงที่โลกเกิดเหตุการณ์โกลาหลและไร้ความสงบสุขเนื่องจากเหล่าอสูร พระองค์จึงได้ทรงอวตารลงมาในปางต่าง ๆ ซึ่งปางพระกฤษณะเทพเป็นปางที่ ๘ ดังภาพสลักพระกฤษณะที่ซุ้มประตูทิศตะวันตก ได้ยกภูเขาโควธรขึ้น ซึ่งมีรูปคนเลี้ยงโค และหงส์สองตัวอยู่สองข้าง หรือขึ้นส่วนหน้าบ้านหมายเลข ๒ มีภาพพระกฤษณะปราบนาครลียะ⁷⁵

๕. พระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด ถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าองค์แรกของศาสนาพราหมณ์ เป็นเทพเจ้าผู้มีอำนาจมีอำนาจภาพสูงสุดในบรรดาเทพทั้งปวง สามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ บันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ให้พืชพรรณงอกงาม เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ผลดี และยังเป็นเทพเจ้าที่มีอำนาจสูงสุดในการดลบันดาลให้เกิดภัยทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นฝนตกหนัก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า น้ำท่วม พายุอันรุนแรง เป็นต้น พระอินทร์ทรงครองความยิ่งใหญ่เป็นเจ้าแห่งสวรรค์ หัวหน้าของเหล่าเทวดา ทรงปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นให้แก่โลกมนุษย์ ทรงมีอาวุธที่สำคัญมาก คือ วัชระ เป็นสายฟ้า เมื่อสายฟ้าพาดลงมาเป็นสัญลักษณ์ของความสมบูรณ์ เป็นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทรงเป็นเทพเจ้าประจำทิศบูรพา (ทิศตะวันออก) ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก พระองค์ปรากฏในพระเวทในชื่อต่าง ๆ เช่น วายุ มารุต กล่าวกันว่าพระองค์เกิดในอากาศจึงมีอำนาจแทนพระพายได้

ในศาสนาพราหมณ์ มีคำสรรเสริญและอ้อนวอนพระอินทร์อยู่มากมาย ดังเช่นในคัมภีร์อาถรรพเวทมีว่า พระองค์เป็นผู้ปกครองพวกเรา เป็นผู้ตักเตือน เป็นเพื่อน เป็นพี่ชาย เป็นพ่อเป็นแม่รวมอยู่ทุกอย่าง เป็นพ่อของบรรพบุรุษทั้งหลาย พวกเราเป็นบุตรของพระองค์ และถือว่าพระองค์ก็เป็นของพวกเรา โสม ขอให้วิญญูญาณอันประกอบด้วยพระกรุณาของพระองค์ กลับมาสู่พวกเราผู้ได้กล่าวคำสรรเสริญขอพระองค์อย่าได้ประหารพวกเรา ไม่ว่าเพราะเหตุแห่งบาปน้อยหรือมาก⁷⁶

⁷⁵ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๐๔.

⁷⁶ อ่างแล้ว, พรพรม ชลรัตน์, "อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช", หน้า ๒๑.

๖. เทวดาหรือเทพตามคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ชาวสวรรค์ที่เป็นโอปปาติกะ มีกายทิพย์ ตาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์และเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี เทวดาผู้หญิงเรียกว่าเทวีหรือเทพีหรือนางฟ้า⁷⁷

ปราสาทพนมวัน บนทับหลังของปราสาทประธานระดับเหนือมุขทางเข้าทิศเหนือ ทิศตะวันตก ทิศใต้และที่มุขทางเข้าทิศตะวันออกของมณฑป จำหลักภาพเดียวกันเป็นรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้ว ประทับในท่ามหาราชลีลาหน้ากาล⁷⁸

๗. พิธีอัสวเมธ เป็นพิธีประกาศความเป็นผู้ยิ่งใหญ่โตมโหฬารของพระราชา ในอินเดียที่สมัยเรียกว่า ชมพูทวีป พิธีอัสวเมธนี้ได้เริ่มต้นด้วยการเลือกม้าตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เมื่อคลอดออกมาแล้วก็ต้องดูแลประคบประหงมกันเป็นอย่างดีเป็นพิเศษตลอดเวลา ๓ ปี มีการบูชาเทพเจ้า ๓ องค์ คือ พระอินทร์ เพื่อให้ดูแลลูกม้าตัวนั้น พระยม เพื่อให้ป้องกันม้าตัวนั้นจากความตายและอุบัติเหตุต่าง ๆ พระวรุณเทพเจ้าแห่งฝน เพื่อให้ฝนตกลงมายังความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดิน เพื่อจะได้มีหญ้างาม ๆ หญ้าดี ๆ ให้ลูกม้าตัวนั้นกิน

เมื่อลูกม้าตัวนั้น คลอดออกมาเมื่ออายุเกิน ๓ ปีแล้ว ก็มีการปล่อยให้เที่ยวไปตามชอบใจ มีผู้คนติดตามไปเป็นจำนวนมากและมีกองทัพยกตามไปด้วย เข้าบ้านเมืองไหนถ้าเขายอมแพ้ก็นำไป ถ้าไม่ยอมแพ้ก็นำเอาเป็นเมืองขึ้น คราวนี้ผู้ใดต้องการทำลายพิธีนี้ ผู้นั้นก็ยกทัพมาไล่จับม้าหรือฆ่าม้าตัวนั้นทิ้ง ถ้าจับได้หรือฆ่ามาได้ก็ทำลายพิธีนั้นสำเร็จ แต่โดยมากผู้ที่ประกอบพิธีนี้มักจะมีใจในชัยชนะ คือ ได้เตรียมการรุกรานไว้แล้ว ถ้าประเทศบ้านเมืองยอมแพ้ก็นำตัวรวบรวมพระราชาและแม่ทัพนายกองของเมืองนั้น รวมทั้งรวบรวมไปด้วย ทำให้พระราชาเจ้าเมืองผู้ประกอบพิธีแข็งแรงแรงไปด้วย เมื่อครบหนึ่งปีแล้วจึงพาม้ากลับเมือง⁷⁹

๘. พระวรุณหงส์ เป็นเทพเจ้าที่เก่าแก่องค์หนึ่ง ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวทเป็นเทพเจ้าประจำทิศปัจฉิม (ทิศตะวันตก) หรือเรียกว่า วิรูปักษ์จอมนาค ตามคัมภีร์พระเวทว่าเป็นเทพเจ้าประจำท้องฟ้าอยู่ทั่วไปทุกแห่ง มีมเหศวรศักดิ์ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและชำระไว้ซึ่งเทวโลกและมนุษย์โลก เกลียดความเท็จ แต่เปี่ยมอยู่ด้วยเมตตา กรุณา มีมังกรหรือปลาเป็นพาหนะ เป็นผู้ปกครองกลางคืน เป็นเทพเจ้าที่สามารถดลบันดาลให้ฝนตกได้ เป็นเทพ

⁷⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๕๘๒.

⁷⁸ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๐๕.

⁷⁹ วิชาภรณ์ แสงมณี, "พิธีอัสวเมธของชาวอินเดีย" <www.silpathai.net> march, 11, 2017.

เจ้าผู้ให้ความร่มเย็นเป็นสุขมีความชุ่มชื้น เทพเจ้าแห่งน้ำและฝน และเป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบจักรวาล คอบตรวจตราดูแลความประพฤติของมนุษย์ และคอยอารักขาพระอินทร์

ในคัมภีร์อาถรรพเวทได้กล่าวถึงคุณของพระวรุณหงส์ไว้มากมาย เช่น วรุณหงส์เทพเจ้าผู้ทรงพลังยิ่ง พระองค์ปกครองเบื้องต้น ทอดพระเนตรลงมาในโลกนี้ อันเป็นราชอาณาจักรของพระองค์ปานประหนึ่งว่าอยู่ใกล้เอื้อมพระหัตถ์ เมื่อมนุษย์ด่าริจะขโมยสิ่งของ พระองค์ก็ทรงทราบ ไม่มีผู้ใดที่จะหลบซ่อนจากพระองค์ได้ ไม่ว่าจะยีน เดิน เคลื่อนตัวไปช้า ๆ หรือหลบอยู่ในมุมมืด หรือซ่อนตัวในเพดานลับ พระองค์ทรงค้นพบเขา ทรงทอดพระเนตรการเคลื่อนไหวของเขา⁸⁰

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ที่ปราสาทพนมวันนี้ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพราะสังคมยุคนั้นมีความเชื่อ มีความเคารพนับถือศรัทธาต่อเทพเจ้า เชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติต่าง ๆ มีอยู่จริงและสามารถบันดาลให้เกิดหรือไม่เกิดสิ่งใด ๆ ได้ตามที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประสบกับความทุกข์ พบปะเจอปัญหาในชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ฝนตกน้ำไหลหลาก พายุหมุน ฟ้าผ่า ไฟป่าลูกกลมที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เกิดความมั่นใจในชีวิตอนาคต ในกิจการงาน ในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น จึงเกิดการประกอบพิธีบนบานสารกล่าววรวงสรรวงบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ขึ้น เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองรักษาบรรลุผลตามที่มุ่งหวังและตั้งใจ

๓.๔ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม

แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับพิธีกรรมนี้ ซึ่งพิธีกรรมอันเป็นการแสดงพฤติกรรมที่บ่งถึงความเชื่อของมนุษย์และสังคม การเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมจะทำให้เข้าใจถึงจุดประสงค์ของศาสนาพราหมณ์ที่แท้จริง จุดประสงค์ของผู้ประกอบพิธีกรรม และผลของพิธีกรรมที่มีต่อบุคคลและสังคมเป็นส่วนรวม ฉะนั้น พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อซึ่งเป็นภาคทฤษฎีก็มีพิธีกรรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมอาจเป็นสิ่งที่เดียวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งสมาชิกของสังคมยึดถือสืบเนื่องกันมาเป็นวัฒนธรรม ดังนั้น พิธีกรรมจึงหมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของพฤติกรรม ที่บ่งถึงความเชื่อของบุคคลและสังคม ที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมิได้ขาดสาย จนกลายเป็นส่วนสำคัญหนึ่งของชีวิตที่จะขาดเสียมิได้ เป็นค่านิยมที่ฝังอยู่ในจิตใจ

⁸⁰ Monier, William, **Brahmanism and Buddhism**, London: John Marry, 1981,

อานันท์ กาจนพันธ์ กล่าวว่า พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติสืบทอดกันมาในแนวคิดเรื่องความเชื่อทางอภิปรัชญา ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมของบุคคลหรือกลุ่มคนในชุมชน โดยอาศัยช่วงเวลาที่ยาวนานจากบุคคลรุ่นหนึ่งสืบทอดไปยังอีกรุ่นหนึ่ง⁸¹ และศิราพร จูฑะฐาน ได้กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นระบบสังคมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจในการให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ โดยมนุษย์ใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น⁸²

แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ผู้ประกอบพิธีกรรมจะสอดแทรกแนวคิด คติความเชื่อ ค่านิยมตลอดจนความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตไว้เสมอ เพื่อเป็นคติเตือนใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในยุคต่อมา เพราะฉะนั้นในการประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น จึงเป็นการถ่ายทอดโลกทัศน์ของผู้ประกอบพิธีกรรมที่มีต่อสังคมในสมัยนั้นออกมา ในขณะที่เดียวกันโลกทัศน์ของผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ก็คือ โลกทัศน์ของสังคมด้วย เพราะสังคมมีโลกทัศน์ต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่รู้ตัวว่าได้เข้าร่วมในพิธีกรรมจะได้รับโลกทัศน์อย่างนั้นและถ่ายทอดออกมาในรูปของพิธีกรรมนั้น ๆ จึงเป็นตัวกำหนดแนวทางสร้างสรรค์วัฒนธรรมและอารยธรรมอันเป็นวิถีชีวิตสืบต่อกันเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

ศาสนาพราหมณ์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งพิธีกรรมมาก เป็นลักษณะเด่นเฉพาะศาสนาพราหมณ์ เพราะให้ความสำคัญกับพิธีกรรมหนักแน่นกว่าศาสนาอื่น ๆ และละเอียดลออในเรื่องพิธีกรรมในทุกสถานที่และทุกแง่มุมของชีวิต โดยสำนึกว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติอย่างถูกต้องนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ของเอกภพ จึงมีผลขึ้นมาโดยอัตโนมัติ แม้แต่เทพเจ้าก็ไม่อาจจะยับยั้งได้เมื่อมีการสำนึกถึงประสิทธิภาพของพิธีกรรมอย่างนี้ จึงตั้งใจประกอบพิธีกรรมอย่างละเอียดลออละเอียดละไม มิใช่เพียงแต่แค่เพื่อสรรเสริญเยินยอเทพเจ้า แต่ที่สำคัญ คือ เพื่อให้บรรลุผลตามจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมดังกล่าว ดังนั้น ผู้ทำพิธีกรรมจะต้องเตรียมตัวเตรียมใจและเตรียมเครื่องใช้ไม่สอยให้ตรงตามกำหนดเปลงโคลกตามกำหนด โดยออกเสียงให้ชัดถ้อยชัดคำ หรือเปลงตามทำนองที่กำหนด ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะต้องร่วมมือปฏิบัติตามกำหนด ฯลฯ เพราะกลัวว่าหากเกิดความผิดพลาดขึ้นมา แม้แต่นิดเดียวผลจะไม่เกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นมาผิดเป้าหมายไป

⁸¹ อานันท์ กาจนพันธ์, พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา, (พะเยา: สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพะเยา, ๒๕๓๔), หน้า ๕๖.

⁸² ศิราพร จูฑะฐาน, แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

อย่างตรงกันข้ามกันได้⁸³ ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าพิธีกรรมเป็นส่วนสำคัญของศาสนา ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะอิทธิพลความเชื่อพื้นฐานของศาสนาพราหมณ์ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าว่าเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาลให้เกิดคุณเกิดโทษกับมนุษย์ได้ เชื่อว่าการประกอบพิธีกรรมเป็นการเอาใจเทพเจ้า และป้องกันมิให้เกิดความวิบัติพลัดพรากแก่ชีวิตและทรัพย์สิน การประกอบพิธีกรรมเหล่านี้อาจเรียกว่า พลี หมายถึง การบวงสรวง เครื่องบวงสรวง การบูชา เช่น ญาติพลี คือ การสงเคราะห์ญาติ เปตพลี คือ การทำบุญอุทิศให้ผู้ตายและเทวดา พลี คือ ทำบุญอุทิศให้เทวดา โดยมีบัตรพลี หมายถึง กระถางเครื่องบวงสรวงไว้ใส่เครื่องบูชา ส่วนการบูชาเทพเจ้าโดยใช้ไฟ บูชายัญ คือ การนำเนื้อสัตว์ หรือสิ่งอื่น ๆ ที่คิดว่าเทพเจ้าโปรดเสวยใส่ไปในกองไฟ เพราะเชื่อว่าการที่สิ่งเหล่านั้นถูกไฟไหม้หมดไปในกองไฟแสดงว่าเทพเจ้าได้รับการบวงสรวงได้เสวยแล้ว ซึ่งควันไฟที่ลอยขึ้นไปในอากาศเป็นเสมือนสื่อหรือทูตนำความมุ่งประสงค์ของผู้ส่งเวทย์ไปทูลเทพเจ้าบนสวรรค์ และพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระเวท⁸⁴ เพื่อให้แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องพิธีกรรมตามหลักศาสนาพราหมณ์ จึงได้นำทัศนะของนักวิชาการเกี่ยวกับความคิดเห็นเรื่องพิธีกรรมมาศึกษาทำความเข้าใจ ดังนี้

พิธีกรรม หมายถึง การบูชาแบบอย่างหรือแบบแผนต่าง ๆ ที่ปฏิบัติอยู่ในทางศาสนา⁸⁵ เป็นคำบัญญัติขึ้นใช้ของการประกอบพิธีการต่าง ๆ และคำว่า พิธีการ (Rite) หมายถึง พิธีตาม ประเพณีทางศาสนาหรือในโอกาสสำคัญ พิธีกรรมจะก่อให้เกิดอำนาจพิเศษขึ้นมา เป็นการเพิ่มสีสันและพลังอำนาจให้แก่การดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นรูปแบบของพฤติกรรมหรือการทำพิธี⁸⁶

สรุปว่า พิธีกรรม คือ พฤติกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อสนองโลกียวิสัย หรือเพื่อความสูงส่งทางจิตวิญญาณ ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์โดยถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี การสั่งสมของวัฒนธรรม และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป จะต้องเป็นการกระทำที่ปลุกเร้าหรือเรียกร้องให้เกิดปฏิกิริยาหรืออารมณ์ได้

⁸³ กীরติ บุญเจือ, *ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๖.

⁸⁴ ดนัย ไชยโยธา, *นาหาศาสนา*, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖.

⁸⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, (กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘๘.

⁸⁶ Denny Sargent, *Global Ritualism พิธีกรรมของโลก*, แปลโดยทิพย์อาภา (นามแฝง), (กรุงเทพฯ: บริษัทจูนพับลิชชิงจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙-๓๕.

ส่วนประกอบของพิธีกรรมได้แก่ ศาสนา พลังแห่งเวทมนตร์ วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งรวมกลุ่มกันขึ้นเป็นสัญลักษณ์และพิธีกรรม และส่วนที่เป็นหัวใจสำคัญของพิธีกรรม คือ ขั้นตอนของพลังลึกลับ ซึ่งก็คือการมองโลกให้ลึกลงไปจนถึงความเป็นจริงที่ซ่อนอยู่ การประกอบพิธีกรรมมี ๓ ลักษณะ คือ

๑. การประกอบพิธีกรรมโดยกลุ่มคน มีพระ หรือผู้นำกลุ่มนั้นๆ เป็นผู้นำในพิธี

๒. หมอผีหรือผู้ขมังเวท ร่วมกันประกอบพิธีกรรม โดยแต่ละคน มีความสำคัญเท่าเทียมกัน แม้ว่าบางคนอาจจะมีตำแหน่งสูงกว่าคนอื่น ๆ

๓. การประกอบ พิธีกรรมส่วนตัวของหมอผี หรือผู้ขอพร เช่นการติดต่อกับเทพเจ้าของชาวอินเดียนแดง การ ติดต่อกับพระเยซูคริสต์ โมฮัมหมัด พระกฤษณะ ฯลฯ การประกอบพิธีกรรมต้องทำ ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีการขับไล่สิ่งชั่วร้าย พิธีกรรมทุกชนิดมีลักษณะพื้นฐานอยู่ ๓ แบบ คือ

๑. การเรียก หรือการอัญเชิญ เป็นการนำหรือเรียก พลัง วิญญาณ เทพ เทพีกามิ ฯลฯ จาก “ ข้างนอก “ ให้ “เข้ามา” แน่นนอนสิ่งที่ถือว่ามีมาจากข้างนอกและเข้ามายอมเป็นเรื่องของพลังจิต

๒. การปลุกหรือกระตุ้น เป็นการนำหรือเรียกพลัง หรือวิญญาณ ฯลฯ จาก “ข้างใน” ให้ออกมา” เป็นเรื่องของพลังที่เหนือจิต

๓. โสยศาสตร์ เป็นการปรับเปลี่ยนด้วยความมุ่งมั่น ความรู้ และการกระทำเปลี่ยนได้ ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุ และจิตใจ

นอกจากนี้พิธีกรรมทุกชนิดมีพลังจากสมองเป็นส่วนเสริม ไม่ว่าจะในด้านบวกหรือด้านลบก็ตาม พลังจากร่างกายโดยการควบคุมลมหายใจ และพลังจากคำพูดเป็นพลังของคลื่นเสียงในพิธีกรรมสันตะทือนจนถึงระดับหนึ่ง จะทำให้บรรยากาศและจิตใจกลมกลืนกัน จิตจะตกอยู่ในภวังค์ และเปลี่ยนสภาวะได้ พลังคำพูดจึงมีผลต่อพิธีกรรมมาก⁸⁷ สุวิทย์ ทองศรีเกตุ อธิบายถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่มพุทธศาสนิกชน บางพิธีก็รับความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์เข้ามาเสริม บางพิธีก็รับอิทธิพลมาจากศาสนา พราหมณ์โดยตรง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์สนองต่อความต้องการของประชาชนได้มากกว่าพิธีกรรมในศาสนาพุทธ กล่าวคือพิธีกรรมและคำสอนในศาสนาพุทธมุ่งด้าน จริยธรรมและการใช้เหตุผล โดยเน้นการพึ่งตนเองหรือสติปัญญาของมนุษย์ การทำพิธีจึงมีลักษณะเป็น “บุญ” คือมุ่งความสุขใจที่ได้กำจัด

⁸⁷ อ่างแล้ว, Denny Sargent, *Global Ritualism* พิธีกรรมของโลก, หน้า ๑๖๒.

กิเลสของตนเองมากกว่าอย่างอื่น เช่น พิธีทอดกฐิน พิธีทอดผ้าป่า เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ แสดงถึงการยอมรับความมีอยู่ของอำนาจภายนอกในรูปแบบต่าง ๆ ลักษณะของพิธีมุ่งสร้างอำนาจภายนอกที่เหนือกว่า เช่นอำนาจของเทพเจ้า เพื่อกำจัดปกป้องอำนาจภายนอกที่ร้ายแรงอย่างอื่น และให้อำนาจที่เหนือกว่านี้ช่วยอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบพิธีด้วย ลักษณะพิธีจึงแสดงให้เห็นความสูงต่ำระหว่างสิ่ง ๒ สิ่ง เช่น ผีกับ เทวดา สวรรค์กับนรก ข้างขึ้นกับข้างแรม เป็นต้น สิ่งที่สูงกว่า ใต้รับการมองว่าเป็นสิ่งที่เป็นมงคลและบริสุทธิ์... จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมคือ การพัฒนาจิต ณ จุดสุดยอดของพิธีกรรม ร่างกาย จิตใจ วิญญาณจะต้องถูกตรึงอยู่ในลักษณะเดียวกัน เป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดปัญญาก่อนที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จะสลายตัวไป ส่วนสุดท้ายของพิธีกรรมเป็นการให้คำสัตย์สาบานซึ่งถือว่าสำคัญมาก ใช้เพื่อขานรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์บางคนทำพิธี เพราะต้องการสัมผัสหรือติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมมีความสำคัญมากในทางศาสนา หลวงวิจิตรวาทการกล่าวถึงเรื่องพิธีกรรมว่า เป็นเรื่องที่มีอำนาจสำหรับมนุษย์ได้ใช้สร้างความยิ่งใหญ่ พิธีกรรมจึงเป็นของทิ้งไม่ได้ ในทางจิตวิทยา การประกอบพิธีกรรมเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จูงใจใจชุมชนได้ ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทุกคนจะเงี่ยบกริบและทำในสิ่งเหมือนกันพร้อมเพียงกัน ซึ่งดูแล้วน่าเลื่อมใส พอทำบ่อย ๆ เขาก็จะทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ทางใจขึ้น⁸⁸ พิธีกรรมมักเกิดจากประสบการณ์และความเชื่อของมนุษย์ นำไปสู่การสร้างสิ่งเคารพบูชา จากนั้นจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา จึงกล่าวได้ว่า ความเชื่อทำให้เกิดพิธีกรรมขึ้น ศาสนามีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีผลต่อการสร้างจิตสำนึกทางศาสนา และมีผลกระทบต่อระบบร่างกาย จิตใจ และพยาธิสภาพของมนุษย์ เช่น การสวดมนต์ ฯลฯ เมื่อคนมีจิตสำนึกที่ดีทางศาสนา จะเห็นว่าศาสนา เป็น เครื่องยึดเหนี่ยว จิตใจ เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นหลักที่ใช้ในการขจัดทุกข์ เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มุ่งทำดี โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติสุข เป็นหลักในการดำรงชีวิตที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นการกระทำในสิ่งที่คิดว่า จะเป็นผลดีแก่ส่วนรวม และการสร้างความรู้สึกลงทาง ด้านดีเกี่ยวกับศาสนานี้จึงควรสร้างด้วยการมีพิธีกรรมการสวดมนต์ เป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้ อมรา พงศาพิชญ์ กล่าวไว้ว่า การประกอบพิธีกรรมในสังคมไทยนั้น เป็นเรื่องที่เหมาะสมกันระหว่างความเชื่อที่เป็นศาสนากับไสยศาสตร์อย่างแยกกันไม่ออก

⁸⁸ สุวิทย์ ทองศรีเกตุ, “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อพฤติกรรมทาง ศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๒๓, หน้า ๓๙-๔๙.

ตามปกติ พิธีกรรมทางศาสนาเน้นความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก แต่ก็มีพิธีเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ปะปนอยู่ด้วยเป็นส่วนน้อยเสมอ⁸⁹

พิธีกรรมเป็นศาสตร์แห่งสังคม ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข บนพื้นฐานความเชื่ออันเดียวกัน ศรัทธาเป็นบ่อเกิดแห่งพลัง และพลังก็เป็นบ่อเกิดแห่งความศักดิ์สิทธิ์ โบราณได้จำแนกพิธีกรรมออกเป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่

๑. พิธีกรรมอันเนื่องจากการเกิด (ขึ้นอุ้ง โคนผมไฟ ตั้งชื่อ ผูกดวงฯ)
๒. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากกิจวัตรประจำวัน (สวดมนต์ภาวนา นั่งสมาธิบูชา ฯลฯ)
๓. พิธีกรรมอันเนื่องจากการเริ่มต้น (การประกอบกิจการอันเป็นปฐมฤกษ์ บูชาพระฤกษ์ ยกเสาเอก วางศิลาฤกษ์เปิดหน้ากล้อง ฯลฯ)
๔. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากวันอันสำคัญในแต่ละเรื่อง (วันแต่งงาน วันพุทธาภิเษก วันเกิด วันชาติตั้งศาลพระภูมิพระพรหมฯลฯ)
๕. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเกรงกลัวต่อบาป (ล้างบาป ขมาลาโทษ ฯลฯ)
๖. พิธีกรรมอันเนื่องจากการให้ (เลี้ยงพราหมณ์ปราชญ์ราชบัณฑิต เลี้ยงผี เลี้ยงคนจร ฯลฯ)
๗. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความตาย (งานศพ ลอยอังคาร ลอยกระดูก ส่งวิญญาณทำบุญอุทิศคนตายฯลฯ)
๘. พิธีกรรมอันเนื่องจากประเพณี (วันลอยกระทง วันพีชมงคล วันฉัตรมงคลฯลฯ)
๙. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความปรารถนา (การบนบานสานกล่าวขอบุตร ขอให้สำเร็จ ฯลฯ)

๑๐. พิธีกรรมอันเนื่องจากการศึกษา (ไหว้ครุครอบครุขึ้นครุฯลฯ)⁹⁰

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปราสาทพนมวันมา สามารถสรุปแนวคิดทางอภิปรายเรื่องพิธีกรรมของชาวมชนปราสาทพนมวันได้ ดังนี้

๑. พิธีบูชาเทพเจ้า นับตั้งแต่สมัยโบราณมา ชาวมชนปราสาทพนมวันให้ความเคารพนับถือเทพเจ้ามาตลอด เมื่อประกอบอาชีพหรือเรียนสรรพวิชาการต่าง ๆ มักจะต้องมีพิธีกรรมเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจว่า มีผู้ปกปักรักษาและได้ประสิทธิประสาทความรู้ และ

⁸⁹ อมรา พงศาพิชญ์ ,วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์:วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, พิมพ์ครั้งที่๕, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

⁹⁰ นภาจารี นำเบ็ญจพลและอมรรัตน์ จันท์เพ็ญสว่าง, จิตวิทยาศาสนา และความเชื่อและความจริง, (กรุงเทพฯ กองทุน บี. ทราเวน, ๒๕๓๗), หน้า ๔๓-๕๗.

สามารถนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการประกอบสัมมาอาชีพได้ และยังเป็น การรำลึกนึกถึงคุณานุภาพของเทพเทวาอารักษ์ เพื่อให้อวยชัยให้พรตนเองได้รับความเจริญในวิชาชีพนั้น ๆ เพราะเทพเจ้าเป็นดุจพ่อแม่ อุปัชฌาย์อาจารย์ ครูสอน ครูหัด ครูแนะ ครูนำ ครูพัก ลักจ๋า ครูร้อง ครูรำ การบูชาเทพเจ้า เป็นดั่งการครอบครู คือ การครอบเศียรบรมครู เพื่อช่วยให้เป็นศิริมงคล ทำลายอุปาทวีจัญไรให้หมดไป พิธีจึงมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนทั่วไปได้เสริมบารมีเพื่อความเป็นสิริมงคลโดยพร้อมเพรียงกันจะเห็นว่า ศาสตร์โบราณของชาวปราสาทพนมวันทุกอย่างจะต้องมีการไหว้เทพเจ้าหรือปัจจุบันเรียกว่า การไหว้ครู ไม่ว่าจะเป็นวิชาดาบ วิชามวย วิชาการ ดนตรีและนาฏศิลป์ วิชาช่างฝีมือต่าง ๆ ฯลฯ พิธีบูชาเทพเจ้าของชาวปราสาทพนมวัน ดังปรากฏที่จารึกฐานเทวรูปว่า บุคคลสำคัญ ซึ่งประกอบด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และพราหมณ์ชั้นสูงร่วมกันเป็นองค์คณะได้กระทำการฟื้นฟูเทวสถานของพระศิวะ และประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าขึ้น และสร้างเทวาลัยขึ้นกลางสระพร้อมกับประดิษฐานประติมากรรมสำริดรูปพระนารายณ์บรมมสินธุ⁹¹

๒. พิธีบวงสรวงอาศรมเทพเจ้า พิธีบวงสรวงหน้าโต๊ะหมู่บูชาเทวรูปและรูปเคารพอื่น ๆ (หิ้งบูชา) พิธีการบวงสรวงเป็นการมอบให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อหวังสิ่งหนึ่งสิ่งใดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จุดประสงค์ทั่วไปของการบวงสรวงและการเซ่นสังเวยนี้ คือ ชาวปราสาทพนมวันให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เราไม่ต้องการไป เพื่อที่จะได้สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องการมา การให้เพื่อให้มีวัตถุประสงค์ ๒ อย่าง อย่างแรก เพื่อให้ได้บางสิ่งบางอย่าง เช่น ชัยชนะ อีกอย่าง คือเพื่อขับไล่หรือขจัดสิ่งที่ไม่ต้องการบางอย่าง เช่น ภูตผีปีศาจ วิญญาณชั่วร้าย การบวงสรวง แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด

๑. การบวงสรวงด้วยจิตใจ โดยไม่ขอสิ่งตอบแทน แม้ผู้ให้จะไม่ต้องการขอสิ่งใดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่การมอบให้ชนิดนี้ก็ทำให้เกิดการยึดเหนี่ยวสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้ให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งในท้ายที่สุดก็ต้องนำไปสู่ผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

๒. การอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความเชื่อมั่นหรือด้วยความหวัง ว่าเมื่อได้ใช้สิ่งของบวงสรวงแล้ว ผู้บวงสรวงจะสามารถชักจูง อ้อนวอน ล่อหลอก หรือแม้แต่บังคับขู่เข็ญ บังคับให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประสิทธิประสาทสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) ให้ตามที่ต้องการ

ส่วนการบวงสรวงด้วยพลังจิต จะได้ทั้งความคิด สิ่งของ และการกระทำและได้ผลยิ่งกว่าการบวงสรวงด้วยวัตถุ เพราะเป็นพลังที่กลั่นกรองมาแล้ว แต่ชาวปราสาทพนมวันยังต้องใช้ของจริงในการบวงสรวงอยู่ เพราะคนสวนมากยังไม่สามารถรวบรวมพลังจิตให้กล้าแข็งมากพอที่จะทำให้เกิด ภาพในจินตนาภาพมีสภาพเดียวกับของจริงได้ เครื่องเซ่นสังเวยสำคัญชนิด

⁹¹ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๒๓.

หนึ่งที่ใช้ในพิธีกรรมเกือบทุกชนิดได้แก่ของเหลว เช่น น้ำ น้ำมัน ไวน์เหล้าหมัก เบียร์ไปจนถึงเลือด ในหลายลัทธิ ความเจ็บปวด ความทุกข์ยาก และเลือดถูกจัดว่าเป็นของบวงสรวงที่ดี กลิ่นหอมเป็นเครื่องเช่นสำคัญเช่นกัน ใช้เผาในพิธีกรรมเพื่อสร้างบรรยากาศ หรือเพื่อขับไล่พลังร้าย ภูตผีปีศาจ หรือเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์พอใจ เช่น รูป หอม กำยาน หรือเครื่องหอมพวกยางไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ น้ำมันหอมจากสัตว์ ฯลฯ การเผาไฟ จุดไฟ เช่น เทียนไข คบไฟ กองไฟ ตะเกียง ก็จะทำให้พิธีกรรมนั้นขลังยิ่งขึ้น บางทีมีการเผาอาหาร เผากระดาษเพื่อเซ่นไหว้ วัตถุบางอย่างก็นิยมใช้เป็นเครื่องบวงสรวง เช่น บุหรี่ เหล้า หนังสือ รูปภาพ ตุ๊กตา ของเด็กเล่น กังหัน รูปปั้นสัตว์ ดังปรากฏอยู่บนจารึกปราสาทพนมวันหลัก นม. ๓๓ ด้วยบทสรรเสริญพระศิวะและข้อความจารึกระบุว่า มีการถวายข้าทาสชายหญิง ๒๐๐ คน ที่ดิน ปศุสัตว์แก่เทวรูป กำหนดขอบเขตอาศรมไว้ ทั้ง ๘ ทิศ⁹²

๓. พิธีสวดมนต์ คือ การกล่าวคำศักดิ์สิทธิ์อันมีฤทธิ์อำนาจเหนือชีวิตจิตใจ ได้แก่ การสรรเสริญเทพเจ้า อันถือว่าเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายและเกิดความเจริญ โดยสวดเป็นภาษามคธ อาจสวดเป็นกัจจัตราเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตน หรือสวดในโอกาสพิเศษอื่น ๆ ซึ่งถือว่าเป็นการประกอบกุศลวิธี โดยส่วนมากนิยมเชิญพราหมณ์มาสวดมนต์ บทที่ใช้สวดมีหลาย แบบ และที่ต้องสวดคือบทมนัสการเทพเจ้า คือ โอม เพราะเป็นบทไหว้บรมครูของโลก นอกนั้นบทสวดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นหลักธรรมทางศาสนาพราหมณ์ตามอิทธิพลความเชื่อในลัทธิพราหมณ์บ้าง ตามความเชื่อของสังคมไทยดั้งเดิมบ้าง ซึ่งยังคงมุ่งให้ผู้สวดและผู้ฟังอยู่ในหลักการของศาสนาให้มากที่สุด ไม่เอนเอียงไปในความเชื่อนอกศาสนาจนไม่เหลือความเป็นพราหมณ์ ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีมีรูปแบบเป็นแนวระเบียงหรือกำแพงของศาสนสถานประกอบพิธีกรรม และมีพระราชโองการให้โชลยพนม วาบโค โขลยพิษ และวาบศรีได้ทำการฉลองประรำพระเพลิงและพระตำหนัก โดยให้ปฏิบัติตามพระราชโองการทั้งของพระองค์และพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑⁹³

๔. พิธีชุมนุมเทพเจ้า หมายถึง การอัญเชิญเทวดาทุกชนฟ้าและดิน โดยการอ่านโองการ และบทเจริญคุณของเทพเจ้าทั้งหลาย เพื่อมารับเครื่องบวงสรวง และอำนวยความสะดวกให้แก่เหล่าชาวปราสาทพนมวันและผู้ที่ย่อมร่วมพิธีชุมนุมเทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าช่วยปกป้องคุ้มครองป้องกันรักษา ให้มีความสุขสวัสดิ์พัฒนามงคลเจริญพูนผลด้วยลาภยศสรรเสริญ มั่งมีช้างของเงินทองทรัพย์สินศฤศคารมากมาย ดังปรากฏบนทับหลังสลักจากหินทรายสีแดงรูปพระวิษณุ

⁹² อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๒๐.

⁹³ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๑๖.

ทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลังพระวิษณุประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ซึ่งยุคนาคสามเศียรสองตัว หรือพราหมณ์ในราชสำนักเพื่อใช้ในกิจพิธีชุมนุมบูชาเทพเจ้า⁹⁴

๕. พิธีเบิกบายศรี-โหบายศรี เบิกบายศรี คือ พิธีเจิมและหุ้มบายศรีด้วยผ้าสีต่าง ๆ ที่สวยงาม ก่อนการเวียนเทียน มีแวนเวียนเทียน เป็นเครื่องประกอบรอบบายศรี หมายถึงข้าวขวัญจัดไว้ในกระทงใบตอง ใส่เครื่องสังเวย การจัดบายศรีเป็นอย่างไรพราหมณ์ที่รับเข้ามาในพิธีชาวปราสาทพนมวันแล้วรวมกับพิธีที่เป็นระบบความเชื่อท้องถิ่น เริ่มพิธีโดยจุดเทียนที่แวน แล้วส่งให้ผู้เข้าร่วมพิธีที่นั่งล้อมวงอยู่และส่งต่อ ๆ กันไปให้แวนเวียนเทียนรอบเป็นทักษิณาวรรตจนครบ ๓-๕-๗ หรือ ๙ รอบ โหบายศรีเป็น การนำบายศรีชนิดต่าง ๆ ขึ้นสู่ศาลเทพเจ้าก่อนการทำพิธีบวงสรวง ดึงข้อความปรากฏบนฐานเทวรูป มีข้อความเกี่ยวกับการถวายสิ่งของ เพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าในอาศรม และมีข้อความถัดไปว่า ของถวายพระผู้เป็นเจ้า เพื่อบูชาศรีวิลาสเสลา ซึ่งหมายถึง พระศิวะนั่นเอง⁹⁵

๖. พิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า ตามปกติที่ทำกัน มักอัญเชิญพราหมณ์มาสดมภ์ในสถานที่ที่ประกอบพิธี และประกอบพิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า ดึงข้อความปรากฏว่า เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ ทรงเข้าพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อพระเจ้าหรรษะวรมันที่ ๓ ได้ปรากฏจารึกของพระองค์บนกรอบประตูภายในปราสาทประธาน คือ จารึกหลัก นม.๑ ระบุมหาศักราช ๑๐๐๔ (พ.ศ.๑๖๒๕) กล่าวถึงพระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้ พระกมรเตงอัญญลักษณมีนทรวรมัน พระกมรเตงอัญญภูเบนทรวรมัน ดูแลเทวาศรมร่วมกับขุนนางท่านอื่น ๆ และให้ถวายสิ่งของต่าง ๆ ต่อเทพเจ้า เช่น ข้าวสาร เสื้อผ้า เครื่องหอม ดอกไม้ เนยเหลว นมเปรี้ยว น้ำผึ้ง น้ำผลไม้ และกำหนดให้ทาส ๒๔ คนทำหน้าที่รับใช้⁹⁶

๓.๕ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม

ศิลปกรรมเป็นกิจการที่มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ แสดงออกจากความรู้สึกนึกคิด และอารมณ์จากมโนภาพที่ได้จากความจริงหรือจินตนาการที่คิดฝันขึ้น โดยใช้ศิลปะเป็นสื่อกลางให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจในอุดมการณ์นั้น งานศิลปะที่มีคุณค่าจึงสร้างสรรค์ขึ้นจากการแก้ปัญหาที่ต้องใช้ปัญญาอันสูงส่ง จนมีความเชื่อกันว่ามนุษย์เท่านั้น เป็นผู้มีส่วนปัญญาเลิศ จนถึงขั้นที่สามารถ

⁹⁴ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๒๑.

⁹⁵ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๒๓.

⁹⁶ อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, ปราสาทพนมวัน, หน้า ๑๒๒.

แก้ปัญหาสร้างสรรค์งานศิลปะได้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่ามนุษย์สามารถปรับปรุงเพื่อแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้วัสดุและเครื่องมือ การสร้างสรรค์ให้มีคุณค่าทางความงาม เช่น การก่อสร้างที่พักอาศัย การก่อสร้างโบราณวัตถุและโบราณสถาน

การแสดงออกของมนุษย์ในการสร้างสรรค์งานศิลปะจึงเกิดจากมูลเหตุที่ว่ามนุษย์ได้รับรู้ในความงามของธรรมชาติที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปแบบลักษณะพื้นผิว สีและสัดส่วน มนุษย์จะมีความชื่นชมในความงามที่ตนสร้างขึ้นจนเกิดความพอใจในและประทับใจในสิ่งที่ตนสร้างขึ้นมา เช่น จิตรกรจะแสดงความรู้สึกพอใจเมื่อสามารถเขียนภาพได้ดี จะมีคนชื่นชมต่อผลงานนั้นของตนที่สามารถทำให้ผู้อื่นเกิดความรู้สึกพอใจในผลงานของตนได้

ศิลปะเป็นคำที่มีความหมายทั้งกว้างและจำเพาะเจาะจง ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ทัศนะของแต่ละคนแต่ละสมัยที่จะกำหนดแนวความคิดของศิลปะให้แตกต่างกันออกไปอีก หรือแล้วแต่ว่าจะมีใคร นำคำว่า "ศิลปะ" นี้ไปใช้ในแวดวงที่กว้างหรือจำกัด อย่างไรก็ตาม ศิลปะคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในสมัยโบราณ นักปราชญ์ได้ให้ความหมายของศิลปะ (Art) ไว้ว่า ศิลปะ นั่นคือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ต้นไม้ ภูเขา ทะเล น้ำตกที่มีความงดงามต่าง ๆ ตามธรรมชาติจึงไม่เป็นศิลปะ ดอกไม้ที่เห็นว่าสวยสดงดงามน่านก ก็ไม่ได้เป็นศิลปะเลย ถ้าหากเรายึดถือตามความหมายนี้แล้ว สิ่งที่มนุษย์สร้างสร้างขึ้นทั้งหลาย ก็ล้วนแล้วแต่เป็นศิลปะทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ภาพวาด ภาพพิมพ์ งานปั้น งานแกะสลัก เสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องประดับที่พักอยู่อาศัย ยานพาหนะ เครื่องใช้สอย ตลอดจนจนถึงอาวุธที่ใช้รบราฆ่าฟันกัน ก็ล้วนแต่เป็นศิลปะทั้งสิ้นไม่ว่ามนุษย์สร้างสิ่งที่ดีงาม เลิศหรือลึกลับ หรือน่าเกลียดน่าชังอย่างไรก็ตาม ก็ล้วนแต่เป็นงานศิลปะอย่างนั้นหรือไม่ ศิลปะเป็นงานสร้างสรรค์ ในสมัยต่อมา มีผู้ให้ความหมายของศิลปะว่า ศิลปะเป็นผลงาน

การสร้างสรรค์ ซึ่งในความหมายนี้ เราต้องมาตีความหมายของคำว่า "การสร้างสรรค์" กันเสียก่อน การสร้างสรรค์ หรือที่ภาษา อังกฤษเรียกว่า "Creative" นั้น คือ การทำให้เกิดบางสิ่งบางอย่างขึ้นมา ซึ่งบางสิ่งบางอย่างนั้น ไม่เคยมีอยู่มาก่อน ทั้งที่เป็นผลิตผล หรือกระบวนการ หรือความคิด ดังนั้น สิ่งที่จะเป็นงานสร้างสรรค์ได้จะต้องเป็นประดิษฐ์กรรมใหม่ที่ ไม่เคยมีมาก่อนในโลก หรือเป็นกระบวนการใหม่ ๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อกระทำการบางสิ่งบางอย่างให้ประสบผลสำเร็จ หรือเป็นการสร้างแนวคิดใหม่ ที่จะนำไปสู่วิธีการใหม่ ๆ แนวคิดใหม่ ๆ นี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ เพราะแนวคิด ใหม่ จะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการ หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่จะนำไปสู่ผลผลิตหรือประดิษฐ์กรรมใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นมาในโลก และตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ เพื่อแทนที่ ผลผลิต หรือประดิษฐ์กรรมเดิมที่

ตอบสนองได้ไม่พอเพียง หรือไม่เป็นที่พอใจ การสร้างสรรค์ใน อีกความหมายหนึ่งจึงเกิดขึ้น คือ เป็นการทำให้ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งมีหลาย ๆ วิธี โดยอาจเป็นการปรับ ประยุกต์กระบวนการใหม่ ให้ได้ ผลผลิตมากกว่าเดิม หรือเป็นการปรับปรุงรูปแบบผลผลิตใหม่ โดยใช้ วิธีการเดิม แต่ผลผลิตมี คุณภาพมากขึ้น แต่ไม่ว่าจะป็นรูปแบบใด ๆ ก็ตาม เป็นการกระทำให้เกิดขึ้น จากการใช้แนวคิด แบบใหม่ ๆ ทั้งสิ้น และเป็นผลของวิธีการคิดที่เรียกว่า "ความคิดสร้างสรรค์" ความหมายของ ศิลปะ "ศิลปะคืออะไร อย่างไรจึงเรียกว่าเป็นศิลปะ" ใครต่อใครชอบพูดถึง "ศิลปะ" กันมากมาย บ้างก็ว่า "เรามีหัวทางศิลปะ" บ้าง "เรามันคนไม่มีศิลปะ" บ้างบางครั้งเราอาจพูดถึง ศิลปะโดยไม่รู้ตัว เพราะศิลปะแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของเราอยู่ตั้งแต่เช้าจรดเย็น เช่น "โอ้ ไฮ วันนี้เธอแต่งตัว สวยเชียว ดูเข้ากันไปหมดตั้งแต่ผมลงไปถึงเท้า" หรือ "บ้านของเธอตกแต่ง ได้งดงามมาก" "หมอนั้นมีศิลปะในการโก่งสูงมาก" เมื่อเราพูดถึงศิลปะ เรารู้หรือไม่ว่า ศิลปะคืออะไร อย่างไรจึง เรียกว่าเป็นศิลปะ เรามาดูกันดีกว่า

ความหมายของศิลปะ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2530 หมายถึง การแสดงออกมาให้ปรากฏขึ้นได้อย่างสวยงาม น่าฟัง น่าชื่นชม และเกิดอารมณ์สะท้อนใจ ผลแห่งความคิดสร้างสรรค์ ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏ ซึ่ง สุนทรียภาพ ความประทับใจ หรือความสะท้อนอารมณ์ ความอัจฉริยภาพ พุทธิปัญญา ประสบการณ์ รสนิยม และทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีหรือ ความเชื่อทางศาสนา นอกจากนั้นนักปรัชญาได้นิยามความหมายของศิลปะ ไว้มากมาย ดังเช่น

ศิลปะ คือ การถ่ายทอดความรู้สึกออกมา เป็นวิธีสื่อสารความรู้สึกระหว่างมนุษย์ด้วยกัน (เรโอ ตอลสตอย : Leo Tolstoi)

ศิลปะ เกิดจากความเมาหรือความเพลิน ช่วยให้เราได้รับความเพลิดเพลินในชีวิต ด้วยเหตุนี้ โลกที่น่าเกลียดจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นโลกที่น่ารักเพราะศิลปะ (ไดโอนิซุส : Dionisus)

ศิลปะ ได้แก่งานที่มนุษย์สร้างสรรค์มาขึ้น ในเมื่อธรรมชาติไม่สามารถอำนวยความสะดวกที่ต้องการให้ได้ (หลวงวิจิตรวาทการ)

ศิลปะ หมายถึง งานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์ ซึ่งต้องใช้ความพยายามด้วย ฝีมือและด้วยความคิดสร้างสรรค์(ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี)

ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติการแสดงออกทางความงามภาษาชนิดหนึ่ง

ศิลปะ คือการกระทำทุกอย่างที่มนุษย์ต้องการสร้างขึ้น เพื่อให้มีความงาม ความแปลก และมีประโยชน์เท่าที่ความสามารถและแรงดลใจของมนุษย์จะแสดงให้ปรากฏได้⁹⁷ จากความคิดเห็นดังกล่าวนี้ พอจะสรุปได้ว่าศิลปะคือ สิ่งที่กลั่นกรองมาจากอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งในจิตใจของมนุษย์เป็นผลสืบเนื่องมาจากความปรารถนามาตั้งแต่เกิดมาเพื่อที่จะปรับปรุงชีวิต และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุขสดชื่นงามสิ่งเหล่านี้เกิดจากการสร้างสรรค์หรือปรุงแต่งสิ่งที่ไม่สามารถหาได้จากธรรมชาติแล้วดังนั้นผลงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นจึงกลายเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรม (cultural heritage) ที่ล้ำค่าของมนุษย์สืบต่อกันมาโดยถือว่าเป็นผลงานที่มีความหมายในหน้าที่หรือประโยชน์และการสร้างสรรค์ขึ้นตามความต้องการอย่างเหมาะสมของสังคม (Social needs) ของแต่ละยุคแต่ละสมัย

จึงเห็นได้ว่าศิลปะคือสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามและความพึงพอใจ กล่าวกันว่าการสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่เกิดมาจากความคิดสร้างสรรค์ เป็นคุณสมบัติที่ติดตัวมากับมนุษย์เสมอหน้ากันจนดูเหมือนว่า มันเป็นส่วนหนึ่งของร่างกายเลยที่เดียว ขึ้นอยู่กับว่าใครจะใช้มันมากกว่าใคร แล้วความคิดสร้างสรรค์คืออะไร และ เกิดได้อย่างไร

ความคิดสร้างสรรค์ คือการกระทำในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้เกิด สิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน สิ่งที่มีชีวิตเท่านั้นที่จะมีความคิดอย่างสร้างสรรค์ได้ ความคิดสร้างสรรค์เป็นความคิดระดับสูง เป็นความสามารถทางสติปัญญาแบบหนึ่งที่จะคิดได้หลายทิศทางหลากหลายรูปแบบโดยไม่มีขอบเขตนำไปสู่กระบวนการคิดเพื่อสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ หรือเพื่อการพัฒนาของเดิมให้ดีขึ้นทำให้เกิดผลงานที่มีลักษณะเฉพาะตน ของตัวเอง อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงชนิดเดียวในโลกที่มีความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีแต่มนุษย์เท่านั้นที่สามารถสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อใช้ประกอบในการดำรงชีวิต และสามารถพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม รวมถึงมีความสามารถในการพัฒนาตน พัฒนาสังคม พัฒนาประเทศ และรวมถึงพัฒนาโลกที่เราอยู่ให้มีลักษณะที่เหมาะสมกับมนุษย์มากที่สุด ไม่ว่าโลกจะหมุนในแนวใด หรือแปรเปลี่ยนไปอย่างไร มนุษย์เราก็สามารถพัฒนาความคิดปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปได้อย่างชาญฉลาด

คำว่า ความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์มีส่วนประกอบที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

⁹⁷ มานพ รักการเรียน, มนุษย์กับการใช้เหตุผล จริยธรรมและสุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพฯ: มหาคุपालงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖-๒๔.

๑. การรับรู้ (Perception) เพราะเราจะมีความคิดสร้างสรรค์ขึ้นได้จะต้องพบเห็นสิ่งต่าง ๆ มาก ๆ มีการรับรู้มาก ๆ และต้องพยายามสังเกตจากการรับรู้

๒. จินตนาการ (Imagination) ซึ่งเกิดจากการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส เมื่อรู้มาก เห็นมาก จึงทำให้เกิด ความคิดมาก และมีจินตนาการต่อสิ่งต่าง ๆ มาก จินตนาการจึงเกิดจากการรับรู้ของเราต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราเสริมด้วยความคิดการใช้จินตนาการแบบอุดมคติคือการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ด้วยรูปแบบที่ไม่เหมือนใคร

๓. ประสบการณ์ (Experience) เป็นผลจากการรับรู้ เรียนรู้ หรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาก่อนแล้วเก็บสะสมไว้ในสมองและรอจังหวะที่จะแสดงออกมา

ถ้าศิลปะเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ นั้นแสดงว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นกระทำขึ้นมาทั้งที่เป็นเรื่องใหม่ ๆ หรือเป็นเรื่องที่ทำให้ดีขึ้นกว่าเดิม เป็นงานศิลปะหรือไม่แล้ว แนวคิดใหม่ๆ วิธีการใหม่ๆ ประดิษฐ์กรรมใหม่ๆ ความเชื่อใหม่ๆ ศาสนาใหม่ๆ ตลอดจนจนถึงการดำรงชีวิตแบบใหม่อย่างใหม่ๆ การสร้างความหมายให้กับผู้อื่นด้วยวิธีการใหม่ๆ ก็เป็นศิลปะด้วยหรือไม่การคิด โครปชั่นด้วยวิธีการใหม่ๆ ด้วยชั้นเชิงที่แนบเนียน สร้างความเสียหายใหญ่หลวง จะถูกยกย่องว่าเป็นผลงานศิลปะชั้นเยี่ยมหรือไม่ ยังไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์อย่างเป็น "ศิลปะ เพื่อความงามและความพึงพอใจ" ความงามและความพึงพอใจของศิลปะจะเกิดขึ้นกับผู้ชมในเบื้องต้นที่พบเห็น และต่อไปจะก่อให้เกิด ความสะเทือนใจ ด้วยอารมณ์ทางสุนทรีย์ในผลงานศิลปะนั้น ความงามในงานศิลปะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ความงามทางกาย (Physical Beauty) เป็นความงามของรูปทรง ที่กำหนดเรื่องราว หรือเกิดจากการ ประสานกลมกลืนกัน ของทัศนธาตุ เป็นผลจากการ จัดองค์ประกอบทางศิลปะ คือ เส้น สี แสงเงา รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว และน้ำหนัก โดยมีหลักการที่สำคัญคือ ความสมดุลย์ สัดส่วน จังหวะ ความกลมกลืน ความขัดแย้ง และจุดเด่น ซึ่งจะกล่าวในเรื่อง "องค์ประกอบศิลป์"

๒. ความงามทางใจ (Moral Beauty) ได้แก่ ความรู้สึก หรืออารมณ์ ที่แสดงออกมาจากงานศิลปะ หรือ ที่ผู้ชมสัมผัสได้จากงานศิลปะนั้น ๆ

งานศิลปะนั้น มีความงามทั้ง 2 ประเภทอยู่ร่วมกัน แต่อาจแสดงออกอย่างใดอย่างหนึ่ง มากน้อย ขึ้นอยู่กับประเภทของงาน เจตนาของผู้สร้าง และการรับรู้ของผู้ชมด้วย ความงามในศิลปะเป็นการสร้างสรรค์แท้ ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับความงามของธรรมชาติ เป็นความงามที่แสดงออกได้แม้ในสิ่งที่น่าเกลียด หัวข้อ เรื่องราว หรือเนื้อหาที่ใช้สร้างงานนั้นอาจน่าเกลียด แต่เมื่อ เสร็จแล้ว ก็ยังปรากฏความงาม ที่เกิดจากอารมณ์ ที่ศิลปินแสดงออก

ดังนั้น ความงามจึงเป็นศาสตร์อย่างหนึ่งที่ว่าด้วยความสวยงามที่ศิลปินแสดงออกในงานศิลปะ ซึ่งเรียกว่า "ศิลปะสุนทรีย์ศาสตร์" มีข้อความที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยเรอเนซองส์จนถึงทุกวันนี้ว่า "ศิลปะมิได้จำลองความงาม แต่สร้างความงามขึ้น" ปัจจุบันศิลปินได้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะไว้มากมายหลายประเภท ซึ่งเราสามารถแบ่ง ประเภทของศิลปะ ออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ตามประเภทของความงามคือ

๑. วิจิตรศิลป์ (Fine Art) คือศิลปะที่อำนวยความสะดวกทางใจที่มุ่งเน้นความสวยงาม และความพึงพอใจ มากกว่าประโยชน์ใช้สอย หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการ ทางด้านจิตใจ และอารมณ์ เป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ

- ๑.๑ จิตรกรรม (ภาพเขียน)
- ๑.๒ ประติมากรรม (ภาพปั้น)
- ๑.๓ สถาปัตยกรรม (งานก่อสร้าง)
- ๑.๔ วรรณกรรม (บทประพันธ์)
- ๑.๕ ดุริยางศิลป์ หรือ ดนตรี (การขับร้อง, การบรรเลง)
- ๑.๖ นาฏศิลป์ (การรำ, การละคร)

๒. ประยุกต์ศิลป์ (Applied Art) คือศิลปะที่อำนวยความสะดวกทางกายมุ่งเน้นประโยชน์ทางการใช้สอยมากกว่าความงาม หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการ ทางร่างกาย แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ

- ๒.๑ พาณิชยศิลป์ (ศิลปะเพื่อประโยชน์ทางการค้า)
- ๒.๒ มัณฑนศิลป์ (ศิลปะการตกแต่ง)
- ๒.๓ อุตสาหกรรมศิลป์ (ศิลปะออกแบบผลิตภัณฑ์)
- ๒.๔ หัตถศิลป์ (ศิลปะที่ใช้ฝีมือ)
- ๒.๕ ประณีตหัตถศิลป์ (ศิลปะการช่างฝีมือชั้นสูง)

จากความหมาย ความงาม และประเภทของศิลปะ เราสามารถสรุปได้ว่าศิลปะ คือสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามและความพอใจ สิ่งใดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แม้จะมีความงดงาม ก็หาใช่ศิลปะไม่ ดังเช่น พระอาทิตย์กำลังจมนทะเล ดอกไม้หลากสีสวยงาม ความงามและความพึงพอใจของศิลปะมี 2 ประเภท คือ ความงามทางกาย และความงามทางใจ ความงามทางกาย เป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเรา ซึ่งเรารู้สัมผัสและเห็นคุณค่าได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่วนความงามทางใจเป็นศิลปะที่มีคุณค่าทางนามธรรม ทำให้เรามีความเป็น

มนุษย์ที่สมบูรณ์ขึ้น สามารถ ดำเนินวิถีชีวิตได้อย่างมีความสุขเช่น การปฏิบัติศิลปะในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ศิลปะจึงมีความผูกพันกับชีวิตความเป็นอยู่ของเราอย่างขาดไม่ได้ เราจะพบศิลปะอยู่ในทุกหน ทุกแห่ง ที่เราผ่านไป คล้ายกับอากาศที่เราหายใจเข้าไปทีเดียว หากจะถามถึงความหมายที่แท้จริงของ"ศิลปะ"แน่นอนที่สุดเราจะพบว่า มีความหมายแตกต่างกันออกไปหลายความหมายด้วยกัน ซึ่งแล้วแต่ว่าบุคคลนั้น ๆ จะมองศิลปะในแง่มุมใด ภายใต้หลักการหรือทฤษฎีใด ซึ่งมุมมองที่ต่างกันออกไปนี้เอง ทำให้เราได้คำนิยามของศิลปะที่แตกต่างกันออกไปอย่างไรก็ตาม ฮาร์โลด เอช ทิตุส (Harold H. Titus) ได้ศึกษาค้นคว้าและได้รวบรวมทฤษฎีศิลปะ (Theories of Art) ไว้ ซึ่งพบว่า มีทฤษฎีทั้งหมด ๗ ทฤษฎีด้วยกันซึ่งการให้ความหมายของศิลปะก็แตกต่างกันไปตามแนวคิดหลักของทฤษฎีดังกล่าวนี้ซึ่งทฤษฎีศิลปะทั้ง ๖ ทฤษฎีมีดังต่อไปนี้

๑. ศิลปะ คือ การเลียนแบบ (Art as Imitation) ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีเก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ โดยมีพื้นฐานความคิดมาจากเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งถือว่าการเลียนแบบวัตถุธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน จัดว่าเป็นสิ่งสวยงามที่สุด ดังนั้นความคิดแก่นของทฤษฎีนี้ การเลียนแบบวัตถุธรรมชาติอะไรบางอย่าง การเลียนแบบที่ปรากฏออกมาก็คือศิลปะนั่นเอง

๒. ศิลปะ คือ ความพึงพอใจ (Art as Pleasure) ทศนะนี้มองว่า ศิลปินคือบุคคลผู้ซึ่งพึงพอใจในความงามและใช้เวลาของเขาสร้างสิ่งสวยงาม ศิลปินจึงพึงพอใจในงานของตัวเอง และยังหวังให้บุคคลอื่นพึงพอใจในผลงานของตนด้วย ดังนั้น ความหมายของศิลปะก็คือ การให้ความพึงพอใจทางสุนทรีย์

๓. ศิลปะคือการเล่น (Art as Play) ความคิดที่ว่า ศิลปะคือรูปแบบของการเล่นนี้ เริ่มจากแนวคิดของ คานต์ (Kant) จากนั้นชิลเลอร์ (Schiller) ได้นำมาปฏิบัติ และสเปนเซอร์ (Spencer) นำไปพัฒนาต่อไปอีกจนกลายเป็นทฤษฎีที่เรียกกันว่า "Spieltrieb" หรือเรียกว่าทฤษฎีแรงกระตุ้นให้เล่น ทั้งนี้ การเล่นนั้นถือว่าการแสดงออกที่เกิดจากชีวิตจิตใจ จึงต่างไปจากกิจกรรมที่เป็นงาน (Work) ของมนุษย์ แต่ให้ความพึงพอใจสูงสุด สเปนเซอร์ ถือว่า ศิลปะคือ การแสดงออกของพลังงานส่วนเกินเช่นเดียวกับการเล่น ศิลปะก็คือการแสดงออกซึ่งเกิดขึ้นเองของพลังที่สำคัญแก่ชีวิตซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ไม่คำนึงถึงประโยชน์

๔. ศิลปะ คือ อंतरเพทนาการ (Art as Empathy) อंतरเพทนาการ หมายถึง ทำที่ของประสาทที่รู้สึกคล้อยตามสิ่งซึ่งเกิดกับผู้กำลังชมศิลปวัตถุอยู่ทั้งนี้อंतरเพทนาการเป็นการ

สร้างจินตนาการของผู้ชมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับศิลปวัตถุโดยการถ่ายทอดความรู้สึกและการตอบสนองของผู้ชมลงไปในศิลปวัตถุ

๕. ศิลปะ คือ การสื่อสาร (Art as Communication) นักปราชญ์จำนวนมากคิดว่า การสื่อสารเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลย แท้จริงแล้วเป็นหัวใจของศิลปะซึ่งเลโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) กล่าวไว้ว่า "...ศิลปะ คือการสื่อสารของอารมณ์ที่เกิดขึ้นมาแก่บุคคลหนึ่งให้แก่บุคคลอื่น ๆ ที่มีอารมณ์อย่างเดียวกัน โดยการใช้น้ำเสียง การเคลื่อนไหวหรือคำพูด อารมณ์ยิ่งรุนแรงมากเพียงใดศิลปะก็ยิ่งดีเพียงนั้น..."

๖. ศิลปะ คือ การแสดงออก (Art as Expression) ทฤษฎีนี้ถือว่า วัตถุประสงค์ของศิลปะอยู่ที่การแสดงอารมณ์ภายในของมนุษย์ออกมาให้ปรากฏเห็น แม้ว่า ศิลปะเป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ก็ตามแต่การแสดงอารมณ์ทุกอย่างก็มิได้เป็นศิลปะไปเสียทั้งหมด

ดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความหมายของศิลปะมีความแตกต่างแยกออกไปได้อย่างน้อย ๗ ความหมาย ตามหลักแนวคิดหรือทฤษฎีที่ยกมากล่าวข้างต้น ส่วนใครจะเห็นด้วยกับแนวคิดหรือทฤษฎีใดก็สุดแท้แต่ทัศนะของแต่ละบุคคลว่ามีการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวข้องอยู่กับความเป็นศิลปะมาเช่นไรบ้าง มีประสบการณ์ด้านศิลปะมาอย่างไร และต่อไปก็ไม่แน่ว่า เมื่อมีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะมากขึ้น อาจมีทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับศิลปะเกิดขึ้นอีกก็ได้ และนั่นหมายความว่า ความหมายของศิลปะก็สามารถขยายจำนวนความหมายออกไปได้อีกเช่นกัน⁹⁸

อย่างไรก็ดี นักศิลปะกับนักสุนทรียศาสตร์ต่างก็มีความพยายามที่จะทำความเข้าใจในเรื่องความมุ่งหมายของศิลปะ ดังเกิดคำถามที่ว่า ศิลปะนั้นทำขึ้นเพื่ออะไร บ้างก็ถือว่าความมุ่งหมายของศิลปะก็คือ เพื่อใช้เป็นสิ่งแทนหรือถ่ายทอดแบบธรรมชาติ เหตุการณ์ และบุคคล บ้างก็ถือว่าเพื่อจัดวัตถุแห่งเพทนาการ (Sensous matter) เช่น สี แสง เสียง จากเป็นต้นให้เป็นระเบียบอย่างน่าดูชม ชวนให้เพลิดเพลินจิตใจเท่านั้นและบ้างก็อธิบายว่า เพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์หรือความรู้สึกของมนุษย์นั่นเอง จากทัศนะเหล่านี้ได้พัฒนากลายเป็นทฤษฎีทางศิลปะอีกจำนวนมากมาย ดังจะได้กล่าวถึงสาระสำคัญของแต่ละแนวคิดทฤษฎีศิลปกรรมดังนี้

๑. ทฤษฎีคือการเลียนแบบธรรมชาติ (Art as representiaon) ทฤษฎีที่ว่าศิลปะคือการเลียนแบบชาตินั้นเป็นทฤษฎีที่เก่าแก่มากกว่าทฤษฎีอื่น ถือว่า ศิลปะนั้นถ้าไม่เป็นประเภท Representational ก็เป็นประเภท Non-representation ประเภทแรกได้แก่ภาพเขียนสิ่งธรรมชาติ ประเภทหลังก็ได้แก่ ภาพเขียนที่แสดงความวิจิตรพิสดารของสีสันต่าง ๆ โดยไม่เป็น

⁹⁸ Harold H., Titus, 1964. *Living Issues in Philososhy*. (New York: U.S.A.), 1964, p. 45.

ภาพเหมือนของสิ่งใดโดยเฉพาะเป็นตัวอย่าง ชาวกรีกโบราณนั้นถือว่า การลอกแบบธรรมชาติได้เหมือนมากที่สุด จัดว่าเป็นสิ่งที่สวยงามที่สุด ดังคำกล่าวของรอร์สโตเตล ที่ว่า “มนุษย์เป็นนักเลียนแบบโดยสัญชาตญาณ และการเลียนแบบนั้นจะปรากฏออกมาในศิลปวัตถุ ที่ถือว่าการลอกแบบธรรมชาติเป็นศิลปะและสวยงาม ก็เพราะการลอกแบบธรรมชาติเป็นสิ่งที่ทำได้ยากที่สุด ศิลปินในทฤษฎีนี้ มีความคิดเห็นว่าการกิจสำคัญ 2 ประการของศิลปะ นั่นก็คือ 1) การเลือกสรรสิ่งที่เหมาะสมที่สุดบรรดามีในโลกมารวมไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน และ 2) ใช้จินตนาการช่วยปลุกอารมณ์สุนทรีย์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้สนใจยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ศิลปะยังช่วยทำให้สิ่งไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตามธรรมตากลายเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้อีกด้วย

๒. ทฤษฎีคือรูปทรง (Art as pure form) ทฤษฎีเรื่องศิลปะคือรูปทรงนั้น ตามทฤษฎีนี้ถือว่า รูปทรงเท่านั้นที่มีความสำคัญในเรื่องคุณค่าทางสุนทรีย์ ส่วนการลอกแบบหรือความรู้สึก ไม่มีความสำคัญอะไรนัก คำว่ารูปทรง (Form) หมายถึงการจัดวัตถุแห่งเพทนาการคือ แสง สี เสียง เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องกันให้เป็นระเบียบเหมาะสมดีกับกาลเทศะที่มันควรจะอยู่ นักคิดกลุ่มฟอร์มาลิสต์ (Formalist) ถือว่า ความสวยงามของศิลปะอยู่ที่รูปทรง รูปทรงทำให้เกิดความสนใจขึ้นมา รูปทรงเท่านั้นเป็นสิ่งสำคัญในคุณค่าของสุนทรีย์ สิ่งอื่นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเลย ความงามของศิลปะก็คือเอกภาพหรือความกลมกลืนดีของสิ่งที่ต่างกัน ส่วนประกอบของศิลปะจึงควรเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ กัน แต่ถ้ามีสิ่งที่เหมือน ๆ กันก็จะมีแต่ความซ้ำซาก ความรู้สึกทางสุนทรีย์ของศิลปินกลุ่มนี้ เป็นความรู้สึกที่มุ่งต่อรูปทางของงานศิลปะ มิใช่มุ่งแสวงหาอย่างอื่น ถ้าเป็นความรู้สึกหรือมุ่งแสวงหาอย่างอื่น อารมณ์ทางสุนทรีย์ก็จะหมดไปทันที งานศิลปะชิ้นเยี่ยมจะทำให้เกิดความรู้สึกแปลกใหม่น่าสนใจผู้ดูล่องลอยไปจากชีวิตจริงเข้าสู่โลกแห่งสุนทรีย์ ศิลปะจึงเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความตื่นเต้น คล้ายกับใช้กลองขยายช่วยอ่านหนังสือที่ไม่ค่อยชัดเจนแจ่มกระจ่างดีขึ้นจะนั้นรูปทรงที่จัดว่าเป็นศิลปะนั้น มิใช่เฉพาะภาพเขียน ภาพปั้นเท่านั้น ดนตรีก็เป็นศิลปะประเภทนี้ด้วย เพราะดนตรีก็ต้องมีการผสมผสานเสียงให้กลมกลืนกันอย่างมีระเบียบ จึงเกิดความไพเราะลึกซึ้งขึ้น ดังนั้น ความงามที่ได้จากรูปทรงจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งแทนอะไรหรือว่าจำลองแบบอะไรเลย

๓. ทฤษฎีคือการแสดงออกซึ่งอารมณ์ (Art as expression) ทฤษฎีที่ว่าด้วย ศิลปะ ก็คือการแสดงออกทางอารมณ์นั้น ถือว่าศิลปะเป็นการแสดงออกของอารมณ์ภายในของมนุษย์ออกมา บางครั้งจะเห็นว่า ศิลปินได้แสดงอารมณ์บางอย่างที่เกินเลยความเป็นจริง หรือ นอกเหนือไปจากประสบการณ์ตามธรรมดาของเราออกมา ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เราเห็นว่า เรามี

ความความรู้สึกต่อสิ่งนั้นอย่างไร เมื่อศิลปะคือการแสดงอารมณ์ แต่การแสดงอารมณ์ทุกอย่างมิได้เป็นศิลปะไปเสียหมดลักษณะของการแสดงอารมณ์ที่เป็นศิลปะได้แก่

๓.๑ เป็นการแสดงออกที่เป็นไปด้วยเจตนาคือตั้งใจแสดงออกมา

๓.๒ เป็นการอารมณ์ที่มุ่งให้เกิดความสวยงาม

๓.๓ เป็นการแสดงอารมณ์ที่มีพลังจูงใจให้เกิดความรู้สึกกว้างงามหรือไม่งาม

๓.๔ สื่ออารมณ์ที่ใช้ในการแสดงอารมณ์ออกมานั้น เป็นสิ่งที่มีความหมายในตัวเอง เช่น คำพูด สีสັນ ทรวดทรง เป็นต้น

๓.๕ เป็นการแสดงอารมณ์ที่มีเอกภาพทางอารมณ์

๓.๖ อารมณ์ที่ศิลปินแสดงออกมานั้นมิใช่เป็นความรู้สึกของใครคนใดคนหนึ่งเลย แต่เป็นอารมณ์ของมนุษย์ทั่วไป

ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงถือว่า ทั้งรูปทรงและความหมาย ก็มีความสำคัญต่อศิลปะด้วยกันทั้งคู่ คุณค่าทางสุนทรียะเกิดจากการสังเคราะห์ของรูปทรงกับความนั่นเอง ศิลปินจะแสดงอารมณ์ใด ๆ ออกมาได้ ตนเองจะต้องได้สัมผัสกับอารมณ์ชนิดนั้นมาเสียก่อน แต่บางทีก็ไม่จำเป็น และเห็นว่าสิ่งที่สำคัญต่อการแสดงอารมณ์นั้นก็คือจินตนาการ จินตนาการจะมีความรุนแรงเพียงใด ก็สามารถแสดงอารมณ์ที่ตนต้องการแสดงออกมาได้ดีเพียงนั้น ฉะนั้น ตาทฤษฎีนี้จึงสรุปได้ว่า คุณค่าทางศิลปะสุนทรียะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๒ ประการ คือ ศิลปินสามารถแสดงสิ่งที่ตนต้องการจะแสดงออกมานั้นได้มากน้อยเพียงไร

ตามทฤษฎีนี้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนอดที่จะแสดงความรู้สึกของตนเองให้ปรากฏออกมาทางพฤติกรรมทางกายไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์เศร้าหมองหรืออารมณ์สุขสดชื่นศิลปะประเภท Expression จึงให้ประโยชน์แก่เราคือ

๑. ทำให้เราได้รับความพอใจชนิดที่เราไม่อาจจะทำได้โดยอาศัยเครื่องมืออย่างอื่น
๒. ช่วยให้ชีวิตได้รับประสบการณ์ที่เบาสบายซึ่งไม่อาจหาได้ในชีวิตประจำวัน
- ๓.สนองความต้องการทางอารมณ์โดยให้อารมณ์สะท้อนใจบางอย่างแก่เรา
๔. ช่วยทำให้อารมณ์ที่สับสนคลุมเครือแจ่มแจ้งโดยการดึงเอาอารมณ์ที่ฝังอยู่ในส่วนลึกของจิตใจออกมาให้ปรากฏและเข้าใจได้ด้วยความรู้สึกธรรมดาๆ

มะลิฉัตร เอื้ออานันท์ ได้แปลความหมายของศิลปะ (Sculpture) ไว้ในพจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะว่า การสร้างสรรค์รูปทรงสามมิติ โดยการแกะสลัก การปั้น รูปสลัก รูปแกะ รูปหล่อหรือนำส่วนย่อยมาประกอบเข้าด้วยกันเป็นผลงานชิ้นเดียวกันขึ้นมา และได้นำส่วนที่ไม่ต้องการออกจากรูปทรงโดยส่วนรวม และคำว่า Sculpture and Sculptor ในพจนานุกรม

ฉบับเว็บไซต์ได้อธิบายไว้ว่า Sculpture คือ ศิลปะการแกะสลักไม้ หิน โลหะ ขี้ผึ้ง ปั้นดินเหนียว ให้ปรากฏเป็นรูปทรง ๓ มิติขึ้น คำว่า sculptor คือ บุคคลหรือศิลปิน ผู้สร้างสรรค์ศิลปะให้เกิดเป็นรูปทรง ๓ มิติ โดยการปั้น แกะสลัก หล่อจากดินเหนียว ขี้ผึ้งหรือสร้างผลงานจากหินแข็ง ไม้และโลหะ คำที่ใกล้เคียงกับประติมากรรม ก็คือ ศิลปะ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ กล่าวว่า ศิลปะ หมายถึง รูปเปรียบหรือ รูปแทนองค์พระพุทธรเจ้า คือ พุทธรูป เรียกย่อมาจากพุทธปฏิมา ซึ่งประติมากรรม คือ ศิลปะ ซึ่งหมายถึงการสร้างรูปทรง ๓ มิติ ด้วยวิธีการ หลักการและกลวิธีทางศิลปะ⁹⁹

ส่วนวิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ กล่าวว่า ศิลปะ คือ ผลแห่งพลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่แสดงออกในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ ให้ปรากฏชัดในสุนทรียภาพความประทับใจหรือความสะเทือนอารมณ์ความมีอัจฉริยภาพ พุทธปัญญา ประสบการณ์รสนิยมและทักษะของแต่ละคน เพื่อความพอใจ ความรื่นรมย์ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีหรือความเชื่อในลัทธิศาสนา ในประเทศไทยศิลปินและนักการศึกษาได้นิยามความหมายของคำว่า ศิลปะ ไว้ ดังนี้ คำว่า “art” ตามแนวสากลนั้นมาจากคำว่า arti และ arte ซึ่งเริ่มนิยมใช้ขึ้นมา ในสมัยเฟื่องฟูศิลปวิทยา ความหมายของคำ arti นั้น หมายถึง กลมช่างฝีมือ ในศตวรรษที่ ๑๔, ๑๕ และ ๑๖ คำ arte มีความหมายถึง ฝีมือซึ่งรวมถึงความรู้ของการใช้วัสดุของศิลปินด้วย เช่น การผสมสีลงพื้นสำหรับการเขียนภาพสีน้ำมัน หรือการเตรียมและการใช้วัสดุอื่นอีก ซึ่งศิลปะ เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นให้แก่ตัวเองและสร้างความเข้าใจให้แก่สังคม สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อแสดงออกถึงซึ่งอารมณ์ความรู้สึก ปัญญา ความคิดและความงาม และศิลปะ คือ การเลียนแบบธรรมชาติ การถ่ายทอดความรู้สึกหรือแสดงความรู้สึกเป็นรูปทรง พร้อมทั้งเป็นสื่อภาษาชนิดหนึ่งที่แสดงออกทางบุคลิกภาพเด่น ๆ ของศิลปิน¹⁰⁰

คำนิยามที่ได้รวบรวมไว้นั้นจะเห็นได้ว่า ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อแสดงออกถึงฝีมือและความคิดสร้างสรรค์ ความเชื่อ รสนิยม บุคลิกและภูมิหลังของผู้สร้างงาน มีทักษะ ความเพียร ความประณีตและภูมิปัญญา ช่างฝีมือในสมัยโบราณเป็นช่างทำงานศิลปะ และฝึกคนรุ่นหลังซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติให้สืบสานความรู้ทางช่างฝีมือต่อมา เมื่อเวลาผ่านไปสังคมแผ่ขยายวงกว้างขึ้น ผู้คนมีการศึกษา มีอิสระทางความคิดมากขึ้น มีสถาบันการศึกษา ด้านต่าง ๆ มากมายรวมทั้งด้านศิลปะ แนวคิดด้านศิลปะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเกิดการ

⁹⁹ นันทวัลย์ ตั้งพรประเสริฐ, *ทฤษฎีประติมากรรม*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

¹⁰⁰ วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์, *ความเข้าใจศิลปะ*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๑-๑๖.

แบ่งแยกระหว่างช่างฝีมือผู้ทำงานฝีมือและศิลปินผู้สร้างสรรค์งานวิจิตรศิลป์ ในปัจจุบัน เมื่อเราพูดถึงศิลปะคำเดียวจะหมายถึงเฉพาะศิลปะที่เป็นวิจิตรศิลป์เท่านั้น ส่วนงานศิลปะที่ทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์อย่างอื่นจะเรียกว่า ประยุกต์ศิลป์หรือเรียกจำแนกออกไปตามสาขา เช่น อุตสาหกรรมศิลป์ (industrial art) นิเทศศิลป์ (communication art) มัณฑนศิลป์ (decorative art) เป็นต้น ซึ่งหมายความว่าได้ ประยุกต์ศิลปะ หรือ สุนทรียภาพเขาไปในงานอุตสาหกรรม งานสื่อสารมวลชน หรืองานตกแต่งบ้านเรือนแล้ว

๓.๖ ศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน

ปราสาทหินพนมวัน เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย

ตัวปราสาทหินพนมวันสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม ยาว ๒๕.๕๐ เมตร มีความกว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย ๑ องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า 4 ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปรางค์น้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพง อยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างขึ้นเป็นรูปหอสองชั้นสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคู น้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” นอกจากนี้ยังพบศิลาแลงจัดเรียงเป็นแนวคล้ายซากฐานอาคารบนเนินแห่งนี้ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น “พลับพลาลงสรง” ในรูปแบบพิเศษที่ไม่เคยพบในที่อื่นๆ ของประเทศไทย อาจใช้เป็นเรือนสำหรับรับรองเจ้านายหรือเป็นวังของผู้ปกครองเมืองพนมวัน แล้วก็เป็นพลับพลาพระตำหนักรับเสด็จพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือผู้แทนพระองค์ที่นำจะเดินทางมาถึงปราสาทพนมวันในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพื่อถวายพระพุทธรูปพระชัยพุทธมหานาค และจากการขุดค้นทางโบราณคดีโดยกรมศิลปากร ทำให้เรารู้ว่าปราสาทหินพนมวันสร้างขึ้นเป็นจนเป็นยอดปราสาทโดยสมบูรณ์แต่ก็

พลังหลายแบบถล่มลงมาอย่างรุนแรงทำให้ชิ้นส่วนรูปสลักที่มีอยู่ไม่มากนักกระทบกันจนแตกหัก เรือนยอดปราสาทแตกละเอียดเป็นชิ้นเล็กจนยากที่จะซ่อม ส่วนหน้าบันก็มีหลงเหลือจนเกือบครบทุกด้าน มีทั้งที่ยังไม่เริ่มแกะสลักไปจนถึงแกะสลักเสร็จแล้ว

ปราสาทพนมวันมีความงามอันลึกซึ้งที่แฝงไว้ซึ่งแง่มุมความคิดเกี่ยวกับโลกและชีวิต เป็นตัวแทนเกียรตินิยม สูงส่งของความเป็นยอดศิลปินคนหนึ่ง ยังปรากฏอยู่ในมโนภาพของผู้คนที่สนใจงานศิลปะ ด้วยแง่มุมทางความคิดและการสร้างสรรค์ในการแสดงออกทางศิลปะอันโดดเด่น เป็นผลให้คุณค่าทางความงามที่เกิดขึ้นในผลงานมีความลุ่มลึกมากกว่าความงามตามตาเห็น อันผิวเผิน ที่จำลองแบบมาจากความงามที่มีอยู่ตามธรรมชาติทั่วไป ดังนั้น การที่จะวิเคราะห์ผลงานปราสาทพนมวันอันเป็นศิลปะขอมโบราณที่ถูกถ่ายทอดมุมมองผ่านถาวรวัตถุที่มีความงามเป็นเลิศ จึงควรศึกษา ให้ครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ทัศนคติและอิทธิพลต่างๆ ที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมอันเป็นผลงานที่มีเนื้อหาเรื่องราวและ แนวคิดแบบตะวันออกซึ่งมีพื้นฐานมาจากหลักปรัชญาศาสนาพราหมณ์ โดยมีรูปแบบการแสดงออกทางศิลปะที่สังเคราะห์มาจากทั้งทางตะวันออกและตะวันตก

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่อง ศิลปะเมตาฟิสิกส์ (Metaphysical Art) ศิลปะเมตาฟิสิกส์ เป็นลัทธิที่มีลักษณะรูปแบบในการแสดงออกใกล้เคียงกับศิลปะลัทธิเซอเรียลลิสม์เป็นอย่างมาก ต่างกันตรงที่ศิลปะเมตาฟิสิกส์ยังคงมีเหตุผลในความจริงอยู่มาก และต้องการสื่อถึงอารมณ์อันว่าแหวกเปลี่ยวเหงา ซึ่งยังไม่ถึงขั้นของการแสดงออกจากจิตใต้สำนึกอันไร้เหตุผลเหมือนกับศิลปะลัทธิเซอเรียลลิสม์ซึ่งมีเรื่องราวของความฝันที่กว้างไกลกว่า ในทฤษฎีจิตวิเคราะห์ได้ศึกษาถึงภาวะจิตใต้สำนึก สัญลักษณ์แห่งความฝันความสำคัญของสัญชาติญาณ และความรู้สึกอันกล้าหาญของมนุษย์ซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับศิลปินในการเสาะหาวิธีการใหม่ ๆ ในการแสดงออก ซึ่งการแสดงออกนั้น ศิลปินยังคงรักษารูปแบบของความเป็นจริงแบบเรนาซอง ทั้งทัศนียภาพพื้นที่ว่าง สภาพแวดล้อมที่เป็นจริง รูปปั้นและตัววัตถุ แต่ใช้หลายลักษณะในการจัดวางที่ก่อให้เกิดความประหลาดใจ ตื่นตะลึงและสร้างสรรค์บรรยากาศที่มีความแปลกตา บางครั้งมีแม้แต่ความกลัวและความน่ากลัว โดยต้องการผลที่ก่ออารมณ์จินตนาการแก่ผู้ชม¹⁰¹ แสดงอารมณ์แห่งความ เหนงหงอย อ้างว้างเปล่าเปลี่ยวและดูว่าแหวก เป็นภาพของความฝันซึ่งยังไม่หลุดพ้นไปจากโลกที่เดียว เป็นความฝันที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ทุกคน ซึ่งต้องเกิดความว่าแหวกในบางขณะ

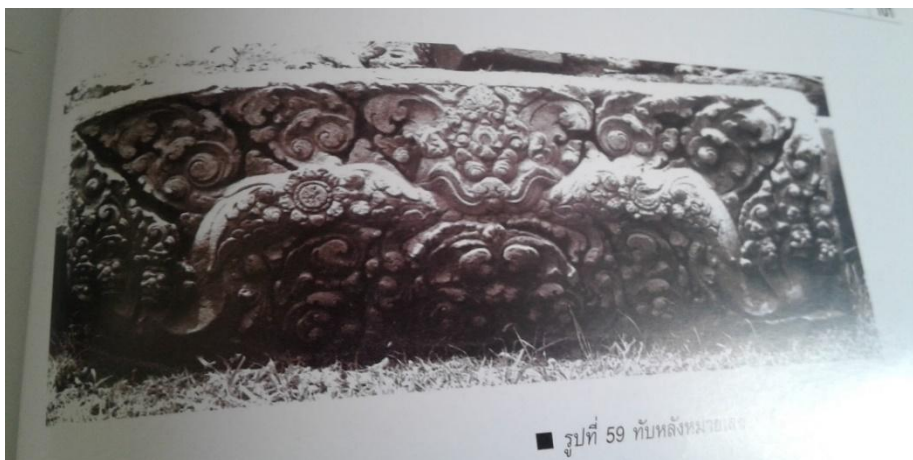
¹⁰¹ H.H., Arnason, **History of Modern Art, Printing Sculpture Architecture Photography**, Fifth edition, (New Jersey: Prentice Hall, Inc. 2004), p. 239.

ซิริโคอธิบายถึงหลักปรัชญาในการสร้างงานไว้ว่า จากประสบการณ์ของเราบอกว่ายังมีสิ่งต่าง ๆ อีกมากซึ่งเราไม่สามารถลิ้มมันได้ในเรื่องของโลกกับความไร้เดียงสาในตัวของเราเอง ความลึกลับต่าง ๆ ซึ่งต้องการเปิดเผยได้ประจักษ์หน้ากับเรา พร้อมทั้งความไม่แน่นอนของกาลเวลา จากความเข้าใจในสิ่งที่เราไม่สามารถมองเห็นได้จะเห็นได้ว่ามนุษย์เรามีสายตาสั้นจนเกินไป ไม่สามารถมองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างทั้งหมดได้ ทั้งนี้คงเป็นเพราะเนื่องจากอายตนะของเราไม่มีการพัฒนาถึง

แนวคิดทางอภิปรัชญาศิลปะ (Metaphysical of Arts) ปรัชญาศิลปะ คือ การศึกษาความงามหรือมโนทัศน์ทางศิลปะ ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์สิ่งที่เกี่ยวกับศิลปะทั้งปวงครอบคลุมสิ่งที่เป็นศิลปะวัตถุที่มีอยู่ตามธรรมชาติและในผลงานศิลปะ ศิลปินใช้ศิลปกรรมเป็นสื่อเสนอปรัชญา เช่นเดียวกับที่นักปรัชญาใช้วรรณกรรมปรัชญาเป็น สื่อเสนอปรัชญาของตน แต่ต่างกันตรงที่ว่านักปรัชญาเขียนวรรณกรรมปรัชญา (หนังสือ บทความ ตำรา เป็นต้น) เพื่อเสนอความคิดปรัชญาโดยตรงผู้อ่านจึงจับประเด็นปรัชญาได้ง่ายกว่า ส่วนศิลปินนั้น ตามปกติมิได้มุ่งเสนอความคิดปรัชญาโดยตรงและศิลปกรรมก็ได้แสดงความคิดเพียงอย่างเดียว แต่ ทว่าแสดงอารมณ์และเทคนิคของศิลปินด้วย ปรัชญาที่มีอยู่ในศิลปกรรมจึงมีอยู่ในฐานะผลพลอยได้ มากกว่าจะเป็นจุดมุ่งหมายโดยตรง การที่จะศึกษาศิลปะให้เข้าใจได้อย่างถ่องแท้ นั้น จะต้องศึกษาถึง พัฒนาการของศิลปะและอิทธิพลของระบบปรัชญาที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะรวมถึงอิทธิพล ที่ศิลปะมีต่อสิ่งอื่นประกอบกันจึงจะสามารถเข้าใจศิลปะได้อย่างสมบูรณ์ถ่องแท้ ศิลปะมีส่วนช่วยให้เรา เข้าใจสุนทรียศาสตร์โดยตรง เพราะเป็นสื่อแสดงความรู้สึคนึกคิดหรือจุดประสงค์บางอย่างของศิลปินที่ สะท้อนให้เห็นมุมมองทางปรัชญา ศาสนา สุนทรียภาพและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม¹⁰² ดังนั้นการศึกษา ศิลปะสุนทรียศาสตร์ให้เข้าใจจึงจำเป็นต้องเข้าใจลักษณะและรูปแบบของศิลปะต่าง ๆ ให้ชัดเจนด้วยเช่นกันว่า ศิลปะคืออะไร มีคุณค่าและความสำคัญอย่างไร ศิลปกรรมบนปราสาทพนมวัน มีศิลปะหลายอย่างผสมผสานกันเป็นศิลปะขึ้นตามสมัยที่สังคมชนในสมัยนั้น นิยมยกย่องชื่นชนกันว่า สวยงามทันสมัย ดังต่อไปนี้

¹⁰² อ้นธิดา แสงชัย, “สุนทรียศาสตร์ศาสตร์แห่งสุนทรียะ”, *โฟนอาร์ท*, ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 (กันยายน 2547), หน้า 73.

ภาพที่ ๙ ศิลปกรรมทับหลังสลักลายหน้ากาลบริเวณกึ่งกลาง มีพวงมาลัยโค้งลงมา

ศิลปกรรมทับหลังหมายเลข ๑ สลักลายหน้ากาลบริเวณกึ่งกลางทับหลัง หน้ากาลคายท่อนพวงมาลัยออกมาโค้งลงที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง ปลายท่อนพวงมาลัยสลักรูปนาคสามเศียรเหนือท่อนพวงมาลัยมีลายไม้ม้วนตั้งขึ้น และด้านล่างมีลายใบไม้ม้วนห้อยตกลงมาสลักกับลายพวงอุบะขนาดเล็ก บริเวณเสี้ยวของท่อนพวงมาลัยมีลายดอกไม้กลม ด้านล่างสุดของทับหลังมีแนวกลีบบัวขนาดเล็กรองรับภาพทั้งหมด ทับหลังแผ่นนี้ ศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ กำหนดเป็นศิลปะร่วมแบบพระโค รวคราวครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๕

เมื่อชมแล้วอาจมีคำถามว่า ศิลปะคืออะไร เป็นการถามถึงแก่นสารหรือสาระของผลงานศิลปะว่าคืออะไรและศิลปะที่แท้จริงมีคุณสมบัติอย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของศิลปะที่มีต่อสิ่งอื่นๆ เช่น สังคม ศาสนา ศิลธรรมหรือคุณค่าของชีวิตรวมถึงเกณฑ์ในการประเมินตัดสินคุณค่าของศิลปะ อันเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปิน อีกทั้งมีความสำคัญต่อนักวิจารณ์ศิลปะและช่วยสร้างความรู้ ความเข้าใจและการซาบซึ้งต่องานศิลปะให้แก่ผู้ชม ในแวดวงศิลปะสุนทรียศาสตร์ ได้มีการจำกัดขอบเขตของคำว่า ศิลปะให้อยู่เพียงในบริบทของสุนทรียศาสตร์เท่านั้นซึ่งหมายความว่า ศิลปะเป็นผลผลิตที่ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะซึ่งผลผลิตนั้นมีลักษณะทางสุนทรียะและต้องทำขึ้นจากสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกสำนึก (Sentient beings) ซึ่งหมายถึงต้องทำขึ้นโดยมนุษย์¹⁰³ ที่มีต่อสิ่งที่พบเห็นแล้ว สร้างสรรค์ออกมาด้วยความวิริยะอุตสาหะ นักปรัชญาแต่ละท่านต่างก็มีทรรศนะเกี่ยวกับศิลปะที่ต่างกัน เช่น อริสโตเติล มีทรรศนะว่า “ศิลปะช่วยให้ทั้งศิลปินและผู้ชมได้ระบายอารมณ์สดชื่นหรือระบายความเครียด และความกดดันที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจสำนึกออกไป ศิลปะคือการถ่ายทอดธรรมชาติ

¹⁰³ กীরติ บุญเจือ, ปรัชญาศิลปะ, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๕๙.

แต่มีได้หมายความว่า ศิลปะคือการเลียนแบบธรรมชาติเสียทุกอย่างแต่ศิลปินต้องทำหน้าที่เข้าใจธรรมชาติศึกษาหาความจริงจากธรรมชาติแล้วรู้จักถ่ายทอดธรรมชาติออกมา โดยคัดเลือกตัดตอนเอาเฉพาะที่เป็นความงามหรือ เกิดความประทับใจมาปรุงแต่งงานศิลปะ แม้ธรรมชาติจะมีความสวยงามงดงามช่วยจรรโลงโลกให้น่าอยู่และให้ความสดชื่นรื่นรมย์เพียงใด แต่ธรรมชาติก็หาใช่ศิลปะไม่ トラบาโดที่ปราศจากมนุษย์เข้ามาเกี่ยว ข้อง” โครเซ (Benedetto Croce, 1866-1952) ก็มีทรรศนะที่สอดคล้องกับอริสโตเติลว่า “ธรรมชาติเป็นสิ่งที่เจียม เป็นความงามไป ศิลปินเป็นผู้ช่วยชี้แนะและแสดงให้เห็นถึงความงามของ ธรรมชาติดังนั้นศิลปะจึงสูงส่งกว่าความงามของธรรมชาติ” นอกจากนี้จะกล่าวถึงคุณค่าของผลงานศิลปะ แล้วยังเป็นการเน้นถึงความสำคัญของศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานด้วย¹⁰⁴

ศิลปะสมัยบาเต็ง ทับหลังหมายเลข ๒ สลักรูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณุมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทา และดอกบัว ประทับในท่ามหาราชาลีลาเหนือพญาครุฑ ครุฑใช้มีอยู่คางนาสามเศียรสองตัว ในความหมายของท่อนพวงมาลัย เศียรนาครีมีลายใบไม้ประดับ เหนือลำตัวพญานาคมีรูปบุคคลและสัตว์ประเภทต่าง ๆ อาทิเช่น เทพธิดา นรสิงห์ ด้านล่างสลักลายใบไม้ม้วนห้อยตกลงมา ส่วนบนสลักรูปหน้าบุคคลเรียงกันโดยมีแนวกลีบบัวรองรับ

ภาพที่ ๑๐ ศิลปะสมัยบาเต็ง ทับหลังสลักรูปพระวิษณุมีสี่กรทรงครุฑ

¹⁰⁴ อัมริมา แสงชัย, “ความคิดเชิงสุนทรีย์ในศิลปะสกุลหลังสมัยใหม่”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๗, หน้า ๑๗.

ส่วนทัศนะของเฮเกิล ศิลปะเกี่ยวข้องกับกระบวนการของจิตเช่นกันโดยกล่าวว่า “ศิลปะ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางจิตและแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของจิตวิญญาณ และจำแนกศิลปะออกเป็น ๒ กลุ่มคือ กลุ่มหนึ่งเป็นศิลปะที่เน้นทางวัสดุแต่ให้ความรู้สึก ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นศิลปะที่ เน้นสาระทางจิตวิญญาณโดยตรง ศิลปะทั้ง ๒ กลุ่มนี้ สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ลักษณะคือ ศิลปะที่ปรากฏอยู่ในรูปของสัญลักษณ์ (Symbolic art) เป็นศิลปะที่ต้องอาศัยวัตถุเป็นสื่อกลางในการให้ความหมาย เช่น เทวรูปต่าง ๆ หรือปิรามิดของอียิปต์ศิลปะแบบฉบับ (Classical art) เป็นศิลปะที่ต้องอาศัย มโนคติและสื่ออย่างประสานกลมกลืนกัน เช่น รูปสลักเทพเจ้าของกรีกและศิลปะแบบโรแมนติก (Romantic art) ที่มีลักษณะในเชิงจินตนาการที่เนื่องมาจากจิตโดยตรงจึงไม่มีวัตถุอะไรที่จะสามารถใช้เป็นสัญลักษณ์แทนได้อย่างสมบูรณ์ เช่น วิจารณ์ความกล้าหาญของนักรบ ความรักและความ รักดี”¹⁰⁵ แต่ตามทรรศนะของ คอลลิงวูด ศิลปะคือการแสดงออกของอารมณ์ซึ่งเป็นอารมณ์บางอย่างที่ คล้ายจะกระตุ้นเราให้เขาทำอะไรบางอย่างขึ้นและเป็นการแสดงออกที่สามารถกระตุ้นเร้าอารมณ์ของ ผู้ชม ส่วนในทรรศนะของ ตอลสตอย ศิลปะคือเงื่อนไขอันหนึ่งของชีวิตคือเป็นเครื่องมืออันหนึ่งในการ สื่อสารความรู้สึกระหว่างมนุษย์ให้เป็นอันเดียวกัน⁷ และในทรรศนะของชานตายานา ศิลปะเป็นความรู้สึกของความงามที่แสดง ออกมาในวัตถุ(The feeling of beauty objectified) นั่นคือลักษณะอัตนัย ของศิลปะซึ่งขึ้นอยู่กับจิตวิทยาของศิลปินไม่ใช่ขึ้นอยู่กับจิตวิทยาของผู้ชม อาจารย์ทวี นันทขว้าง ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปะคืองานที่มนุษย์สร้างขึ้นและงานนั้นเราเห็นแล้วเกิดความรู้สึกที่อาจบอกไม่ถูกว่าชอบ หรือไม่ชอบ แต่เป็นความรู้สึกสะเทือนใจ อาจทำให้รู้สึกดีใจ ไม่สบายใจ เสียใจหรือเป็นความรู้สึกที่ บอกไม่ได้ ในนั้นมันสะกดเราไว้ สรุปลแล้วอะไรก็ได้ที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อดูแล้วเกิดความรู้สึกหลาย อย่าง ดีใจ เสียใจ บอกไม่ได้เราเรียกสิ่งนั้นว่าเป็นศิลปะ”¹⁰⁶

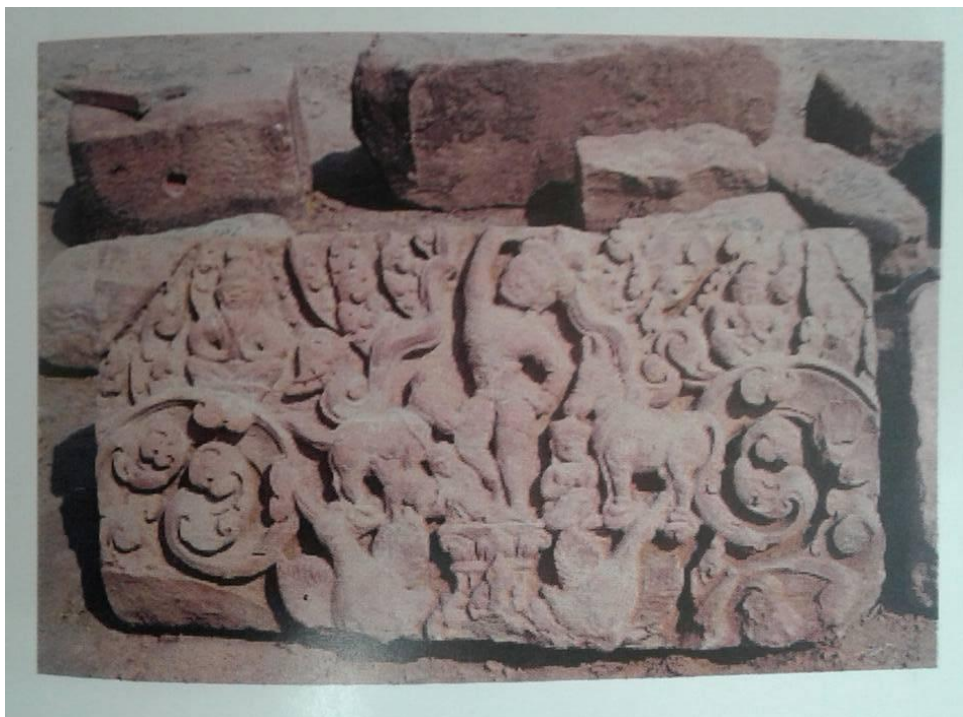
จากนิยามความหมายของศิลปะที่แตกต่างหลากหลายนั้น สามารถสรุปคำตอบต่าง ๆ ออกมาเป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปในหมู่นักศิลปะสุนทรียศาสตร์ นักวิจารณ์ผลงานศิลปะรวมถึงศิลปินอยู่ด้วยกัน ๓ ทฤษฎีซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะที่ต่างกัน คือ ทฤษฎีการเลียนแบบ (Representation Theory) ทฤษฎีรูปทรงนิยม (Formalist Theory) และ ทฤษฎีการแสดงออก (Expression Theory) ดั้งชั้นส่วนหน้าบ้นหมายเลข ๑ เป็นชั้นส่วนตอนกลางหน้าบ้น

¹⁰⁵ ประเสริฐ ศีลรัตน์, สุนทรียทางทัศนศิลป์, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙.

¹⁰⁶ วณิดา ขำเขียว, สุนทรียศาสตร์, (กรุงเทพฯ: พรวนนาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๙-๑๖๐.

พบระหว่างการรื้อหินซุ้มประตูประตูปะวันตก เมื่อ พ.ศ.๑๕๓๖ และพบเพียงชิ้นเดียว สลักภาพ
พระกษณะยกภูเขาโควรรณะ มีรูปคนเลี้ยงโค และหงส์สองตัวอยู่สองข้าง

ภาพที่ ๑๑ พระกษณะยกภูเขาโควรรณะ มีรูปคนเลี้ยงโค และหงส์สองตัวอยู่สองข้าง

จากภาพที่ปราสาทพนมวันที่ได้นำเสนอมานี้ สามารถชี้ให้เห็นลักษณะของภาพตาม
ทฤษฎีรูปภาพทางตะวันตกได้ ดังนี้

ก. ทฤษฎีการเลียนแบบ (Representation Theory) ทฤษฎีนี้มีที่เชื่อว่าศิลปะคือการ
ลอกเลียนแบบธรรมชาติ (Representational) ถือว่าเป็นทฤษฎีเก่าแก่มาก ที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีก
โบราณโดยมีความเชื่อว่า สิ่งที่จะจัดว่าเป็นสิ่งสวยงามที่สุดนั้นต้องเป็นการ ลอกเลียนแบบวัตถุ
จากธรรมชาติได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์อย่างที่สุด เพลโต (Plato, 427-347 B.C.) และ อริสโตเติล
(Aristotle, 384-322 B.C.) เชื่อว่า ศิลปะคือการลอกเลียนแบบโลกภายนอกหรือธรรมชาติแต่โลก
ภายนอกมีทั้ง สภาพที่เป็นจริง (Reality) และ สภาพที่ปรากฏ (Appearance) หน้าทีของจิตรกรก็
คือ การผลิตซ้ำซึ่งภาพปรากฏของสิ่งต่าง ๆ โดยการลอกเลียนแบบสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อแสดง
ภาพนั้นออกมาอีกครั้งหนึ่ง (Re-Present) ทั้งเพลโตและอริสโตเติลคิดว่า การลอกเลียนแบบเป็น
เงื่อนไขจำเป็นสำหรับรูปแบบของงานศิลปะ เพลโตอธิบายเกี่ยวกับโลกไว้ว่า “โลกมีอยู่ด้วยกัน
สอง ประเภท คือ โลกของแบบ (World of Form) และ โลกของผัสสะ (World of Sensible) โลก

ของแบบคือ โลกแห่งความเป็นจริง มีความเป็นอมตะและเป็นนิรันดร์เป็นโลกที่สมบูรณ์และมีค่าสูงสุด มีลักษณะเป็น นามธรรม สามารถเข้าถึงได้โดยการคิดด้วยเหตุผล ทุกๆ สิ่งในโลกของแบบเรียกว่า สิ่งสากลหรือแบบ สากล (Universal thing) ส่วนโลกของผัสสะซึ่งเป็นโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่เป็นเพียงโลกแห่งมายาหรือ โลกแห่งสภาพที่ปรากฏ เป็นโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงและขาดความสมบูรณ์ เป็นโลกที่สามารถเข้าถึง โดยการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า ทุกๆ สิ่งในโลกแห่งผัสสะเรียกว่า สิ่งเฉพาะ (Particular thing) โลกทั้งสองมีได้อยู่ร่วมกัน” เพลโตแบ่งความรู้ต่างๆ ออกเป็น ๓ ระดับคือ ระดับของแบบ (Level of form) เป็นระดับสูงสุดซึ่งเป็นความจริง (Reality) ไม่เคยเปลี่ยนแปลงและเป็นหน่วยสมบูรณ์ ระดับ ของสรรพสิ่ง (Level of thing) สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติรับการสร้างสรรค์จากพระเจ้าและสิ่งต่างๆ ที่ไม่ใช่ ธรรมชาติมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้เลียนแบบมาจากแบบแต่ละสิ่งแตกต่างกันไม่มีความสมบูรณ์ เปลี่ยนแปลงและไม่แสดงตัวตนอันแท้จริง และระดับของศิลปะซึ่งเป็นระดับต่ำสุด เป็นระดับที่เลียนแบบ สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ศิลปะลอกเลียนแบบปรากฏการณ์ของสรรพสิ่ง (Art imitates the appearances of things) ห่างไกลออกจากความจริงและหาประโยชน์มิได้ ศิลปะเป็นการเลียนแบบจากสิ่งเลียนแบบที่ไม่สมบูรณ์ เพลโตแยกการเลียนแบบผลงานทางศิลปะเป็น ๒ ลักษณะคือ ผลงานวัตถุจริง (Actual object) เช่น ต้นไม้และแร่ธาตุซึ่งสร้างสรรค์โดยพระเจ้าและบ้านและมิดที่สร้างสรรค์โดยมนุษย์ และผลงานของจินตภาพ (Image) เช่น เงาหรือความฝันซึ่งสร้างสรรค์โดยพระเจ้าและภาพเขียนซึ่งลอกเลียนแบบ โดยมนุษย์ซึ่งเพลโตเรียกผลงานนี้ว่า งานช่างเลียนแบบ (Imitation craft) ในผลงานของจินตภาพ เพลโตยังแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ผลงานที่เกิดจากการเลียนแบบคุณสมบัติของต้นแบบเท่าที่ทำได้ ไม่ว่าจะ ขนาด สัดส่วนหรือสีสันทัน การเลียนแบบลักษณะนี้เป็นความเหมือนที่แท้จริง (Genuine likeness) และผลงานที่เกิดจากการเลียนแบบโดยวิธีมองว่าเหมือนจากบางตำแหน่ง การเลียนแบบในลักษณะนี้ เป็นความเหมือนที่คล้ายคลึง (Apparent or likeness semblance) เช่น การสร้างเสาอาคารของ สถาปนิก (ประติมากรหรือจิตรกร)¹³ ที่ต้องสร้างส่วนบนของเสาให้กว้างกว่าเพื่อให้มองดูแล้วเห็นว่ามี ขนาดเท่ากันตลอด¹⁰⁷

อริสโตเติลใช้คำว่า จำลองแบบ (Representation) แทนใช้คำว่า เลียนแบบ (Imitation) เพราะการจำลองแบบนั้นเป็นการใช้สติปัญญาและความสามารถ ทำให้สิ่งที่ไม่ใช่ดูเหมือน จริง อริสโตเติลแบ่งผลงานศิลปะที่เกิดจากการเลียนแบบออกเป็น ๒ ประเภท คือ ศิลปะเลียนแบบ ปรากฏการณ์ที่มองเห็นได้ (วัตถุ) ด้วยสีและเส้น เช่น งานจิตรกรรม ประติมากรรม

¹⁰⁷ จรูญ โกมุทร์ตานนท์, ศิลปะคืออะไร, (กรุงเทพฯ: ดันอ้อ แกรมมี่, ๒๕๓๙), หน้า ๘๖-๘๗.

และศิลปะเลียนแบบ การกระทำ (เหตุการณ์) โดยคำพูด เพลง การเต้นรำ เรียกว่า ศิลปะกวีนิพนธ์

ส่วน อี. เอช. กอมบริช (E. H. Gombrich, ค. ศ. 1909-2001) และ เนลสัน กู๊ดแมน (Nelson Goodman, ค. ศ. 1906-1998) เชื่อว่า ศิลปะเลียนแบบเพื่อสร้างสัญลักษณ์และสื่อสารเนื้อหา สิ่งที่เกิดขึ้นในงานศิลปะนั้นไม่ได้เป็นการเลียนแบบสิ่งภายนอกอย่างตรงไปตรงมาแต่มันมีความสัมพันธ์กันในลักษณะของ การแทนค่า (Substitute) หรือการบ่งถึง (Denotation) สิ่งนั้น ดังนั้น ศิลปะจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับ สัญลักษณ์(Symbol) หรือภาษาในรูปแบบหนึ่งซึ่งเราสามารถซาบซึ้ง หรือเกิดอารมณ์เชิงสุนทรีย์กับวัตถุศิลปะได้ก็ด้วยการเข้าใจระบบสัญลักษณ์ที่มันนำเสนอออกมา ยกตัวอย่างเช่น การสร้างพระพุทธรูปหรือเทวรูปที่มาจากแนวคิดทางอุดมคติจากพระธรรมคำสอนหรือ เรื่องราวจากคัมภีร์ทางศาสนา ไม่ได้สร้างจากการลอกเลียนแบบจากตัวตนของบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ กอมบริชเชื่อว่า “ศิลปะคือสัญลักษณ์หรือภาษาชนิดหนึ่งและคิดว่าถ้าจิตรกรต้องการจะเขียนภาพเลียนแบบสิ่งใดมันไม่ได้หมายความว่าเขากำลังต้องการเลียนแบบสิ่งนั้นให้เหมือน แต่การเลียนแบบของจิตรกรเป็นการใช้สัญลักษณ์ชนิดหนึ่งเพื่อต้องการบ่งถึงบางสิ่งจากโลกภายนอก ศิลปินจะไม่ทำงานศิลปะด้วยสายตาที่ไร้เดียงสาแต่จะใช้คำศัพท์หรือแบบแผนทางภาษาของศิลปะอันพัฒนาและเรียนรู้มานานนับปี ถ้าจิตรกรต้องการจะเขียนใบหน้าคนเขาจะเริ่มต้นโดยการเขียนวงกลม ที่จิตรกรเขียนวงกลม ไม่ใช่เพราะเขาเห็นศีรษะที่เป็นวงกลม แต่เพราะวงกลมคือ แบบแผน หรือ คำศัพท์ของภาพซึ่งเขาได้ เรียนรู้มาเพื่อบรรยายใบหน้า วงกลมจะบรรลุเป้าหมายของจิตรกรได้ไม่ใช่เพราะมัน คล้ายคลึง ใบหน้า ได้ดี แต่เพราะมันใช้ แทน ใบหน้าได้ดี ถ้าจิตรกรไม่หยุดเพียงแค่วงกลมแต่ใช้ทักษะความชำนาญตกแต่งเปลี่ยนแปลงจนเหมือนใบหน้าของคนที่เป็นต้นแบบนั้น นั่นไม่ใช่เพราะเป็นจุดมุ่งหมายเริ่มแรกที่จะทำให้เหมือนกับสิ่งที่เห็น แต่เป็นการดัดแปลงแก้ไขจากวงกลมอันเป็นสิ่งที่จิตรกรสร้างขึ้นแต่ต้น ใน การเขียนภาพเหมือนนี้วงกลมต้องมาก่อนและสำคัญกว่าความเหมือน วงกลมคือภาษาศิลปะที่จิตรกร ต้องเรียนรู้และการเข้าใจต่อภาษาศิลปะนี้คือสิ่งที่ทำให้จิตรกรเป็นจิตรกร”¹⁰⁸

กู๊ดแมนแบ่งศิลปะออกเป็น ๒ ประเภท แต่ละประเภทมีระบบสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน คือ อัลโลกราฟฟิก (Allographic) และ ออโตกราฟฟิก (Autographic) ศิลปะประเภทอัลโลกราฟฟิก ได้แก่ วรรณคดีและดนตรี ศิลปะประเภทนี้สามารถมีได้หลายชิ้นซ้ำกัน โดยแต่ละชิ้นจะถือว่า

¹⁰⁸ อ่างแล้ว, อัมธิดา แสงชัย, “ความคิดเชิงสุนทรีย์ในศิลปะสกุลหลังสมัยใหม่”, หน้า 27-28.

เป็นของแท้เท่า เทียมกัน เช่น นวนิยายโรมิโอและจูเลียตที่เขียนโดยเชกสเปียร์สามารถพิมพ์ได้หลายเล่ม หรือเพลง ซิมโฟนีหมายเลข ๕ ของบีโทเฟนซึ่งสามารถเล่นได้หลายครั้งโดยวงดนตรีที่ต่างกัน แต่โรมิโอและจูเลียตทุกเล่มถือได้ว่าเป็นของแท้อย่างเท่าเทียมกัน トラบเท่าที่ตัวอักษรทุกตัวอยู่ครบตามที่เชกสเปียร์เขียนซิมโฟนีหมายเลข ๕ ที่เล่นทุกครั้งถือได้ว่าเป็นของแท้อย่างเท่าเทียมกัน トラบเท่าที่ตัวโน้ตทุกตัวที่เล่นตรงตามที่บีโทเฟนแต่งเอาไว้ ส่วนศิลปะประเภทอโตกราฟฟิกันนั้นได้แก่ ภาพเขียน ซึ่งเป็นผลงาน ศิลปะที่สามารถมีได้หลายชิ้นซ้ำกัน แต่ของแท้จะมีเพียงชิ้นเดียวคือต้นฉบับ หมายถึง เราสามารถ วาดภาพลอกเลียนแบบภาพปราสาทพนมวันได้หลายภาพให้เหมือนต้นฉบับ แต่ภาพปราสาทพนมวันของแท้จะมีอยู่เพียงชิ้นเดียวเท่านั้นคือชิ้นที่เป็นของแท้จริงที่ถูกเก็บไว้¹⁰⁹

ข. ทฤษฎีรูปทรงนิยม (Formalist Theory) ทฤษฎีรูปทรงนิยมเกิดขึ้นเพื่อโต้แย้งทฤษฎีการเลียนแบบเช่นเดียวกับทฤษฎีการแสดงออก ในช่วงที่ศิลปะสมัยใหม่เริ่มเกิดขึ้นอย่างเฟื่องฟู โดยเริ่มจากศิลปะลัทธิประทับใจ (Impressionism) ลัทธิประทับใจยุคหลัง (Post-Impressionism) ต่อมาพัฒนาเป็นศิลปะลัทธิบาศกนิยม (Cubism Art) และศิลปะนามธรรม (Abstract Art) ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่องานศิลปะในศตวรรษที่ ๒๐ ทั้งนี้เนื่องจากส่วนประกอบที่สำคัญของงานศิลปะมีสองส่วนคือเนื้อหาและรูปทรง รูปทรงในศิลปะมีความแตกต่างจากเนื้อหาในศิลปะ เนื้อหาอันหมายถึงเรื่องราวที่ศิลปินนำมาจากโลกภายนอกทั้งที่เป็นธรรมชาติหรือการกระทำของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งอิสระจากศิลปะ เพราะหากไม่มีผู้ใดสร้างศิลปะเรื่องราวจากโลกภายนอก ยังคงมีอยู่แต่หากไม่มีศิลปะรูปทรงของศิลปะย่อมไม่เกิดขึ้น ดังนั้นรูปทรงจึงมิได้เป็นอิสระจากศิลปะ มันคือคุณสมบัติเฉพาะของศิลปะที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์งานของศิลปิน ขณะที่เนื้อหาก็มีการเปลี่ยนแปลงเสมออยู่ไปตามยุคตามสมัย และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป รูปทรงคือสิ่งเดียวที่เป็นลักษณะร่วมของศิลปะทุกชิ้น ทุกแขนงทุกยุคทุกสมัย นักทฤษฎีรูปทรงเชื่อว่ารูปทรงคือสาระหรือหัวใจสำคัญของศิลปะ รูปทรง คือลักษณะร่วมที่มีอยู่ในศิลปะทุกชิ้น รูปทรงคือสิ่งเดียวที่ทำให้ศิลปะแตกต่างไปจากสิ่งที่ไม่ใช่ศิลปะ ความเพิลิตเพลิน ความสุนทรีย์ หรือความซาบซึ่งต่อศิลปะอย่างแท้จริงต้องเกิดจากการรับรู้ต่อรูปทรงเท่านั้น ไม่ใช่จากเนื้อหาของศิลปะ ศิลปะหรือรูปทรงคือสิ่งที่จับสั่นในตัวเองและมีค่าในตัวเองโดยไม่ได้ เป็นเครื่องมือรับใช้หรือสัมพันธ์กับสิ่งใดจากโลกภายนอกรูปทรงเท่านั้น ที่มีความสำคัญทางศิลปะ เพราะศิลปะบางอย่างนั้นอาจจะมีใช่เป็นการลอกแบบ (Representation) สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลยก็ได้และ ศิลปะ

¹⁰⁹ กัจจ สุนพงษ์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก, (กรุงเทพฯ: เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๔.

บางอย่างก็อาจจะมิได้แสดงความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาเลยก็ได้ หรือแม้ว่าศิลปะบางอย่างอาจจะเป็นการลอกแบบสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือแสดงความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง มันก็อาจจะเป็นสิ่งที่เป็นไปอย่างบังเอิญเท่านั้น และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอะไรกับความสนใจทางสุนทรียะที่คนมีต่อศิลปะวัตถุ ชื่นนั้นเลย ดังนั้น ความสวยงามของศิลปะจึงเกิดจากรูปทรงอย่างเดียวเท่านั้น และการที่เราสนใจใน ศิลปะวัตถุ ก็เพราะมันมีรูปทรงสวยงามนั่นเอง ดังนั้น ทฤษฎีรูปทรงจึงให้ความสนใจที่รูปแบบขององค์ ประกอบในงานศิลปะโดยตรง โดยไม่เน้นกระบวนการในการแสดงออกหรือเนื้อหาเรื่องราวของผลงาน¹¹⁰

ไคลฟ์ เบลล์ (Clive Bell, ค.ศ.1881-1964) และโรเจอร์ฟรายด์ (Roger Fry, ค.ศ. 1866-1934) นักสุนทรียศาสตร์และนักวิจารณ์ศิลปะชาวอังกฤษที่มีชื่อเสียงในศตวรรษที่ ๒๐ และมุ่งเน้นไปที่งานด้านทัศนศิลป์และแนวความคิดเรื่อง ‘อารมณ์สุนทรียะ’ ซึ่งเป็นอารมณ์พิเศษที่ถูกกระตุ้นให้ เกิดขึ้นจากผลงานศิลปะที่ดีเท่านั้น ทั้งสองท่านมีความนิยมต่อผลงานศิลปะลัทธิโพสต์-อิมเพรสชันนิสม์ (Post-Impressionism) โดยเฉพาะผลงานของ พอล เซซานน์ (Paul Cezanne, ค. ศ. 1839-1906) มากเป็นพิเศษ เบลล์ได้เขียนบทนำวิจารณ์ในการแสดงนิทรรศการผลงานศิลปะของกลุ่มศิลปิน โพสต์-อิมเพรสชันนิสม์ที่ลอนดอนเมื่อปี ค.ศ.๑๙๑๐ ไว้ว่า “กลุ่มโพสต์-อิมเพรสชันนิสม์สร้างงานให้ ดูง่ายขึ้นด้วยการละทิ้งส่วนละเอียดต่างๆ เฟื่องในสิ่งที่สำคัญกว่านั่นคือ ความสำคัญของรูปทรง” ฟรายด์ก็ให้เหตุผลว่า “ศิลปินในกลุ่มนี้ไม่ยอมรับความเชื่อที่ว่า การวาดจะต้องให้มีรายละเอียดหรือ การเลียนแบบแต่พยายามสร้างรูปทรงขึ้นใหม่ โดยที่รูปทรงใหม่นั้นจะต้องมีความสัมพันธ์ต่อชีวิตจริงของมันเป็นเอง ได้มีการลดทอนรูปทรงให้ง่ายเข้า เพิ่มลักษณะของพื้นผิวและส่วนประกอบอื่นๆ ภาพทุก ภาพแทนที่จะบอกผู้ดูว่าเป็นภาพอะไร อยู่ที่ไหน กลับคล้ายกระตุ้นผู้ดูว่ารู้สึกอย่างไร ประดุจเรามี ความรู้สึกตามเสียงดนตรีมากกว่าจะมีความเข้าใจเหมือนดูรูปถ่าย” และเมื่อได้พิจารณาผลงาน ทัศนศิลป์ต่างๆ แล้วนั้น เบลล์ก็สรุปว่าคุณสมบัติร่วมอย่างเดียวกันที่มีในงานศิลปะที่ดีทั้งหลายนั่นคือ รูป ทรงบริสุทธิ์ (Pure form) ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของงานศิลปะ รูปทรงบริสุทธิ์ที่ปรากฏอยู่ในผลงาน ทัศนศิลป์ต่างๆ นั้นเรียกโดยรวมว่า ทัศนธาตุ(Visual elements) อันหมายถึง เส้น สีรูปร่างและรูป ทรงที่ประกอบกันอยู่ในโครงสร้างและสัดส่วนที่เหมาะสมกลมกลืนและกระตุ้นให้เกิดอารมณ์สุนทรียะ ซึ่งเป็นอารมณ์แห่งความสุข ความเพลิดเพลินหรือความปลื้มปิติยินดีขึ้นมา เป็นอารมณ์คนละแบบกับอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างปกติในชีวิตประจำวัน อย่างเช่น ความรัก ความโกรธ ความเศร้า ฯลฯ

¹¹⁰ ธีรยุทธ บุญมี, ถอดรื้อปรัชญาและศิลปะแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพฯ: สายธารการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔.

การที่จะ เกิดอารมณ์สุนทรีย์ได้นั้นจะต้องมาจากรูปทรงแห่งนัยยะ ไม่ใช่มาจากเนื้อหาเรื่องราว ในผลงานศิลปะนั้น และนี่เองเป็นช่วงเวลาที่เราบังตาใจเกิดขึ้น กล่าวคือ ศิลปินเกิดความ ประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะทำให้ความ ประารถนาในการแสดงสิ่งที่มีเขารู้สึกออกมาให้ปรากฏ¹¹¹

เบลล์มีความคิดทางปรัชญาว่า เบื้องหลังโลกที่ปรากฏทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ของ คนเรา นั้น (Sensible world) ยังมีโลกของความจริงแท้(Reality) ที่นิรันดรไม่เปลี่ยนแปลงเป็น พื้นฐานของ โลกแห่งสิ่งปรากฏ เมื่อศิลปินมองสิ่งต่าง ๆ ในฐานะที่มันเป็น การรวมตัวกันของ รูปแบบอันบริสุทธิ์ เส้น สี ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่กลมกลืนลงตัวนั้น หมายความว่า ศิลปินสามารถ ที่จะเห็นธาตุแท้ของความเป็นจริงที่แฝงเร้นอยู่ในวัตถุทางผัสสะทั้งหลาย และคนธรรมดาสามารถ มองเห็นรูปแบบของความจริง อันบริสุทธิ์นี้ได้ชั่วคราวจากผลงานทางศิลปะของศิลปินนั้นๆ เบลล์ จึงคิดว่า ผู้ชมที่ติดอยู่กับเนื้อหาของ ศิลปะก็คือคนที่ยังไม่เข้าถึงศิลปะที่แท้จริง เบลล์เห็นว่า “ศิลปะคือสิ่งที่สะท้อนชีวิตของมนุษย์อันนำไปสู่ความปลอบปลื้ม ศิลปะสร้างบางสิ่งที่มีคุณค่าต่อ การมีชีวิตอยู่ ศิลปะเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตและเป็น ผลิตผลแห่งจิตวิญญาณชีวิตมนุษย์ การ สร้างสรรค์ศิลปะนั้น ต้องเป็นบุคคลผู้มีฝีมือและความรู้สึกนึกคิดต่อรูปทรงและสีสันทัน รวมทั้ง ลักษณะสามมิติและพลังความรู้สึกและอารมณ์ของการสร้างสรรค์ ศิลปะอาจ เกี่ยวพันกับชีวิตของ บุคคลผู้สร้างสรรค์หรือสิ่งสากลที่ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกหรือสภาวะทางจิต วิญญาณอันลึกล้ำ ที่เราเรียกว่า แรงดลใจ (Inspiration) ที่ผลักดันไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ” เบลล์อธิบายการ เข้าถึงความงามของผลงานศิลปะว่า “การซาบซึ้งต่อผลงานศิลปะนั้น เราไม่ต้องอาศัย สิ่งใดใน ชีวิตนอกจากความรู้สึกแห่งรูปทรง สีสันทันและความรู้เกี่ยวกับปริมาตรสามมิติอันเป็นความรู้เล็กน้อยที่เบลล์ยอมรับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการซาบซึ้งต่อผลงานที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลายหรือแม้แต่การ สร้างสรรค์นั้นต่างก็อยู่ในลักษณะแบบสามมิติความรู้สึกแห่งปริมาตรสามมิติยังเป็นปัจจัยสำคัญ ในการ เติมเต็มความซาบซึ้งต่อรูปทรงทางสถาปัตยกรรมด้วยเช่นกัน การซาบซึ้งต่อผลงาน ศิลปะนั้น เรา ไม่ต้องอาศัยสิ่งใดในชีวิต ไม่ต้องอาศัยความรู้ความคิดและเรื่องราวของชีวิต ไม่ เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ของชีวิต ศิลปะนำพาเราจากโลกแห่งการงานของมนุษย์ไปสู่โลกแห่งความ งามอันสูงส่ง ชั่วขณะนั้นเรา ต่างออกห่างจากผลประโยชน์ของมนุษย์ ความคาดหวังและความ ทรงจำทั้งหลายของเราล้นหลามหยุดพัก ลง เราต่างอยู่เหนือกระแสธารแห่งชีวิต¹¹²

¹¹¹ อารี สุทธิพันธ์, *ประสบการณ์สุนทรีย์*, (กรุงเทพฯ: บริษัทต้นอ้อ, ๒๕๓๓), หน้า ๔๗.

¹¹² Clive Bell, *Art, First published*, (Great Britain: Oxford University Press, 1987), p. 75-

กล่าวโดยสรุปคือ เบลล์และฟรายด์ให้คุณค่าของศิลปะที่รูปทรงแห่งนัยยะโดยปฏิเสธเนื้อหา หรือเรื่องราวในภาพและถือว่างานศิลปะนั้นเป็นอิสระและเป็นสิ่งที่มีค่าโดยตัวเอง เพราะเกิดขึ้นจากการ ประกอบกันของเส้น สี รูปร่าง รูปทรงพื้นผิวและพื้นที่ว่างซึ่งมีนัยยะให้เกิดอารมณ์พิเศษที่ นำเราออก ห่างจากอารมณ์ปกติในชีวิตประจำวันได้ โดยไม่ต้องเกี่ยวพันกับเนื้อหาเรื่องราวหรือ จุดมุ่งหมายใดๆ ศิลปะที่แท้จริงต้องเป็นสากลและเป็นอมตะซึ่งรูปทรงแห่งนัยยะเท่านั้นที่ให้ คุณสมบัตินี้ได้ เพราะรูปทรง แห่งนัยยะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือกาลเวลาและสถานที่และเป็นสิ่งที่มีอยู่ใน ผลงานศิลปะทุกยุคทุกสมัย

จากการเน้นความสำคัญเฉพาะรูปทรงโดยละเลยความสำคัญของเนื้อหาในผลงาน ศิลปะ ซึ่ง เป็นการตัดความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับโลกภายนอก โดยมุ่งให้ความสนใจแต่ รูปทรงในงานศิลปะ เพียงอย่างเดียวนั้นได้กลายมาเป็นปัญหาสำคัญของทฤษฎีรูปทรงนิยม เพราะการมุ่งให้ความสนใจแต่ รูปทรงในงานศิลปะเพียงอย่างเดียวทำให้ยากแก่การรับรู้และการ ซาบซึ้งต่องานศิลปะของคนทั่วไปและ ไม่สามารถอธิบายครอบคลุมถึงศิลปะนามธรรม ศิลปะ สื่อผสมหรือศิลปะที่มีภาษาเป็นสื่อ เช่น ผลงาน วรณคดีละคร ภาพยนตร์ เพลงที่มีเนื้อร้องได้ เนื่องจากเชื่อว่า ศิลปะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับโลก ภายนอกหรือความหมายของชีวิตอันแสดงถึง คุณสมบัติ การกระทำหรือเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตจริง ทำให้ศิลปะที่มีภาษาเป็นสื่อ นั้นไร้ ความหมาย

ค. ทฤษฎีการแสดงออก (Expression Theory) ในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นยุค ปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าด้านความรู้และ วิทยาการต่างๆ อย่างมาก รูปแบบ ของงานศิลปะก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่ได้เสนอภาพของสิ่งที่มี อยู่จริงในโลก ผลงานศิลปะ เหล่านั้นจึงไม่ถือว่าเป็นเครื่องมือสื่อความรู้หรือถือว่าการเลียนแบบจากธรรมชาติได้เมื่อเรา เกี่ยวข้องกับศิลปะแล้วก่อให้เกิดอารมณ์หรือความรู้สึกอันเป็นคุณสมบัติภายในตัว มนุษย์และ เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเราปฏิเสธไม่ได้ ศิลปินบางคนจึงเริ่มหันมาสนใจที่จะแสดงออกถึง อารมณ์ความรู้สึกที่อยู่ภายในจิตใจของตนเองมากกว่าจะแสดงถึงปรากฏการณ์หรือ สภาพแวดล้อมตาม ธรรมชาติทำให้นักปรัชญาและนักสุนทรียศาสตร์ที่สำคัญ อาทิเช่น ดอล สตอยและคอลลิงวูด ได้นำเสนอ ทฤษฎีใหม่ขึ้นมาอีก เพื่อโต้แย้งทฤษฎีการเลียนแบบและทฤษฎี รูปทรง โดยถือว่า ศิลปะคือการแสดงออกซึ่ง อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ให้ปรากฏออกมา ภายนอกและอารมณ์ความรู้สึกที่มาจากการรับรู้ในงาน ศิลปะไม่สามารถเรียนรู้ได้จากสิ่งอื่น ทฤษฎีการแสดงออกให้ความสำคัญกับศิลปินผู้สร้างงานศิลปะว่า ไม่ได้เป็นเพียงผู้ลอกเลียนแบบ หรือสร้างภาพแทนของสิ่งปรากฏในโลก แต่เป็นการแสดงออกของโลก ที่อยู่ภายในจิตใจของตน

ซึ่งมีลักษณะเป็นอัตวิสัย ศิลปินได้สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกและประสบการณ์ ต่อการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกออกมาและตัวผลงานศิลปะก็เป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง เวอร์นอน (Eugene Vernon) มีทรรศนะว่า “ศิลปะคือการแสดงออกซึ่งอารมณ์แล้วแปลความออกมาสู่ภายนอก ทั้งนี้โดยการจัดการด้วยเส้น รูปทรงหรือสี หรือโดยกริยาท่าทาง เสียงหรือถ้อยคำด้วยท่วงทำนอง จังหวะที่มีลักษณะเฉพาะ” แนวคิดของทฤษฎีศิลปะคือการแสดงออกของความรู้สึก (Feelings) และ อารมณ์ (Emotion) เริ่มเป็นที่สนใจในยุคที่ศิลปะสมัยใหม่เริ่มเกิดขึ้นแต่ความเข้าใจเรื่องการแสดงออก นั้นยังมีลักษณะที่ค่อนข้างคลุมเครือและจากคำอธิบายที่แตกต่างกันของนักทฤษฎีทั้งหลายนั้นสามารถ แบ่งความหมายของการแสดงออกซึ่งความรู้สึกได้ ๕ แนวคิด ดังนี้¹¹³

๑. การแสดงออกคือ สหัชญาณ หรือ อัชฌัตติกญาณ (Expression as Intuition) เบเนด็โต โครเซ (Benedetto Croce, ค.ศ.1866-1952) นักปรัชญาและนักวิจารณ์ ชาวอิตาลีเลียมมีทรรศนะว่า “ศิลปะคือการแสดงออกของความรู้ในเชิงสหัชญาณ (Intuitive Knowledge) ซึ่งต่างจากความรู้เชิงตรรกะ (Logical Knowledge)” โครเซให้ความหมายของสหัชญาณว่าหมายถึงการหยั่งรู้ในเอกภาพ (Unity) และความเป็นปัจเจกภาพของสิ่งต่าง ๆ ความรู้เชิงสหัชญาณได้มาจาก จินตนาการ เป็นความรู้ในลักษณะเฉพาะ (Particular Image) ไม่เป็นสากล มีอยู่ในจิตสำนึก (Consciousness) เป็นรอยประทับที่ทำให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้น (Objectified Impression) โครเซถือว่า “ศิลปะเป็นการแสดงให้เห็นการเข้าใจลึกซึ้งซึ่งภายในซึ่งจะบรรยายให้รู้ด้วยวิธีอื่นไม่ได้ นอกจาก สร้างเป็นงานศิลปะ Art is vision or intuition (ศิลปะเป็นการเห็นภายในหรืออัชฌัตติกญาณ) และ Art is the expression of spiritual synthesis (ศิลปะคือการแสดงออกของการสังเคราะห์อย่างสุนทรีย์ใน จิตใจ)” โดยเฉพาะผลงานวิจิตรศิลป์ ถือว่าเป็นผลงานศิลปะที่มีพัฒนาการขั้นสูงของการแสดงออกอย่างอัชฌัตติกญาณและเป็นศาสตร์ที่มีรูปแบบซึ่งพัฒนามาจากความรู้แบบตรรกศาสตร์¹¹⁴

การแสดงออกซึ่งความรู้สึกนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกหรืออารมณ์อีกชนิดหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอีก อย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรู้โดยตรงหลากหลายไปสู่สิ่ง ๆ หนึ่ง” โครเซเชื่อว่า ศิลปะเกิดขึ้นมาจากความ ประทับใจหรือความรู้สึกทางผัสสะที่ถูกกระตุ้นเร้าจากโลกภายนอก ความประทับใจนี้ค่อนข้างยุ่งเหยิง สับสนและคลุมเครือและถูกรวบรวมจัดสรรใหม่ให้แจ่มแจ้งขึ้นด้วย

¹¹³ Clive Bell, “Artistic Representation and Form”, in Aesthetics. ed. by Jerome Stoinitz, (United States of America : Macmillan Publishing Co., Inc, 1965), p. 55-61.

¹¹⁴ ปรีเปรม อยู่สันติกุล, “สุนทรีย์ทัศน์ของเฮอริมานน์เฮสเซ”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัย เชียงใหม่), ๒๕๔๖, หน้า 30.

จินตนาการหรือการรู้โดยตรงของ ศิลปิน ความประทับใจทั้งหลายถูกสังเคราะห์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยสื่อทางศิลปะประเภทต่างๆ เช่น เส้น สี เสียง คำพูดหรือการทำทาง กระบวนการสังเคราะห์หรือการเรียนรู้โดยตรงนี้เกิดขึ้นอย่างเป็น อิสระโดยไม่มีเป้าหมายล่วงหน้าและเป็นกระบวนการที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์ในความคิดของศิลปิน ศิลปะ ไม่ใช่ความรู้จากการใช้ความคิดหรือเหตุผล (Conceptual knowledge) เพราะความรู้เช่นนั้นจะเน้นในการสร้างความจริงให้ตรงกันข้ามกับความไม่จริงหรือไม่ก็ทำการลดทอนความไม่จริงโดยรวมมันเข้า กับความจริงในฐานะเป็นส่วนขยายของความจริงนั้นแต่ศิลปะหรือ Intuition นั้นหมายถึง การไม่แบ่ง แยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างความจริงกับความไม่จริง ศิลปะมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความเป็นอิสระใน ตัวเอง เป็นความรู้ขั้นพื้นฐานซึ่งอาจจะเปรียบเทียบได้กับความฝันปรัชญาอาจเปรียบเทียบได้กับการตื่นสำหรับศิลปะนั้นความฝันหรือความจริงนั้นมีคุณค่าเท่าเทียมกันในทางสุนทรียศาสตร์¹¹⁵

สรุปคือ โครเซมีแนวความคิดว่า ศิลปะเกิดจากอชฌัตติกญาณของศิลปินแล้วแสดงออกซึ่ง ความรู้สึกประทับใจนั้นออกมา โดยโครเซเรียกความรู้สึกนั้นว่าเป็นความเพิลิตเพิลินทางสุนทรียะ โดย การแสดงออกนี้เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถแบ่งแยกออกจากผลงานศิลปะได้ทุกการแสดงออกมีลักษณะ เฉพาะและเกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันทีเสมอ ผลงานศิลปะเกิดจากการหลอมรวมหลายสิ่งหลายอย่างเข้า ด้วยกันให้เป็นเอกภาพ การแสดงออกหรือกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะเกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระ โดยไม่มีเป้าหมายล่วงหน้า เป็นกระบวนการที่เสร็จสิ้นสมบูรณ์ในความคิดของศิลปินโดยมีผลลัพธ์เป็น ผลงานศิลปะ

2. การแสดงออกคือกระบวนการระบายอารมณ์ของศิลปินออกมา (Expression as Process) คอลลิงวูด (R.G. Collingwood, ค.ศ.1889-1943) นักสุนทรียศาสตร์ชาวอังกฤษเชื่อว่าแก่นสารของศิลปะคือการแสดงออกซึ่งความรู้สึกซึ่งเป็นกระบวนการที่จับสิ้นในตัวเองหรือเพื่อตัวเอง มันไม่ได้มีเป้าหมายอันแน่นอนหรือปลุกความรู้สึกของผู้อื่นให้มีเหมือนตัวศิลปิน ศิลปะที่แท้จริงสำหรับ คอลลิงวูดอยู่ในความคิดไม่ใช่อยู่ในรูปของกายภาพ การแสดงออกซึ่งความรู้สึกที่จับสิ้นในตัวเองหรือ เพื่อตัวเองนี้เกิดจากการที่ศิลปินต้องการค้นหาและทำความเข้าใจหรือปลดปล่อยความรู้สึกที่ไม่ชัดเจน อันเก็บกตภายในใจของศิลปินโดยใช้สื่อบางอย่าง (เส้น สี เสียง คำพูด) เมื่อบรรลุเป้าหมายถือได้ว่า ศิลปะได้เกิดขึ้นแล้ว เมื่อความเก็บกตได้ปลดปล่อยศิลปินได้รับความเพิลิตเพิลิน คอลลิงวูดเรียก กระบวนการนี้ว่า กระบวนการสร้างสรรค์(Creation) หรือจินตนาการ (Imagination)³⁶ กระบวนการ เกี่ยวกับการแสดงออกนั้นเน้นที่ความยุ่งเหยิงสับสน

¹¹⁵ George Dickie, **Aesthetics an Introduction**, Sixth print, (United States of America: The BobbsMerrill Company Inc., 1979), p. 40.

และวุ่นวายใจ ด้วยกระบวนการซึ่งเริ่มขึ้นภายในใจ ของศิลปินแล้วค่อยๆ แทนที่ด้วยความแจ่มชัด และคำสั่งดูความสำเร็จลุล่วงอันใกล้เข้ามา โดยคอลลิงวูด ได้อธิบายความหมายของงานศิลปะไว้ในหนังสือ ทฤษฎีแห่งศิลปะ (The Principle of Art) ของเขาว่า “เมื่อคน ๆ หนึ่งพูดถึงการ แสดงออกทางอารมณ์ สิ่งที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเขาเป็นไปดังนี้ เริ่มแรก เขามี สำนึกถึงถึงอารมณ์ที่เกิดขึ้นแต่ไม่รู้ได้แน่ชัดว่าอารมณ์นั้นคืออะไร ทั้งหมดที่เขารู้สึกนั้นคือความยุ่งเหยิง สับสนหรือ ความตื่นตันกระวนกระวายใจซึ่งเขารู้สึกว่ากำลังเกิดขึ้นอยู่ภายในตัวเขาแต่ลักษณะที่แท้ จริงของมันเป็นอย่างไรนั้นเขาไม่รู้ ณ ขณะสถานการณ์เช่นนี้ ทั้งหมดที่เขาสามารถจะพูดได้เกี่ยวกับ อารมณ์อย่างนี้คือ ‘ฉันรู้สึก...แต่ไม่รู้ว่าฉันรู้สึกอะไร’ จากการทำอะไรไม่ถูกและเงื่อนไขที่บีบคั้น เช่นนี้ เขาปลดปล่อยให้ตัวเองโดยการกระทำบางสิ่งซึ่งเราเรียกว่าการแสดงออกด้วยตัวเขาเอง ณ จุดนี้เขา เขียน เขาวาด หรือแกะสลักลงบนหิน และจากการกระทำนี้อารมณ์ของเขาได้ กลายเป็นหนทางในการ ปฏิบัติการต่อสื่อต่างๆ และในที่สุดภาวะที่กอดันบีบบังคับเขาก็ได้ผ่อนคลายลง ความว้าวุ่นสับสน ภายในสิ้นสุดลง สิ่งที่เราเริ่มก่อตัวขึ้นนั้นกลับแจ่มกระจ่างและมีความหมาย”¹¹⁶

ศิลปะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นเสร็จสิ้นสมบูรณ์ในความคิดของศิลปิน โดยไม่ได้ กำหนดเป้าหมาย ไว้ล่วงหน้า กระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะเป็นกระบวนการแสดงออกซึ่ง ความรู้สึกและทำให้ผู้สร้าง เกิดความเพลิดเพลิน ผลงานใดจะนับเป็นงานศิลปะได้ก็ต่อเมื่อผลงาน นั้นได้แสดงภาวะทางอารมณ์ให้ ปรากฏชัดออกมาโดยไม่จำเป็นว่าจะได้สื่อไปถึงผู้ชมหรือไม่ซึ่ง เป็นการให้ความสำคัญกับการแสดงออก ทางอารมณ์ภายในตนเองของศิลปิน (Expressing for himself) มากกว่าการสื่ออารมณ์ไปสู่ผู้ชมงานศิลปะ แต่ศิลปะคือกระบวนการที่ไม่มีการวางแผน และมีเป้าหมายล่วงหน้า

ศิลปะที่แท้จริงในธรรมชาติของคอลลิงวูดนั้นหมายถึง การรู้โดยตรงหรือการแสดงออก ซึ่ง ความรู้สึก หรือจินตนาการที่มีอยู่ในความคิดเห็นของศิลปิน อันเป็นเหตุให้เกิดการปรากฏของ รูปลักษณะ ภายนอกหรือศิลปะในรูปวัตถุทางกายภาพซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขสองประการคือ เงื่อนไขความจริงใจ (Sincerity condition) หมายถึง ผลงานศิลปะจะแสดงออกถึงความรู้สึก บางอย่างได้ก็ต่อเมื่อ ศิลปิน รู้สึกถึงอารมณ์ความรู้สึกนั้นแล้วได้ถ่ายทอดสร้างสรรค์ออกมาเป็น ผลงานศิลปะ และ เงื่อนไขการ กระตุ้น (Arousal condition) หมายถึง ผลงานศิลปะจะแสดงออก

¹¹⁶ John Hesper, **The Concept of Artistic Expression, in Problems in Aesthetics. An Introduction Book of Readings**, ed. by Morris Weitz, (New York : Macmillan Publishing Co., Inc, 1970) : p. 222.

ซึ่งความรู้สึกก็ต่อเมื่อผลงานนั้น กระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกนั้นขึ้นในตัวผู้ชม การสร้างผลงานโดยตั้งใจกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกโดยที่ศิลปินไม่ได้มีอารมณ์ความรู้สึกนั้นจริงนั้น ไม่ถือว่าเป็นการแสดงออกของศิลปินแต่เป็นการ กระทำของช่างฝีมือ ซึ่งความคิดนี้แตกต่างจาก แนวความคิดของตอลสตอยที่มีทรรศนะว่า คุณค่าของ ผลงานศิลปะอยู่ที่การบรรลุเป้าหมายในการกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกแบบเดียวกับศิลปินและ แยกระดับได้ตามเป้าหมายในการสร้างสรรค์ผลงาน แต่คอลลิงวูดกลับมีความเห็นว่า คุณค่าของงาน ศิลปะอยู่ที่เป็นการรู้สึก แท้จริงของศิลปินในขณะที่สร้างสรรค์ผลงานและศิลปะทุกชิ้นที่ถ่ายทอดมา จากความรู้สึกของศิลปินมีค่าเท่าเทียมกัน¹¹⁷

3. การแสดงออกเป็นการกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ความรู้สึกออกมา (Expression as Evocation) จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, ค.ศ.1859-1952) นักปรัชญาและนักการศึกษาชาว สหรัฐ มีทรรศนะว่า การแสดงออกเป็นการทำปฏิกริยาระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่มี ลักษณะเฉพา เจาะจง ในกรณีของศิลปะคล้ายว่าเป็นแรงผลักดันจากสื่อและความพยายามของศิลปินเพื่อที่จะผสม ผสานสื่อเข้ากับความรู้สึกของเขา ดิวอี้ อธิบายไว้ในหนังสือ ศิลปะคือ ประสบการณ์ (Art as Experience) ของเขาว่า “ไม่มีการแสดงออกใดที่ปราศจากความตื่นเต้น ปราศจากความยุ่งยากสับสน ความปลุกปั่นภายในนั้นถูกปลดปล่อยด้วยการหัวเราะหรือร้องไห้ สักครั้งหนึ่งและผ่านพ้นไปด้วยการ เปล่งออกมา การชำระล้างนำไปสู่การกำจัดทิ้งหรือการยกเลิก การแสดงออกนำไปสู่การพัฒนาหนทาง การทำงานออกมาให้สำเร็จลุล่วง น้ำตาที่พรั่งพรูออกมา อาจนำไปสู่การผ่อนคลาย ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ฉับพลันนั้นอาจเป็นทางออกของความพลุ่งพล่านที่อยู่ภายใน แต่เมื่อใดที่ไม่มีการบริหารจัดการต่อ เจื่อนไขว้ตฤประสงค์และเนื้อหาสาระให้น่าสนใจ ต่อสิ่งกระตุ้นที่ปรากฏขึ้นนั้นก็ไม่ใช่เรียกว่าเป็นการแสดงออก แต่เป็นพฤติกรรมทั่วๆ ไปเท่านั้น” ซึ่งเป็นปฏิกริยาตอบสนองทางร่างกายโดยทั่วไป ที่มี ลักษณะแตกต่างจากการแสดงออกทาง ศิลปะอย่างสิ้นเชิง สาระสำคัญของดิวอี้ คือ การให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของศิลปะที่เป็น ส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ที่ถูกนำมาใช้ เพื่อทำให้โลกและการรับรู้ของมนุษย์สมบูรณ์ขึ้น ดิวอี้เห็นว่า ศิลปะและประสบการณ์ที่เกิดร่วมกับศิลปะ นั้นเป็นเสมือนสิ่งที่มีอยู่ร่วมกันในวิถีทางที่สำคัญของชีวิตมนุษย์¹¹⁸

¹¹⁷ Benedetto Croce, *Art as Intuition, in Problems in Aesthetics*. An Introduction Book of Readings, ed. by Morris Weitz, (New York : Macmillan Publishing Co., Inc, 1970), p.106.

¹¹⁸ John Dewey, *Art as Experience*, (New York: The Berkley Group, 1980), p. 61-62.

4. การแสดงออกเป็นการติดต่อสื่อสารระหว่างศิลปินกับผู้ชม โดยมีผลงานเป็นตัวศิลปะเป็นสื่อกลาง (Expression as Communication) ตอลสตอย (Leo Tolstoy, ค.ศ.1828-1910) นักเขียนและนักวิจารณ์ชาวรัสเซีย มี ทรรศนะว่า “การแสดงออกคือการสื่อสารระหว่างศิลปินและผู้ชมโดยมีศิลปะซึ่งเป็นภาษาของอารมณ์เป็น สื่อกลาง แทนที่ของศิลปะคือการแสดงออกซึ่งความรู้สึก เราใช้คำพูดสำหรับสื่อสารความคิดแต่เราใช้ ศิลปะสำหรับสื่อสารความรู้สึก (Whereas by words a man transmits his thoughts to another, by art he transmits his feelings) ศิลปะไม่ได้เน้นความพอใจทางประสาทสัมผัส” การสร้างสรรค์ ทางศิลปะ เป็นกิจกรรมทางใจที่นำเอาอารมณ์ความรู้สึกที่รับรู้หรือเข้าใจอย่างเลื่อนลางนั้น แปรเปลี่ยน ไปสู่ความแจ่มชัดของอารมณ์ความรู้สึกหรือความนึกคิดนั้น แล้วสามารถถ่ายทอดให้คนอื่นรับรู้ได้เช่นเดียวกับศิลปินผู้สร้างงาน ตอลสตอยอธิบายความหมายของการแสดงออกซึ่งความรู้สึกในลักษณะที่ เป็นความสัมพันธ์อันแน่นอระหว่างความรู้สึกของศิลปินและผู้ชม โดยกล่าวว่า “ศิลปะคือกิจกรรม อย่างหนึ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้นอย่างรู้ตัว โดยใช้สื่อที่สัมผัสได้ (เส้น สี เสียง คำพูด) เพื่อแสดงออกหรือสื่อสารความรู้สึกที่มีอยู่ในตัวเขาไปยังคนอื่นให้ได้รับรู้และเกิดความรู้สึกเช่นเดียวกับตน”⁴³ สิ่งสำคัญ ต่อการบรรลุเป้าหมายในการปลุกเร้าให้เกิดความรู้สึกเช่นเดียวกันกับศิลปิน¹¹⁹

สรุปคือ ตอลสตอยมีทรรศนะว่า ผลงานศิลปะคือการแสดงออกซึ่งความรู้สึกของศิลปินที่สามารถ สื่อสารถึงไปสู่ผู้ชมได้และเห็นว่า ความกินใจแห่งศิลปะเป็นหัวใจสำคัญของการบรรลุเป้าหมายในการ ปลุกเร้าให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกเช่นเดียวกันกับศิลปินและเป็นเกณฑ์ชี้วัดความเป็นศิลปะที่แท้ของผลงาน ศิลปะแต่ละชิ้น

5. การแสดงออกเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวงานศิลปะ (Expression as Property of the Work of Art) ดูแคส (C. J. Ducasse, ค.ศ.1881-1969) เป็นนักสุนทรียศาสตร์ที่มีทรรศนะว่า การ แสดงออกซึ่งความรู้สึกนั้นเป็นคุณสมบัติของผลงานศิลปะซึ่งเป็น ‘ความรู้สึก’ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการ สร้างสรรค์ผลงานศิลปะของศิลปิน ดูแคสเรียกการแสดงออกนี้ว่าเป็นกระบวนการทำให้ความรู้สึก เป็นจริงขึ้นมา (Process of objectification of feeling) เนื่องจากเป็นการปฏิบัติการสร้างสรรค์อย่าง หนึ่งที่มีความควบคุมด้วยสติและเป็นไปอย่างพิถีพิเคราะห์ เป็นกระบวนการที่ศิลปินตั้งใจที่จะสร้าง ความรู้สึกขึ้นมาในผลงานศิลปะโดยที่ตัว

¹¹⁹ นิพาดา เทวกุล, “ธรรมชาติหรือลักษณะทั่วไปของสุนทรียศาสตร์”, ศิลปกรรมศาสตร์, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน-กันยายน ๒๕๓๗): หน้า 21.

ศิลปินเองอาจไม่ได้มีความรู้สึกเช่นนั้นจริงๆ ก็ได้ กระบวนการ ดังกล่าวเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาภายในของศิลปินและมีผลงานศิลปะเป็นผลลัพธ์ในขั้นสุดท้ายโดย ดำเนินไปอย่างเป็นลำดับขั้นตอนคือ แรงบันดาลใจ (Inspiration) - การสร้างสรรค์ (Creation) - การพิจารณาไตร่ตรอง (Contemplation) - การตัดสิน (Judgment) - การทบทวนตรวจสอบความถูกต้อง (Correction) กระบวนการนี้เกิดขึ้นอย่างช้าแล้วช้าเล่า จนกระทั่งองค์ประกอบทางดนตรีหรืออาจเป็นภาพเขียนหรือรูปประติมากรรม หรืองานอื่นใดทางศิลปะนั้นจบสิ้น แต่ละภาพนั้นพบความพอใจเกิดขึ้น และถูกบันทึกไว้ในสมุดโน้ตหรือวาดภาพลงบนผ้าใบจนสำเร็จออกมาเป็นผลงานศิลปะ สำหรับการมี อยู่ของ 'ความรู้สึก' ในผลงานศิลปะ ดูแคสคิดว่ามีลักษณะเหมือนกับการมีอยู่ของรสชาติ (taste) ในสิ่ง ต่างๆ มันเป็นความสามารถหรือพลัง (Capacity or power) ในการปลุกจินตนาการแห่งความรู้สึกแก่ผู้ ที่รับรู้มันโดยที่คนๆ นั้นไม่ได้มีความรู้สึกเช่นนั้นจริงๆ ¹²⁰

ส่วนบราวส์มา (O.K. Bouwsma, ค.ศ.1898 -1978) ได้มีทรรศนะว่า การแสดงออกซึ่งความรู้สึกเป็นคุณสมบัติของผลงานศิลปะ แต่คุณสมบัติดังกล่าวไม่ใช่ความรู้สึกเหมือนกับที่ดูแคสเชื่อ คุณสมบัติดังกล่าวคือคุณสมบัติหรือลักษณะร่วมกันกับคนที่กำลังแสดงออก ซึ่งความรู้สึกหมายความว่า ผลงานศิลปะชิ้นใดที่แสดงออกซึ่งความรู้สึกใดออกมาย่อมแสดงว่า ผลงานชิ้นนั้นมีคุณสมบัติร่วมกับ คนที่กำลังแสดงออกซึ่งความรู้สึกนั้น เช่น หากเรากล่าวว่าภาพเขียนภาพหนึ่งแสดงออกซึ่งความรู้สึก สงบย่อมหมายความว่า ภาพเขียนภาพนี้มีการจัดองค์ประกอบของภาพในลักษณะแนวนอนเหมือนคน ที่อยู่ในท่านอนซึ่งเป็นท่าที่แสดงอาการสงบที่สุด ลักษณะแนวนอนคือลักษณะร่วมระหว่างภาพเขียนที่ แสดงความรู้สึกสงบกับคนที่อยู่ในอาการสงบ การมีอยู่ของคุณสมบัติร่วมกับคนที่กำลังแสดงออกซึ่ง ความรู้สึกในผลงานศิลปะมีอยู่โดยตัวมันเอง อย่างเป็นอิสระจากศิลปินหรือผู้รับรู้ มันไม่ได้มีสาเหตุจาก การแสดงออกซึ่งความรู้สึกของศิลปิน และไม่ได้เป็นสาเหตุในการปลุกความรู้สึกแก่ผู้รับรู้ บราวส์มา เชื่อว่า ลักษณะภายนอกบางอย่างก็อาจทำให้เราเห็นความรู้สึกบางอย่างได้ นักจิตวิทยาที่มีความเชื่อตามแนวทางนี้ถือว่า ในทุกองค์ประกอบ (Element) มีความหมายอยู่ในตัว เช่น เส้นแนวนอนให้ความรู้สึกผ่อนคลาย รูปทรงสามเหลี่ยมให้ความรู้สึกสงบมั่นคง เป็นต้น

แม้ว่าทฤษฎีการแสดงออกจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อวงการศิลปะสมัยใหม่และทฤษฎีนี้ทำให้ เราตัดสินผลงานศิลปะได้ง่ายขึ้นเพราะมุ่งเน้นไปที่ตัวงานศิลปะโดยตรง แต่ก็ยังคงมีปัญหาบางอย่าง อยู่เช่นกัน เพราะไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะหามาตรฐานที่ละเอียดพอที่จะใช้ตัดสินคุณสมบัติ

¹²⁰ C. J. Ducasse, **Art and The Language of The Emotions, in Aesthetics and The Art**, ed. by Lee A. Jacobus, (United States of America: McGraw-Hill Book Company Inc., 1968) : p. 50-51.

ของสิ่งมากมาย ในโลกนี้ได้ อีกทั้งทั้งการที่นักทฤษฎีการแสดงออกเชื่อว่าความรู้สึกนั้นเป็นอัตวิสัยของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะอธิบายให้ชัดเจนได้ทำให้เกิดปัญหาในการอธิบายความที่แตกต่างกัน เช่น พวกที่เชื่อว่า การแสดงออกซึ่งความรู้สึกเป็นกระบวนการที่มีเป้าหมายแน่นอนชัดเจนจะมีปัญหาในการประเมินค่าของศิลปะ พวกที่เชื่อว่าการแสดงออกซึ่งความรู้สึกเป็นกระบวนการที่จับสั่นในตัวเองก็ทำให้ปัญหาของ ปรัชญาศิลปะกลายเป็นปัญหาของจิตวิทยาศิลปะ ส่วนพวกที่เชื่อว่า การแสดงออกซึ่งความรู้สึกเป็น คุณสมบัติที่ติดอยู่กับตัวงานศิลปะก็ไม่สามารถหามาตรฐานของคุณสมบัติที่วัดได้¹²¹

ด้วยหลักการของงานศิลปกรรมดังกล่าวมานี้ จึงสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สรุปออกมาเป็นงานศิลปะของปราสาทพนมวันมีลักษณะ ดังนี้

๑. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัว (Sculpture in the round) เป็นงานสร้างสรรค์รูปทรงในลักษณะนี้ เช่นเป็นการสร้างสรรค์ทำรูปภาพให้เกิดขึ้นจากส่วนฐานซึ่งรองรับอยู่ทางตอนล่างรูปทรงของงานศิลปกรรม อาจแสดงรูปแบบที่แลดูได้ทุกด้าน หรือแสดงทิศทางและการเคลื่อนย้ายหน้าหลังสู่ฐานงานศิลปกรรมของปราสาทพนมวันที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัวนี้ ตัวอย่าง ตัวปราสาทพนมวัน ดังเช่นงานศิลปะของปราสาทประธาน หรือในเขตไทยมีรูปพระนารายณ์ทรงปืน ที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ซึ่งอยู่ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและรูปนางธรณีบีบมวยผม หน้ากระทรวงยุติธรรม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

๒. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงแบบราบมีพื้นรองรับ (Sculpture in the relief) งานสร้างสรรค์รูปทรงประติมากรรมเช่นนี้ เป็นการสร้างและนำเสนอ รูปทรงแต่จำเพาะด้านใดด้านหนึ่งให้ปรากฏแก่ตา โดยลำดับรูปทรงต่าง ๆ ลงบนพื้นราบซึ่งรองรับอยู่ทางด้านหลังแห่งรูปทรงทั้งปวงการเคลื่อนไหว และทิศทางของรูปภาพอาจกระทำได้ในทางราบขนานไปกับพื้นผิวระนาบของพื้นหลังงานประติมากรรมในลักษณะนี้ แสดงรูปทรงและเนื้อหาให้ปรากฏเห็นได้ชัดเจนจำเพาะแต่เพียงด้านเดียว ดังตัวอย่างงานศิลปะในปราสาทพนมวัน เช่น รูปภาพปั้นปูนเศียรพระศิวะบริเวณภายนอกกระเบื้องคดทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น

๓. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงจมอยู่ในพื้น (Sculpture in the mcise) ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมลักษณะเช่นที่ว่าเป็นผลอันเกิดแต่การสร้างสรรค์รูปทรงต่าง ๆ ให้ปรากฏและมีอยู่ในพื้นที่รองรับอยู่นั้น งานประติมากรรมจึงมีลักษณะเป็นทั้งรูปภาพที่เกิดขึ้นด้วยเส้นขีดเป็น

¹²¹ Leo Tolstoy, **What is Art**, Translated by Almyer Maude, (United States of America: The Bobbs-Merrill Company, Inc., 1960), p. 140-142.

ทางลึกลงในพื้น (Incise Line) อย่างหนึ่งกับรูปภาพซึ่งเกิดขึ้นโดยการเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นพื้น
ออก (Craving) ให้ค่าไว้แต่ส่วนที่เป็นรูปภาพงานประติมากรรมลักษณะดังกล่าว เป็นการนำเสนอ
รูปแบบและเนื้อหาให้ปรากฏและแลเห็นได้จำเพาะแต่ด้านเดียว เช่นเดียวกับงานประติมากรรม
ลักษณะที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๒ ดังตัวอย่างงานศิลปะในปราสาทพนมวัน เช่น ภาพลายเส้น
พระกฤษณะยกภูเขาโควรรณะอยู่บนหน้าบ้าน ซึ่งเป็นตัวอย่างงานประติมากรรมที่สร้างทำด้วยวิธี
ขีดเส้นเป็นทางลึกลงไปในพื้นที่รูปภาพหน้าใหญ่ สลักเป็นตัวละครในเรื่อง รามเกียรติ์ นี้เป็น
ตัวอย่างทำงานประติมากรรมที่มีรูปทรงจมอยู่ในพื้น โดยการฉลุหรือเจาะส่วนพื้นออกทิ้ง เหลือไว้
แต่ส่วนที่เป็นรูปภาพ

บทที่ ๔

แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ ตามปราสาทพนมวัน

การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าถึงประวัติ ความเป็นมาและความสำคัญของปราสาทพนมวัน ซึ่งเป็นเรื่องการสร้างสรรคผลงานศิลปะที่มีเนื้อหาความงามอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวจนเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ตามรายละเอียดในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าทฤษฎีต่าง ๆ ทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม ศิลปกรรมและจริยศาสตร์ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความหมาย ขอบเขต ลักษณะและความสำคัญทางคุณค่าของศาสตร์ดังกล่าว รวมทั้งคุณค่าการตัดสินใจและประสบการณ์ทางศาสตร์ ซึ่งเป็นประสบการณ์ทางใจที่สำคัญต่อวิถีชีวิตมนุษย์ ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน มาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับผลงาน ศิลปกรรมทางอภิปรัชญาต่าง ๆ เพื่อหาค่าทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่เป็นจริงแท้และชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีสาระรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน จะต้องมึหลักความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังบนปราสาทอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ที่ทำให้เกิดศิลปกรรมตามความเชื่อ พิธีกรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมสังคม ปรากฏเป็นการเสริมสร้างจริยศาสตร์ในสังคม ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน และสามารถมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมมาโดยตลอดเวลา แสดงว่าจำเป็นต้องมีหลักความจริงแบบศาสนาพราหมณ์อะไรบางอย่างอยู่ที่ทำให้เกิดการเชื่อถือ การยึดถือ การยอมรับปฏิบัติแสดงออกทางศิลปะจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันสืบต่อกันมา แล้วหลักความจริงที่ว่านั้นคืออะไรกันแน่ ในการหาคำตอบนี้จึง

จำเป็นต้องใช้วิธีการทางอภิปรัชญา คือ การคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ เพื่อหาคำตอบของความแท้จริงที่มีอยู่ทางจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวันจากความเข้าใจที่ถูกต้อง

อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งศึกษาเรื่อง “ความเป็นจริง” อภิปรัชญาจะต้องเริ่มต้นจากบางสิ่งบางอย่างเสมอ มิใช่จะเริ่มต้นขึ้นมัลลอย ๆ และไม่ไช้จะไปเริ่มต้นจากสิ่งที่พิสูจน์ได้อย่างชัดเจนแล้ว แต่จะต้องเริ่มต้นจากสิ่งที่พอจะสามารถเชื่อถือได้ ความเป็นจริงแท้ที่อภิปรัชญาศึกษา คือ ความเป็นจริงแท้อันเป็นรากฐานที่สุด เพราะการที่เราจะตัดสินใจลงไปว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่ ดีหรือไม่ดี งามหรือไม่งาม เราต้องทราบเป็นเบื้องต้นก่อนว่าสิ่งนั้นจริงหรือไม่จริง และเราต้องยอมรับว่าสิ่งที่เป็นจริงแท้ย่อมเป็นสิ่งที่มียู่ ดังนั้นสิ่งที่มียู่กับสิ่งที่เป็นจริงแท้จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ความเป็นจริงนี้เรียกว่า “ความจริงอันติมะ” (Ultimate reality)

อภิปรัชญาในนิยามของกรีติ บุญเจือ กล่าวถึงปัญหาว่าความเป็นจริงแท้คืออะไร เมื่อรู้ปัญหาจะต้องพยายามมองรอบตัวด้วยสายตาที่กว้างไกลที่สุด ว่ามีคำตอบที่สามารถจะตอบปัญหานี้ได้อย่างไรบ้าง คำตอบที่เป็นไปได้ต้องมีเหตุผลสนับสนุน หรืออย่างน้อยก็อธิบายชี้แจงได้โดยไม่ขัดแย้งในตัวเอง แต่เนื่องจากปัญหานี้เป็นปัญหาพื้นฐานของความคิดทุกอย่างของมนุษย์ คำตอบของปัญหานี้จึงมีลักษณะเป็นความรู้พื้นฐานหรือมูลบท (Postulate) คือ ความเชื่อพื้นฐานด้วย¹²²

ในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ทางศาสนา พราหมณ์ของปราสาทพนมวันนั้น เราต้องทราบปัญหารากฐานเสียก่อนว่า ความเป็นจริงแท้ตามคติของศาสนาพราหมณ์คืออะไร ที่ทำให้เกิดการยึดถือ การยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดเป็นศิลปกรรมทางจริยศาสตร์ในรูปแบบต่าง ๆ ดังปรากฏบนปราสาทพนมวัน และเมื่อได้คำตอบแล้ว จึงจะสามารถศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวันได้

ดังนั้น ในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดความเป็นจริงแท้ของเทพเจ้าทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน ตามคติของศาสนาพราหมณ์คืออะไร ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวันในลักษณะต่าง ๆ เป็นลำดับ ดังนี้

¹²² กรีติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑.

๔.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้ากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดความเป็นจริงแท้ของเทพเจ้าทางจริยศาสตร์ตามคติศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเทพเจ้าในที่นี้คือ วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีอำนาจสามารถดลบันดาลให้เกิดหรือไม่เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ สมัคร บุรวาส ได้กล่าวไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์นั้นถือว่าความเชื่อในเรื่องของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้ามีความสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นรากฐานเป็นที่มาของความเชื่ออื่น ๆ และก่อให้เกิดการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมจนกลายเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ดังนั้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ผู้ศึกษาจึงเห็นควรที่จะทำความเข้าใจในความเป็นจริงของเทพเจ้าตามคติของศาสนาพราหมณ์เสียก่อน¹²³

ดังนั้น ในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดความเป็นจริงแท้ของเทพเจ้าทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน ตามคติของศาสนาพราหมณ์จึงมีความสำคัญและจำเป็น ในที่นี้ได้ศึกษาวิเคราะห์ตามศิลปกรรมทางจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวันเกี่ยวกับกำเนิดของเทพเจ้า สภาวะของเทพเจ้า ลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้า ดังนี้

๔.๒.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของเทพเจ้า

ศาสนาพราหมณ์มีทัศนะเกี่ยวกับสภาวะการก่อการสร้างโลกและชีวิตนั้น มีคำกล่าวถึงเทพเจ้าในคัมภีร์ฤคเวทไว้ว่า “ในครั้งกระโน้น ไม่มีอะไรเลยทั้งความเป็นหรือความไม่เป็น ไม่มีอากาศ ไม่มีฟ้า อะไรเล่าครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างเล่าตั้งอยู่บนอะไร ตั้งอยู่บนห้วงน้ำลึกหรือ ในครั้งนั้นความตายก็ยังมี ยังไม่มีกลางวันกลางคืนหมุนเวียนกัน แต่ทว่ามีสิ่งหนึ่งหายใจอย่างสงบเงียบ มีอยู่โดยตนเอง ไม่มีอะไรอีกนอกเหนือไปจากสิ่งนี้ ความมืดแผ่อยู่ในความมืด มีแต่ทั่วทั้งไปหมด สิ่งนั้นมีลักษณะเป็นความว่างซ่อนอยู่ในความสับสน ค่อย ๆ เติบโตขึ้นด้วยพลังความร้อนในตัว ความอยากเริ่มฟักตัวขึ้นในสิ่งนั้นเป็นอันดับแรก ความอยากจะกลายเป็นจิตในกายหน้า จิตซึ่งเป็นสิ่งกลางระหว่างความไม่มีกับความมี ดังที่นักปราชญ์ผู้ใฝ่หาความจริงได้พบแล้ว ความร้อนที่ฝ่าความมืดและผ่านห้วงมหรณพนั้นมาจากเบื้องล่างหรือเบื้องบนกันแน่ กวีใดเคยแกล้งไว้บ้างหรือ แต่ทว่านั่นแหละ คือ พลังสร้างสรรค์ชีวิต พลังอันทรงอำนาจทำให้เกิดขึ้น สสารที่มีอยู่โดยตนเองอยู่เบื้องล่าง พลังอยู่เบื้องสูง ใครรู้บ้างหรือ หรือว่า

¹²³ สมัคร บุรวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๗๘.

เคยมีใครบอกไว้บ้าง หรือว่าการสร้างมโหฬารนี้มาจากไหน ขณะนั้นยังไม่มีเทพเจ้าเลยสักองค์เดียว ใครเล่าจะสามารถล่วงรู้ความจริงที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ใครเล่าจะรู้ว่าโลกนี้มีมาตั้งแต่เมื่อใด เกิดขึ้นจากพระหัตถ์ของเจ้าหรือไม่ ถ้าจะมีผู้รู้เห็นก็จะมีแต่พระเจ้าบนสวรรค์แต่องค์เดียวเท่านั้น พระองค์สามารถเปิดเผยให้เรา รู้จักได้”¹²⁴

พระเจ้าในที่นี้ หมายถึง พลังในการสร้างกฎระเบียบมาจากกสิภพ เชื่อว่าเอกภพมีกฎเกณฑ์และกฎเกณฑ์นี้มีได้มาจากภายนอกเอกภพ กฎเกณฑ์นี้เป็นพลังแฝงอยู่ในกสิภพค่อย ๆ ปรากฏตัวขึ้นในกสิภพ เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์ พลังนี้คือ “ปรมาตมัน” ซึ่งแสดงตัวออกเป็นผู้สร้าง การสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังออกให้เป็นบุคคลเอกเทศ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังต่าง ๆ ดังที่ กิรติ บุญเจือได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นทั้งอันตรและอูตระ คือ ทั้งแทรกอยู่ในเอกภพและแยกออกจากเอกภพ เพื่อทำหน้าที่ในเอกภพ พลังทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นในเอกภพย่อมแบ่งส่วนออกจากพลังรวมนี้ คือ เทพเจ้าที่ปรากฏแบ่งส่วนออกมาทำหน้าที่ควบคุมส่วนต่าง ๆ ของเอกภพอีกต่อหนึ่ง เป็นเทพเจ้าในสภาพที่ปรากฏแก่สติปัญญาของมนุษย์ ผู้เข้าถึงความคิดนี้ในระยะแรก ๆ ย่อมไม่สามารถหาคำศัพท์มาแสดงออกอย่างตรง ๆ ได้ จึงต้องใช้วิธีแสดงออกโดยโวหาร สัญลักษณ์แทน ดังนี้¹²⁵

ในการสร้างสรรค์จะกล่าวว่ามีสภาวะอยู่ก็ไม่ใช่ จะว่ามีอยู่ก็ไม่เชิง แต่ก็ไม่มีแหล่งลม ไม่มีท้องฟ้าอยู่นอกเหนือพระองค์ อะไรครอบคลุมในทุกสิ่ง และที่ไหนและอะไรให้ที่พำนัก น้ำอยู่ที่นั่นลึกเกินที่จะวัดได้หรือ แล้วความตายจะไม่มีก็ไม่ใช่ จะว่ามีความตายก็ไม่ใช่ ไม่มีเครื่องหมายอยู่ที่นั่น ผู้แบ่งวันและคืน มีสิ่งหนึ่งซึ่งปราศจากลมหายใจ มีชีวิตอยู่ได้โดยธรรมชาติของตนเอง หากปราศจากพระองค์แล้วก็จะไม่มีอะไรเป็นอยู่ได้เลย

ความมืดที่นั่นมีอยู่ ระยะแรกปกคลุมไปด้วยความมืด ตอนนี้เป็นความยุ่งเหยิงกันไปหมด สิ่งทั้งหมดที่มีชีวิตอยู่ครั้งกระนั้นว่างเปล่าและไร้รูป เพราะอาศัยอำนาจยิ่งใหญ่แห่งความอบอุ่นสิ่งต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น ต่อจากนั้นต้นตอาก็เกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น ต้นตอเป็นพืชพันธุ์แรกเริ่มและเป็นเชื้อแห่งวิญญาณ พราหมณ์ฤาษีทั้งหลายผู้แสวงหาด้วยความคิดแห่งจิตใจ ได้ค้นพบสิ่งเกี่ยวเนื่องกันของสิ่งที่เป็นอยู่ในสิ่งที่ไม่เป็นอยู่ มีเส้นตัดแยกจากกันขยายออกไปสับสนกันไปหมด บางแห่งอยู่บนและบางแห่งอยู่ล่างหรือได้มีเทพเจ้าผู้ให้กำเนิด มีพละนุกาพกล้าแข็ง ไม่ทรง

¹²⁴ เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐๓.

¹²⁵ อ่างแล้ว, กิรติ บุญเจือ, ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน, หน้า ๑๑๔.

ทำกรรมอะไรที่นี้และมีพลังงานกล้าแข็งอยู่ทั่วไป ใครรู้ได้อย่างแท้จริงและใครสามารถประกาศถึงพระองค์ได้ในที่นี้ พระองค์ทรงบังเกิดมาตั้งแต่เมื่อไร และการสร้างสรรค์นี้มาจากไหน เทพเจ้าทั้งหลายทรงเกิดมาหลังการสร้างสรรค์สิ่งนี้ แล้วใครรู้ว่าการสร้างครั้งแรกได้นำมาสู่การบังเกิดของสิ่งทั้งหลายตั้งแต่เมื่อไร พระองค์ปฐมกำเนิดแห่งการสร้างสรรค์นี้ ไม่ว่าจะพระองค์สร้างหมดทุกอย่างหรือไม่ได้สร้างก็ตาม พระเนตรของพระองค์ส่องโลกนี้จากสวรรค์ชั้นสูงสุด พระองค์ทรงรู้อย่างแท้จริง หรือบางทีก็ไม่ทรงรับรู้

เพราะฉะนั้น แสดงว่าเทพเจ้ามีแดนเกิดมาจากกสิภพค่อย ๆ ปรากฏตัวขึ้น แสดงตัวออกเป็นมาผู้สร้าง เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์ การสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังออกมาเพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังย่อยส่วนต่าง ๆ ดังที่ โจเซฟ แกร์ ได้รายงานไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อศูนย์กลาง คือ ถือว่ามีวิญญาณสากลดวงหนึ่งคงความเป็นสาร์ตตะชั่วนิรันดร์ ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีเบื้องปลายเรียกว่า พระ “พรหม” ซึ่งหมายถึงวิญญาณของโลก วิญญาณโลกนี้เป็นพระเจ้าสามภาค เรียกว่า “ตรีมูรติ” พระองค์ถูกเรียกว่าพระเจ้าสามภาค เพราะเชื่อว่าพระพรหมมีภาคต่าง ๆ คือ พระพรหม-พระผู้สร้าง พระวิษณุ-พระผู้ธำรงรักษา และพระศิวะ-พระผู้ทำลาย ทั้งสามองค์นี้ไม่แยกออกจากกัน แม้ว่าจะแตกต่างกันก็เป็นเพียงด้านหน้าที่เท่านั้น¹²⁶

ดังในคัมภีร์พระเวทอันเป็นคัมภีร์แรกของศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์ฤคเวท ได้กล่าวถึงเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งว่ามีเพียงองค์เดียว แต่ปรากฏออกมาเป็นสามลักษณะหน้าที่ คือ ทรงเป็นผู้สร้าง ผู้ยิ่งใหญ่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่าง และเป็นผู้ทำลาย และดังที่พรพรมห ชลาร์ตันได้วิจัยไว้ว่า ตามคัมภีร์อุปนิษัท คำสอนเรื่องเทพเจ้าเป็นเอกนิยมฝ่ายจิต (Idealistic monism) ถือว่า เทพเจ้ามีเพียงองค์เดียวเท่านั้น คือ พระพรหม หรือ พรหมัน ซึ่งโลกมนุษย์ สัตว์ พืชและสิ่งอื่น ๆ เกิดมาจากพระองค์ และจะกลับไปรวมที่พระองค์อีกเมื่อถึงเวลาตามเงื่อนไขที่วางไว้ พระพรหม คือพรหมันมีสองภาคหน้าที่ คือ

๑. อปรพรหม เป็นพระเจ้าสูงสุด (Supreme Being) เป็นบ่อเกิดของโลก เป็นผู้รักษา และผู้ทำลายเอกภพ สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ดำรงอยู่และดับไปในอปรพรหมนี้ ทรงมีคุณสมบัติบริบูรณ์ทุกอย่าง เช่น มีอำนาจเป็นอนันต์ มีความรู้ไม่สิ้นสุด และมีมหากรุณาไม่มีขอบเขต

๒. พรพรหม เป็นความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) หรือปรมาตต์สัจจะจะเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นนามธรรม เป็นเอกภาพของสิ่งทั้งปวง พรพรหมนี้คือ ปรมาตมัน หรืออาดมัน

¹²⁶ โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, แปลโดย พัน ดอกบัว, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒-๒๐.

สากลหรือวิญญานสากล (Universal Reality) ซึ่งอาตมันส่วนบุคคลชีวาตมันแยกตัวออกมาจากนั้น และจะกลับไปรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกในปรมาตมัน ซึ่งเป็นภาวะที่อาตมันจะพ้นจากทุกข์ เรียกว่าได้บรรลุโมกษะ การที่อาตมันส่วนบุคคลจะเข้าไปรวมกับปรพพรหมนี้ไม่ใช่จะกระทำได้ง่าย ๆ บุคคลต้องพยายามอย่างยิ่งด้วย

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าในอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ มีความเชื่อสูงสุดอยู่หนึ่งเดียวเท่านั้น คือ มีวิญญานสากลดวงหนึ่งคงความเป็นสาร์ตตะชัวันรันตร ไม่มีเบื้องต้น และไม่มีเบื้องปลาย เรียกว่า “พระพรหม” หรือพรหมัน เป็นเทพเจ้าสูงสุดเพียงหนึ่งเดียว เป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงเกิดมาจากกลีภพ ทรงค่อย ๆ ปรากฏตัวขึ้น ท่ามกลางความมีกับไม่มี ความเป็นกับไม่เป็น ทรงแสดงตัวออกเป็นมาผู้สร้าง ในการสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังบางส่วนออกมา เพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังย่อยส่วนต่าง ๆ เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์ และเทพเจ้าอื่น ๆ โลก สรรพชีวิต สรรพสิ่งทั้งหลายก็ล้วนแต่มาจากการสร้างสรรค์ครั้งนี้¹²⁷

๔.๒.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องสภาวะของเทพเจ้า

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของเทพเจ้าทำให้เราทราบว่า มีความแท้จริง “อันติมะ” (Ultimate truth) อยู่เพียงอย่างเดียวในสากลโลก เรียกว่าพรหมัน เป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในภาวะ เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด เป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ (อัตตา) ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีรูปร่าง ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด ดำรงอยู่ตลอดกาล มีอยู่ในทุกสิ่งปรากฏอยู่ในทุกสิ่ง โดยทุกสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากพรหมันหรือมาจากพรหมัน แต่ว่าพรหมันเองไม่มีเหตุ เป็นสิ่งที่มิได้อยู่ได้ด้วยตนเอง ในคัมภีร์อุปนิษัทได้อธิบายลักษณะของพรหมันไว้สองลักษณะ คือ

๑. นิรคุณพรหมัน ได้แก่ ความแท้จริงอันติมะ องค์กรสัมบูรณ์ ความเป็นสรรพสิ่ง ความเป็นสัพพัญญู ความเป็นสิ่งบริสุทธิ์อย่างแท้จริง มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ ปรพพรหมหรือพรหมชั้นสูง

๒. สคุณพรหม ได้แก่ พรหมที่เป็นมูลฐานหรือเป็นปฐมเหตุของโลก หรือปรากฏการณ์ คือ สรรพสิ่งเกิดจากพรหม ธรรมชาติเปรียบเหมือนร่างกายของพรหม พรหมเป็นวิญญานของธรรมชาติ พรหมประมวลสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ที่กล่าวว่าพรหมเป็นมูลเหตุของ

¹²⁷ พรพพรหม ชลารัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช, รายงานการวิจัย (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๔, หน้า ๙๒.

ปรากฏการณ์ คือ เป็นเทพเจ้าในศาสนาที่มนุษย์บูชาบวงสรวงกัน เนื่องจากมีมาเข้ามายาวนานจึงลดระดับจากองค์สัมบูรณ์ลงมา พรหมที่มีคุณลักษณะและมีส่วนประกอบ คือ มายานั้นอาจเรียกชื่ออีกชื่อหนึ่ง คือ พระอิศวร ซึ่งเป็นพระเจ้าผู้สร้าง ผู้รักษาและเป็นผู้ทำลาย และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อปรพรหม หรือ พรหมชั้นต่ำตรงกับเทพเจ้าที่เป็นบุคคล พรหมทั้งสองลักษณะนี้มีอาจแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ ที่แยกออกให้เห็นเป็นสองลักษณะก็เพราะมองคนละด้าน นิรุกคณพรหมันเป็นรากฐานของสคฺคณพรหมันหรือพระเจ้า ซึ่งมีลักษณะแผ่กระจายครอบคลุมจักรวาลโดยมา¹²⁸

แสดงว่าพรหมันที่แท้จริงนั้นเป็นนิรุกคณพรหมัน เป็นอิสระจากข้อกำหนดทั้งปวงไม่มีขอบเขตจำกัดและเป็นนิรันดร พรหมันชนิดนี้เป็นพรหมันที่ยากแก่การเข้าใจ เพราะความคิดมนุษย์มีขอบเขตจำกัด จึงเป็นการยากมากที่จะทำความเข้าใจพรหมันที่ไม่มีขอบเขตและเป็นสัมพัทธ์ได้ วิธีเดียวที่จะรู้จักและเข้าใจพรหมันที่แท้จริงได้ก็โดยการทำสมาธิ ซึ่งแม้รู้จักและเข้าใจพรหมันแล้วก็ไม่อาจบรรยายถึงพรหมันที่แท้จริงได้อย่างถูกต้อง เพราะภาษาที่มนุษย์ใช้นั้นมีขอบเขตจำกัด ด้วยเหตุนี้ พนมเทียน บุญส่งเสริมสุขได้รายงานความคิดเกี่ยวกับเทพเจ้าในพรหมสูตรไว้ว่า คำสอนต่าง ๆ เกี่ยวกับพรหมันตามที่ปรากฏในพรหมสูตรหรืออุปนิษัธนั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นคำสอนเกี่ยวกับ สคฺคณพรหมัน ซึ่งเป็นพรหมันที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ เป็นพรหมันที่มีขอบเขตจำกัด มีลักษณะที่เหมือนมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์สามารถเข้าใจ และรู้จักพรหมันได้อย่างง่ายขึ้น เป็นบันไดสำหรับก้าวไปสู่การทำสมาธิ เพื่อให้รู้จักและเข้าใจพรหมันที่แท้จริงต่อไปได้

ดังที่ในคัมภีร์ฤคเวทได้บรรยายคุณลักษณะของเทพเจ้าไว้มากมาย เช่น ทรงสถิตอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทรงมีอำนาจ ทรงครอบครองจักรวาล ทรงสร้างสรรค์สรรพสิ่ง ทรงควบคุมรักษาสิ่งที่สร้างขึ้นนั้นให้ดำรงอยู่ได้โดยปกติ ทรงทำลายล้างสิ่งที่สร้างขึ้นเมื่อถึงกาลเวลาที่กำหนดไว้ เป็นต้น คุณลักษณะของเทพเจ้าบางประการเช่นนี้ สอดคล้องกับกระบวนการธรรมชาติ คือ เกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และแตกสลายในที่สุด ในเรื่องนี้ สุเมธ เมธาวิทยากุลได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า คุณลักษณะทั้งสามของเทพเจ้าดังกล่าวนี้ เป็นกระบวนการพัฒนาการ อันเป็นความหมายของรูปศัพท์ว่า “พรหมนุ” ซึ่งมาจาก พุฤหฺ ธาตุ แปลว่า เจริญเติบโต ขยายตัว พัฒนาแพร่ไป ฉะนั้น เมื่อเริ่มเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนแปลงพัฒนาก้าวหน้าต่อไป คือ เริ่มต้นเพียงหนึ่งเดียว แล้วขยายตัวออกไปเป็นสาม เป็นหก เป็นเก้า... เริ่มต้นจากเอกเทวนิยม จนกลายเป็นพหุเทวนิยมในที่สุด

¹²⁸ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๗.

พรหมันเป็นสิ่งที่อยู่เหนือสรรพสิ่ง แต่ในเวลาเดียวกันก็เป็นมูลภาวะของทุก ๆ สิ่ง ทุกสิ่งเกิดขึ้น ดำรงอยู่และแตกดับสูญไปในสิ่งที่เรียกว่าพรหมันนี้ สสารทั้งปวงเป็นร่างกายของพรหมัน และชีวาตมันหรืออาตมันย่อยทั้งหมดก็อยู่ในฐานะเป็นร่างกายของพรหมันเช่นกัน ส่วนพรหมันเป็นวิญญูณ ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งอุตตรภาพ (transcendent) และอันตรภาพ (immanent) คือทั้งอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงและเป็นสารถะอยู่ภายในของสิ่งทั้งปวง¹²⁹

เดือน คำดีได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้เอาไว้ว่า พรหมันซึ่งเป็นอันติมัสัจจะนั้น เป็นองค์สัมบูรณ์มีคำที่แสดงลักษณะของพรหมันอยู่สามคำ คือ สัต จิต อานันตะ ซึ่งทั้งสามคำนี้มีความหมาย ดังนี้

สัต หมายถึง ความมีอยู่ของพรหมัน คือ แสดงให้รู้ว่าพรหมันเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง มีอยู่นิรันดร เป็นอมตะ คำนี้แสดงถึงภาวิสัย

จิต หมายถึง คำอธิบายลักษณะของพรหมันว่ามีอยู่ในลักษณะเป็นจิตบริสุทธิ์ อานันตะ หมายถึง แสดงคุณลักษณะของจิตบริสุทธิ์ หรือสติสัมปชัญญะบริสุทธิ์ว่ามีสภาพเป็นความสุข หรือความบันเทิงสูงสุด ที่เรียกว่า นิรามิสสุข¹³⁰

ดังนั้น พนมเทียน บุญส่งเสริมสุข จึงได้ศึกษาวิจัยต่อสภาวะของเทพเจ้าหรือพรหมันในลักษณะนี้ จึงแสดงทัศนะว่ามีคุณสมบัติที่สำคัญและจำเป็นอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. การมีอยู่ พรหมันต้องมีอยู่ในฐานะที่เป็นสาเหตุของโลก ชีวิต และสิ่งต่าง ๆ ทรงเป็นทั้งสัมฤทธิ์ปัจจัย และวัสดุปัจจัย ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ จากเจตจำนงของพระองค์เอง สิ่งต่าง ๆ ดำรงอยู่ในพรหมันและกลับคืนสู่พรหมัน ด้วยเหตุที่สิ่งต่าง ๆ มีอยู่ ดังนั้น พรหมันจึงต้องมีอยู่ เพราะถ้าหากพรหมันไม่มีอยู่แล้ว สิ่งต่าง ๆ ก็ไม่มีอยู่ไม่ได้

๒. การมีสติสัมปชัญญะ พรหมันต้องมีสติสัมปชัญญะ เพราะทรงเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ การสร้างจำเป็นต้องมีการคิด มีความต้องการ มีสติปัญญา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของการมีสติสัมปชัญญะเท่านั้น เพราะมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้พรหมันจึงสามารถสร้างจักรวาลที่เต็มไปด้วยความหลากหลายที่ดูเหมือนจะยุ่งเหยิงไร้ระเบียบ แต่หากพิจารณาให้ดีจะพบว่าแท้จริงแล้วก็กฎที่ครอบคลุมอยู่และกฎนั้นคือ กฎระเบียบของพระเจ้านั่นเอง

๓. การมีนิรามิสสุข สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่นี้มาจากพรหมัน รวมทั้งความสุขอันเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาด้วย ในเมื่อพรหมันเป็นผู้ให้ความสุขแก่ชีวาตมันทั้งมวล ตัวพรหมันเองก็ต้องมี

¹²⁹ สุเมธ เมธาวิทยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๗.

¹³⁰ อ่างแล้ว, เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๗๔.

ความสุข หรือเป็นความสุขอยู่ในตัวเองด้วย เพราะต้องเป็นความสุขที่เป็นความสุขอย่างยิ่ง คือ อานันตะ หรือนิรามิสสุข เพราะพรหมันทรงเป็นความสุขที่ปราศจากข้อบกพร่องทั้งหมด ดังนั้น ทุกประการที่มีอยู่ในพรหมันต้องเป็นความสุขสมบูรณ์ด้วย¹³¹

สามารถสรุปตรงนี้ได้ว่า มีพรหมันหรือเทพเจ้ามีสองลักษณะด้วยกัน คือ นිරคุณพรหมันและสคุณพรหมัน มีคำที่แสดงลักษณะของพรหมันหรือเทพเจ้าอยู่สามคำ คือ สัต จิต อานันตะ และมีความเป็นจริงที่ประกอบขึ้นเป็นพรหมันหรือเทพเจ้าอยู่สามประการ ได้ ประการแรก คือ การมีอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งแท้จริงอันติมะสัจจะอันเป็นที่มาของสิ่งต่าง ๆ ประการที่สอง คือ การมีสติสัมปชัญญะในฐานะที่เป็นผู้สร้างขึ้นมาและประการที่สาม คือ การเป็นนิรามิสสุขในฐานะที่เป็นเป้าหมายสุดท้าย ซึ่งคุณลักษณะของพรหมันหรือเทพเจ้ามีทั้งนิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน

๔.๒.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้า

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดและสภาวะของเทพเจ้าที่ผ่านมานั้น ทำให้ทราบถึงลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้าทั้งสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหม ทั้งที่เป็นนิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน ดังนี้

๑. ในระดับที่เป็น อปรพรหม เป็นพระเจ้าสูงสุด (supreme Being) ทรงเปลี่ยนแปลงฐานะของพรหมันจากแนวคิดที่ว่า พรหมัน คือ สภาพความจริงอย่างเดี่ยวเท่านั้นในจักรวาล ซึ่งเป็นแนวคิดในทางเอกนิยม (Monism) ซึ่งถือว่า พรหมัน หรือ พระปรมาตมามีฐานะเป็นพระเจ้าสูงสุดองค์เดียวได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปสู่แนวคิดในทางพหุเทวนิยม (Polytheism) คือ แต่เดิมนั้นปรมาตมามีไม่มีรูปไม่มีตัวตน ไม่มีใครสามารถมองเห็นปรมาตมได้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวกันว่า ปรมาตมเป็นนิรันการหรือนิราการ ซึ่งแปลว่าไม่มีอาการ หรือปราศจากอาการนั่นเอง ซึ่งได้แก่ นีรคุณพรหมันนั่นเอง ครั้นเมื่อพระปรมาตมประสงค์จะสร้างโลก พระปรมาตมก็เลยกลายเป็น “สาการภาพ” ขึ้น คือ เกิดภาวะอันมีอาการ นั่นคือ สคุณพรหมัน เป็นตรัยรูป (สามรูป) หรือตรีมูรติ หมายถึงพระปรมาตมแสดงออกให้เป็นสามลักษณะ (Triple Manifestation) ได้แก่

๑.๑ ผู้สร้าง (Creator) คือ พระพรหม

๑.๒ ผู้รักษาควบคุม (Preserver) คือ พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ

๑.๓ ผู้ทำลาย (Destroyer) คือ พระอิศวร หรือพระศิวะ

¹³¹ พนมเทียน บุญส่งเสริมสุข, ความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าในพรหมสูตร, รายงานการวิจัย, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๐, หน้า ๘๐.

เทพเจ้าทั้งสามต่างองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นปรากฏลักษณะเด่นของพลังดั้งเดิมของเอกภาพ ปรากฏให้เข้าใจได้ในลักษณะบุคลาธิษฐาน ต่อมาภายหลังความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าได้ขยายออกไปมาก จึงเกิดความเชื่อที่ว่าเทพเจ้าสูงสุดได้แบ่งภาคย่อยลงไปอีกเป็นเทพเจ้าต่าง ๆ อีกนับไม่ถ้วน ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้มีร่างต่างกัน ชื่อต่างกัน หน้าที่ต่างกัน แต่เป็นวิญญูณอันเดียวกัน คือ พรหมัน ซึ่งพรหมันนั้นได้แบ่งภาคหรือแบ่งปางแต่ละสมัยตามที่ต้องการหรือตามความจำเป็น ด้วยเหตุนี้ในศาสนาพราหมณ์จึงมีเทพเจ้าเป็นจำนวนมาก และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะศาสนิกชนของศาสนาพราหมณ์มีอิสรภาพเต็มที่ในการนับถือและจินตนาการทางเทวรูป แต่ทั้งหลักนี้ไม่ได้ โดยเด็ดขาดว่าเทพเจ้าที่ได้อธิษฐานแล้วหรือที่จะได้อธิษฐานในอนาคต ล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของพรหมันนั่นเอง จึงถือกันว่ามีเอกภาพในพหุภาพ คือ มีเทพเจ้าองค์เดียวในรูปร่างต่าง ๆ¹³²

๒. ในระดับที่เป็น ปรพพรหม เป็นความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) หรือปรมัตต์สัจจะ เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งซึ่งเป็นนามธรรม เป็นเอกภาพของสิ่งทั้งปวง ปรพพรหม คือ ปรมาตมัน หรืออาตมันสากล การวิวัฒนาการ เคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงแห่งพรหมัน และธาตุต่าง ๆ ในระดับนี้ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัต โดยเดือน คำดีได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า พรหมันมีวิวัฒนาการดำเนินไปโดยลำดับ ดังนี้ คือ จากพรหมันเกิดอากาศ (Ether) จากอากาศเกิดมีลม จากลมเกิดไฟ จากไฟเกิดมีน้ำ จากน้ำเกิดมีดิน จากดินเกิดพืชพันธุ์ และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และจากอีกทฤษฎีหนึ่งของคัมภีร์อุปนิษัตนั้น มีกล่าวถึงพรหมันไว้ในทฤษฎีเปลือก (โกศะ) มีลำดับวิวัฒนาการ ๕ ชั้น ซึ่งกล่าวไว้ในไตตติรียอุปนิษัตว่า

๒.๑ ชั้นที่เป็นร่างกาย หรือ วัตถุ (อันนมยโกศะ) คือ การเปลี่ยนแปลงมาเป็นวัตถุหรือสสาร

๒.๒ ชั้นที่เป็นชีวิต หรือ ลมปรมาณ (ปรมาณมยโกศะ) คือ วัตถุเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตจึงไม่มีความรู้สึกใด ๆ ทั้งสิ้น ถ้าการวิวัฒนาการของพรหมันจะหยุดอยู่แค่เป็นวัตถุ ย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ ขึ้นมา วัตถุถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งไม่มีชีวิต มันก็เป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทำให้ชีวิตมีขึ้นได้ เพราะสิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องมีร่างกายซึ่งเป็นวัตถุ และมีอาหารเป็นเหตุตั้งอยู่ โดยชั้นแรกเป็นชีวิตของพืชพันธุ์ต่าง ๆ ก่อน ต่อมาจากนั้นก็เป็ชีวิตของสัตว์และมนุษย์เกิดขึ้น

๒.๓ ชั้นที่เป็นจิต (มโมยโกศะ) คือ วัตถุซึ่งมีชีวิตจิตใจเป็นสัตว์และมนุษย์นั้น จะมีความหมายก็ต่อเมื่อมีจิตที่ทำให้สามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ แต่การมีจิตนี้เป็นสิ่งที่สาธารณะ

¹³² กรมการศาสนา, ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, (กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

ทั่วไปทั้งสัตว์และมนุษย์ ในขั้นนี้ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ยังเป็นขั้นสัญชาตญาณเช่นเดียวกับ สัตว์อยู่

๒.๔ ชั้นที่เป็นสติสัมปชัญญะ (วิชญานมยโกตะ) หรือชั้นเหตุผล คือ ชั้นที่สัตว์ และมนุษย์แตกต่างกันตรงที่มนุษย์สามารถใช้เหตุผลในการคิดพิจารณาตัดสินตกลงใจได้ ส่วน สัตว์ดำรงชีวิตด้วยการใช้สัญชาตญาณอย่างเดียว

๒.๕ ชั้นนิรามิสสุข (อาหนันทมยโกตะ) ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด คือ ชั้นที่ความต้องการ ของมนุษย์เข้าสู่ภาวะความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งสมบูรณ์ คือ ภาวะที่บรรลุมอกษะ เป็นไป ตามความประสงค์ของพรหมันเรียกว่า อาหนันทมยโกตะ เป็นที่จางหายหรือดับสูญสิ้นไปแห่งไตร ภาวะ คือ ผู้รู้ ความรู้และสิ่งที่รับรู้ ในขั้นนี้ไม่มีทั้งทวิภาพ (Duality) ของจิตและวัตถุ และทั้งพหุ ภาพ (Plurality) ของสรรพสิ่งทั้งปวง คงมีแต่เอกภาพ (Unity) อันไม่มีการเปลี่ยนแปลงนี่คือภาวะ แห่งพรหมัน¹³³

ภาวะที่บรรลุมอกษะในศาสนาพราหมณ์นี้ คือ หลักความดีสูงสุด มีหลักการสำคัญของ ศาสนาว่า “ผู้ใฝ่ใจในอาตมัน (วิญญาณ) ของตนเองว่าเป็นอาตมันของพรหม ผู้นั้นยอมข้ามพ้น จากสังสารวัฏ และไม่ปฏิเสธอีก” ถือได้ว่าเป็นความดีชั้นสูงสุด (Summum bonum) และสิ่งที่ อภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ถือว่าเป็นแก่นแท้ คือ มอกษะ และปรมาตมัน

เรื่องหลักปรมาตมันของศาสนาพราหมณ์นั้น ดนัย ไชยโยธาได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่ามีดวงวิญญาณอันยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า “ปรมาตมัน” และปรมาตมันนี้เอง อยู่ในภาวะที่หลุดพ้นตลอดกาล คือ มอกษะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง เป็นต้นเหตุแห่งสรรพสิ่ง และ สรรพสิ่งมาจากปรมาตมันนั้น ปรมาตมันนั้นเป็นทางแห่งสันติสุขอยู่ด้วยตัวเอง ไม่มีเพศ เป็น อมตะ ไม่สามารถมองเห็นด้วยสายตาธรรมดาได้ เป็น “อนาถิ” คือ ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด และเป็นปฐมวิญญาณทั้งปวงนั่นคือ ปรมาตมันเป็นที่เกิดของอาตมันหรือชีวาตมัน ดังนั้น ปรมาตมันกับพรหมันจึงเป็นสิ่งเดียวกัน

อาตมันหรือชีวาตมัน หมายถึง วิญญาณย่อยที่เกิดจากปฐมวิญญาณหรือปรมาตมัน อาตมันยังต้องติดข้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในสังสารวัฏ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะอวิชชาอัน ใต้แก่ ความหลงผิดและความไม่รู้แจ้งชัดในธรรมชาติอันแท้จริงของตนเอง และธรรมชาติอัน แท้จริงของปรมาตมัน บุคคลใดสามารถขจัดอวิชชาให้หมดสิ้นไปได้ บุคคลนั้นจึงจะหลุดพ้นจาก

¹³³ อ่างแล้ว, เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๔๐๕.

การเวียนว่ายตายเกิดและเข้าถึงโมกษะ โดยอาตมันหรือวิญญาณย่อยได้เข้าไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับปฐมวิญญาณหรือปรมาตมัน

ดังนั้น จึงสามารถกล่าวให้เห็นได้ว่าลักษณะและหน้าที่ของเทพเจ้ายิ่งใหญ่ทั้งสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหมนี้มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๑. ระดับแรก อปรพรหม เปลี่ยนแปลงจากเทพเจ้าสูงสุด (Supreme Being) คือ พระพรหมเป็นเทพเจ้าตรีมูรติ และเป็นเทพเจ้าอื่น ๆ อีกมากมายดังที่ปรากฏในเทพนิยาย คัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ แต่สุดท้ายแล้วเทพเจ้าต่าง ๆ ที่ได้รู้แล้วหรือที่จะรู้ในอนาคต ล้วนแล้วแต่เป็นส่วนย่อยของพรหมัน (Brahman) ทั้งสิ้น เป็นลักษณะเอกภาพในพหุภาพ คือ มีเทพเจ้าองค์เดียวในรูปร่างต่าง ๆ

๒. ระดับที่สอง ปรพรหม ความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) ปรมาตมันแยกตัวออกมาเป็นชีวาตมัน เกิดเป็นสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ชีวาตมันเป็นวิญญาณย่อย ซึ่งยังต้องติดข้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในสังสารวัฏ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะอวิชชา บุคคลใดขจัดอวิชชาได้หมดก็หลุดพ้นเข้าถึงโมกษะ กลับสู่สภาวะดั้งเดิม คือ พรหมันหรือปรมาตมัน¹³⁴

ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ มีความเชื่อมั่นว่าพรหมันมีฐานะเป็นปฐมเหตุของสรรพสิ่งทั้งปวงในเอกภาพที่เกิดมีขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างมีวิวัฒนาการ เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจากเทพเจ้าหรือพรหมัน นั่นคือ เป็นที่เกิดสรรพสิ่ง เป็นที่อิงอาศัยแห่งสรรพสิ่ง และเป็นที่ยึดคืนไปสู่สรรพสิ่ง ความเป็นจริงสูงสุดของพราหมณ์ (Brahmanism) คือ พรหมัน (Brahman) มีสภาพความเป็นจริงสิ่งเดียวเป็นเอกภาพอันไม่มีการเปลี่ยนแปลงได้เลย

จากหลักการและเหตุผลดังได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์มา สามารถชี้แนวทางของศาสนาพราหมณ์ในเรื่องความจริงแท้ของเทพเจ้าตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ได้ในเรื่องประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑. ในเรื่องกำเนิดของเทพเจ้า คือ เทพเจ้าเกิดมาจากกลีภพ ทรงค้อย ๆ ปรากฏตัวเป็นรูปร่างก่อตัวขึ้นมาท่ามกลางความมีกับไม่มี ความเป็นกับไม่เป็น ทรงแสดงตัวออกเป็นผู้สร้าง ในการสร้างมิใช่การบันดาลให้มีอะไรสักอย่างขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการแยกพลังออกมาเพื่อทำหน้าที่ควบคุมพลังย่อยส่วนต่าง ๆ เพื่อจัดระเบียบให้กับเอกภพโดยการสร้างสรรค์โลกและชีวิตก็มาจากการสร้างสรรค์ครั้งนี้

¹³⁴ ดนัย ไชโยธา, นานาศาสนา, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๗.

๒. ในเรื่องสภาวะของเทพเจ้า คือ เทพเจ้าประกอบด้วยสารัตถะอยู่สามประการ ได้แก่ ประการแรก คือ การมีอยู่ในฐานะที่เป็นสิ่งแท้จริงอันติมะสัจจะอันเป็นที่มาของสิ่งต่าง ๆ ประการที่สอง คือ การมีสติสัมปชัญญะในฐานะที่เป็นผู้สร้าง และประการที่สาม คือ การเป็นนิรามิสสุขในฐานะที่เป็นเป้าหมายสุดท้าย คุณลักษณะของเทพเจ้ามีทั้งนิรคุณพรหมัน และสคุณพรหมัน ซึ่งมีคำกล่าวถึงคุณลักษณะอยู่สามคำคือ สัต จิต อานันตะ

๓. ในเรื่องความเป็นไปของเทพเจ้า คือ เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นแบบเอกเทวนิยม อธิบายเทพเจ้าในฐานะความจริงเพียงหนึ่ง สรรพสิ่งมีอยู่ในหนึ่ง มาจากหนึ่งและจะกลับเข้าไปอยู่ในความเป็นหนึ่งนั่นคือ พรหมัน หรือปรมาตมัน เป็นความจริงสูงสุดในสรรพสิ่ง โลก และปรากฏการณ์ทั้งปวงเป็นมายา คือ ต้องอาศัยพรหมันจึงจะเกิดขึ้น มีอยู่ตั้งอยู่ ปรากฏอยู่ได้ นั่นคือ พรหมันเป็นโลกและชีวิตได้ ในขณะที่เดียวกัน โลกและชีวิตก็กลับเข้าสู่พรหมันได้ เหมือนกันเป็นลักษณะแห่งวัฏจักรสร้างสรรคอยู่ในตัว

๔.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องโลกกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความเป็นจริงแท้ของโลก ก่อนอื่นเราต้องทำความเข้าใจก่อนว่า มนุษย์ต้องใช้ชีวิตอยู่ในโลก โลกในที่นี้มีได้หมายความเฉพาะดวงดาวที่เราอาศัยอยู่ทุกวันนี้เท่านั้น แต่หมายรวมถึงจักรวาล ซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งทั้งหลายอันมีอยู่จริง การรู้จักความเป็นจริงของโลก หรือจักรวาลย่อมช่วยให้เข้าใจมนุษย์มากยิ่งขึ้น ในเรื่องความเป็นจริงเกี่ยวกับโลก อูตร รัตนภักดี ได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์ถือว่าแนวคิดเรื่องโลกเป็นแนวคิดพื้นฐาน ในคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องโลก การสร้างโลกและสิ่งทั้งหลายในโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานทางด้านอภิปรัชญา อันจะนำไปสู่แนวความคิดเรื่องอื่น ๆ คือ เรื่องพรหมัน อาตมัน ชีวาตมัน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันกับโลก เป็นต้น¹³⁵ ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกนี้ มีลำดับการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

๔.๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของโลก

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่าหลักอภิปรัชญาเบื้องต้นของศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า สรรพสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นมา มีผู้สร้าง และผู้สร้างที่

¹³⁵ อูตร รัตนภักดี, แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสายอัสติกะ, รายงานการวิจัย, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๒, หน้า ๒๑.

ยิ่งใหญ่มีหนึ่งเดียวเท่านั้น คือ พรหมันหรือปรมาตมัน ในเรื่องแดนเกิดของโลกและชีวิตนี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระเวท ดังที่เดือน คำดี ได้ชี้แจงไว้ ดังนี้

“เดิมมีแต่ความมืดและน้ำ มีมหาเทพองค์หนึ่งได้ค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างความเป็น (Being) กับความไม่มีไม่เป็น (Non-Being) ซึ่งหมายถึงผู้สร้างสภาวะต่าง ๆ จากความมีความเป็น และจากความไม่มีไม่เป็นนั่นเอง ดังข้อความที่กล่าวไว้ในฤคเวทว่า ในเบื้องต้นไม่มีความสูญ และไม่มีควมมี ทั้งไม่มีท้องฟ้า ไม่มีอากาศเบื้องบน แล้วอะไรเล่าที่ปิดบังสกลโลกอันอุดมนี้ไว้ สกลโลกนี้บรรจุอยู่ในที่ใสอะไรเล่า บรรจุไว้ในอ่าวที่มีน้ำลึกหรือ ในขณะที่นั้นยังไม่มีควมตายและไม่ตาย ไม่มีกลางวันกลางคืน แสงสว่างหรือความมืด มีแต่พระพรหมทรงหายใจสงบอยู่ในพระองค์เอง ไม่มีผู้อื่นนอกจากพระองค์ ทั้งเบื้องต้นและถัดไป ครั้นแล้วครั้งแรกความมืดซึ่งซ่อนอยู่ในความมืดก็ปรากฏออกมา ต่อมาก็เป็นน้ำไปหมด สิ่งทั้งปวงเป็นความว่างเปล่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์มีอยู่ในความว่างเปล่านั้น ทรงอยู่ในความไม่มีอะไร เป็นพระองค์เดียวในสรรพสิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้น เป็นพระผู้ทรงสร้างโลก สร้างฟ้า สร้างแผ่นดิน เป็นพระผู้ทรงประทานชีวิต ประทานผละกำลัง เป็นพระผู้ซึ่งทวยเทพทั้งปวงและหมู่มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดจากพระองค์พากันบูชา”¹³⁶

อย่างไรก็ตามความเชื่อที่ว่าโลกออกจากพรหมันหรือเทพเจ้า ในขั้นเดิมคงเข้าใจกันอย่างไร ๆ ไม่แจ่มแจ้งว่าเทพเจ้านั้นมีลักษณะอย่างไร ณ บัดนี้พิจารณาเห็นว่า เทพเจ้านี้คือ ผู้ทรงความเป็นหนึ่งซึ่งประทานความรู้ให้เห็นแจ้ง และเป็นองค์แห่งความแท้จริงแต่องค์เดียว คือ พรหมมา ถ้าจะยกเอาโลกนี้เทียบแล้ว โลกก็เท่ากับเป็นสิ่งอันกะจ้อยร่อยล้วนแต่เป็นมายา คือ ความหลงไม่แท้จริง ส่วนทวยเทพเจ้าอื่น ๆ ก็เป็นแต่ลักษณะที่ปรากฏขึ้นชั่วคราวของพระผู้ทรงความเป็นหนึ่ง คือ พรหมมาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี แม้จะถือว่าพระพรหมเป็นพระเจ้าแต่องค์เดียวก็ตาม ประชาชนยังคงนับถือบูชาทวยเทพเจ้าอื่น ๆ เหมือนอย่างเดิมอยู่ เพราะคุณลักษณะพระพรหมที่ตั้งกล่าวแล้วนั้นเป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านสามัญจะสามารถคิดเห็นเข้าใจตามไปด้วยได้¹³⁷

ดังนั้น กล่าวได้ว่ากำเนิดของโลกมาจากการสร้างของพรหมัน หรือพระพรหมทรงเป็นสารัตถะที่แท้จริงมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ทรงสร้างโลกจากสภาพความมีกับความไม่มี ความเป็นกับความไม่เป็น ทรงเป็นหนึ่งเดียวอยู่ในความว่างเปล่าไม่มีอะไรนี้ ทรงสร้างสรรพสิ่งให้เกิด

¹³⁶ อ่างแล้ว, เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๗๓.

¹³⁷ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, ความกักดี ศาสนา จริยธรรม, (กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๗.

ขึ้นมา แต่เนื่องจากการสร้างสรรค์เป็นสิ่งเป็นนิรันดร์พรหมัน และมนุษย์มีความรู้ในขอบเขตจำกัด จึงไม่มีผู้ใดที่จะสามารถรู้และเข้าใจได้ว่าทรงสร้างสรรค์อย่างไร

๔.๓.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่ององค์ประกอบของโลก

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ทำให้ทราบได้ว่า โลกมีกำเนิดมาจากการสร้างของพระพรหมหรือพรหมัน และโลกที่เรามีชีวิตอยู่อาศัยอยู่นี้ มิได้เป็นเพียงโลกเดียวที่มีอยู่ในสากลจักรวาล หรือมิได้เป็นโลกเดียวเท่านั้นที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของพรหมัน เพราะจากการศึกษาเรื่องความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและกรรมทำให้ทราบว่ายังมีสภาวะความเป็นอยู่หรือมีอยู่ของโลกอื่น ๆ อีกเบื้องหลังการรับรู้ทางประสาทสัมผัสของเราเพราะจากคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์แต่เดิมมานั้นว่ากันว่าภพโลกที่เราอาศัยกันอยู่นี้ นอกจากจะเป็นภพแห่งความมีชีวิตทางกายภาพอย่างที่เราเห็นแล้ว ยังมีหลายมิติที่ซับซ้อนอยู่ คือ มิติแห่งโลกมนุษย์ มิติแห่งวิญญาณ มิติแห่งทวยเทพ และมิติอื่น ๆ อีกมากมาย ในคติความเชื่อถือแต่ครั้งโบราณจนถึงช่วงอายุคนนี้ ว่ากันว่าภพโลกจากการสร้างของพระพรหมได้แบ่งออกเป็นสามภพภูมิหรือไตรภูมิ อันหมายถึง ภพสวรรค์ ภพมนุษย์ และภพบาดาล ชีวิตมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเดินทางแห่งวิญญาณ การเดินทางที่ต้องเวียนไปสู่วัฏจักรแห่งการแตกดับ มนุษย์สู่ความตาย ภพแห่งวิญญาณตามแต่สภาพวิบากกรรมชาติเวร หุบเหวแห่งขุมนรกสู่การลงทัณฑ์ ภพสวรรค์จากการบำเพ็ญเพียรบารมี เป็นต้น เป็นความจริงที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลกและจักรวาล¹³⁸

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ทำให้ทราบว่า นอกจากโลกในขณะมีชีวิตอยู่ คือ โลกในปัจจุบันนี้ตามความเข้าใจของเราแล้ว ยังมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าอีกตามคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด และยังมีสถานที่อื่นในโลกหลังความตาย หรือโลกก่อนการเกิด อันเป็นที่อยู่ของวิญญาณหลังออกจากร่างกายมนุษย์ไปแล้ว หรือวิญญาณที่กำลังรอกลับมาเกิดใหม่ วิญญาณเหล่านี้จะวนเวียนอยู่ในโลก สวรรค์หรือนรกตามแต่กรรมที่ได้กระทำไว้ในขณะมีชีวิตอยู่ เป็นวัฏสงสารจนกว่าวิญญาณดวงใดจะบรรลุถึงโมกษะจึงจะหลุดพ้นจากวัฏสงสารนี้ไปได้ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ในภาพของสวรรค์และนรกของศาสนาพราหมณ์นั้น สุเมธ เมธาวิทยากุลได้อธิบายเอาไว้ว่า สภาพในสวรรค์ (Svarga) ในสวรรค์มีแต่สิ่งที่พึงปรารถนาทั้งสิ้น มีแต่ความสงบสุข

¹³⁸ อ่างแล้ว, เสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, ความภักดี ศาสนา จริยธรรม, หน้า ๖๘.

และความสมบูรณ์เพียบพร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีคำว่าขาดแคลน ชาวสวรรค์ทุกคนอยู่ในปราสาทที่หรูหราสวยงาม ห้อมล้อมไปด้วยนางฟ้าบริวารมากมาย คอยดูแลบำรุงบำเรอผู้เสวยสวรรค์ ในสวรรค์ท่านจะได้เสวยแต่อาหารชั้นเลิศ ของกินของใช้ล้วนแต่ดีที่สุดในนั้น เมื่อท่านไปสู่นรกสวรรค์ก็จะได้อยู่ในปราสาทที่แสนสุขสบาย นั่งบนเก้าอี้นุ่ม ๆ นอนบนเตียงอ่อนนุ่ม และเบาะนั่งหุ้มด้วยกำมะหยี่ จะเสวยอาหารหรือของหวานได้ตามที่ท่านปรารถนาทุกอย่าง และสามารถทำทุกอย่างได้ตามใจชอบ โดยไม่มีเจ้านายหรือใคร ๆ มาขัดขวางห้ามปรามเลยแม้แต่น้อย

สภาพในนรก (Narka) นรกเป็นสถานที่น่าสะพรึงกลัว ประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ มากมาย แต่ละส่วนก็มีสภาพน่ากลัวแตกต่างกันไป ในนรกขุมหนึ่งนั้นมีเปลวไฟลุกโชติช่วงอยู่ตลอดเวลา ในขุมหนึ่งเต็มไปด้วยงูร้าย แมงป่อง แลจระเข้ ต่อจากนั้นก็ยังมีบึงใหญ่กว้างหลายไมล์ ซึ่งเต็มไปด้วยหนองและเลือดที่ส่งกลิ่นเหม็นคloy มีหมูหอนและแมลงที่น่าขยะแขยงไต่ยั่วเยี้ยเต็มไปหมด นอกจากนี้ยังมีนรกขุมอื่น ๆ อีกหลายร้อยขุม ซึ่งมีสภาพน่าเกลียดน่ากลัวทำนองเดียวกันนี้ แต่ละขุมก็มีแต่การทรมานและการลงโทษต่าง ๆ กัน กำลังรอคอยคนบาปอยู่

สัตว์นรกจะถูกลงโทษตามลักษณะของความผิดที่ได้กระทำให้ พวกเขาจะถูกจับโยนลงไปนรกขุมต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อให้เสวยผลแห่งกรรมชั่วที่ตนได้กระทำไว้ สัตว์ก็จะส่งเสียงร้องดังลั่นด้วยความตกใจกลัวและร้องไห้ให้ช่วย แต่นายนิรยบาล (ผู้ควบคุมวิญญานบาปไปนรก) ก็ไม่ปราณีแม้แต่น้อย กลับยิ่งทรมานหนักขึ้น

ในคัมภีร์วิษณุปุราณะมีคำพรรณานรกไว้ว่า “เป็นสถานที่ที่อยู่ใต้น้ำและใต้ดินมีชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น กาลสูตรมหานรก อเวจีมหานรก เป็นต้น มีพระยายมควบคุมอยู่ เป็นสถานที่น่ากลัวเต็มไปด้วยเครื่องทรมานและไฟ ทุกคนที่ตายต้องไปปรากฏต่อหน้าพระยายม และต้องเผชิญหน้ากับท้าวจิตรคุปต์ (Chitrakupta) ผู้มีหน้าที่บันทึกการกระทำของมนุษย์ ผู้มีบุญกุศลก็จะถูกส่งขึ้นไปสู่สวรรค์ ผู้มีบาปกรรมชั่วช้าสามานก็จะถูกส่งลงไปสู่นรกขุมต่าง ๆ” เหตุแห่งการเข้าถึงสวรรค์-นรก ใจความในคัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึง การกระทำของมนุษย์ว่าดีบ้างชั่วบ้าง คนที่ทำดีไว้ (ทำบุญ) ตายแล้วก็ไปสู่อิสิฐโลกสวรรค์ ส่วนคนที่ทำชั่วไว้ (ทำบาป) ตายแล้วก็จะไปสู่มยมโลก โดยมีพระยมเป็นผู้ชี้ทางให้ไปตามยถากรรมของแต่ละคน คือ ทำกรรมอย่างไรก็กำหนดให้เป็นไปตามทางที่จะไปเสวยผลแห่งกรรมนั้น ดังข้อความในคัมภีร์ฤคเวทตอนหนึ่งกล่าวว่า “จงเช่นไหว้พระยมผู้วิภาสวัตบุตร ผู้รวบรวมวิญญานมนุษย์ แล้วพาไปสู่แม่น้ำใหญ่และชี้ทางไปให้แก่คนเป็นอันมาก พระยมเป็นปฐมบุรุษที่ชี้ทางให้เราเดิน เคหะ (ที่เราจะไปสู่นี่) ออย่าเอาของ

เราไป ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในขณะนี้ ย่อมเป็นไปตามยถากรรมของตน สู้แดนที่บรรพบุรุษของเราไปก่อนแล้ว¹³⁹

ผู้ที่พระยายมจะอนุญาตให้ไปเทวโลกได้ คือ สัตบุรุษเท่านั้น ได้แก่ สมณะผู้เคร่งครัด รوبرุศาสตร์ต่าง ๆ ผู้บำเพ็ญตบะเคร่งครัด ผู้ที่เสียชีวิตในสงครามอันเป็นธรรม ส่วนอสัตบุรุษคนบาปหยาบช้าจะต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วของตน

ในคัมภีร์พระเวทกล่าวถึงสวรรค์ชั้นสูงสุด คือ สยุชยะ-การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้าหรือพรหมัน เป็นการบรรลุถึงสุขนิรันดร ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้หรือโลกอื่นอีก ต่อมาภายหลังความคิดเรื่องสยุชยะได้แตกกิ่งก้านสาขาออกเป็นนิรวานบ้าง โมกษะบ้าง ไกรวัลย์บ้าง มุกติบ้าง มีความหมายทำนองเดียวกันทั้งสิ้น คือ ภาวะของจิตที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส

ในคัมภีร์อุปนิษัทได้กล่าวถึงการบรรลุถึงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ไว้มีใจความสังเขปว่าเมื่อคนเราตายอาตมัน (วิญญาณ) ก็ออกจากร่างกายไปเกิดในร่างใหม่ในโลกหน้า เพื่อรับเสวยผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของตน อาตมันธรรมดาย่อมท่องเที่ยวไปในภพภูมิที่ต่ำบ้างสูงบ้าง แต่อาตมันของปราชญ์ผู้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งปวง ย่อมไปสู่ภูมิที่สูงกว่านั้น คือ พรหมโลกหรือเทวโลก แต่ถ้าปราชญ์ผู้นั้นได้บรรลุญาณชั้นสูงสุดก็จะได้บรรลุพรหมนิรวาน และโมกษะในที่สุดอันเป็นแดนแห่งความสงบสุขชั่วนิรันดร¹⁴⁰

ดังนั้น กล่าวได้ว่า องค์ประกอบของโลก แบ่งโลกออกได้เป็นสองโลก คือ โลกมนุษย์และโลกอมมนุษย์ คือ โลกแห่งเทพเจ้าและโลกแห่งวิญญาณ ในโลกแห่งเทพเจ้านั้นมีส่วนประกอบมากมาย ไม่มีผู้ใดสามารถบรรยายได้ครบถ้วน ในโลกแห่งวิญญาณหรือโลกแห่งชีวิตหลังความตาย คือ สวรรค์และนรก โดยโลกทั้งหมดมาจากการสร้างของพรหมันซึ่งเป็นลักษณะของสฤณพรหมันทั้งสิ้น

๔.๓.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเป็นไปของโลก

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับกำเนิดและองค์ประกอบของโลกทำให้ทราบว่าทั้งสองมีสาเหตุมาจากพรหมันหรือพระปรมาตมัน และในประเด็นความเป็นไปของโลก คัมภีร์ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูได้กล่าวไว้ว่า ในครั้งแรก เมื่อพระปรมาตมันทรงมีความประสงค์จะสร้างโลกต่าง ๆ ก็ทรงแบ่งภาคเป็นสามภาค คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะในเวลาเดียวกันพระแม่อาทิตยคีตี หรือมหาเทวีก็ทรงแบ่งภาคเป็นสามองค์ด้วยเช่นกัน คือ พระ

¹³⁹ อ่างแล้ว, สุเมธ เมธาวิทยาภูล, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๕๐.

¹⁴⁰ อ่างแล้ว, สมัคร บุรวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๔๙.

มหาสรัสวดี พระมหาลักษมีและพระมหากาลีหรือพระแม่อุมาเทวี ทั้งหกองค์นี้เป็นปางต่าง ๆ หรือสร้างเทพเจ้าต่าง ๆ ขึ้นตามความต้องการ เช่น พระโลกपालห้าองค์ พระทิศपाल ๑๐ องค์ (เจ้าทิศ) พระเกษตรपाल (เจ้าที่เจ้าทาง) สี่องค์ พระโสฬศมาตฤกา (พระแม่ ๑๖ องค์) พระสัปตมาตฤกา (พระแม่เจ็ดองค์) พระจุษษฐิโยคินี (แม่โยคินี ๖๔ องค์) และพระนพเคราะห์เก้าองค์ เป็นต้น ซึ่งในคัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ ได้บัญญัติไว้ว่ามีเทพเจ้าทั้งหมด ๓๓๐,๐๐๐,๐๐๐ องค์

เมื่อพระปรมาตมันทรงสร้างโลกต่าง ๆ ขึ้นมาแล้ว โลกก็ต้องมีการดำเนินเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปจึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลก ดังนั้น ต่อมาจึงเกิดความคิดเชื่อว่าในสรรพสิ่งต่าง ๆ มีเทพเจ้าประจำอยู่ เช่น ในบ้านเรือน แต่ละส่วนของบ้านก็มีองค์เทพเจ้าประจำส่วนของบ้านอยู่ มีเทพเจ้าแห่งน้ำ คือ พระวรุณหรือพระพิรุณ เทพเจ้าแห่งลม คือ พระวายุเทพหรือพระพายเทพ เทพเจ้าแห่งวิชา คือ พระแม่สรัสวดี เทพเจ้าแห่งสมองคือ พระพิฆเนศวร และเทพเจ้าแห่งอัญมณีรัตน คือ พระกูปเธรหรือพระกูปเวร เป็นต้น แต่ถึงแม้ว่าเทพเจ้าต่าง ๆ เหล่านี้จะมีมากมายเท่าไรก็ตาม สุดท้ายแล้วเทพเจ้าทั้งหมดก็มาจากพระปรมาตมันเหมือนกันและจะกลับคืนสู่สภาพเดิมในที่สุด ดังนั้น เทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลกที่แท้ก็คือ พระปรมาตมันนั่นเอง ทุกสิ่งทุกอย่างเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของพระองค์¹⁴¹

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงกล่าวได้ว่า พระผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลาย คือ พระพรหมหรือพระปรมาตมันแล้วได้แบ่งเป็นเทพเจ้าตรีมูรติ คือ พระพรหมเป็นผู้สร้าง พระนารายณ์เป็นผู้รักษา และพระอิศวรเป็นผู้ทำลาย หรือในยุคหลัง ๆ เมื่อศาสนาพราหมณ์แตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ แล้วหน้าที่แห่งการสร้างก็ถูกอุปโลกนไปเป็นของเทพเจ้าองค์อื่น ๆ อีก แต่ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของเทพเจ้าองค์ใดก็ตาม ก็มีลักษณะการสร้างคล้าย ๆ กัน คือ พระเจ้าทรงสร้างโลก โลกที่ทรงสร้างขึ้นมา นั้น จะดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง และจะถูกทำลายไปเมื่อถึงกำหนดระยะเวลา ระหว่างเริ่มเกิดมีโลกจนถึงโลกพินาศไปเรียกว่า “กัลป์หนึ่ง” ซึ่งกินเวลาประมาณ ๒,๑๖๐ ล้านปี แบ่งเป็นยุคอีกเก้ายุค เมื่อสิ้นยุคสุดท้ายก็จะเกิดไฟบรรลัยกัลป์เผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่าง ยกเว้นแต่ผู้รู้พระเวท เทวะ และธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ สภาพย่อยของพระพรหม คือ เทพเจ้าอื่น ๆ ผู้สร้างโลกก็สิ้นสุดลงด้วย วิญญาณทั้งหลายได้ไปรวมกันอยู่ในมหาพรหมหรือปรมาตมัน เมื่อมีการสร้างโลกใหม่ วิญญาณทั้งหลายก็จะออกมาจากมหาพรหม สิงอยู่ในร่างที่

¹⁴¹ อ่างแล้ว, พรพรหม ชลารัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ในนครศรีธรรมราช, หน้า ๑๒๐.

สร้างขึ้นใหม่จากธาตุเป็นอันครบรอบวัฏสงสารอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงกำหนดสิ้นกัลป์หนึ่งซึ่งเป็นคราวล้างโลก วิญญาณและโลกธาตุจะต้องพินาศลงและเข้าสู่สภาวะเดิมคือพรหมัน เมื่อถึงเวลาที่พรหมันสร้างโลกขึ้นมาใหม่ ธาตุนาาชนิดก็จะชุมนุมกันขึ้น วิญญาณก็จะแยกออกจากพรหมันเข้าสิงสถิตอยู่เกิดเป็นมนุษย์ สัตว์และสรรพสิ่งทั้งหลายอีกครั้ง¹⁴²

บางทีอาจเป็นเพราะศาสนาพราหมณ์ถือลัทธิว่าวิญญาณต้องเกิดบ่อย ๆ จึงมีลัทธิว่าด้วยการสร้างโลกและสร้างโลกขึ้นมาใหม่ตามสมัยกาล กล่าวคือ เมื่อถึงคราวล้างโลก วิญญาณและโลกธาตุจะต้องพินาศลงและเข้าสู่มูลเดิม คือ พรหมัน จนกว่าจะถึงเวลาพรหมันสร้างโลกใหม่ ครั้นพรหมันสร้างโลกใหม่ ธาตุต่าง ๆ ก็ชุมนุมกันขึ้น วิญญาณก็ระบดออกจากพรหมันเข้าสิงเกิดเป็นมนุษย์ สัตว์และสิ่งต่าง ๆ สรุปลงความว่าเมื่อเดิมก่อนทำลายเป็นอย่างใด ในคราวที่สร้างใหม่ก็เป็นอยู่อย่างเดิมเช่นนั้น

ส่วนโจเซฟ แกร์ กล่าวถึงเรื่องโลกที่มีวิวัฒนาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร นั้นว่า โลกเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการซึ่งไม่มีเบื้องต้น และเบื้องปลาย คอยติดตามวงกลมที่ถูกกำหนดไว้ซึ่งรู้จักกันว่า คือ “วันของพระพรหม” โลกมีอยู่ตลอดไปในสภาพที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปใน “คืนของพระพรหม” โลกอยู่ในภาวะที่ยุ่งเหยิง วุ่นวายไร้ระเบียบ และเมื่อถึงที่สุดของรอบหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วันของพระพรหม” โลกก็ได้ถูกเปลี่ยนแปลง พัฒนาการ หรือสร้างขึ้นใหม่ คือ พระศิวะจะทรงทำลายโลก พระพรหมจะสร้างโลกขึ้นมาใหม่อีก และพระวิษณุจะทรงปรากฏบนโลกในร่างมนุษย์ หรือการอวตารเพื่อดูแลรักษาโลกและเพื่อนำและให้แสงสว่างแก่มนุษย์ ซึ่งในแต่ละวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหมกินเวลายาวนานประมาณ ๔๕ ล้านปี¹⁴³

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความเป็นไปของโลก เป็นไปตามอำนาจการกำกับ ควบคุมจัดการของเทพเจ้าสูงสุด คือ พรหมัน หรือพระปรมาตมัน โลกมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปในที่สุด ตามกาลเวลาที่ถูกกำหนดไว้นี้ ด้วยเหตุนี้ ในการบูชาเทพเจ้าทั้งสามองค์ (ตรีมูรติ) จึงเป็นลักษณะบุคลาธิษฐาน คือ ถือว่าบุคคลเป็นใหญ่ เป็นการบูชาให้รัฐสภาวธรรมสามประการ นั้นคือ โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปนั่นเอง

¹⁴² เสฐียร พันธงศรี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓.

¹⁴³ อ่างแล้ว, โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายหนี้อะไร, หน้า ๑๑.

๔.๔ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องชีวิตกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

การศึกษาแนวคิดความเป็นจริงแท้ของชีวิตทางจริยศาสตร์ตามคติศาสนาพราหมณ์ว่าชีวิตคืออะไร ชีวิตมีความสำคัญอย่างไร ชีวิตมีกำเนิดอย่างไร และชีวิตมีความเป็นไปอย่างไร นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนควรจะได้ศึกษาเพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวตนเอง ถึงแม้ว่าเราจะเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ อย่างมากมาย แต่ไม่รู้ในเรื่องชีวิตของตนเองก็นับว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง เพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตของตนเองจะทำให้เข้าใจข้อเท็จจริง คุณค่า ความสำคัญ ความเป็นไป และความควรจะเป็นแห่งชีวิตของตนได้อย่างถูกต้อง เพื่อจะได้นำสิ่งที่ได้จากการศึกษาไปเป็นแนวคิดและข้อปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของตนในการดำรงชีวิตทุก ๆ ด้าน

การมองชีวิตในแง่ความจริงทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์ ได้กล่าวถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ไว้มากมาย นับตั้งแต่กำเนิดของชีวิต จวบจนกระทั่งความสิ้นสุดของชีวิตอย่างสิ้นเชิง โดยให้ทัศนะเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่ระดับธรรมดาที่สุด จนกระทั่งเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ ดังที่ Chandradhar Sharma ได้กล่าวไว้ว่า อภิปรัชญาศาสนาพราหมณ์มุ่งอธิบายความแท้จริงของชีวิต หรือ อัตตาเป็นเรื่องสำคัญ เพราะถือว่าเมื่อเรารู้เรื่องตัวเราดีแล้ว เรื่องโลกและเรื่องอื่น ๆ ก็ย่อมรู้ได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ในศาสนาพราหมณ์จึงวางหลักการสำคัญไว้ว่า “อาตมา วา อเร ทฤษฏุพะยะ คือ เห็นแจ้งตน (See the self)” เพราะโดยพื้นฐานเนื้อแท้ดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่า ชีวิตมีแต่ทุกข์ บุคคลเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดอยู่เรื่อยไป การที่ชีวิตจะหลุดพ้นจากสภาวะแห่งทุกข์นี้ได้ ต้องอาศัยความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิตเสียก่อนว่า ชีวิตคืออะไร¹⁴⁴

๔.๔.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกำเนิดของชีวิต

คัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของชีวิตว่า มาจากพระพรหม กล่าวคือ พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก ดังนั้น ชีวิตทุกชีวิตบนโลกจึงเป็นชิ้นส่วนของพระพรหมหรือปรมาตมัน เมื่อแยกตัวออกจากพระพรหมแล้ว ชีวามันก็จะเหวี่ยงไปในภพชาติต่าง ๆ กระทำดีบ้างชั่วบ้าง และต้องรับใช้กรรมดีกรรมชั่วนั้น จนกว่าชีวามันจะกลายเป็นผู้บริสุทธิ์หมดจากกรรม จึงจะได้หลุดพ้นกลับเข้าไปอยู่กับพระพรหม หรือปรมาตมันอีก

¹⁴⁴ Chandradhar Sharma, *A Critical Survey of Indian Philosophy*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1964), p. 13.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องแดนเกิดของชีวิตเอาไว้ว่า ชีวิตทุกชีวิตมาจากพรหม คำว่า “พรหม” ในที่นี้หากมองในแง่ที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ความเจริญเติบโต หรือการเกิดขึ้นของชีวิตที่เป็นตัวตนเรียกว่า “โกสะ” ได้แก่ เปลือกที่ห่อหุ้มชีวิตเอาไว้ และค่อย ๆ เกิดเป็นชีวิตต่าง ๆ ขึ้นมา ประกอบด้วยเปลือกห้าชั้น ดังนี้

๑. อันนมยโกสะ ชั้นที่เรียกว่าเป็นร่างกายหรือวัตถุ
๒. ปราณมยโกสะ ชั้นที่เป็นชีวิต หรือปราณ (ลมหายใจ)
๓. มโนมยโกสะ ชั้นที่เป็นจิต หรือวิญญาณ
๔. วิญญานมยโกสะ ชั้นที่เป็นสัมปชัญญะ (ความรู้ตัว)
๕. อานันทมยโกสะ ชั้นนิรามิสสุข ซึ่งเป็นชั้นสูงสุด

ทั้ง ๕ ประการนี้ คือ เปลือกที่ห่อหุ้มชีวิตไว้หรือเป็นการแสดงการเกิดขึ้นของชีวิตที่เป็นตัวตน “โกสะ” ในชั้นต่าง ๆ เพื่อแสดงว่าชีวาตมันเป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นมาจากส่วนรวม คือ พรหมหรือปรมาตมันที่เป็นส่วนใหญ่หรือส่วนรวมเท่านั้น อันเป็นการสำแดงตัวออกมาจากพรหมในสี่สถานะ ดังนี้

๑. วิสวะ คือ สถานะที่กำลังตื่นอยู่ หมายถึง ชีวิตประจำวันทั่วไปของมนุษย์ที่เคลื่อนไหวไปมา เพื่อประกอบกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การพูดคุย การกิน การเล่น การเดินทาง ฯลฯ ในสถานะนี้ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายหยาบที่เป็นวัตถุ

๒. ใตตัส คือ สถานะแห่งความฝัน อันเป็นกิจกรรมของชีวิตขณะที่ไม่หลับสนิทจิตวิญญาณยังไม่ได้ยุติกิจกรรมอย่างสมบูรณ์ จึงเกิดการฝันประเภทต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งจริงบ้างเท็จบ้างตามประเภทแห่งความฝัน ในสถานะนี้ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายที่ละเอียด คือ ร่างกายที่ปรากฏในฝัน

๓. ปราชญะ คือ สถานะแห่งการนอนหลับสนิท ปราศจากการฝัน ซึ่งเกิดจากการพักผ่อนโดยยุติกิจกรรมทุกอย่างในรูปความฝันนั่นเอง เป็นการพักผ่อนอย่างเต็มที่ และผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ย่อมจะไม่มี ความฝัน ในสถานะนี้ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกายที่เป็นเหตุอันได้แก่ กรรมซึ่งได้กระทำไว้ในชีวิตที่แล้วมา

๔. ตูริยะ คือ สถานะซึ่งชีวาตมันเข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน ซึ่งถือว่าเป็นสถานะสูงสุดในสถานะนี้ชีวาตมันหลุดพ้นจากการถูกจำกัดโดยประการทั้งปวง และบรรลุความเป็นเอกภาพกับพรหมัน¹⁴⁵

¹⁴⁵ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาตะวันออก, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๓๖๔.

ชีวิตตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัท หากพิจารณาถึงสถานะที่เป็นอยู่จะเห็นได้ว่า ชีวิตจะอยู่ในสถานะทั้ง ๔ ประการ คือ หลับ หลับสนิท และกลับเข้าไปอยู่กับพรหม หรือปรมาตมัน เป็นสภาวะสมบุรณ์ ดังนั้น กล่าวได้ว่า ชีวิตมีแดนเกิดมาจากพระพรหม มีโกศที่หุ้มห่อที่ห่อหุ้มชีวิตไว้ และสำแดงออกมาจากพระพรหมในสี่สถานะและสุดท้ายแล้วก็จะกลับคืนเข้าไปสู่พรหมในที่สุด

๔.๔.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่ององค์ประกอบของชีวิต

จากการศึกษากำเนิดของชีวิตทำให้ทราบว่าชีวิตมีกำเนิดมาจาก “พรหม” หรือปรมาตมัน คือ ความจริงแท้สูงสุด มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นที่มาของสรรพสิ่งที่เป็นรูปธรรมทั้งหมด หากเปรียบพระพรหมเป็นสิ่งทั้งหมด (The whole) สภาพสิ่งที่เกิดจากพระพรหมก็เป็นส่วนย่อย (The parts) ส่วนย่อยต้องขึ้นกับส่วนรวม ชีวิตเป็นส่วนย่อยของพระพรหม มีแก่นของชีวิตที่มาจากพระพรหม เรียกว่า อาตมัน ซึ่งเดือน คำดีได้แสดงทัศนะไว้ว่า ความเป็นจริงที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิตเป็นส่วนย่อยมาจากส่วนรวม คือ พระพรหม ดังคำกล่าวที่ว่า ชีวิตคือพรหม และพรหมคือชีวิต ซึ่งในคัมภีร์อุปนิษัทได้อธิบายว่าสิ่งสมบุรณ์เป็นทั้งอาตมันและพรหมัน โดยกล่าวว่าอาตมันและพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน เพียงแต่การมองจากแง่อัตวิสัย หรือในฐานะผู้รู้ เรียกว่า “อาตมัน” หากแต่จะมองในแง่วัตถุวิสัย หรือในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้เรียกว่า “พรหมัน” หรืออาจกล่าวได้ว่าความจริงแท้สูงสุดหรืออันติมะสัจจะที่เรียกว่าอาตมันนี้ ถ้ามองจากทัศนะแห่งวัตถุวิสัยหรือในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ก็มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พรหมัน” คำว่า พรหมันมาจาก “พรหมธาตุ” มีความหมายว่า เจริญเติบโต หรือวิวัฒน์”

ในเรื่องแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวองค์ประกอบของชีวิตนี้ สุเมธ เมธาวิทยากุลได้แสดงทัศนะไว้ว่า เรื่องของการนับถือพระพรหมและความเชื่อในเรื่องอาตมันซึ่งเป็นสิ่งเดียวกัน คือ พระพรหมเป็นอาตมัน คือ เป็นตัวของโลก ผู้รู้แจ้งในอาตมันของพรหมแล้ว ผู้นั้นก็ย่อมเข้าถึงพรหม และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ เพราะความเป็นพรหมนั้นมีอยู่แล้วในทุกคนที่มีความวิญญานบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส อันเป็นความรู้สูงสุดของมนุษย์ ในคัมภีร์มหาภารตะกล่าวว่า “วิญญานของบุคคลก็คือ พรหม (อหฺมฺพรหฺมาสมิ) และสุทธานก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน (ตตฺตฺวโมลฺสิ)” กล่าวคือ วิญญานของพระพรหมก็เป็นวิญญานของบุคคลนั่นเอง ดังนั้น พระพรหมกับมนุษย์

จึงเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะเกี่ยวเนื่องถึงกัน หลักปรัชญาเกี่ยวกับแก่นแท้ของชีวิต คือ พรหม เป็นต้นตอของสรรพสิ่ง ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างก็คือ พรหม และพรหมก็คือทุกสิ่งทุกอย่างนั่นเอง¹⁴⁶

เรื่องแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับองค์ประกอบของชีวิตนี้ ชีวิตเริ่มจากอาตมันหรืออัตตา (Soul) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในนินทร อาตมันมีสองชนิดคือ อาตมันสากลเรียกว่า ปรมาตมันบ้าง พรหมบ้าง และอาตมันย่อยเป็นอาตมันของมนุษย์ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งถือเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ไม่มีการเกิดการตาย เรียกว่าชีวาตมัน ทั้งปรมาตมันและชีวาตมันมีความเป็นนินทร ตั้งในคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า “สิ่งที่มีปรากฏอยู่ในโลกทั้งที่เป็นตัวตน คือ อาตมัน และสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนคืออนาตมัน ทั้งสองอย่างนี้ล้วนเป็น การสำแดงให้ปรากฏ (Manifestation) ของสิ่งสมบูรณ์หรือพรหมัน (Brahman) ทั้งสิ้น” เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งสมบูรณ์ซึ่งเป็นตัวตนสากลกับตัวตนย่อย จึงเรียกตัวตนสากลเสียใหม่ว่า “ปรมาตมัน” (ปรมา+อาตมัน) แปลว่า อัตตาสูงสุด ส่วนตัวตนย่อยเรียกว่า “ชีวาตมัน” (ชีวา+อาตมัน) แปลว่า อาตมันของชีวะ ตัวตนสากลหรือปรมาตมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่ตัวตนย่อยหรือชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย

มนุษย์แต่ละคนมีชีวาตมันเป็นแกนกลางของชีวิต ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงและสลายไปในที่สุด ส่วนชีวาตมันนั้นจะคงอยู่ในสภาพเดิมตลอดไป โดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือสลายตามไปด้วย ทั้งนี้ก็โดยที่ชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากลหรือปรมาตมัน ในเวลาที่คนตายไปแล้วชีวาตมันจะละทิ้งร่างเก่าไปอาศัยร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าจากชุดเก่าไปชุดใหม่ ตั้งในฉานโทคยอุปนิษัทกล่าวว่า “ชีวาตมันเกิดจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ และส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากล” ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ “ชีวิต” คือ “ชีวะ” หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตที่ประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ ร่างกายเกิดขึ้นจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของอาตมันสากล แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อตายแล้วสิ่งประกอบเหล่านี้ก็จะรวมกลับไปยังธาตุเดิมที่มา วิญญาณก็จะเป็นอมตะ และความต้องการสูงสุดของสิ่งเหล่านี้ คือต้องการกลับไปเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน หรือปรมาตมัน นั่นเอง

ถ้าจะเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ง่าย ก็คือ พรหมัน หรือปรมาตมันเปรียบเทียบกับวัตถุดิบต่าง ๆ เช่น ปุยฝ้าย ส่วนมนุษย์แต่ละคนเปรียบเทียบกับเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ทำจากวัตถุดิบ คือ ปุยฝ้าย ฉะนั้น มนุษย์กับพรหมันจึงแยกกันไม่ออก เพราะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เอกภาพ) ถ้าขาดพรหมันมนุษย์ก็มิได้เปรียบเสมือนว่าถ้าขาดปุยฝ้าย ผ้า เสื้อก็มิได้ แต่ถ้าขาดมนุษย์ พร

¹⁴⁶ อ่างแล้ว, สุเมธ เมธาวิทยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๓๕.

หมันก็ยังมีอยู่โดยสภาวะธรรมชาติ เพราะพรหมันเป็นอิสระไม่ขึ้นกับสิ่งใด แต่มนุษย์ต้องขึ้นอยู่กับพรหมันเปรียบเสมือนถ้าลูกขาดพ่อแม่ (เทพเจ้า) ก็มีขึ้นไม่ได้ หรือดำรงชีพอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าไม่มีลูก พ่อแม่ก็ไม่กระทบกระเทือนแต่ประการใด¹⁴⁷

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าองค์ประกอบของชีวิตเป็นส่วนย่อยมาจากส่วนรวม คือ พรหมันหรือปรมาตมัน จึงมีคำกล่าวได้ว่า อาตมันและพรหมันเป็นสิ่งเดียวกัน แต่อาตมันและพรหมันก็มีความแตกต่างกัน คือ พรหมัน หมายถึง สิ่งยิ่งใหญ่อันเป็นที่รวมของทุกสิ่งโยสากลจักรวาล ซึ่งเรียกว่า “ปรมาตมัน” ปรมาตมันกับพรหมันคือสิ่งเดียวกัน (หรือหมายถึงพรหมไม่มีรูปร่าง) อันมีลักษณะ คือ เป็นสิ่งมีเองเป็นเอง ไม่มีเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เป็นนามธรรม (ไม่มีรูปร่าง) สิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่ง ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา เป็นสิ่งที่รวมของวิญญูณ (อาตมัน) ทั้งปวง สรรพสิ่งในสากลจักรวาลล้วนเป็นส่วนย่อยที่ออกมาจากพรหมัน เป็นอันติมะสัจจะ (ความจริงขั้นสูงสุด) เป็นผู้ประทานความรู้ (ญาณ) ความคิดและความบันเทิง เป็นสิ่งนิรันดร คือ คงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลง พรหมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่อาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย ถูกกำหนดด้วยกรรมในขณะที่มีชีวิตอยู่ ดังที่ทองหล่อ วงษ์ธรรมา ได้กล่าวเอาไว้ว่า “พรหมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่รู้แจ้งโลก แต่อาตมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่รู้แจ้งในตัวตนเอง”

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ จึงเห็นได้ว่า ปรมาตมันหรือพรหมันคือตัวตนสากล (วิญญูณสากล) เป็นวิญญูณที่บริสุทธิ์ ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด ส่วนชีวาตมันเป็นตัวตนย่อยถูกจำกัดด้วยร่างกาย ชีวาตมันเกิดจากส่วนผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นส่วนหนึ่งแห่งอาตมันสากล เมื่อร่างกายแตกดับสิ่งที่เหลืออยู่ คือ อาตมันสากลหรือปรมาตมันเท่านั้น ซึ่งไม่มีวันสูญสิ้นไป

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า องค์ประกอบของชีวิต คือ ชีวิตเป็นส่วนย่อยของพระพรหมมีแก่นของชีวิตที่มาจากพระพรหมเรียกว่า “อาตมัน” ชีวิตเริ่มจากอาตมันหรืออัตตา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่นิรันดร อาตมันมีสองชนิด คือ อาตมันสากลหรือปรมาตมันและอาตมันย่อยหรือชีวาตมัน ชีวิตมนุษย์ คือ อาตมันย่อย ซึ่งถือเป็นตัวตนที่แท้จริงของมนุษย์ ไม่มีการเกิดการตาย ทั้งปรมาตมันและชีวาตมันมีความเป็นนิรันดร ปรมาตมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด แต่ชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย หรือกล่าวได้ว่า “พรหมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่ผู้รู้แจ้งโลก แต่อาตมัน หมายถึง ความแท้จริงอันติมะสัจจะที่รู้แจ้งในตัวตนเอง” ชีวิตประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญูณ ร่างกายเกิดขึ้นจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญูณเป็นส่วนหนึ่งของอาตมัน

¹⁴⁷ อ่างแล้ว, เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๑๔๖.

สากล แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรแน่นอน เมื่อตายแล้วสิ่งประกอบเหล่านี้ ก็จะรวมกลับไปยังธาตุเดิมที่มา วิญญาณก็จะเป็นอมตะไม่สลายไปกับร่างกาย และจะกลับไปเป็นส่วนหนึ่งของพรหมันหรือปรมาตมันในที่สุด¹⁴⁸

๔.๔.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเป็นไปของชีวิต

นอกจากการศึกษาเรื่องกำเนิดของชีวิตและองค์ประกอบของชีวิตที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า ทั้งสองมีสาเหตุมาจากพรหมแล้ว ยังทำให้ทราบด้วยว่า ชีวิตคืออะไร ความตายคืออะไร และชีวิตดำเนินเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนี้

ชีวิต คือ สิ่งที่ประกอบขึ้นด้วยร่างกายกับวิญญาณ ร่างกายเกิดจากการผสมของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกมาจากอาดมันสากลหรือปรมาตมัน เรียกว่าอาดมันย่อย หรือชีวาตมันซึ่งถือเป็นแกนกลางเป็นตัวตนที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์

ความตาย คือ การที่ร่างกายแตกดับ ชีวาตมันหรืออาดมันเคลื่อนออกจากร่างเก่าแล้วไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่าไปสวมชุดใหม่ เพราะในอภิปรัชญาพราหมณ์เชื่อว่าร่างกายหรือวัตถุซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของอาดมัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งสลายได้หรือเป็นสิ่งนิรันดร ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ไม่น่าปรารถนา ชอบที่มนุษย์จะแยกวิญญาณออกจากร่างกายหรือวัตถุ ความคิดเช่นนี้มีอยู่ในกฎหมายแห่งมनुว่า “ร่างกายนี้เปรียบเหมือนบ้าน ประกอบด้วยธาตุทั้งห้ามีกระดูกเป็นจันทัน มีเส้นเอ็นเป็นเครื่องตรึง คลุกเคล้าด้วยเนื้อและเลือด มีหนังเป็นเครื่องปกปิด บ้านหลังนี้เต็มไปด้วยสิ่งโสโครก เป็นที่มาแห่งความเศร้าโศก ชรา เป็นรังของโรค เต็มไปด้วยความเจ็บปวดและกิเลสตัณหา ไม่เที่ยงแท้ ควรที่มนุษย์จะทอดทิ้งเสีย¹⁴⁹

เมื่อคนเราตาย อาตมันหรือชีวาตมันไม่ได้ตายหรือสลายไปกับร่างกายหรือวัตถุด้วย ยังคงอยู่เช่นเดิม เพราะอาดมันหรือชีวาตมันเป็นส่วนหนึ่งที่แยกออกมาจากปรมาตมันหรืออาดมันสากล ซึ่งมีความจริงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ทั้งปรมาตมันและชีวาตมันมีความเป็นนิรันดร แต่ปรมาตมันไม่ได้ถูกจำกัดด้วยสิ่งใด ส่วนชีวาตมันถูกจำกัดด้วยร่างกาย

ในเรื่องความเป็นไปของชีวิตโดยพื้นฐานดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อว่า ชีวิตมีแต่ความทุกข์ ชีวิตดำเนินเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปเพราะกรรม การกระทำดีและการกระทำชั่วที่ตนเองได้กระทำไว้ และเมื่อคนเราตายไปร่างกายก็สลาย วิญญาณหรืออาดมันจะทิ้งร่างเก่าไป

¹⁴⁸ ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาตะวันออก, หน้า ๔๒.

¹⁴⁹ อ่างแล้ว, สมัคร บุรวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๒๖๕.

อาศัยอยู่ในร่างใหม่ แต่ร่างใหม่ที่เข้าไปอยู่นี้จะดีหรือชั่วมิได้ขึ้นอยู่กับร่างใหม่แต่ประการใด หากขึ้นอยู่กับวิญญาณหรืออาตมันที่เคยอาศัยอยู่ในร่างเก่าที่เคยได้ทำกรรมดีหรือชั่วไว้ เมื่ออาศัยในร่างใหม่อาตมันก็จะมีผลกรรมที่ทำไว้แล้วติดมาด้วย แต่อาตมันไม่ใช่ผู้ทำกรรมดีหรือชั่ว การทำกรรมดีหรือชั่วเป็นหน้าที่ของร่างกาย คือ วัตถุซึ่งประกอบด้วยอายตนะภายในและภายนอก อายตนะภายนอกคือร่างกาย อายตนะภายในที่สำคัญ คือ มนัสหรือจิต (Manas or Mind) มนัสทำหน้าที่เชื่อมต่ออาตมันกับประสาทสัมผัสต่าง ๆ คือ ทำให้ตัวรู้ของวิญญาณแสดงออกมา ภายนอกเปรียบเทียบกับเหมือนคนง่อยตาดีต้องขี่คอคนตาบอด ดังที่สมักร บุรวาสได้อธิบายไว้ในคัมภีร์อุปนิษทกล่าวถึงธรรมชาติดั้งเดิมของวิญญาณไว้ว่า “อาตมันเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ไม่เกิดไม่ตาย เป็นที่มาของความรู้ ที่แสดงออกมาทางประสาทสัมผัส อยู่ในช่องว่างระหว่างหัวใจ เป็นผู้ควบคุมสรรพสิ่ง เป็นเทพเจ้าของสรรพสิ่ง เป็นกษัตริย์ อาตมันไม่ยิ่งใหญ่ขึ้นเพราะกรรมดี ไม่ต่ำต้อยลงเพราะกรรมชั่ว ทำหน้าที่ปกป้องสรรพสิ่ง”

จากการที่อาตมันต้องติดข้องอยู่กับกรรมดี และกรรมชั่วที่ร่างกายได้กระทำไว้นี้ทำให้ความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (Transmigration) เกิดขึ้น เพราะเมื่ออหังการ (I-faculty) ทำให้บุคคลเข้าใจผิดว่าตนเอง (อาตมัน) เป็นผู้กระทำกรรม เข้าใจผิดว่าตนเองเป็นอย่างเดียวกันกับวัตถุหรือร่างกาย เกิดความเพลิดเพลนต่ออาร์มณและติดอยู่ในคุณหรือกิเลสที่เกิดจากวัตถุ เมื่อเป็นเช่นนี้วิญญาณหรือชีวาตมันก็จะเสียธรรมชาติดั้งเดิม ต้องเสียการทรงตัว ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ตามอำนาจของกรรมดีและกรรมชั่ว ลักษณะการเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ถือว่าเป็นบาปอันแท้จริงในศาสนาพราหมณ์

และสมักร บุรวาสได้อธิบายต่อไปว่า การเวียนว่ายตายเกิดเป็นเพราะอวิชชา คือ การไม่รู้แจ้งถึงความเป็นจริงของศาสนาพราหมณ์ว่า “อาตมันเป็นคนละอย่างกันกับวัตถุ” ดังในคัมภีร์อุปนิษทพรรณนาไว้ว่า “ถ้าผู้ใดทำกรรมโดยการพยายามแยกตนเอง คือ วิญญาณออกจากวัตถุ ผู้นั้นได้ชื่อว่าเดินตามทางของเทพเจ้า (เทเวยาน) ตายไปแล้วย่อมไปอยู่กับเทพเจ้า ถ้าหากว่าผู้ใดทำความดีธรรมดา เช่น ให้ทาน เป็นต้น ผู้นั้นได้ชื่อว่าเดินตามทางของบิดา (ปีตฤตยยาน) ตายไปแล้วต้องเวียนว่ายไปในภพต่าง ๆ อีกมาก” และเมื่อบุคคลกระทำดีตายไปแล้วอาตมันย่อมขึ้นสู่สวรรค์ เมื่อบุคคลกระทำชั่วก็จะตกนรก แต่ทั้งสวรรค์และนรกไม่ใช่จุดสุดท้ายของมนุษย์ เพราะทำให้อาตมันต้องเวียนว่ายเช่นเดียวกัน ดังเช่นในคาถาอุปนิษทกล่าวไว้ว่า “บุคคลผู้ซึ่งมี

กิเลสตัณหาเห็นแก่ตัว ถูกโลกียทรัพย์ดึงดูด ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจกฎแห่งกรรม ซึ่งจะชักนำเขาให้ เกิดแล้วเกิดอีก เป็นผู้อยู่ในอำนาจของพญายม คือ ความตาย”¹⁵⁰

ในคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์งานโทคยอุปนิษัตได้กล่าวไว้ว่า มีทางแห่งการไปเกิดใหม่ ของอาตมมันอยู่ ๒ ทาง คือ

๑. ทางสว่างหรือทางแห่งเทพ (เทวยาน) ผู้ที่บำเพ็ญตบะหรือสมณธรรมเพื่อความรู้อัจฉในพรหมัน สำหรับผู้มีศรัทธาในพรหมัน เมื่อตายแล้วชีวาตมมันจะดำเนินไปตามทางแห่งเทพ ซึ่งเป็นทางอันเกษม โดยผ่านอากาศ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ แล้วเข้าสู่โลกแห่งความเป็นเอกภาพกับพรหมัน ไม่ต้องกลับมาเกิดแก่เจ็บตายในโลกมายานี้อีก หรือไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในโลกใบนี้อีก เป็นผู้ที่เข้าถึงพรหมันอยู่รวมกันพรหมันตลอดชั่วนิรันดร์

๒. ทางมืดหรือทางแห่งบิดา (ปีตถยาน) ผู้บำเพ็ญกุศลกรรมขึ้นสามัญ เมื่อไปตายแล้วชีวาตมมันจะดำเนินไปตามทางแห่งควันหรือทางแห่งความมืด ไปอยู่ในโลกแห่งบิดาชั่วระยะเวลาหนึ่ง เมื่อครบกำหนดแล้วก็จะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก หลังจากใช้กรรมในโลกอื่นมาแล้ว โดยกลับมาทางเดิมลงมาสติติดอยู่ในพีชพันธุ์ธัญญาหาร เมื่อมนุษย์บริโภคพีชพันธุ์ธัญญาหารนั้นเข้าไป ก็เข้าไปถือกำเนิดในร่างกายของมนุษย์ สำหรับผู้ที่ทำกรรมดีไว้ก็จะได้เกิดในที่ดี ส่วนผู้ที่ทำกรรมชั่วไว้มากตายแล้วจะไปเสวยความทุกข์ตามควรแก่กรรมของตน เมื่อพ้นจากยมโลกแล้วหากมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเกิดในตระกูลต่ำหรือเกิดเป็นสัตว์

ดังนั้น อาตมมันจะต้องติดข้องเวียนว่ายตายเกิดท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏนับภพนับชาติไม่ล้น จนกว่าอาตมมันจะเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงขึ้นมาว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน จึงเกิดความรู้สึกรู้สึกและความบันเทิงใจ (อาันันตะ) ตามมา เพราะการอาศัยร่างกายต่าง ๆ ที่ผ่าน มาทำดีบ้างทำชั่วบ้าง พระพรหมจึงพิพากษาให้รับใช้กรรมจนกว่าจะบรรลุโมกษะ คือ พ้นจากกรรมและหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงแล้วกลับเข้าไปอยู่กับปฐมวิญญาณหรือพรหมันตามเดิม โดยไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป¹⁵¹

ในเรื่องเวียนว่ายตายเกิดตามแนวคิดทางอภิปรัชญาของศาสนาพราหมณ์นี้ อติศกดิ์ทองบุญ ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ทางดับทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิดของศาสนาพราหมณ์ คือ ต้องเข้าถึงพรหมันซึ่งเป็นแดนโมกษะ โดยวางหลักปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพรหมันไว้ ๓ ทาง คือ

¹⁵⁰ อ่างแล้ว, สมัคร บุรวาส, ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล, หน้า ๑๖๕.

¹⁵¹ อ่างแล้ว, เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, หน้า ๔๐๔.

๑. กรรมโยคะ คือ การปฏิบัติบะโยคะ เช่น การทรมานสังขารร่างกายของตนเอง ด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ

๒. ภักติโยคะ คือ การยอมมอบร่างกายถวายชีวิตต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ยอมทำทุกอย่าง เพื่อพระองค์ ตลอดจนการบูชาบวงสรวงสวดมนต์ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

๓. ชญาณโยคะ คือ การบำเพ็ญสมาธิให้เกิดวิญญูณเครื่องรู้แจ้งตนเอง เมื่อญาณนี้เกิดขึ้นจะทำให้ใจสะอาดบริสุทธิ์ และจะได้ไม่ต้องเกิดอีกเป็นอันถึงโมกษะ

ในเรื่องนี้ สุกเมธ เมธาวิทยากุล ได้อธิบายไว้ว่า ชีวิตตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้น เป็นกระบวนการที่หาที่สุดไม่ได้ หลังจากตายแล้วคนเรา อาจจะไปเกิดใหม่ หรือขึ้นสู่สวรรค์ (Svarga) หรือลงไปนรก (Narka) ทั้งนี้แล้วแต่ผลกรรม คือ การกระทำของตนเองในอดีตชาติเป็นตัวกำหนด ในกรณีที่เกิดใหม่ในโลกนี้เราอาจจะเกิดในที่ ๆ ดีกว่าหรือแย่กว่าเดิม หรืออาจเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ได้ไม่แน่นอน เพราะชีวิตมนุษย์ที่อุบัติมาในโลกมีสภาพความเป็นไปไม่สม่ำเสมอ บางคนมีอำนาจวาสนาดี บางคนต่ำต้อย บางคนมีความสุข บางคนมีความทุกข์ และลักษณะอื่น ๆ อีกมากมาย ทั้งนี้ก็เป็นเพราะกรรมซึ่งเป็นเหตุให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏล้าไป ดังที่เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป ได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า ในศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงวัฏจักรแห่งชีวิตว่า การเวียนว่ายตายเกิดในภพชาติต่าง ๆ ที่เรียกว่าสังสารวัฏ เพราะโดยเริ่มต้นนั้น ชีวิตแยกออกมาจากพรหม เรียกว่า “อาตมัน” หรือ “ชีวาตมัน” ได้แก่ “วิญญูณย่อย” ซึ่งวิญญูณของพรหมดั้งเดิมเรียกว่า “พรหมัน” หรือ “ปรมาตมัน” ได้แก่ “วิญญูณสากล” หรือ “ปฐมวิญญูณ” การออกมาจากปฐมวิญญูณของอาตมันเปรียบเสมือนประกายไฟเล็ก ๆ จำนวนมากมายแตกกระจายออกมาจากดวงไฟใหญ่มหึมาดวงเดิม หรือเปรียบเสมือนหยดน้ำทั้งหลายที่กระเซ็นออกมาจากมหาสมุทรอันกว้างใหญ่อันเป็นแหล่งกลาง เช่นเดียวกับวิญญูณของสรรพสัตว์ที่ออกมาจากพรหม เข้าไปสิงสถิตอยู่ในร่างสัตว์น้อยใหญ่นานเท่าที่พรหมลิขิตกำหนด คือ ยากดีมีเงินก็เป็นไปตามพรหมลิขิต การเวียนว่ายตายเกิดอาจหมุนเวียนเปลี่ยนชาติไปเรื่อยตามพรหมลิขิต เช่น ชาตินี้เป็นมนุษย์ ชาติหน้าเป็นเทวดา และชาติต่อไปเป็นสัตว์หรือแม้กระทั่งเป็นพืชก็เป็นไปได้ ดังนั้น เมื่อวิญญูณที่หลุดออกมาจากพรหมันแล้ว ต้องเข้าสิงอยู่ในรูปต่าง ๆ นับครั้งนับชาติไม่ถ้วน ซึ่งการติดข้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อย่างนี้เรียกว่า “สังสารวัฏ” และจะมีสภาพไม่สม่ำเสมอเพราะกรรม จนกว่าวิญญูณนั้นจะเข้าถึงโมกษะ จากความเกิดกลับเข้าสู่แหล่งที่เดิม คือ พรหม

สรูป คือ การที่ชีวาตมันหรืออาตมันยังต้องติดข้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏสาเหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะอวิชชา อันได้แก่ ความหลงผิด และความไม่รู้แจ้งชัดในธรรมชาติอัน

แท้จริงของตนเอง และธรรมชาติอันแท้จริงของปรมาตมัน บุคคลใดสามารถจัดวิชาให้หมดสิ้นไปได้ บุคคลนั้นจึงจะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและเข้าถึงโมกษะ โดยชีวาตมันหรือวิญญาณย่อยได้เข้าไปรวมอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปฐมวิญญาณหรือปรมาตมัน การหลุดพ้นตามคำสั่งสอนในพรหมสูตรของศาสนาพราหมณ์มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ชีวันมุกติ เป็นการหลุดพ้นในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อบำเพ็ญสมาธิจนความรู้แท้จริงเกี่ยวกับพรหมันเกิดขึ้น กรรมจะถูกทำลายลงทันที แต่ชีวาตมันจะยังไม่ไปสู่พรหมโลกจนกว่าจะตาย

๒. วิเทหมุกติ การหลุดพ้นเมื่อตาย ชีวาตมันที่บรรลุถึงความหลุดพ้นแล้ว เมื่อตายลงจะเข้าไปรวมกับพรหมันทันที

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างพรหมันหรือเทพเจ้ากับโมกษะหรือความหลุดพ้นนั้นเป็นสิ่งที่เดียวกัน กล่าวคือสถานะแห่งพรหมันหรือเทพเจ้าก็คือสถานะแห่งโมกษะ ผู้ที่ต้องการบรรลุโมกษะถึงความหลุดพ้นต้องมีศรัทธา และมีความจงรักภักดีต่อพรหมันหรือเทพเจ้า เพื่อกระทำความดี คือ กระทำบุญกรรมและหมั่นทำสมาธิ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับพรหมันหรือเทพเจ้า ซึ่งผู้ที่ภักดีต่อเทพเจ้าปฏิบัติตามคำสั่งสอนในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเทพเจ้าเป็นผู้เปิดเผยให้รู้ จะได้รับพระเมตตาจากเทพเจ้าในการช่วยให้รอดพ้นจากสังสารวัฏ โดยจะทรงเปิดเผยให้รู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของพระองค์ให้ทราบ จากความเชื่อในเรื่องนี้ทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามมา

ดังนั้น ในศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าชีวิตมีความเป็นไป เพราะกรรมหรือการกระทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ใช้กรรมที่ติดมาจากชาติที่แล้ว เมื่อตายไปกรรมก็ติดไปกับอาตมันด้วย เมื่อไปเกิดในร่างใหม่ชาติใหม่กรรมเก่าเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ เรียกว่า “กฎแห่งกรรม” กล่าวคือ เมื่อวิญญาณหรืออาตมันที่หลุดออกมาจากพรหมันแล้ว ต้องเข้าสิงอยู่ในรูปต่าง ๆ นับครั้งนับชาติไม่ถ้วน กรรมเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏและต้องมีสภาพไม่สม่ำเสมอกัน อวิชาเป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด จนกว่าวิญญาณนั้นจะเข้าถึงโมกษะ คือ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏและเข้าไปเป็นเอกภาพกับพระพรหมซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต

๔.๕ แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราชญาพนมวัน

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตที่ผ่านมา ได้ทราบว่า ศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นรากฐานของความเชื่ออื่น ๆ และก่อให้เกิดรูปแบบจริยศาสตร์ต่าง ๆ ในสังคมจนกลายเป็นศิลปวัฒนธรรมของชีวิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดนครราชสีมาเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อว่า ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์มากเมืองหนึ่งในอดีตกาล ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราชญาพนมวัน จึงต้องศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตที่ปรากฏบนปราชญาพนม ดังนี้

๔.๕.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้ากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์บนปราชญาพนมวัน มาจากความเชื่อเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราชญาพนมวัน เพราะมีผู้มีความเชื่อ มีความเคารพนับถือศรัทธาต่อเทพเจ้า เชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ และสามารถดลบันดาลให้เกิดหรือไม่ให้เกิดสิ่งใด ๆ ตามที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประสบกับความทุกข์เจอปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เกิดความไม่มั่นใจในชีวิต อนาคตหมดความหวัง เกิดความกลัว หรือต้องการความหวังกำลังใจ ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิต อนาคตมีความเจริญในกิจการในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น จากความเชื่อทำให้เกิดรูปแบบทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ มีการประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ เกิดรูปแบบบูชาบวงสรวง รูปแบบสวดขอร้องอ้อนวอนต่ออำนาจเทพเจ้าขึ้นเพื่อให้ตนเองบรรลุผลตามที่หวังและตั้งใจ รวมทั้งพฤติกรรมพลังอำนาจต่าง ๆ ของเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราชญาพนมวัน

ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราชญาพนมวัน โดยทั่วไปแสดงออกทางจริยศาสตร์ทุกกิจกรรม ผู้ประกอบกิจกรรมต้องกล่าวอันเชิญเทพเจ้าทั้งหลายในภพภูมิต่าง ๆ ให้มาอยู่ในพิธีกรรม เพื่อเป็นการบวงสรวงอ้อนวอนบอกกล่าวก่อนที่จะกระทำกิจกรรมใด ๆ ก่อนเสมอเทพเจ้าต่าง ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราชญาพนมวัน และคนในสังคมยุคนั้นให้การเคารพนับถือ ได้แก่ เทพเจ้าตรีมูรติ เทพเจ้ามเหสี เทพเจ้าประจำทิศต่าง ๆ และเทพเจ้าอื่น ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อและประกอบกิจกรรมต่าง ดังนี้

๑. พระพรหม ความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏบนปราชญาพนมวัน คือ คนในยุคนั้นมีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลกทั้งสาม และสรรพสิ่งต่าง ๆ

ให้เกิดขึ้น (Creator) ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งความเมตตากรุณา เมื่อเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจในเรื่องใด ๆ ขึ้นแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ หรือเมื่อต้องการความสบายใจ หวังผลสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ ก็มักจะไปบ่นบานสานกล่าว ขอความช่วยเหลือ ขอความเมตตากรุณาจากพระพรหม ความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เช่น ทับหลังหมายเลข ๔ มีขนาด ๔๓๑๕๕๖๐ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง แกะสลักลวดลายเทพเจ้า เค้าโครงร่างของลวดลายที่ตอนกลางทับหลังเป็นรูปเทพเจ้า ซึ่งหมายถึงพระพรหมประทับบนพาหนะหงส์ ด้านล่างเป็นแถวยกกลีบบัวตั้งขึ้นและมีลายกลีบบัวขนาดเล็กันตลอดแนว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางจริยศาสตร์ที่แสดงถึง พลังอำนาจ พลังความเมตตากรุณา และพลังความเคารพนบถนอมที่สังคมในยุคนั้นแสดงออก

๒. พระวิษณุ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า พระนารายณ์ ทรงมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทา และดอกบัว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ภาพจำหลักเรื่องราวเอาไว้ในคัมภีร์มหากาพย์รามายณะได้กล่าวถึง การอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์เรียกว่า รามาวตาร ซึ่งตามลัทธิไวษณพนิกายของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระนารายณ์หรือพระวิษณุถือว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด พระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นพระรามเพื่อปราบรากษส ซึ่งความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระวิษณุหรือพระนารายณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวันนี้ เชื่อว่าพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลรักษาสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก จึงลักภาพเป็นการปกป้องเด็กบ้าง ประกอบพิธีแต่งงานบ้าง พิธีชุบราศีสู่ขวัญบ้าง เพื่อแสดงพลังอำนาจของพระวิษณุผู้เป็นเทพเจ้าทรงความเข้มแข็ง

๓. พระศิวะ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า พระอิศวร ซึ่งปรากฏบนกรอบภายในปราสาทประธานมีข้อความว่า “ศรีวิลาศเสลา” ซึ่งหมายถึงพระศิวะนั้นเอง ความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะที่ปรากฏทางจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันมี ๓ ลักษณะ คือ

๓.๑ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างหรือประทานพร แสดงออกทางจริยศาสตร์คู่กับพระชวา ซึ่งรู้จักกันในนามของพระภควดี เช่น ในพิธีกรรมเรียกขวัญเด็ก ธรรมเนียมของมนุษย์เมื่อได้ลูกหรือทายาทสืบสกุลแล้วย่อมมีความรักความยินดี เริ่มแรกก็มารดารู้ว่าตั้งครรภ์ก็คอยเฝ้าทะนุถนอม ปรคับประคองเพื่อไม่ให้ลูกในท้องได้รับความกระทบกระเทือน ครั้นเมื่อถึงกำหนดคลอด ทารกของตนปลอดภัยย่อมเกิดความปลื้มปิติยินดี จึงทำพิธีรับขวัญ โบราณถือว่า เด็กคลอดมาภายใน ๓ วัน ยังเป็นลูกผี พ้นถึงวันที่ ๔ แล้วจึงเป็นลูกคน ดังมีคำพังเพยติดปากต่อ ๆ กันมาว่า ๓ วัน ลูกผี ๔ วันลูกคน หมายถึงว่า เมื่อเด็กคลอดออกมาพ้นวันที่ ๓ ก็เป็นอันว่ารอดแน่แล้ว จึงเริ่มทำพิธีรับขวัญขึ้น เรียกว่า “พิธีทำขวัญวัน”

๓.๒ เป็นเทพเจ้าผู้ทำลายหรือเทพเจ้าแห่งความตาย ซึ่งรู้จักกันในนามของพระกาล แปลว่าเจ้าแห่งกาลเวลาอันรวมถึงสิ้นกาลของชีวิตด้วย นั่นคือ ความตายของสัตว์โลกที่เป็นไปตามอำนาจของพระอิศวร ในสัตว์โลกที่เป็นไปตามอำนาจของพระอิศวร ในคติศาสนาพราหมณ์ถือว่า พระอิศวรในปางนี้โปรดอยู่ตามสุสานและมีภูติเป็นบริวาร จึงได้ชื่อว่า “ภูเตศวร” (หรือพระกาฬ) หรือตากาฬาคู่กับพระชานา ซึ่งรู้จักกันในนามของเจ้าแม่กาลีหรือยายกาฬี แสดงออกทางจริยศาสตร์ในพิธีกรรมงานศพมีความเชื่อเรื่องข้าวบอก (ข้าวที่นำไปเพื่อบอกเจ้าป่าช้า) ปลา มีหัวมีหาง และใส่เงินภษาชนะแล้วห่อผ้าขาวเพื่อนำไปเซ่นเจ้าเปลว (เจ้าป่าช้า) ซึ่งเชื่อว่าเป็น ยายกาลี ตากาฬ เพื่อแจ้งให้ทราบว่าผู้ตายเป็นใครจะมาขออยู่ด้วย เป็นต้น

๓.๓ เป็นเทพเจ้าแห่งความบันเทิงรื่นเริงเล่น หรือ พระศิวนาฏราช รู้จักกันดีในนามของพระอิศวร เป็นปางหนึ่งของพระศิวะ เป็นบรมครูของศิลปกรรมการเล่นรำหรือนาฏยศาสตร์ของอินเดีย ความเชื่อทางอภิปรัชญาที่จริงศาสตร์ว่าการเต้นรำของพระศิวะก่อให้เกิดปฏิกิริยาของการสร้างโลกและมนุษย์ ศิวนาฏราชจะปรากฏในท่าย่างสามขุม (ตรีวิกรม) ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐๘ ท่าที่ออกแบบโดยพระศิวะ โดยมีสัญลักษณ์ที่พระกรขวาถือกลองคือการสร้างโลก พระกรซ้ายมีเปลวเพลิงล้อมเป็นนกรอบคือการสิ้นสุดที่ไฟจะเผาผลาญโลก พระศิวะทรงสร้างโลกใหม่ด้วยการเต้นรำบนก้อนหิน ในระหว่างที่ทรงเต้นรำเกิดเปลวไฟและน้ำหลังไหลจากพระวรกายกลายเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต

นอกจากเทพเจ้าตรีมูรติแล้ว ยังมีรูปเคารพที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ให้ปรากฏบนปราสาทพนมวันอีก ซึ่งรูปเคารพเหล่านี้ โดยมากเป็นพระชายาของเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระสร้อยดี ความเชื่อเกี่ยวกับพระสร้อยดีเป็นมเหสีของพระพรหม เป็นเทพีแห่งการศึกษาเล่าเรียน และเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะวิทยาการทั้งปวง

๒. พระลักษมี (พระศรี) ความเชื่อเกี่ยวกับพระลักษมีเทวีเป็นมเหสีของพระนารายณ์ ทรงมีคุณสมบัติเป็นเอกถือกันว่าเป็นเทพนารีผู้อำนวยโชคลาภ ความมั่งคั่งและผู้มีน้ำพระทัยเมตตาปราณีอยู่เป็นนิจ ทั้งว่าเป็นตัวอย่างแห่งนางที่งามตลอดถึงรูปและกิริยามารยาท มีวาจาอันยวนเสน่ห์และไพเราะ ถือกันว่าเป็นพระอุปถัมภ์บรรดาสตรีทุกชั้น อันแสดงออกทางจริยศาสตร์ที่ชัดเจน

๓. พระอุมา (ปารวตี,บรรพตี) ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุมาเป็นมเหสีของพระอิศวร ทรงมี ๓ ภาค คือ ภาคที่หนึ่งเป็นพระอุมามหาเทวี เทพีโสภา ใจดี เป็นมเหสีผู้ซื่อสัตย์และภักดีต่อพระศิวะ ภาคที่สอง เป็นเจ้าแม่กาลีซึ่งดุร้ายและน่ากลัว ภาคที่สามอวตารลงมาเป็นนางทุรคา (ผู้ทำให้โลกเดือดร้อน) เจ้าแม่แห่งสงครามโปรดเห็นเลือดและคนตาย ดุร้ายน่ากลัวชอบเครื่อง

สังเวद्यด้วยชีวิตสัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุมาที่ปรากฏทางจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันเป็นภาพจำหลักรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้วประทับในท่ามหาราชลีลา

และนอกจากเทพชายาของเทพเจ้าตรีมูรติแล้ว ยังมีรูปเคารพที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ให้ปรากฏบนปราสาทพนมวันอีก ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้อาจประจำอยู่ในที่ต่าง ๆ จนคนในสังคมยุคนั้นเรียกขานตามลักษณะที่เทพเจ้าอยู่ประจำ เช่น อยู่ประจำในทิศ อยู่ประจำตามแม่น้ำ อยู่ประจำตามภูเขา เป็นต้น ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้ล้วนแต่เป็นรูปแบบทางจริยศาสตร์ให้กับคนในสังคมยุคนั้นได้มีแบบแผนเคารพนับถือ เป็นแนวทางจริยศาสตร์ ดังปรากฏตามปราสาทพนมวันที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีสืบต่อมาจนถึงชั่วลูกหลานเหล่านี้ได้รับมาเป็นแบบอย่าง เมื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ จะรูปแบบงานมงคลในชีวิตประจำวันหรืองานอวมงคล เวลาจะกระทำกิจกรรมเหล่านี้ ก็มักจะบ่นบานบวงสรวงอ้อนวอนหรือบอกกล่าวขอพรก่อนเสมอ ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้ได้แก่

๑. พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศิวบูรพา (ทิศตะวันออก) เป็นเทพเจ้าผู้ปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นแก่โลก เป็นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเจ้าผู้บันดาลให้สิ่งทั้งหลายให้เกิดให้มีขึ้นในโลก

๒. พระยม เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศกทักษิณ (ทิศใต้) หรือโลกเบื้องล่างเป็นเทพเจ้าประจำนรก ทรงเป็นเทพเจ้าผู้พิพากษาผู้ซึ่งบัญญัติอาชญากรรมที่ออกจากร่างกายของมนุษย์ไปแล้วว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกหรือเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ พระยมเป็นเทพเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นเทพเจ้าแห่งคนตาย เป็นผู้ถือบัญชีคนตาย พระองค์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระยามัจจุราช (มฤตยู) และพระกาล

๓. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศกัศิม (ทิศตะวันตก) เป็นเทพเจ้าประจำอยู่บนท้องฟ้าอยู่ทั่วไป มีเมฆครุฑที่ใหญ่ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและธำรงไว้ซึ่งเทวโลกและมนุษย์โลก เกลียดความเท็จ แต่เปี่ยมอยู่ด้วยเมตตาธรรม มีกรุณา เป็นผู้ปกครองกลางคืน เป็นเทพเจ้าที่สามารถบันดาลให้ฝนตกได้ เป็นเทพเจ้าผู้ให้ความเย็นความชุ่มชื้น และเป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบจักรวาล คอยตรวจสอบดูแล ควบคุมความประพฤติปฏิบัติของพวกมนุษย์ และคอยดูแลรักษาพระอินทร์

๔. พระกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศอุดร (ทิศเหนือ) พวกเหล่าพราหมณ์มีความเคารพนับถือพระกุเวรมากกว่าเป็นเทพเจ้าแห่งภูตผีปีศาจ และเชื่อว่าสามารถบันดาลให้ผู้ที่เจ็บป่วยหายได้ เช่น ถ้าเกิดไข้ทรพิษประชาชนจะตั้งหม้อน้ำมนต์ห่อด้วยผ้าขาววางไว้ที่ข้างบันไดหรือที่เฉลียงบ้าน จตุรูปเทียนบูชาอ้อนวอนตอนหัวค่ำทุกคืนเพื่อขอชีวิตผู้ป่วยไว้

แล้วนำน้ำมาอาบหรือกิน ถ้าหากว่าผู้ใดแสดงอาการไม่เคารพนับถือ เช่น ส่งเสียงดังเอะอะจะโดนอาเพศต่าง ๆ ให้ถึงตายได้ และนิยมเขียนรูปพระกุเวรเขavnไว้ที่เปลเด็กด้วย เป็นต้น

๕. พระอัคนี เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศอกาศเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ทรงเป็นเทพเจ้าสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา คือ ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างใช้ไฟในการบูชา บวงสรวงอันวอน ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ปกครองมนุษย์และบ้านเรือน ทรงเป็นพยานในการกระทำของมนุษย์ทุกอย่าง ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ให้ความร้อนและความสว่าง

๖. พระสุริยาทิตย์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศอกาศดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นแหล่งของแสงสว่าง และควบคุมความอบอุ่นชุ่มชื้น ทำให้ชีวิตมนุษย์และสัตว์เกิดขึ้นได้ ให้มีสุขภาพแข็งแรง ว่องไวกล้าหาญใจร้อนแรงเหมือนพระอาทิตย์ที่ส่องแสงสว่างในเวลากลางวันให้แก่โลก

๗. พระวายุ เป็นเทพเจ้าแห่งลมฟ้าอากาศและพายุ เป็นท้าวโลกบาลประจำอยู่ที่ศอกาศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในวิถีชีวิตของคน เป็นเทพเจ้าผู้ให้ลมปราณกับมนุษย์

๘. พระโสมนารถ เป็นเทพเจ้าแห่งความจันทร เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) เป็นเทพเจ้าแห่งยาสมุนไพรร เป็นเทพเจ้าที่ทำความเยือกเย็นให้แก่โลก ทำให้มนุษย์มีความสดชื่นแจ่มใส ร่าเริง น่ารัก เป็นสง่าราศีมีชีวิต ชอบกาพย์กลอน แต่มีใจคอโหดเปลี่ยนแปลงไปได้ง่าย

แนวคิดทางอภิปรัชญากับจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เกี่ยวกับความเชื่อเทพเจ้าในรูปแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏในกิจกรรมทั่วไป ดังทับหลังหมายเลข ๒ เป็นภาพสลักรูปพระวิษณะทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณะมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทาและดอกบัว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ครุฑใช้มือยุดหางนาคสามเศียร สองตัวในความหมายของท่อนพวงมาลัย เศียรนาคมีลายใบไม้ประดับ เหนือลำตัวพญานาคมีรูปบุคคผลและสัตว์ประเภทต่าง ๆ อาทิเช่น เทพรำ นรสิงห์ ด้านล่างสลักลายใบไม้มีนพอยตกลงมา ส่วนบนสลักรูปหน้าบุคคผลเรียงกันโดยมีแนวกลีบบัวรองรับ

และรูปบนหน้าบันสลักภาพพรกฤษณะยกภูเขาโควรรธนะ มีรูปคนเลี้ยงโคและหงส์สองตัวอยู่เคียงสองข้าง หรือบนทับหลังของปราสาทประธาน मुखทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันตก จำหลักภาพเป็นรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้ว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือหน้ากาล ซึ่งคายนท่อนพวงมาลัยออกมาจากด้านล่าง ทับหลังโดยไม่มีพวงอุบะแบ่งที่เสี้ยวท่อนพวงมาลัยยกขึ้นด้านบน และโค้งลงที่ปลายทับหลังทั้งสองข้าง เหนือท่อนพวงมาลัยมีลายใบไม้รูปสามเหลี่ยมตั้งขึ้นด้านบน ส่วนด้านล่างเป็นลายใบไม้มีนพอยตกลงมา

๔.๕.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องโลกกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

ศาสนาพราหมณ์ถือว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลก เป็นแนวคิดพื้นฐานอย่างหนึ่ง ซึ่งคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องโลก การสร้างโลก และสิ่งทั้งหลายในโลก ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานทางด้านอภิปรัชญาอันจะนำไปสู่แนวคิดเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลกที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่าโลกที่เรามีชีวิตอาศัยอยู่นี้ มิได้เป็นเพียงโลกเดียวที่มีอยู่ในสากลจักรวาล หรือมิได้เป็นโลกเดียวเท่านั้นที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ของพรหมันตามคติของศาสนาพราหมณ์ เพราะจากการศึกษาวิเคราะห์แนวความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ และความเชื่อเกี่ยวกับกรรม ทำให้ทราบว่ายังมีสภาวะความเป็นอยู่หรือมีอยู่ของโลกอื่น ๆ อีกเบื้องหลังการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั่วไป

บนปราสาทพนมวันมีแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ในเรื่องโลกที่ปรากฏสัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า คือ มีคติความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีผู้สร้าง แต่ผู้สร้างในที่นี้ไม่ได้เป็นตัวตน บุคคล หากเป็นนามธรรม ซึ่งมีอำนาจเร้นลับ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ ก็มีผู้สร้าง ซึ่งการสร้างสรรพลิงตามคติของศาสนาพราหมณ์นั้นถือเป็นสภาวะของเทพเจ้า ดังนั้นในภาพจำหลักหลายภาพบนปราสาทพนมวัน จึงมีความเชื่อว่าโลกเกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาจากเทพเจ้าผู้สร้าง ดังปรากฏภาพจำหลักในความเชื่อเกี่ยวกับโลกตามลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระพรหมเป็นผู้สร้างโลกทั้งสาม คือ เทวโลก โลกมนุษย์ และโลกบาดาล ทรงสร้างเทพเจ้าขึ้นแล้วให้ไปประจำอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระอินทร์ (ไฟ) ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่บนโลก พระวายุ ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่บนสรวงสวรรค์ และพระสุริยะ (ตะวัน) ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่ที่ท้องฟ้า เป็นต้น และเมื่อทรงสร้างโลกต่าง ๆ ขึ้นมาแล้ว โลกก็มีการดำเนินเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลก ดังได้เสนอมาในเรื่องเทพเจ้า

๒. พระวิษณุหรือพระนารายณ์ อยู่ในฐานเทพเจ้าผู้ถนอมรักษาปกป้องคุ้มครองโลก ทรงเป็นผู้ครอบครองอาณาเขตของจักรวาลทั้งหมด ดังปรากฏบนทับหลังสลักจากหินทรายสีแดงรูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณุประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑซึ่งหยุดนาคสามเศียรสองตัวที่รับชนะพระอินทร์ โดยที่ทรงแสดงถึงอำนาจยิ่งใหญ่ของพระวิษณุผู้ครอบครองโลกทั้ง ๓ โลก คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล

๓. พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศบูรพา (ทิศตะวันออกเฉียง) เป็นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเจ้าผู้ปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นใน

แกโลกมนุษย์ ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก ดั่งภาพจำหลักเสริมสร้างจริยศาสตร์จำหลักบนทับหลังมีพระอินทร์เป็นประธานประกอบพิรุณศิวเมธ ซึ่งเป็นพิรุณศักดิ์สิทธิ์

๔. พระยม เป็นเทพเจ้าประจำทิศทักษิณ (ทิศใต้) หรือโลกเบื้องล่าง มีมึงสาเป็นพาหนะมีนกยูงและนกพิราบเป็นผู้สื่อข่าว พระยมเป็นเทพเจ้าประจำนรก ทรงมีที่อยู่เป็นเมืองใหญ่โตมาก ในตำนานว่าด้วยนรกภูมิอยู่ใต้แผ่นดินที่เราอยู่อาศัยเรียกว่า “ยมโลก” และพระยมทรงเป็นผู้พิพากษาผู้ซึ่งนำหน้ากบฏบาปของวิญญาณที่จากร่างมนุษย์ไปว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงไปสู่นรกหรือว่าเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในเมืองมนุษย์

๕. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าที่เก่าแก่ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศัปต์ฉิม (ทิศตะวันตก) เป็นเทพเจ้าประจำท้องฟ้าอยู่ทั่วไป มีศักดิ์ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและธำรงรักษาไว้ซึ่งเทวโลก และมนุษย์โลก เกลียดความเท็จ แต่เปี่ยมไปด้วยเมตตากรุณา เป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบของจักรวาล คอยตรวจตราดูแลความประพฤติของมนุษย์ทุกอย่าง

๖. พระสุริยาทิตย์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศัทรตี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นบุตรนางอหิตีและกัศยปเทพบิดร แต่พระราชชนนีไม่รับ และไม่พาไปเฝ้าพระเป็นเจ้า พระสุริยาทิตย์จึงมิได้ไปอยู่เทวโลก ต้องเที่ยวขบถอยู่ในระหว่างเทวโลกกับมนุษย์โลกจนบัดนี้ เป็นต้น

จากการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและกรรมของศาสนาพราหมณ์ ทำให้ทราบว่า นอกจากโลกมนุษย์หรือโลกที่เราอาศัยอยู่นี้แล้ว ยังมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิดยืนยันความเชื่อของการมีอยู่ของโลภหน้า หรือโลกอื่นอีกอยู่เบื้องหลังความตาย หรือโลกก่อนการเกิดอันเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาณหรืออาตมัน เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้ว ร่างกายเท่านั้นสลายไป แต่อาตมันยังคงมีอยู่มิได้สลายไปด้วย กำลังรอกลับมาเกิดใหม่ คือ ต้องกลับมาใช้กรรมที่ติดอาตมันมาจากชีวิตก่อนความตาย อาตมันเหล่านี้จะวนเวียนอยู่ในโลก สวรรค์ หรือนรก ตามแต่กรรมที่ได้กระทำไว้ในขณะมีชีวิตอยู่ ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าทำดีได้ไปสู่วสวรรค์ ถ้าทำชั่วจะไปสู่นรก” เรื่องของกรรมเป็นที่เข้าใจกันว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้ไม่พ้น ใครทำกรรมอย่างไรไว้ต้องได้ผลตอบแทนไม่ชาตินี้ก็ชาติหน้า ผลกรรมจะตามสนองจนกว่าได้ชดใช้กรรมเก่าให้หมดสิ้นไป ถ้าชดใช้กรรมไม่หมดก็ต้องเสวยผลกรรมต่อไป ทำให้ต้องเกิดแล้วเกิดอีก เป็นวัฏสงสารจนกว่าวิญญาณดวงใดจะบรรลุถึงโมกษะจึงจะหลุดพ้นจากวัฏสงสารนี้ไปได้ ไม่ต้องวกเวียนกลับมาเกิดอีก

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความเป็นจริงที่ประกอบขึ้นเป็นโลก แบ่งโลกออกได้เป็นสองโลก คือ โลกมนุษย์หรือโลกในชีวิตปัจจุบัน และโลกอมมนุษย์ คือ โลก

แห่งเทพเจ้า และโลกแห่งวิญญาณหรืออาตมัน ในโลกแห่งเทพเจ้านั้นมีความซับซ้อนมากกว่าความเข้าใจของมนุษย์ ส่วนโลกแห่งวิญญาณ ชีวิตหลังความตายประกอบด้วยสวรรค์ และนรก

๔.๕.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องชีวิตกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องชีวิตคืออะไร ชีวิตมีความสำคัญอย่างไร ชีวิตมีความเป็นไปอย่างไร นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนควรจะได้ศึกษาวิเคราะห์ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตนเอง ถึงแม้ว่าคนเราจะเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ อย่างมากมาย แต่ไม่รู้ในเรื่องชีวิตของตนเองก็นับว่าเป็นการขาดทุนอย่างยิ่ง เพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตของตนเองจะทำให้เข้าใจข้อเท็จจริง คุณค่า ความสำคัญ ความเป็นไปและความสมควรที่จะเป็นแห่งชีวิตของตนได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อจะได้นำสิ่งที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ไปเป็นแนวคิดและข้อปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของตนเอง ในการดำรงชีวิตทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านวิสัยทัศน์ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม และด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่ผ่านมามีทำให้ทราบว่า ชาวชุมชนพราสาทพนมวันโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตในสองลักษณะ คือ ชีวิตในขณะปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย คือ เชื่อว่าเป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องตายไปในที่สุด เมื่อตายแล้วก็เชื่อว่าเรื่องของสิ่งมีชีวิตจะจบสิ้นลงแค่นั้น เรื่องของดวงวิญญาณของสิ่งเหล่านั้นยังคงอยู่ในความสนใจและยึดถือกันต่อไปอีก ในเบื้องต้นแรกเชื่อว่า สิ่งมีชีวิตประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ เมื่อตายร่างกายสลายไป วิญญาณไม่ได้สลายไปด้วย แต่จะออกจากร่างกายอ่อนเร่ไปตามกรรมสู่ชาติใหม่ ภพใหม่หรืออาจสิงอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ไปผูกไปเกิดก็มี

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ และความเชื่อเกี่ยวกับกรรมทำให้ทราบว่า จริยศาสตร์ของชุมชนชาวพราสาทพนมวันมีความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจต่าง ๆ หลังจากร่างกายอันเป็นวัตถุได้สลายไป หรือพลังอำนาจที่สามารถออกไปจากร่างกายได้ชั่วคราว โดยทั่วไปพลังอำนาจที่ว่าอยู่เหนือวัตถุมี ๒ ลักษณะ คือลักษณะแรกมีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน (Animistic elements) ตามแนวคิดของมนุษย์ อาจเรียกว่า เทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ วิญญาณบรรพบุรุษ วิญญาณครู วิญญาณหมอ เป็นต้น และ

ลักษณะที่สองคือ พลังอำนาจที่ไม่มีตัวตน เช่น ขวัญ และกรรม เป็นต้น ซึ่งพลังอำนาจทั้งสองอย่างนี้กล่าวว่ามีรายละเอียด ดังนี้

๑. พลังอำนาจเหนือวัตถุที่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้า ในขณะที่มีชีวิตอยู่ มนุษย์เชื่อว่าเทพเจ้าเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่หรือสิ่งที่มีอำนาจล้นฟ้าในการให้คุณให้โทษ สามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งพ้นจากอำนาจของมนุษย์ทั่วไป มนุษย์จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อบนบานสานกล่าวต่อเทพเจ้า หรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ นั้น ในเมื่อมนุษย์ต้องการให้เทพเจ้าดลบันดาลอะไรต่าง ๆ ให้ มนุษย์จึงต้องให้บางสิ่งบางอย่างแก่เทพเจ้าเป็นการตอบแทน จึงทำให้เกิดความเชื่อไปต่าง ๆ นานาน เช่น เทพเจ้าองค์นั้นชอบกินไก่ เทพเจ้าองค์นั้นชอบกินเหล้า เป็นต้น และเกิดความเชื่อเฉพาะลงไปว่า เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจในการดลบันดาลเฉพาะเรื่องต่างกันไป ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติก็ซับซ้อนมากขึ้น มีการจัดระบบระเบียบ มีแบบแผนขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม เพื่อบวงสร้างเช่นสังเวทบูชาเทพเจ้า ตามแต่จะเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นอยู่ในรูปใด เช่นตัวอย่างการบูชาพระอิศวร และพระพิฆเนศวร ดังนี้

การบูชาพระอิศวรด้วยเครื่องสังเวทมังสวิรัต เชื่อว่าทรงเป็นเทพเจ้าแห่งการทำลายล้าง ซึ่งถือกันว่ากรุณาให้ไปเอากำเนิดใหม่จึงมีลักษณะเป็นเทพเจ้าผู้สร้างด้วย ในการบูชาบวงสรวงพระอิศวรตามที่ปรากฏในปราสาทพนมวันมักใช้รูปสัญลักษณ์ “ศิวลึงค์” เป็นรูปเคารพที่แสดงถึงพลังอำนาจการสร้างสรรค์ ความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรือง ความอุดมสมบูรณ์ บูชาคู่กับพระอุมาแม่เหสีซึ่งใช้รูปสัญลักษณ์ “โยนี” คือเป็นเครื่องหมายของชีวิต เลือดเนื้อและการสืบต่ออายุ หรืออีกนัยหนึ่งคือสัญลักษณ์ของความเป็นมารดา ผู้ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ชีวิต ซึ่งโยนีคือฐานที่ประดิษฐานศิวลึงค์ ฉะนั้นจึงมีเครื่องหมายพระโยนีอยู่คู่กับเครื่องหมายศิวลึงค์ด้วยเสมอ ในห้องครรภคฤหะตรงกลางปราสาทพนมวัน

ส่วนการบูชาพระพิฆเนศวร เพราะเชื่อว่าทรงเป็นเทพเจ้าแห่งอุปสรรคและสิ่งกีดขวาง ทั้งปวงสามารถกีดขวางมนุษย์ เทวดา และมารร้ายต่าง ๆ ได้ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถกำจัดเครื่องกีดขวางทั้งปวงได้ เชื่อว่าพระพิฆเนศวรทรงสัมพันธ์กับเทพเจ้าแห่งแสงอาทิตย์จึงมีหนูเป็นพาหนะ เนื่องจากหนูเป็นสัญลักษณ์ของความมืด เพราะสามารถมองเห็นได้ชัดเจนในความมืด ดังนั้น ทรงหนูจึงเปรียบเป็นแสงสว่าง เป็นชัยชนะของแสงอาทิตย์ที่ขจัดความมืดให้สิ้นสุดลงได้ ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นเทพเจ้าแห่งการเรียนรู้ เทพเจ้าแห่งสติปัญญาความเฉลียวฉลาด และทรงเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะวิทยาการและการประพันธ์ด้วย จึงเป็นที่เคารพของนักปราชญ์และผู้รู้ทั่วไป เป็นต้น

แม้ในสมัยสังคัมปัจจุบันซึ่งวิทยาศาสตร์เจริญมากแล้ว มนุษย์เราก็กังออดฟุ้งสิ่งเหนือธรรมชาติไม่ได้ เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เกิดความไม่มั่นใจ ไม่ทราบที่มาหรือเหตุผลว่าเหตุการณ์บางอย่างจึงเป็นไปเช่นนั้น ไม่แน่ใจว่าสิ่งที่ตนกระทำจะได้ผลอย่างไร เมื่อนั้นมนุษย์ก็จะหันเข้าหาที่พึ่งและเชื่อว่าต้องมีพลังอำนาจบางอย่างอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า คือ เชื่อว่าในขณะที่มีชีวิตอยู่ การกระทำทุกอย่างในชีวิตมนุษย์ถูกพระวรุณจดจำบันทึกเอาไว้เพื่อมอบให้กับพระยม เชื่อว่าเมื่อชีวิตสิ้นสุดวิญญาณทุกดวงจะไปปรากฏต่อหน้าพระยม ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้พิพากษาชั้นบุญบาปของวิญญาณว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรก โดยมีพระอัคนีเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า และเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และทรงเป็นพยานรู้เห็นในการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นต้น เห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ได้มีอิทธิพลต่อชีวิต จนกระทั่งเรื่องราวทั้งหลายในชีวิตล้วนมีเทพเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับทั้งสิ้น ทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่และหลังจากตายไปแล้ว

จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ ในขณะที่มีชีวิตอยู่นั้น ชาวชุมชนปราสาทพนมวันให้ความสำคัญ ให้ความสำคัญนับถือวิญญาณบรรพบุรุษเคร่งครัดมาก เมื่อบรรพบุรุษตายไปแล้วจะนำเครื่องอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเหล็ก ใบมีดเหล็ก ห่วงเหล็ก ภาชนะดินเผา ลูกกระสุนดินเผา เหล็กสกัด ตลอดจนเครื่องประดับต่าง ๆ เช่น กำไลดินเผา และเครื่องประดับทางธรรมชาติอื่น ๆ ผูกไว้กับร่างกายของบรรพบุรุษ เพราะเชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษยังไม่ไปสุดไปเกิด ยังมีความรับความห่วงใยลูกหลานอยู่ คอยพิทักษ์รักษาลูกหลานทุกคนในวงเครือญาติ ลูกหลานจะถือว่าวิญญาณบรรพบุรุษนี้จะให้คุณมากกว่าให้โทษ จึงมีการทำบุญกวาดน้ำแผ่ส่วนบุญกุศลส่งไปถึง หรือถ้ามีงานมงคลก็จะทำเครื่องคาวหวานที่วิญญาณชอบ แล้วตั้งเซ่นไหว้บวงสรวงสังเวยเชื่อว่าจะมีแต่ลาภผล เพราะเชื่อว่าชีวิตหลังจากความตายยังต้องใช้สิ่งของต่าง ๆ อยู่ ต้องการเสพสิ่งต่าง ๆ เหมือนในขณะที่มียังมีชีวิตอยู่ โดยเห็นว่ามนุษย์เมื่อตายไปแล้วมีสิ่งหนึ่งยังอยู่ คือ วิญญาณหาตายไปตัวไม่ แต่ยังคงทรงสภาพเป็นอยู่ เพราะฉะนั้นน่าจะต้องบริโภคกินปลาอาหาร เพื่อการดำรงชีวิตอยู่เหมือนมนุษย์ ด้วยเหตุนี้บรรดาลูกหลานจึงต้องจัดอาหารคาวหวานและสิ่งต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษที่เคยชอบเมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นเครื่องพลีกรรม เช่น บวงสรวงดวงวิญญาณ และเชื่อว่าวิญญาณนั้นอาจอำนวยสุขทุกข์แก่ตนเองและครอบครัวได้

๒. พลังอำนาจเหนือวัตถุที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกรรม เชื่อว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่อง “วิญญาณ นรก สวรรค์ การเกิดใหม่ ชาตินี้ ชาตินี้หน้า

และความเชื่อที่ว่าเมื่อบุคคลกระทำความผิดไว้แล้วย่อมส่งผลให้ไปเกิดในชาติต่าง ๆ สิ่งที่เกิดใหม่ ก็คือ วิญญาณ ซึ่งในศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า อาตมัน”

กรรมในความเชื่อของชาวชุมชนปราสาทพนมวันโบราณ มีจุดเชื่อมโยงกันอยู่ ๓ จุด คือ อดีตชาติ ปัจจุบันชาติ และอนาคตชาติ เชื่อว่าวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของกรรมในอดีต กรรมที่สร้างไว้ในภพนี้จะส่งผลในภพหน้า และบางเรื่องก็ส่งผลทันตาเห็นในภพนี้เลยก็ได้ การให้ผลของกรรมที่บุคคลทำไว้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ย่อมให้ผลและเป็นปัจจัยให้บุคคลต้องเกิดแล้วเกิดอีก ดังนั้น แนวคิดเรื่องจึงมีความสัมพันธ์กับ “การเกิดใหม่” (Rebirth) เมื่อบุคคลมีกิเลสหรือวิชชา บุคคลก็ย่อมกระทำความกรรม กรรมย่อมผลักดันให้บุคคลต้องเกิดแล้วเกิดอีก อาศัยเหตุทั้งกรรมดีและกรรมชั่วเป็นปัจจัยให้ต้องเกิด

ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับกรรมเกี่ยวข้องกับการเกิดใหม่ คือ ผลกรรมที่ได้กระทำไว้จะส่งผลให้ได้ไปเกิดใหม่ในชาติต่อไปหรือภพต่อไป ถ้าผลกรรมที่กระทำไว้ดีก็จะได้ไปเกิดในที่ดี ถ้าผลของกรรมกระทำไว้ไม่ดีจะส่งผลให้ไปเกิดใหม่ไม่ดี การเกิดใหม่จึงมีส่วนช่วยให้กฎแห่งกรรมมีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะถ้าไม่มีการเกิดใหม่แล้วจะทำให้แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมต้องพังทลายลงทันที นั่นเป็นเพราะว่าผลของกรรมบางอย่างไม่สามารถจะส่งผลชดใช้ในชาตินี้หรือในชีวิตนี้ได้ทันที แต่ว่าผลของกรรมนั้นจะสะสมอยู่ตลอดไปจนกว่าจะให้ผล ผลของกรรมนั้นจะไม่สูญสลายไปไหนมันยังคงติดตามวิญญาณตลอดไปจนกว่าจะชดใช้หมดสิ้น

จากข้อมูลความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน ซึ่งบุคคลโดยทั่วไปมีความเชื่อเกี่ยวกับกรรมในลักษณะที่เป็นพลังอำนาจที่ถูกกำหนดไว้ก่อนแล้ว ตั้งแต่อดีตชาติไม่สามารถแก้ไขได้ กล่าวคือ ชาวชุมชนปราสาทพนมวันโดยทั่วไปมีความเชื่อในเรื่องกรรมในความหมายเดียวกับพรหมลิขิต คือ ถูกกำหนดโดยอำนาจของเทพเจ้า คือ พระพรหม แต่พระองค์ไม่ได้เป็นผู้กำหนดการกระทำของชีวิตมนุษย์ ทรงปล่อยให้มนุษย์เลือกกระทำได้ตามแต่พอใจ แต่จะต้องรับผิดชอบต่อกรรมหรือการกระทำทุกอย่างของตนเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ความแตกต่างแห่งชีวิตย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรมอันเกิดจากการกระทำในชาติก่อน เชื่อว่าเพราะกรรมนั่นเองที่ทำให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นวัฏจักรอยู่ การที่บุคคลจะเกิดเป็นอะไรอย่างไหน ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้ทำไว้ และการกระทำความกรรมในปัจจุบันก็เพื่อชาติหน้าเป็นจุดหมาย การทำบุญก็เพื่อจุดประสงค์ในชาติหน้า และสิ่งที่จะไปเกิดหรือรับส่วนบุญในชาติหน้า ก็คือ “วิญญาณ”

การให้ผลของกรรมมีลักษณะเป็นโชคชะตาที่ถูกกำหนดไว้ก่อน (Predestination) อย่างชัดเจน คือมีลักษณะเป็นกฎที่ถูกกำหนดไว้ตายตัว แบบข้ามภพข้ามชาติ หมายถึง กรรมใน

อดีตเป็นตัวกำหนดชีวิตในปัจจุบัน กรรมในปัจจุบันชาติเป็นตัวกำหนดชีวิตมนุษย์ในอนาคต การให้ผลของกรรมแบบที่มีโชคชะตาที่กำหนดไว้ล่วงหน้าดังกล่าว มีผลเช่นเดียวกับพรหมลิขิต คือ เป็นสภาพที่ทุกคนต้องจำยอมแก้ไขไม่ได้ วิธีชีวิตถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าหมดแล้วจะต่างกันบ้างก็ในแง่ปรากฏการณ์เท่านั้น คือ ถ้าพูดว่าเป็นพรหมลิขิตก็มุ่งถึงการกำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์โดยเทพเจ้า คือ ถ้ามองในลักษณะที่เป็นตัวเป็นตนมากขึ้นผลของพรหมลิขิตกับโชคชะตาก็เป็นอย่างเดียวกัน

ดังนั้น ความแตกต่างแห่งชีวิตในปัจจุบันย่อมเป็นไปตามอำนาจของกรรม อันเกิดจากการกระทำในชาติก่อน และเพราะกรรมทำให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นวัฏสงสารอยู่ การที่บุคคลจะเกิดเป็นอะไรอย่างไรนั้น ย่อมเกิดขึ้นจากกรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาตินี้ หากทำกรรมดีไว้มากอาจส่งผลให้เกิดในที่ ๆ ดีสบาย แต่ถ้าทำกรรมชั่วไว้มากอาจส่งผลให้เกิดในที่ ๆ ไม่ดีลำบาก หรืออาจเกิดเป็นสัตว์ ความเชื่อเรื่องนี้ปรากฏออกมาในวิถีการดำรงชีวิต ให้เห็นความสำคัญในการกระทำของตน ยึดมั่นว่าทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว กรรมดีคือการสร้างหรือทำสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น งานสังคมสงเคราะห์ การบริจาคทาน หรือการช่วยเหลือผู้อื่น กรรมดีหรือกุศลกรรมดีเป็นกรรมดีขั้นธรรมดา ส่วนกรรมดีขั้นสูงสุดคือ การบำเพ็ญตบะหรือการบำเพ็ญเพียรเพื่อให้บรรลุโมกษะ บุคคลที่สละความสุขจากบ้านเรือนออกไปแสวงหาสัจธรรมบำเพ็ญธรรมจนกระทั่งบรรลุโมกษะ หรือความหลุดพ้นจากทุกข์เท่านั้นที่ตายแล้วไม่ต้องเกิดใหม่อีกต่อไป

แนวคิดเรื่องการติดข้องสาเหตุของการติดข้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้น ก็คือ อวิชชา หรือ อวิชชา คือ ความไม่รู้แจ้งหรือความไม่รู้ความจริงว่าวิญญูณเป็นคณะอย่างกับวัตถุ จึงทำให้วิญญูณต้องมาติดข้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ การติดข้องอยู่ในโลกและการท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ทำให้ต้องได้รับความทุกข์ไม่สิ้นสุด นอกจากนี้ อวิชชา ยังหมายถึง การไม่รู้ที่ผิดอีกด้วย คือ วิญญูณเข้าใจว่าร่างกายเป็นของตนเอง เกิดความถือเอาผิด ๆ ต่อไปว่าตัวกู เป็นของกู เป็นต้น จึงทำให้วิญญูณได้รับความทุกข์ยากลำบาก สุขหมดไปตามร่างกายที่เปลี่ยนแปลงไป ๆ และจะต้องกระทำกรรมอันเป็นผลให้เกิดความติดข้องต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

การบรรลุโมกษะหรือความหลุดพ้นนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และสามารถบรรลุถึงได้ ถ้าปฏิบัติอย่างเข้มงวด ต้องขจัดอวิชชาหรืออวิชชาอันเป็นสาเหตุแห่งความติดข้อง และการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ส่วนอวิชชาหรืออวิชชาเป็นสิ่งที่จะทำให้หลุดพ้นจากการติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิด คือ เชื่อว่าถ้าผู้ใดหาอุบายให้ไม่ต้องกระทำกรรมได้ ผู้นั้นก็จะหลุดพ้นจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย

ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณมีความสำคัญต่อการกระทำความดีความชั่วของบุคคลเป็นอันมาก เพราะผู้ที่เชื่อว่าวิญญาณไม่สิ้นสุดเมื่อเปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติก็จะพยายามสร้างสมความดีทุกภพทุกชาติ ทำให้มนุษย์ตั้งหน้าทำความดีต่อไป แต่ผู้ที่เชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งสิ้นสุดสูญไปจะไม่ตั้งใจทำความดี ชอบเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เอาตัวรอดไปชาติหนึ่ง ๆ เท่านั้น ไม่คิดสร้างความดีสำหรับภพชาติต่อไป ความเชื่อเช่นนี้ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคมอย่างยิ่ง และความเชื่อในข้อนี้ยังส่งผลออกมาในพฤติกรรมกราดำเนินชีวิตด้วย คือ สอนให้คนเข้าใจให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ไม่หลงยึดติดอยู่ในรูป รส กลิ่น สี ให้เชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด ต้องหมั่นทำดีละทำชั่ว เชื่อว่าการกระทำทุกอย่างของมนุษย์มีบางสิ่งบางใฝ่มองอยู่เสมอ

ดังนั้น กรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตของคนเรา คนแต่ละคนเวียนว่ายตายเกิดประสบสุขหรือทุกข์ก็โดยอาศัยกรรมทั้งสิ้น ในทำนองเดียวกันคนเราจะหลุดพ้นการเวียนว่ายตายเกิดได้ก็ต้องอาศัยแรงกรรมอยู่อีกนั่นเอง

จึงเห็นได้ว่า เมื่อถือว่าชีวิตคนเราเกิดมาแล้วต้องตาย และเมื่อตายแล้วก็ต้องไปเกิดใหม่ ส่วนการจะเกิดใหม่นั้นจะเกิดดีหรือไม่ดี จะเกิดในภพดีหรือภพเลว จะเกิดในสุคติหรือเกิดในทุคติ ขึ้นอยู่กับอำนาจกรรมทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น เราควรพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นประโยชน์ อย่างเช่น บางทีเราเห็นคนตาย เราอาจจะนึกกลัว แต่ความจริงแล้วถ้าเราพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่าความตายนั้นแหละเป็นบทเรียนที่ดีที่จะตักเตือนเรา ฟังระลึกไว้เสมอว่าสิ่งทั้งหลายล้วนไม่แน่นอน เป็นของไม่แน่นอน แต่ที่แน่นอนที่สุด คือ ในที่สุดเราจะต้องตาย

ที่นี้เมื่อเราตาย เราก็หวังที่จะเกิดในภพที่ดีกว่านี้ หวังว่าจะมีชีวิตที่เจริญงอกงามกว่านี้ เพราะฉะนั้น การที่เรามีฐานะในการที่จะไปเกิดดีแค่ไหนเพียงไรนั้น มันขึ้นอยู่กับบุญกุศลที่เราได้สร้างไว้ ถ้าเราได้สร้างคุณงามความดีไว้มาก บุญนั้นก็ทำให้เราไปเกิดในที่ ๆ สุขกว่าและดีกว่า ถ้าเราทำความชั่วไว้มาก ความชั่วนี้จะทำให้เราไปเกิดในที่ ๆ ทุกข์กว่าและแย่กว่า ดังนั้น เราจึงควรระมัดระวังและรักษาทางทำดี (กุศล) เอาไว้ นั่นคือจงอย่าประมาท จงบำเพ็ญกุศลคือบำเพ็ญความดีเข้าไว้ เพราะนั่นเป็นบุญกุศลที่จะทำให้ชีวิตและร่างกายของเรามีค่า คนเราที่เกิดมาแล้วย่อมมีร่างกายและจิตใจ แต่ร่างกายของเราเนี่ เราพิจารณาดูให้ดีแล้ว เมื่อตายไปแล้วเราจะเห็นว่าไม่เหลืออะไรมีค่าไว้เลย ช่างเมื่อตายไปเราก็ยังได้งา เรายังได้ฟันของมันเป็นของมีค่า วัควายเมื่อตายไปแล้วเรายังได้หนังของมันได้ ส่วนมนุษย์เมื่อตายไปแล้วเราหาส่วนไหนที่เป็นประโยชน์หรือมีค่าไม่ได้เลย แต่ว่ามนุษย์เราถือว่าตนเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ มนุษย์เรายกตัวเองเหนือกว่าสัตว์ แล้วอะไรที่ทำให้มนุษย์เราเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีอะไรนอกจากคุณงามความดี หรือว่าความเป็นผู้มีปัญญา ความเป็นผู้มีเหตุผลเท่านั้น ถ้ามนุษย์เราไม่มีคุณงามความดี ไม่มี

สติปัญญา ไม่เป็นผู้มีเหตุผล มนุษย์เราก็ไม่ดีกว่าสัตว์ หรือบางทีอาจจะแย่กว่า เลวร้ายกว่าสัตว์ เสียด้วยซ้ำไป

ด้วยเหตุนี้ ความคิดเกี่ยวกับชีวิตในศาสนาพราหมณ์ ชาวชุมชนปราสาทพนมวันจึงมีความเชื่อถือว่า เมื่อเราตายไปแล้ว ถ้าเราทำความดี เราจะไปเกิดในที่สุดสบาย ถ้าเราทำความชั่ว ก็ไปเกิดในที่ทุกข์ยากลำบาก นั่นคือ มีความเชื่อถือในเรื่องกรรม ความเชื่อถือในเรื่องกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อย่างนั้นก็ต้องมีความเชื่อถือว่ากรรมนี้จะเป็นเหตุทำให้เราไปเกิดในภพนั้นภพนี้ต่อไปอีก

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดทำให้มองเห็นภาพว่าชีวิตคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร มีความเป็นไปอย่างไร และทราบถึงความตายคืออะไร จากการศึกษาวิเคราะห์ชีวิตในเรื่องพลังอำนาจเหนือวัตถุทั้งที่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน และไม่มีรูปร่างไม่มีตัวตน เรื่องเทพเจ้า วิญญาณ บรรพบุรุษ และกรรม ซึ่งความเชื่อทั้งสามเรื่องนี้มีความสำคัญมีบทบาทต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชุมชนปราสาทพนมวัน

และเพราะเชื่อว่าวิกฤตกาลในชีวิตของมนุษย์ย่อมเกิดขึ้นทุกขณะ ตั้งแต่เกิดจนตายในแต่ละช่วงวิกฤตมนุษย์จะเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัย จึงต้องหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขสิ่งที่มนุษย์นำมาใช้แก้ไขอย่างหนึ่ง ก็คือ พิธีกรรมทางศาสนาเพราะสามารถสร้างความมั่นใจให้แก่ชีวิต สร้างความหวัง กำลังใจ ลดความตึงเครียด ลักษณะพิธีพอจะจำแนกได้ คือ การอ้อนวอนอำนาจที่เชื่อว่ามีตัวตนที่อยู่เหนือมนุษย์ การภาวนาให้เกิดฤทธิ์เดชขึ้นในพิธีกรรม และการใช้วัตถุหรือสัตว์ต่างชนิดเป็นสื่อในการนำโชคร้ายต่าง ๆ ไปจากบุคคล เป็นต้น วิกฤตในช่วงชีวิตของมนุษย์ว่ามีสามช่วง ช่วงแรกคือช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง ช่วงที่สองคือช่วงที่มีการร่วมมือหรือแสดงถึงการเข้าสังคมใหม่ และช่วงที่สามคือช่วงที่แยกจากกัน เมื่อถึงวิกฤตของชีวิตแต่ละช่วงมนุษย์ก็จะประกอบพิธีกรรมขึ้น เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการต่อสู้กับชีวิตต่อไป

จากที่ได้เสนอแนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวัน มา เพื่อให้เห็นแนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวัน เกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตของชาวชุมชนปราสาทพนมวันโบราณแท้จริง ผู้วิจัยจึงได้เสนอคำจารึกที่เสาววิหารเทวาศรมมีอักษรโบราณจารึกภาษาเขมร ม.ศ. ๑๐๐๔ (พ.ศ. ๑๖๒๕) นายเจ้า ทองคำวรรณ อ่านและแปล ดังนี้

๑. สิทธิ สุวสุติ โฉ นมศุ ศิวาย ๑๐๐๔ ศก
๒. ปุรุณมี กรตุติก กฤติกาฤกษสงกรานต ศุกรวาว
๓. คิ นุ วุระ กัมรเตง อญ ลกษะมีนุทร (ว) รุมนผวน เอ

๔. กทา หนู วุระ กัมรเตง อญ ภูเปนุทรว
๕. รumm ติ วุระ บาท กัมรเตง อญ ศรีชยว
๖. รummเทว บนุทวาล บี เปร ปรึปาลน เทวาศรม
๗. สมยัค หนู วุระ กัมรเตง อญ ราเช
๘. นุทรวรumm เสนาปติ กนุดาล วล วุระ กัมร
๙. เตง อญ ตรวาง ตนโนต วุระ สภา
๑๐. ปติ วุระ กัมรเตง อญ กวีนุทราลย
๑๑. อชยาปก วุระ กัมรเตง อญ โย
๑๒. คีศวรปนุทิต ภควนุ ปุโรหิต
๑๓. ปกษ เขนต วุระ กัมรเตง อญ วา
๑๔. คินุทรวปนุทิต ภควนุ ปุโร (หิ) ต ปกษ
๑๕. รุโณจ วุระ กัมรเตง อญ คิวคูปต ภ
๑๖. คานุ มชยาหนุ ปกษ เขนต วุระ กั
๑๗. มรเตง อญ นีรวาณ ภควนุ มชยาหนุ ปกษ
๑๘. รุโณจ ไชลญ วล ต รบ ไทร วุระ กัมร
๑๙. เตง อญ ด สิง โฝง ปรตีปกษ
๒๐. ไชลญ มุข ตมรวจ วล ฉมำ วุระ บาญซี
๒๑. ตรวจ มาส ปราก เบก จำ ผุชะ จำ คุลา
๒๒. ง ปรตีปกษ บี ชวน ทรวย ด เราะห
๒๓. เนห ทุ (ก) กลปนา กุริยา บมเร ต กัมร
๒๔. เตง ชคต เทวาศรม ปรตีทน รงโก ลีะ
๒๕. ปรำวุลล อวาร วयर วุระ วสน เยา ปรำ วุระ คนุช
๒๖. ตนุลาบ มวย วุระ จุมวู คีร มวย วงย อรจณ
๒๗. ภาชน มวย ปรวรวทิวสน ษฏฐ บาท วयर
๒๘. ทธิ บาท วयर มฐ บาท วयर ผโลทก อวาร วयर
๒๙. รงโก ฤลวง มวย เนะ ต สงกรานุต ต ปรวรวทิวสน รงโก
๓๐. เซ มวย คุะ วุระ มโหตุสว รงโก ฤลวง มวย เวล
๓๑. กัมรเตง ชคต สุดาจ เทา รตนภูมิ รงโก ฤลวง
๓๒. วयर ชรวก มวย เถว วลี อาย รตนปุร ชญ ด

๓๓. จัมนำ กลปนา ด เราะห เนะห อุนก ภย บวนน
 ๓๔. ขญุ จัมนำ กลปนา ด เราะห เนะห จุะ วิง ด อา
 ๓๕. ศุรม อายตว ด วุระ กัมฺรเตง อญู ภ
 ๓๖. ควนุ ปุโรหิต ปกษ เชนต คิ ด ปริपालน
 ๓๗. วุริ อาง ดิ อายตต กุเล นุ อุนก ด ตรวจ วุระ
 ๓๘. ราชการุยย ไชลญ มุข ตมฺรวจ วล คิ ปริ
 ๓๙. ปาลก จัจจำ กลปนา นุ อาศุรมยาตฤ (ค) ณ
 ๔๐. กุะ วุริ อาง ดิ เถว เทวการุยย ด ไทย
 ๔๑. ชันวน กลปนา ด เราะห เนะห ดิวุระ กั
 ๔๒. มุรเตง อญู ลกษมีนุทรววม ชวน ด กัมฺรเต (ง)

คำแปล

ความสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง โอม ความนอบน้อมที่แด่พระศิริ ๑๐๐๔ ศก เพ็ญเดือน ๑๒ กฤตติกาฤกษ์ (ฤกษ์ที่ ๓ ได้แก่ดาวลูกไก่) วันสงกรานต์ (คือในวันที่พระอาทิตย์โคจรจากราศีหนึ่งยกไปสู่อีกราศีหนึ่ง) ศุกรวาร พระกมรเตง อัญลักษณ์ินทรวรมะ ผู้เป็นน้อง พร้อมด้วยพระกมรเตงอัญญาเบนชยวรมะ ได้รับพระบัญชาของพระบาทกมรเตงอัญศรีชยวรมเทวะ ซึ่งดำรงสใช้ให้ดูแลรักษาเทวาศรม โดยร่วมกันกับพระกมรเตงอัญราเชนทรวรมะ เสนาบดีกลาง พระกมรเตงอัญตรวางตนโนตพระสภาพดี พระกมรเตงอัญกวินทราลัย ครุ พระกมรเตงอัญโยคีบัณฑิต ปุโรหิตที่นำนับถือประจำปีกษ์ข้างขึ้น พระกมรเตงอัญภคินทรบัณฑิต ปุโรหิตที่นำนับถือประจำปีกษ์ข้างแรม พระกมรเตงอัญศิวคูปต์ ผู้ประกอบพิธีที่นำนับถือภาคเที่ยงวันประจำปีกษ์ข้างขึ้น พระกมรเตงอัญนิรวาณ ผู้ประกอบพิธีที่นำนับถือภาคเที่ยงวันประจำปีกษ์ข้างแรม ไชลญพล ผู้นับชั่วโมงสำหรับพระกมรเตงอัญ ผู้ประกอบพิธีสำหรับทุกปีกษ์ ไชลญมุขตำรวจพล ผู้รักษาพระบัญชาตรวจตราทองเงิน และควบคุมการคลังทุกปีกษ์ (เขาทั้งหลายได้รับคำสั่ง) ให้ถวายทรัพย์ตามรายการนี้ และให้ไว้สิ่งกัลปนา กระจายหารกับทั้งคนใช้ แต่กมรเตงคตเวาศรม ทุก ๆ วัน ข้าวสาร ๗ ลิ ๒ อวร พระพัสดร์ ๒ เยา พระ (สุ) คนธ์ ๑ ตลับ พระจุมพฏ (คือเทริด) ๑ ดอกไม้สำหรับบูชา ๑ ภาชนะ ในวันปรุวทิวสนะ (คือในวันที่พระจันทร์เปลี่ยนจากนักษัตรหนึ่งไปสู่อีกนักษัตรหนึ่ง) น้ำมันเย ๒ บาท นมเปรี้ยว ๒ บาท น้ำผึ้ง ๒ บาท น้ำผลไม้ ๒ อวร ในวันสงกรานต์ ข้าวสาร ๒ กลวง ในวันปรุวทิวสนะ ข้าวสาร ๑ กระบุง ในวันมโหตสวะ (คือในวันสมโภชอันมโหฬาร) ข้าวสาร ๑ ถลวง เมื่อกมรเตงชคเสด็จไปสู่รัตนภูมิ ข้าวสาร ๒ ถลวง หมูตัวหนึ่งสำหรับกระทำพิธีกรรม ณ รัตนปุระ

ข้าพระกัลปนา ๔ ภัย (เท่ากับ ๘๐) คน ข้าพระกัลปนาเหล่านี้กลับมาอยู่ประจำที่อาศรม ขึ้นแก่กมรเตงอัญญ บูโรหิตที่นำนับถือประจำบักษข้างขึ้น ซึ่งดูแลรักษา ณ ที่นั้น เขาทั้งหลายไม่ต้องขึ้นแก่ตระกูล (ของผู้ที่ริเริ่ม) ไม่ต้องขึ้นแก่ผู้ตรวจราชการและโฆลญมุขตำรวจพล ซึ่งดูแลประจำสั่งกัลปนา กับผู้ที่เดินทางไปยังอาศรม เขาทั้งหลายไม่ต้องปฏิบัติงานต่อพระเจ้าเป็นอย่างอื่นสั่งกัลปนาสำหรับถวายเหล่านี้ ของพระกมรเตงอัญญลักษมีนทรรวมะ ถวายให้แก่กมรเต (ง)¹⁵²

จากคำศิลาจารึกชี้ให้เห็นว่า แนวคิดทางอภิรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏ ตามปราสาทพนมวันนั้น ยังมีปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันในรูปเทวตานุสสติ และได้นำมาประพุดติปฏิบัติกันเป็นจริยศาสตร์ของสังคมชาวพุทธ ดังต่อไปนี้

๑. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ นับว่ามีพระคุณอย่างมหาศาล เพราะเป็นสถานที่ที่เราทุกคนอยู่อาศัยอย่างผาสุกตั้งแต่เกิดจนตาย ให้เราได้ประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ให้เราได้ภาคภูมิใจในเกียรติและศักดิ์ศรีที่มีชาติเป็นของตนเอง ไม่เป็นทาสใคร เราต้องมีความซื่อสัตย์ต่อชาติ รักและหวงแหน ยอมสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อชาติ เป็นเอกสารสืบไป ป้องกันไม่ให้ผู้ใดมาทำลาย ปกป้องชื่อเสียงไม่ให้ใครมาดูแคลน และประพุดติตนให้ถูกต้องตามกฎหมาย และขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาติบ้านเมือง ศาสนา เป็นที่พึ่งทางกายและทางจิตใจ ทำให้มนุษย์ดำรงชีพร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข เรามีหน้าที่ทำนุบำรุงพระศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบต่อไป ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์พระศาสดา สร้างและบูรณะศาสนาสถาน พิธีกรรม และปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิจ ประพุดติต่อผู้อื่นด้วยความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจ องค์พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นศูนย์รวมของชาวไทยทั้งประเทศ พระองค์ทรงเป็นผู้นำและผู้ปกป้องชาติและศาสนา ทรงบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่ราษฎรด้วยความเสียสละในทุก ๆ ด้าน เราต้องเทิดทูนพระองค์ไว้สูงสุด รับใช้สนองพระมหากษัตริย์คุณอย่างเต็มความสามารถ ประพุดติตนเป็นคนดีไม่เป็นภาระแก่พระองค์ และถ้ามีความจะเป็นแม่ชีวิตของเราเองก็สามารถจะถวายพลีชีพได้ เพื่อความเป็นปึกแผ่น และยั่งยืนของสถาบันพระมหากษัตริย์

๒. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ หมายถึง การปฏิบัติกิจการงานของตนเอง และที่ได้รับมอบหมายด้วยความมานะพยายาม อุทิศกำลังกาย กำลังใจอย่างเต็มความสามารถ ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยจนงานประสบความสำเร็จตรงตามเวลา บังเกิดผลดีต่อตนเองและส่วนรวม ทั้งนี้รวมไปถึงการรับผิดชอบงานล้มเหลว พยายามแก้ไขปัญหาและอุปสรรค โดยไม่เกี่ยงงอนผู้อื่น

¹⁵² มานิต วัลลิโกตม, ปราสาทหินวัดพนมวัน, (กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิพพร, ๒๕๑๓), หน้า ๑๔-๑๕.

๓. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การปฏิบัติตน ทางกาย วาจา จิตใจ ที่ตรงไปตรงมา ไม่แสดงความคิดโก่งไม่หลอกลวง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ลั่นวาจาว่าจะทำงานสิ่งใดก็ต้องทำให้สำเร็จ เป็นอย่างดี ไม่กลับกลอก มีความจริงใจต่อทุกคนจนเป็นที่ไว้วางใจของคนทุกคน

๔. ความเสียสละ หมายถึง การปฏิบัติตนโดยอุทิศกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมด้วยความตั้งใจจริง มีเจตนาที่บริสุทธิ์ คุณธรรมด้านนี้เป็นการสะสมบารมีให้แก่ตนเอง ทำให้มีใครรักใคร่ไว้วางใจ เป็นที่ยกย่องของสังคม ผู้คนเคารพนับถือ

๕. ความอดทน หมายถึง ความเป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็งอดทน ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคใด ๆ มุ่งมั่นที่จะทำงานให้บังเกิดผลดีโดยไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อน ความอดทนมี ๔ ลักษณะ คือ

๕.๑ อดทนต่อความยากลำบาก เจ็บป่วย ได้รับความทุกข์ทรมานที่ไม่แสดงอาการจนเกินกว่าเหตุ

๕.๒ อดทนต่อการตรากตรำทำงานหนัก ไม่ทอดทิ้งหน้าที่การงาน พินิจพิจารณาอุปสรรคจนประสบผลสำเร็จ

๕.๓ อดทนต่อความเจ็บใจ ไม่แสดงความโกรธ ไม่อาฆาตพยายาบาทมาดร้าย อดทนต่อคำเสียดสี

๕.๔ อดทนต่อกิเลส คือ ไม่อยากได้ของผู้อื่นจนเกิดทุกข์ ไม่ตอบโต้คนอื่นที่ทำให้เราโกรธ และไม่ลุ่มหลงในสิ่งที่จะพาเราไปพบกับความเสียหาย

๖. การไม่ทำบาป หมายถึง การงดเว้นพฤติกรรมที่ชั่วร้าย สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นเพราะเป็นเรื่องเศร้าหมองของจิตใจ ควรงดเว้นพฤติกรรมชั่วร้าย 3 ทาง คือ

๖.๑ ทางกาย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทจริต ไม่ลักขโมย ไม่ผิดประเวณี

๖.๒ ทางวาจา เช่น ไม่โกหก ไม่กล่าวถ้อยคำหยาบคาย ไม่ใส่ร้าย ไม่พูดเพ้อเจ้อ

๖.๓ ทางใจ เช่น ไม่คิดเนรคุณ ไม่คิดอาฆาต ไม่คิดอยากได้

๗. ความสามัคคี หมายถึง การที่ทุกคนมีความพร้อมกาย พร้อมใจ และพร้อมความคิดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายที่จะปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ โดยไม่มีการเกี่ยงงอนหรือคิดชิงดีชิงเด่นกัน ทุกคนมุ่งที่จะให้สังคมและประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง มีความรักใคร่กลมเกลียวกันด้วยความจริงใจ ความไม่เห็นแก่ตัว การวางตนเสมอต้นเสมอปลายก็หมายถึงความสามัคคีด้วย

๘. ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การยึดมั่นในการอยู่ร่วมกันโดยยึดระเบียบวินัย เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม

๙. ความกล้าทางจริยธรรม หมายถึง ความกล้าหาญในทางที่ถูกที่ควร

๑๐. ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมเสียผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อผู้อื่น หรือสังคมโดยรวมได้รับประโยชน์จากการกระทำของตน

๑๑. การตรงต่อเวลา หมายถึง การทำงานตรงตามเวลาที่ได้รับมอบหมาย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ คือ ศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะศิลปกรรม แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมสุดท้ายแนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. จากการศึกษาประวัติ ความเป็นมา ลักษณะศิลปกรรมปราสาทหินพนมวัน สรุปได้ว่า ปราสาทหินพนมวันตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา ตัวปราสาทเป็นปราสาทมีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ออกไป ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปราสาทมีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือเป็นที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้าออก ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชนอยู่ ซึ่งเรียกว่า “สระเพลง” ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทมีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงซึ่งเรียกว่า “ปราสาทน้อย” บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสองชั้นสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออก มีคูน้ำและเนินดิน เรียกว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิมพ์”

ปราสาทหินพนมวันในประวัติศาสตร์อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัฒนธรรมจากสังคมระดับรัฐ มีการติดต่อค้าขายของชุมชนต่าง ๆ อยู่ในระดับที่พัฒนามาแล้วตั้งแต่ต้นสมัยพุทธกาล และในบางแห่งมีการขยายตัวเป็นชุมชนในระดับเมือง รูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทพนมวันโบราณสถานชั้นในประกอบด้วยปราสาทประธาน ซุ้มประตูและระเบียงคด ซากปราสาทอิฐ ปราสาทน้อย ซาลาทางเดิน และแนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด ส่วนโบราณสถานชั้นนอกนั้น

ประกอบด้วยบารายทิศเหนือ สระน้ำทิศตะวันออก แนวถนนโบราณ พลับพลา ฐานอาคารอิฐทึบ ใต้ของปราสาท และซากโบสถ์ร้าง

หลักฐานโบราณวัตถุของปราสาทพนมวัน มีหลักฐานประเภทโลหะ ๓ ชิ้น คือ เครื่องมือเหล็ก จำนวน ๑ ชิ้น ใบมีดเหล็กจำนวน ๑ ชิ้น และห่วงเหล็กจำนวน ๑ วง หลักฐานประเภทหิน จำนวน ๑ ชิ้น ได้แก่ แท่งหินทราย หลักฐานประเภทดินเผามีหินตุ้ จำนวน ๑ แท่ง ลูกกระสุนดินเผา จำนวน ๑ ลูกและกำไลดินเผา สุกท้ายหลักฐานประเภทภาชนะดินเผาฝังอยู่กับศพต่าง ๆ จำนวน ๖ ใบ

สถาปัตยกรรมของปราสาทพนมวัน มีแผนผังแสดงถึงการก่อสร้างอาคาร สิ่งก่อสร้าง ซึ่งเป็นองค์ประกอบของปราสาทพนมวันมีปราสาทประธาน ปราสาทน้อย ปราสาทอิฐ แนวทางเดิน อาคารอิฐด้านทิศใต้ พลับพลา ฐานรากอาคารและเทคนิคการก่อสร้าง และสิ่งก่อสร้าง ลวดลายประดับศาสนสถานของปราสาทพนมวันเป็นชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ ลวดลายแกะสลักทับหลังหมายเลข ๑-๖ และเสาประดับกรอบประตู ส่วนลวดลายประดับปราสาทประธานของปราสาทพนมวันมีทับหลัง मुखทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันตก ทับหลัง मुखทิศใต้ ทับหลัง मुखทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน หน้าบันของปราสาทประธานสลักก้านต่อดอก เสาดัดผนัง ได้แก่ เสาดัดผนังข้างประตู मुखทิศเหนือและเสาดัดผนังข้างประตู मुखทิศใต้

ส่วนประติมากรรมของปราสาทหินพนมวันมีจำนวนหลายชิ้น ได้แก่ พระพรหม ชิ้นส่วนพระกร เศียรพระศิวะ เทพธิดา พระพุทธรูป และศิลาจารึกของปราสาทพนมวันมีทั้งหมด ๘ หลัก จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ เป็นต้นมา กล่าวถึงกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรพระองค์ต่าง ๆ และบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในด้านต่าง ๆ ต่อศาสนสถานตามพระบรมราชโองการ ได้แก่ ศิลาจารึกปราสาทหินพนมวัน ๑-๘ ซึ่งศิลาจารึกปราสาทหินพนมวันที่ ๘ เป็นจารึกฐานเทวรูป

๒. จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและ ศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน สามารถแบ่งประเภทของความเชื่อของชาวไทยในสมัย ปราสาทหินพนมวันได้เป็น ๘ ประเภท คือ

๒.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลกและจักรวาล และสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในเอกภพ

๒.๒ ความเชื่อเรื่องการเกิด การตาย และช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น การทำขวัญเดือน การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

๒.๓ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผีนางฟ้า สามารถแบ่งประเภทของผีได้ ๔ ประเภท คือ เจ้าพ่อ หลักเมือง เสือบ้าน และผีเรือน

๒.๔ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความเชื่อต่าง ๆ เมื่อคนไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว

๒.๕ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนา แบ่งออกได้หลายอย่าง เช่น ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ในทางไม่ดี และไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ทางดี ไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาอาคมหรือเครื่องรางของขลัง เป็นต้น

๒.๖ ความเชื่อเกี่ยวกับครวเรือนและที่อยู่อาศัย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ไม่สอยในครวเรือนว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้งบ้านเรือน และการก่อสร้างบ้านเรือนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผีสง โฉลก โชคเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๗ ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น เชื่อว่าบางอาชีพอาจต้องมีการศึกษาจากครู หรือต้องมีการเสี่ยงอันตราย ทำให้ต้องมีพิธีไหว้ครู พิธีลงครู เป็นต้น

๒.๘ ความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานกันกับความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่สามารถแยกศึกษาได้

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันที่สำคัญมาก และได้รับการเคารพนับถือ มีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นเช่น พระพรหม (พระธาตา)

พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระอิศวร (พระศิวะ) พระกฤษณะ พระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด เทวดาหรือเทพชาวสวรรค์ที่เป็นโอปปาติกะ มีกายทิพย์ ตาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์และเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี พิธีอัสวเมธ เป็นพิธีประกาศความเป็นผู้ยิ่งใหญ่โตมโหฬารของพระราชา และพระวรุณหงส์

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรมของชาวปราสาทพนมวันจำแนกได้ ดังนี้

๑. พิธีกรรมเนื่องจากการเกิด (ขึ้นอุ้ง โคนผมไฟ ตั้งชื่อ ผูกดวงฯ)

๒. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากกิจวัตรประจำวัน (สวดมนต์ภาวนา นั่งสมาธิบูชา ฯลฯ)

๓. พิธีกรรมอันเนื่องจากการเริ่มต้น (การประกอบกิจการอันเป็นปฐมฤกษ์ บูชาพระฤกษ์ ยกเสาเอก วางศิลาฤกษ์เปิดหน้ากล้อง ฯลฯ)

๔. พิธีกรรมอันเนื่องจากวันอันสำคัญในแต่ละเรื่อง (วันแต่งงาน วันพุทธาภิเษก วันเกิด วันชาติตั้งศาลพระภูมิพระพรหม ฯลฯ)

๕. พิธีกรรมอันเนื่องจากความเกรงกลัวต่อบาป (ล้างบาป ขมาลาโทษ ฯลฯ)

๖. พิธีกรรมอันเนื่องจากการให้ (เลี้ยงพราหมณ์ปราชญ์ราชบัณฑิต เลี้ยงผี เลี้ยงคนจร ฯลฯ)

๗. พิธีกรรมอันเนื่องจากการตาย (งานศพ ลอยอังคาร ลอยกระดูก ส่งวิญญาณทำบุญอุทิศคนตาย ฯลฯ)

๘. พิธีกรรมอันเนื่องจากการประเพณี (วันลอยกระทง วันพีชมงคล วันฉัตรมงคล ฯลฯ)

๙. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความปรารถนา (การบนบานศาลกล่าวขอบุตร ขอให้สำเร็จ ฯลฯ)

๑๐. พิธีกรรมอันเนื่องจากการศึกษา (ไหว้ครูครอบครูขึ้นครู ฯลฯ)

ส่วนแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม มีทฤษฎีซึ่งให้ความหมายของศิลปะที่แตกต่างกันไปตามแนวคิดหลักของทฤษฎี ๗ ทฤษฎีดังนี้

๑. ศิลปะ คือ การเลียนแบบ (Art as Imitation) ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีเก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ โดยมีพื้นฐานความคิดมาจากเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งถือว่าการเลียนแบบวัฒนธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน จัดว่าเป็นสิ่งสวยงามที่สุด ดังนั้นความคิดแก่นของทฤษฎีนี้การเลียนแบบวัฒนธรรมชาติอะไรบางอย่าง การเลียนแบบที่ปรากฏออกมาก็คือศิลปะนั่นเอง

๒. ศิลปะ คือ ความพึงพอใจ (Art as Pleasure) ทศนะนี้มองว่า ศิลปินคือบุคคลผู้ซึ่งพึงพอใจในความงามและใช้เวลาของเขาสร้างสิ่งสวยงาม ศิลปินจึงพึงพอใจในงานของตัวเอง และยังหวังให้บุคคลอื่นพึงพอใจในผลงานของตนด้วย ดังนั้น ความหมายของศิลปะก็คือ การให้ความพึงพอใจทางสุนทรีย์

๓. ศิลปะคือการเล่น (Art as Play) ความคิดที่ว่า ศิลปะคือรูปแบบของการเล่นนี้ เริ่มจากแนวคิดของ คานต์ (Kant) จากนั้นชิลเลอร์ (Schiller) ได้นำมาปฏิบัติ และสเปนเซอร์ (Spencer) นำไปพัฒนาต่อไปอีกจนกลายเป็นทฤษฎีที่เรียกกันว่า "Spieltrieb" หรือเรียกว่าทฤษฎีแรงกระตุ้นให้เล่น ทั้งนี้ การเล่นนั้นถือว่าเป็นการแสดงออกที่เกิดจากชีวิตจิตใจ จึงต่างไปจากกิจกรรมที่เป็นงาน (Work) ของมนุษย์ แต่ให้ความพึงพอใจสูงสุด สเปนเซอร์ ถือว่า ศิลปะคือ

การแสดงออกของพลังงานส่วนเกินเช่นเดียวกับการเล่น ศิลปะก็คือการแสดงออกซึ่งเกิดขึ้นเองของพลังที่สำคัญแก่ชีวิตซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ไม่คำนึงถึงประโยชน์

๔. ศิลปะ คือ อंतरเพทนาการ (Art as Empathy) อंतरเพทนาการ หมายถึง ท่าทีของประสาทที่รู้สึกคล้อยตามสิ่งซึ่งเกิดกับผู้กำลังชมศิลปวัตถุอยู่ ทั้งนี้อंतरเพทนาการเป็นการสร้างจินตนาการของผู้ชมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับศิลปวัตถุ โดยการถ่ายทอดความรู้สึกและการตอบสนองของผู้ชมลงไปในศิลปวัตถุ

๕. ศิลปะ คือ การสื่อสาร (Art as Communication) นักปราชญ์จำนวนมากได้คิดว่าการสื่อสารเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลย แท้จริงแล้วเป็นหัวใจของศิลปะซึ่งเลโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) กล่าวไว้ว่า "...ศิลปะ คือการสื่อสารของอารมณ์ที่เกิดขึ้นมาแก่บุคคลหนึ่งไปให้แก่บุคคลอื่น ๆ ที่มีอารมณ์อย่างเดียวกัน โดยการใช้นั้น สี เสียง การเคลื่อนไหวหรือคำพูด อารมณ์ยิ่งรุนแรงขึ้นมากเพียงใดศิลปะก็ยิ่งดีเพียงนั้น..."

๖. ศิลปะ คือ การแสดงออก (Art as Expression) ทฤษฎีนี้ถือว่า วัตถุประสงค์ของศิลปะอยู่ที่การแสดงอารมณ์ภายในของมนุษย์ออกมาให้ปรากฏเห็นแม้ว่าศิลปะเป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ก็ตามแต่การแสดงอารมณ์ทุกอย่างก็มิได้เป็นศิลปะไปเสียทั้งหมด

๗. ศิลปะ คือ คุณลักษณะของประสบการณ์ (Art as a Quality of Experience) จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) กล่าวว่า ศิลปะคือคุณลักษณะซึ่งแทรกอยู่กับประสบการณ์ ซึ่งหาพบได้ในประสบการณ์ทั่วไปของเราเอง ลักษณะทางสุนทรีย์มีอยู่ในประสบการณ์ทั่วไปทั้งหมด ด้วยหลักการของงานศิลปกรรมดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สรุปออกมาเป็นงานศิลปะของปราสาทหินพนมวันได้มีลักษณะ ดังนี้

๑. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัว (Sculpture in the round) เป็นงานศิลปสร้างสรรค์รูปทรงในลักษณะนี้ เช่นเป็นการสร้างสรรค์ทำรูปภาพให้เกิดขึ้นจากส่วนฐานซึ่งรองรับอยู่ทางตอนล่างรูปทรงของงานศิลปกรรม อาจแสดงรูปแบบที่แลดูได้ทุกด้าน หรือแสดงทิศทางและการเคลื่อนไหวน้ำหนักลงสู่ฐานงานศิลปกรรมของปราสาทพนมวันที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัวนี้ ตัวอย่างเช่น ตัวปราสาทพนมวัน ดังเช่นงานศิลปะของปราสาทประธาน หรือในเขตไทยมีรูปพระนารายณ์ทรงปืน ที่หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ซึ่งอยู่ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และรูปนางธรณีบีบมวยผม หน้ากระทรวงยุติธรรม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

๒. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงแบบราบมีพื้นรองรับ (Sculpture in the relief) งานสร้างสรรค์รูปทรงประติมากรรมเช่นนี้ เป็นการสร้างและนำเสนอ รูปทรงแต่จำเพาะ

ด้านใดด้านหนึ่งให้ปรากฏแก่ตา โดยลำดับรูปทรงต่าง ๆ ลงบนพื้นราบซึ่งรองรับอยู่ทางด้านหลังแห่งรูปทรงทั้งปวงการเคลื่อนไหว และทิศทางของรูปภาพอาจจะทำได้ในทางราบขนานไปกับพื้นผิวระนาบของพื้นหลังงานประติมากรรมในลักษณะนี้ แสดงรูปทรงและเนื้อหาให้ปรากฏเห็นได้ชัดเจนจำเพาะแต่เพียงด้านเดียว ดังตัวอย่างงานศิลปะในปราสาทพนมวัน เช่น รูปภาพปั้นปูนเศียรพระศิวะบริเวณภายนอกกระเบื้องคดทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น

๓. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงจมอยู่ในพื้น (Sculpture in the mcise) ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมลักษณะเช่นที่ว่าเป็นผลอันเกิดแต่การสร้างสรรครูปทรงต่าง ๆ ให้ปรากฏและมีอยู่ในพื้นที่รองรับอยู่นั้น งานประติมากรรมจึงมีลักษณะเป็นทั้งรูปภาพที่เกิดขึ้นด้วยเส้นขีดเป็นทางลึกลงในพื้น (Incise Line) อย่างหนึ่งกับรูปภาพซึ่งเกิดขึ้นโดยการเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นพื้นออก (Craving) ให้ค่าไว้แต่ส่วนที่เป็นรูปภาพงานประติมากรรมลักษณะดังกล่าว เป็นการนำเสนอรูปแบบและเนื้อหาให้ปรากฏและแลเห็นได้จำเพาะแต่ด้านเดียว เช่นเดียวกับงานประติมากรรมลักษณะที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๒ นั้น ดังตัวอย่างงานศิลปะในปราสาทพนมวัน เช่น ภาพลายเส้นพระกฤษณะยกภูเขาโควรรณะอยู่บนหน้าบัน ซึ่งเป็นตัวอย่างงานประติมากรรมที่ถูกสร้างสรรค์ทำด้วยวิธีขีดเส้นเป็นทางลึกลงไปในพื้นที่รูปภาพหนึ่งใหญ่ สลักเป็นตัวละครในเรื่อง รามเกียรติ์ นี้เป็นตัวอย่างทำงานประติมากรรมที่มีรูปทรงจมอยู่ในพื้น โดยการฉลุหรือเจาะส่วนพื้นออกมาทิ้งเหลือไว้แต่ส่วนที่เป็นรูปภาพ

๓. จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน จะต้องมีความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังบนปราสาทอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ที่ทำให้เกิดศิลปกรรมตามความเชื่อ พิธีกรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมสังคมปรากฏเป็นการเสริมสร้างจริยศาสตร์ในสังคม ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน และสามารถมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมมาโดยตลอดเวลา แสดงว่าจำเป็นต้องมีความจริงแบบศาสนาพราหมณ์อะไรบางอย่างอยู่ที่ทำให้เกิดการเชื่อถือ การยึดถือ การยอมรับปฏิบัติแสดงออกทางศิลปะจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันสืบต่อกันมา แล้วหลักความเป็นจริงที่ว่านั้นคืออะไรกันแน่ ในการหาคำตอบนี้จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการทางอภิปรัชญา คือ การค้นหาเหตุผลจากประสบการณ์ เพื่อหาคำตอบของความแท้จริงที่มีอยู่ทางจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวันจากความเข้าใจที่ถูกต้อง จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตที่ผ่านมา ได้ทราบว่า ศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นรากฐานของความเชื่ออื่น ๆ และก่อให้เกิดรูปแบบจริยศาสตร์ต่าง ๆ ในสังคมจนกลายเป็นศิลปะวัฒนธรรมของชีวิตในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดนครราชสีมาเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อว่า ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์มากเมืองหนึ่งในอดีตกาล ดังนั้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ค้นคว้าแนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน จึงต้องศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตที่ปรากฏบนปราสาทพนม ดังนี้

๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้ากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน มาจากความเชื่อเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เพราะมีผู้มีความเชื่อ มีความเคารพนับถือศรัทธาต่อเทพเจ้า เชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ และสามารถดลบันดาลให้เกิดหรือไม่ให้เกิดสิ่งใด ๆ ตามที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประสบกับความทุกข์เจ็บปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เกิดความไม่มั่นใจในชีวิต อนาคตหมดความหวัง เกิดความกลัว หรือต้องการความหวังกำลังใจ ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิต อนาคตมีความเจริญในกิจการในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น จากความเชื่อทำให้เกิดรูปแบบทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ มีการประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ เกิดรูปแบบบูชาวงสรวง รูปแบบสวดขอร้องอ้อนวอนต่ออำนาจเทพเจ้าขึ้น เพื่อให้ตนเองบรรลุผลตามที่หวังและตั้งใจ รวมทั้งพฤติกรรมพลังอำนาจต่าง ๆ ของเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน

ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน โดยทั่วไปแสดงออกทางจริยศาสตร์ทุกกิจกรรม ผู้ประกอบกิจกรรมต้องกล่าวอันเชิญเทพเจ้าทั้งหลายในภพภูมิต่าง ๆ ให้มาอยู่ในพิธีกรรม เพื่อเป็นการบวงสรวงอ้อนวอนบอกกล่าวก่อนที่จะกระทำการใด ๆ ก่อนเสมอ เทพเจ้าต่าง ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน และคนในสังคมยุคนั้นได้ให้การเคารพนับถือ ได้แก่ เทพเจ้าตรีมูรติ เทพเจ้ามเหสี เทพเจ้าประจำทิศต่าง ๆ และเทพเจ้าอื่น ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อและประกอบกิจกรรมต่าง ดังนี้

๑. พระพรหม ความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน คือ คนในยุคหนึ่งมีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลกทั้งสาม และสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น (Creator) ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งความเมตตากรุณา เมื่อเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจในเรื่องใด ๆ ขึ้นแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ หรือเมื่อต้องการความสบายใจ หวังผลสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ ก็มักจะไปบ่นบานสานกล่าว ขอความช่วยเหลือ ขอความเมตตากรุณาจากพระพรหม ความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เช่น ทับหลังหมายเลข ๔ มีขนาด ๔๓๑๕๕๖๐ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง แกะสลักลวดลายเทพเจ้า เค้าโครงร่างของลวดลายที่ตอนกลางทับหลังเป็นรูปเทพเจ้า ซึ่งหมายถึงพระพรหมประทับบนพาหนะหงส์ ด้านล่างเป็นแถวยกกลีบบัวตั้งขึ้นและมีลายกลีบบัวขนาดเล็กันตลอดแนว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์

ทางจริยศาสตร์ที่แสดงถึง พลังอำนาจ พลังความเมตตากรุณา และพลังความเคารพนบถน้อมที่สังคมในยุคนั้นแสดงออก

๒. พระวิษณุ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า พระนารายณ์ ทรงมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทา และดอกบัว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ภาพจำหลักเรื่องราวในคัมภีร์มหากาพย์รามายณะได้กล่าวถึง การอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์เรียกว่า รามาวตาร ซึ่งตามลัทธิไวษณพนิกายของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระนารายณ์หรือพระวิษณุถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด พระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นพระรามเพื่อปราบรากษส ซึ่งความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระวิษณุหรือพระนารายณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวันนี เชื่อว่าพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลรักษาสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก จึงลักภาพเป็นการปกป้องเด็กบ้าง ประกอบพิธีแต่งงานบ้าง พิธีบูชาตีฆ้องขับบ้าง เพื่อแสดงพลังอำนาจของพระวิษณุผู้เป็นเทพเจ้าทรงความเข้มแข็ง

๓. พระศิวะ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า พระอิศวร ซึ่งปรากฏบนกรอบภายในปราสาทประธานมีข้อความว่า “ศิวีลาศเสลา” ซึ่งหมายถึงพระศิวะนั้นเอง ความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะที่ปรากฏทางจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันมี ๓ ลักษณะ คือ

๓.๑ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างหรือประธานพร แสดงออกทางจริยศาสตร์คู่กับพระชายา ซึ่งรู้จักกันในนามของพระภควดี เช่น ในพิธีกรรมเรียกขวัญเด็ก ธรรมเนียมของมนุษย์เมื่อได้ลูกหรือทายาทสืบสกุลย่อมมีความรักความยินดี เริ่มแรกที่มาตราว่าตั้งครรภ์ก็คอยเฝ้าทะนุถนอมประคับประคองเพื่อไม่ให้ลูกในท้องได้รับความกระทบกระเทือน ครั้นเมื่อถึงกำหนดคลอดทารกของตนปลอดภัยย่อมเกิดความปลื้มปีติยินดี จึงทำพิธีรับขวัญ โบราณถือว่า เด็กคลอดมาภายใน ๓ วัน ยังเป็นลูกผี ฟันถึงวันที่ ๔ แล้วจึงเป็นลูกคน ดังมีคำพังเพยติดปากต่อ ๆ กันมาว่า ๓ วันลูกผี ๔ วันลูกคน หมายถึงว่า เมื่อเด็กคลอดออกมาพ้นวันที่ ๓ ก็เป็นอันว่ารอดแน่แล้ว จึงเริ่มทำพิธีรับขวัญขึ้น เรียกว่า “พิธีทำขวัญวัน”

๓.๒ เป็นเทพเจ้าผู้ทำลายหรือเทพเจ้าแห่งความตาย ซึ่งรู้จักกันในนามของพระกาล แปลว่าเจ้าแห่งกาลเวลาอันรวมถึงสิ้นกาลของชีวิตด้วย นั่นคือ ความตายของสัตว์โลกที่เป็นไปตามอำนาจของพระอิศวร ในตัวโลกที่เป็นไปตามอำนาจของพระอิศวร ในคติศาสนาพราหมณ์ถือว่า พระอิศวรในปางนี้โปรดอยู่ตามสุสานและมีภูติเป็นบริวาร จึงได้ชื่อว่า “ภูเตศวร” (หรือพระกาฬ) หรือตากาฬลาคู่กับพระชายา ซึ่งรู้จักกันในนามของเจ้าแม่กาลีหรือยายกาฬี แสดงออกทางจริยศาสตร์ในพิธีกรรมงานศพมีความเชื่อเรื่องข้าวบอก (ข้าวที่นำไปเพื่อบอกเจ้าป่าช้า) ปลามีหัวมีหาง และใส่เงินภาชนะแล้วห่อผ้าขาวเพื่อนำไปเช่นเจ้าเปลาว (เจ้าป่าช้า) ซึ่งเชื่อว่าเป็น ยายกาฬี ตากาฬ เพื่อแจ้งให้ทราบว่าผู้ตายเป็นใครจะมาขออยู่ด้วย เป็นต้น

๓.๓ เป็นเทพเจ้าแห่งความบันเทิงรื่นเริง หรือ พระศิวนาฏราช รู้จักกันดีในนามของพระอิศวร เป็นปางหนึ่งของพระศิวะ เป็นบรมครูของศิลปะการร่ายรำหรือนาฏยศาสตร์ของอินเดีย ความเชื่อทางอภิปรชญาที่จริงศาสตร์ว่าการเต้นรำของพระศิวะก่อให้เกิดปฏิกิริยาของการสร้างโลกและมนุษย์ ศิวนาฏราชจะปรากฏในทำนองสามชুম (ตรีวิกรม) ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐๘ ท่าที่ออกแบบโดยพระศิวะ โดยมีสัญลักษณ์ที่พระกรขวาทือกลองคือการสร้างโลก พระกรซ้ายมีเปลวเพลิงล้อมเป็นนกรอบคือการสิ้นสุดที่ไฟจะเผาผลาญโลก พระศิวะทรงสร้างโลกใหม่ด้วยการเต้นรำบนก้อนหิน ในระหว่างที่ทรงเต้นรำเกิดเปลวไฟและน้ำหลังไหลจากพระวรกายกลายเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต

นอกจากเทพเจ้าตรีมูรติแล้ว ยังมีรูปเคารพที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ให้ปรากฏบนปราสาทพนมวันอีก ซึ่งรูปเคารพเหล่านี้ โดยมากเป็นพระชายาของเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระสรัสวดี ความเชื่อเกี่ยวกับพระสรัสวดีเป็นมเหสีของพระพรหม เป็นเทพีแห่งการศึกษาเล่าเรียน และเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะวิทยาการทั้งปวง

๒. พระลักษมี (พระศรี) ความเชื่อเกี่ยวกับพระลักษมีเทวีเป็นมเหสีของพระนารายณ์ ทรงมีคุณสมบัติเป็นเอกถ้อยกันว่าเป็นเทพนารีผู้อำนวยโชคลาภ ความมั่งคั่งและผู้มีน้ำพระทัยเมตตาปราณีอยู่เป็นนิจ ทั้งว่าเป็นตัวอย่างแห่งนางที่งามตลอดถึงรูปและกิริยามารยาท มีวาจาอันยวนเสน่ห์และไพเราะ ถ้อยกันว่าเป็นพระอุปถัมภ์บรรดาศาสน์ทุกชั้น อันแสดงออกทางจริยศาสตร์ที่ชัดเจน

๓. พระอุมา (ปารวตี,บรรพตี) ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุมาเป็นมเหสีของพระอิศวร ทรงมี ๓ ภาค คือ ภาคที่หนึ่งเป็นพระอุมามหาเทวี เทพีโสภา ใจดี เป็นมเหสีผู้ซื่อสัตย์และภักดีต่อพระศิวะ ภาคที่สอง เป็นเจ้าแม่กาลีซึ่งดุร้ายและน่ากลัว ภาคที่สามอวตารลงมาเป็นนางทศคา (ผู้ทำให้โลกเดือดร้อน) เจ้าแม่แห่งสงครามโปรดเห็นเลือดและคนตาย ดุร้ายน่ากลัวชอบเครื่องสังเวद्यด้วยชีวิตสัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุมาที่ปรากฏทางจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันเป็นภาพจำหลักรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้วประทับในท่ามหาราชลีลาและนอกจากเทพชายาของเทพเจ้าตรีมูรติแล้ว ยังมีรูปเคารพที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ให้ปรากฏบนปราสาทพนมวันอีก ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้อาจประจำอยู่ในที่ต่าง ๆ จนคนในสังคมยุคนั้นเรียกขานตามลักษณะที่เทพเจ้าอยู่ประจำ เช่น อยู่ประจำในทิศ อยู่ประจำตามแม่น้ำ อยู่ประจำตามภูเขา เป็นต้น ซึ่งเทพเจ้าเหล่านั้นล้วนแต่เป็นรูปแบบทางจริยศาสตร์ ให้กับคนในสังคมยุคนั้นได้มีแบบแผนเคารพนับถือเป็นแนวทางจริยศาสตร์ ดังปรากฏตามปราสาทพนมวันที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีสืบต่อมาจนถึงชั่วลูกหลานเหล่านี้ได้รับมาเป็นแบบอย่าง เมื่อประกอบ

กิจกรรมต่าง ๆ จะรูปแบบงานมงคลในชีวิตประจำวันหรืองานอวมงคล เวลาจะกระทำกิจกรรมเหล่านี้ ก็มักจะบ่นบานบวงสรวงอันวอนหรือบอกกล่าวขอพรก่อนเสมอ ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้ได้แก่

๑. พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศิวบูรพา (ทิศตะวันออกเฉียง) เป็นเทพเจ้าผู้ปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นแก่โลก เป็นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลให้สิ่งทั้งหลายให้เกิดให้มีขึ้นในโลก

๒. พระยม เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศัทภนิคม (ทิศใต้) หรือโลกเบื้องล่างเป็นเทพเจ้าประจำนรก ทรงเป็นเทพเจ้าผู้พิพากษาผู้ซึ่งบัญญัติวิญญานที่ออกจากร่างกายของมนุษย์ไปแล้วว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกหรือเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ พระยมเป็นเทพเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นเทพเจ้าแห่งคนตาย เป็นผู้ถือบัญชีคนตาย พระองค์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระยามัจจุราช (มฤตยู) และพระกาล

๓. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศิวปัจฉิม (ทิศตะวันตก) เป็นเทพเจ้าประจำอยู่บนท้องฟ้าอยู่ทั่วไป มีมเหศวรศักดิ์ใหญ่ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและชำระไว้ซึ่งเทวโลกและมนุษย์โลก เกลียดความเท็จ แต่เปี่ยมอยู่ด้วยเมตตาธรรม มีกรุณา เป็นผู้ปกครองกลางคืน เป็นเทพเจ้าที่สามารถบันดาลให้ฝนตกได้ เป็นเทพเจ้าผู้ให้ความเย็นความชุ่มชื้น และเป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบจักรวาล คอยตรวจสอบดูแล ควบคุมความประพฤติปฏิบัติของพวกมนุษย์ และคอยดูแลอารักขาพระอินทร์

๔. พระกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศิวอุดร (ทิศเหนือ) พวกเหล่าพราหมณ์มีความเคารพนับถือพระกุเวรมากกว่าเป็นเทพเจ้าแห่งภูตผีปีศาจ และเชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้ผู้ที่เจ็บป่วยหายได้ เช่น ถ้าเกิดไข้ทรพิษประชาชนจะตั้งหมอน้ำมนต์ห่อด้วยผ้าขาววางไว้ที่ข้างบันไดหรือที่เฉลียงบ้าน จตุรูปเทียนบูชาอันวอนตอนหัวค่ำทุกคืนเพื่อขอชีวิตผู้ป่วยไว้แล้วนำน้ำมาอาบหรือกิน ถ้าหากว่าผู้ใดแสดงอาการไม่เคารพนับถือ เช่น ส่งเสียงดังเอะอะจะโดนอาเพศต่าง ๆ ให้ถึงตายได้ และนิยมเขียนรูปพระกุเวรแขวนไว้ที่เปลเด็กด้วย เป็นต้น

๕. พระอัคนี เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศิวอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ทรงเป็นเทพเจ้าสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา คือ ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างต้องใช้ไฟในการบูชาบวงสรวงอันวอน ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ปกครองมนุษย์และบ้านเรือน ทรงเป็นพยานในการกระทำของมนุษย์ทุกอย่าง ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ให้ความร้อนและความสว่าง

๖. พระสุริยาทิตย์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศิวหริ (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นแหล่งของแสงสว่าง และควบคุมความอบอุ่นชุ่มชื้น ทำให้ชีวิตมนุษย์และสัตว์เกิดขึ้นได้ ให้มีสุขภาพแข็งแรง ว่องไวกล้าหาญใจร้อนแรงเหมือนพระอาทิตย์ที่ส่องแสงสว่างในเวลากลางวันให้แก่โลก

๗. พระวายุ เป็นเทพเจ้าแห่งลมฟ้าอากาศและพายุ เป็นท้าวโลกบาลประจำอยู่ที่ศิวาลัย (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในวิถีชีวิตของคน เป็นเทพเจ้าผู้ให้ลมปรายกับมนุษย์

๘. พระโสมนารถ เป็นเทพเจ้าแห่งความจันทน์ เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) เป็นเทพเจ้าแห่งยาสมุนไพรม เป็นเทพเจ้าที่ทำความเยือกเย็นให้แก่โลก ทำให้มนุษย์มีความสดชื่นแจ่มใส ร่าเริง น่ารัก เป็นสง่าราศีมีชีวิต ชอบกาพย์กลอน แต่มีใจคอโลเล เปลี่ยนแปลงไปได้ง่าย

๓.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องโลกกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน โดยศาสนาพราหมณ์ถือว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลก เป็นแนวคิดพื้นฐานอย่างหนึ่ง ซึ่งคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องโลก การสร้างโลก และสิ่งทั้งหลายในโลกที่เกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานทางด้านอภิปรัชญาอันจะนำไปสู่แนวคิดเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลกที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่าโลกที่เราใช้ชีวิตอาศัยอยู่นี้ มิได้เป็นเพียงโลกเดียวที่มีอยู่ในสากลจักรวาล หรือมิได้เป็นโลกเดียวเท่านั้นที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ของพรหมันตามคติของศาสนาพราหมณ์ เพราะจากการศึกษาวิเคราะห์แนวความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ และความเชื่อเกี่ยวกับกรรม ทำให้ทราบว่ายังมีสภาวะความเป็นอยู่หรือมีอยู่ของโลกอื่น ๆ อีกเบื้องหลังการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั่วไป

บนปราสาทพนมวันมีแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ในเรื่องโลกที่ปรากฏสัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า คือ มีคติความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีผู้สร้าง แต่ผู้สร้างในที่นี้ไม่ได้เป็นตัวตน บุคคล หากเป็นนามธรรม ซึ่งมีอำนาจเร้นลับ โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ก็มีผู้สร้าง ซึ่งการสร้างสรรพสิ่งตามคติของศาสนาพราหมณ์นั้นถือเป็นสภาวะของเทพเจ้า ดังนั้นในภาพจำหลักหลายภาพบนปราสาทพนมวัน จึงมีความเชื่อว่าโลกเกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาจากเทพเจ้าผู้สร้าง ดังปรากฏภาพจำหลักในความเชื่อเกี่ยวกับโลกตามลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระพรหมเป็นผู้สร้างโลกทั้งสาม คือ เทวโลก โลกมนุษย์ และโลกบาดาล ทรงสร้างเทพเจ้าขึ้นแล้วให้ไปประจำอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระอัคนี (ไฟ) ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่พื้นโลก พระวายุ ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่บนสรวงสวรรค์ และพระสุริยะ (ตะวัน) ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่ที่ท้องฟ้า เป็นต้น และเมื่อทรงสร้างโลกต่าง ๆ ขึ้นมาแล้ว โลกก็มีการดำเนิน

เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลก ดังได้เสนอมานี้ในเรื่องเทพเจ้า

๒. พระวิษณุหรือพระนารายณ์ อยู่ในฐานเทพเจ้าผู้ถนอมรักษาปกป้องคุ้มครองโลก ทรงเป็นผู้ครอบครองอาณาเขตของจักรวาลทั้งหมด ดังปรากฏบนทับหลังสลักจากหินทรายสีแดง รูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณุประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ซึ่งหยุดนาคสามเศียรสองตัวที่รับชนะพระอินทร์ โดยที่ทรงแสดงถึงอำนาจยิ่งใหญ่ของพระวิษณุผู้ครอบครองโลกทั้ง ๓ โลก คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล

๓. พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภรพา (ทิศตะวันออก) เป็นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเจ้าผู้ปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นให้แก่โลกมนุษย์ ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก ดังภาพจำหลักเสริมสร้างจริยศาสตร์จำหลักบนทับหลังมีพระอินทร์เป็นประธานประกอบพิธีอัสวเมธ ซึ่งเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์

๔. พระยม เป็นเทพเจ้าประจำทิศทักษิณ (ทิศใต้) หรือโลกเบื้องล่าง มีมึงสาเป็นพาหนะมีนกฮูกและนกพิราบเป็นผู้สื่อข่าว พระยมเป็นเทพเจ้าประจำนรก ทรงมีที่อยู่เป็นเมืองใหญ่โตมาก ในตำนานว่าด้วยนรกภูมิอยู่ใต้แผ่นดินที่เราอยู่อาศัยเรียกว่า “ยมโลก” และพระยมทรงเป็นผู้พิพากษาผู้ชี้หน้าหักขานุญาบของวิญญาณที่จากร่างมนุษย์ไปว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงไปสู่นรกหรือว่าเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในเมืองมนุษย์

๕. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าที่เก่าแก่ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภิม (ทิศตะวันตก) เป็นเทพเจ้าประจำท้องฟ้าอยู่ทั่วไป มีศักดิ์ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและธำรงรักษาไว้ซึ่งเทวโลก และมนุษย์โลก เกลียตความเท็จ แต่เปี่ยมไปด้วยเมตตากรุณา เป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบของจักรวาล คอยตรวจตราดูแลความประพฤติของมนุษย์ทุกอย่าง

๖. พระสุริยาทิตย์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นบุตรนางอหิตีและกัศยปเทพบิดร แต่พระราชชนนีไม่รับ และไม่พาไปเฝ้าพระเป็นเจ้าด้วย พระสุริยาทิตย์จึงมิได้ไปอยู่เทวโลก ต้องเที่ยวขบถอยู่ในระหว่างเทวโลกกับมนุษย์โลกจนบัดนี้ เป็นต้น

๓.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องชีวิตกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน ซึ่งได้แนวคิดเรื่องชีวิตคืออะไร ชีวิตมีความสำคัญอย่างไร ชีวิตมีความเป็นไปอย่างไร นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนควรจะได้ศึกษาวิเคราะห์ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตนเอง ถึงแม้ว่าคนเราจะเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ อย่างมากมาย แต่ไม่รู้ในเรื่องชีวิตของตนเองก็นับว่าเป็นการขาดทุนอย่างยิ่ง เพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตของตนเองจะทำให้เข้าใจข้อเท็จจริง คุณค่า ความสำคัญ ความ

เป็นไปและความสมควรที่จะเป็นแห่งชีวิตของตนได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อจะได้นำสิ่งที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ไปเป็นแนวคิดและข้อปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของตนเอง ในการดำรงชีวิตทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านวิสัยทัศน์ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม และด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่ผ่านมามีทำให้ทราบว่า ชาวชุมชนปราสาทพนมวันโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตในสองลักษณะ คือ ชีวิตในปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย คือ เชื่อว่าเป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องตายไปในที่สุด เมื่อตายแล้วก็เชื่อว่าเรื่องของสิ่งมีชีวิตจะจบสิ้นลงแค่นั้น เรื่องของดวงวิญญาณของสิ่งเหล่านั้นยังคงอยู่ในความสนใจและยึดถือกันต่อไปอีก ในเบื้องต้นแรกเชื่อว่า สิ่งมีชีวิตประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ เมื่อตายร่างกายสลายไป วิญญาณไม่ได้สลายไปด้วย แต่จะออกจากร่างกายร่อนเร่ไปตามกรรมสู่ชาติใหม่ ภพใหม่หรืออาจสิงอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ไปผูกไปเกิดก็มี

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ และความเชื่อเกี่ยวกับกรรมทำให้ทราบว่า จริยศาสตร์ของชุมชนชาวปราสาทพนมวันมีความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจต่าง ๆ หลังจากร่างกายอันเป็นวัตถุได้สลายไป หรือพลังอำนาจที่สามารถออกไปจากร่างกายได้ชั่วคราว โดยทั่วไปพลังอำนาจที่ว่าอยู่เหนือวัตถุมี ๒ ลักษณะ คือลักษณะแรกมีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน (Animistic elements) ตามแนวคิดของมนุษย์อาจเรียกว่า เทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ วิญญาณบรรพบุรุษ วิญญาณครู วิญญาณหมอ เป็นต้น และลักษณะที่สองคือ พลังอำนาจที่ไม่มีตัวตน เช่น ขวัญ และกรรม เป็นต้น ซึ่งพลังอำนาจทั้งสองอย่างที่กล่าวมามีรายละเอียด ดังนี้

๑. พลังอำนาจเหนือวัตถุที่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้า ในขณะที่มีชีวิตอยู่ มนุษย์เชื่อว่าเทพเจ้าเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่หรือสิ่งที่มีอำนาจล้นฟ้าในการให้คุณให้โทษ สามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งพ้นจากอำนาจของมนุษย์ทั่วไป มนุษย์จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อบนบานสานกล่าวต่อเทพเจ้า หรือผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ในเมื่อมนุษย์ต้องการให้เทพเจ้าดลบันดาลอะไรต่าง ๆ ให้ มนุษย์จึงต้องให้บางสิ่งบางอย่างแก่เทพเจ้าเป็นการตอบแทน จึงทำให้เกิดความเชื่อไปต่าง ๆ นานาน เช่น เทพเจ้าองค์นี้ชอบกินไก่ เทพเจ้าองค์นั้นชอบกินเหล้า เป็นต้น และเกิดความเชื่อเฉพาะลงไปว่า เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจในการดลบันดาลเฉพาะเรื่องต่างกันไป ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติก็ซับซ้อนมากขึ้น มีการจัดระบบระเบียบ มีแบบแผนขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม เพื่อบวงสร้างเช่นสังเว

บุชาเทพเจ้า ตามแต่จะเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นอยู่ในรูปใด เช่นตัวอย่างการบูชาพระอิศวร และพระพิฆเนศวร ดังนี้

๒. พลังอำนาจเหนือวัตถุที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องกรรม เชื่อว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่อง “วิญญูณ นรก สวรรค์ การเกิดใหม่ ชาตินี้ ชาติหน้า และความเชื่อที่ว่าเมื่อบุคคลกระทำความดีไว้แล้วย่อมส่งผลให้ไปเกิดในชาติต่าง ๆ สิ่งที่เกิดใหม่ ก็คือ วิญญูณ ซึ่งในศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า อาตมัน”

กรรมในความเชื่อของชาวชุมชนปราสาทพนมวันโบราณ มีจุดเชื่อมโยงกันอยู่ ๓ จุด คือ อดีตชาติ ปัจจุบันชาติ และอนาคตชาติ เชื่อว่าวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของกรรมในอดีต กรรมที่สร้างไว้ในภพนี้จะส่งผลในภพหน้า และบางเรื่องก็ส่งผลทันตาเห็นในภพนี้เลยทีเดียว การให้ผลของกรรมที่บุคคลทำไว้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ย่อมให้ผลและเป็นปัจจัยให้บุคคลต้องเกิดแล้วเกิดอีก ดังนั้น แนวคิดเรื่องจึงมีความสัมพันธ์กับ “การเกิดใหม่” (Rebirth) เมื่อบุคคลมีกิเลสหรืออวิชชา บุคคลก็ย่อมกระทำความกรรม กรรมย่อมผลักดันให้บุคคลต้องเกิดแล้วเกิดอีก อาศัยเหตุทั้งกรรมดีและกรรมชั่วเป็นปัจจัยให้ต้องเกิด

จากคำศัลจารึกเกี่ยวกับแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวัน ดังได้เสนอมานี้สามารถสรุปให้เห็น จริยศาสตร์ คือ สิ่งที่เป็นความดีควรประพฤติปฏิบัติ เพราะจะนำความสุข ความเจริญมั่งคั่ง ความมั่นคงมาสู่ประเทศชาติ สังคมและบุคคลที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้

๑. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ นับว่ามีพระคุณอย่างมหาศาล เพราะเป็นสถานที่ ที่เราทุกคนอยู่อาศัยอย่างผาสุกตั้งแต่เกิดจนตาย ให้เรา ได้ประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ให้เราได้ภาคภูมิใจในเกียรติและศักดิ์ศรีที่มีชาติเป็นของตนเอง ไม่เป็นทาสใคร เราต้องมีความซื่อสัตย์ต่อชาติ รักและหวงแหน ยอมสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อให้ชาติเป็นเอกสารสืบไป ป้องกันไม่ให้ผู้ใดมาทำลาย ปกป้องชื่อเสียงไม่ให้ใครมาดูแคลน และประพฤติตนให้ถูกต้องตามกฎหมาย และขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาติบ้านเมือง ศาสนา เป็นที่พึ่งทางกายและทางจิตใจ ทำให้มนุษย์ดำรงชีพร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข เรามีหน้าที่ทำนุบำรุงพระศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบต่อไป ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์พระศาสดา สร้างและบูรณะศาสนาสถาน พิธีกรรม และปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิจ ประพฤติต่อผู้อื่นด้วยความสุจริตทั้งกาย วาจา และใจ องค์พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นศูนย์รวมของชาวไทยทั้งประเทศ พระองค์ทรงเป็นผู้นำและผู้ปกป้องชาติและศาสนา ทรงบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่ราษฎรด้วยความเสียสละในทุก ๆ ด้าน เราต้องเทิดทูนพระองค์ไว้สูงสุด รับใช้สนองพระมหากษัตริย์คุณอย่างเต็ม

ความสามารถ ประพฤติตนเป็นคนดีไม่เป็นภาระแก่พระองค์ และถ้ามีความจะเป็นแม่ชีวิตของเราเองก็สามารถจะถวายพลีชีพได้ เพื่อความเป็นปึกแผ่น และยั่งยืนของสถาบันพระมหากษัตริย์

๒. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ หมายถึง การปฏิบัติกิจการงานของตนเอง และที่ได้รับมอบหมายด้วยความมานะพยายาม อุทิศกำลังกาย กำลังใจอย่างเต็มความสามารถ ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยจนงานประสบความสำเร็จตรงตามเวลา บังเกิดผลดีต่อตนเองและส่วนรวม ทั้งนี้รวมไปถึงการรับผิดชอบงานล้มเหลว พยายามแก้ไขปัญหาและอุปสรรค โดยไม่เกี่ยงงอนผู้อื่น

๓. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การปฏิบัติตน ทางกาย วาจา จิตใจ ที่ตรงไปตรงมา ไม่แสดงความคดโกงไม่หลอกลวง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ลั่นวาจาว่าจะทำงานสิ่งใดก็ต้องทำให้สำเร็จเป็นอย่างดี ไม่กลับกลอก มีความจริงใจต่อทุกคนจนเป็นที่ไว้วางใจของคนทุกคน

๔. ความเสียสละ หมายถึง การปฏิบัติตนโดยอุทิศกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมด้วยความตั้งใจจริง มีเจตนาที่บริสุทธิ์ คุณธรรมด้านนี้เป็นการสะสมบารมีให้แก่ตนเอง ทำให้มีใครรักใคร่ไว้วางใจ เป็นที่ยกย่องของสังคม ผู้คนเคารพนับถือ

๕. ความอดทน หมายถึง ความเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งอดทน ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคใด ๆ มุ่งมั่นที่จะทำงานให้บังเกิดผลดีโดยไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อน ความอดทนมี ๔ ลักษณะ คือ

๕.๑ อดทนต่อความยากลำบาก เจ็บป่วย ได้รับทุกขเวทนามก็ไม่แสดงอาการจนเกินกว่าเหตุ

๕.๒ อดทนต่อการตรากตรำทำงาน ไม่ทอดทิ้งหน้าที่การงาน พินฝ่าอุปสรรคจนประสบผลสำเร็จ

๕.๓ อดทนต่อความเจ็บใจ ไม่แสดงความโกรธ ไม่อาฆาตพยาบาทมาตราร้าย อดทนต่อคำเสียดสี

๕.๔ อดทนต่อกิเลส คือ ไม่อยากได้ของผู้อื่นจนเกิดทุกข์ ไม่ตอบโต้คนอื่นที่ทำให้เราโกรธ และไม่ลุ่มหลงในสิ่งที่จะพาเราไปพบกับความเสียหาย

๖. การไม่ทำบาป หมายถึง การงดเว้นพฤติกรรมที่ชั่วร้าย สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นเพราะเป็นเครื่องเศร้าหมองของจิตใจ ควรงดเว้นพฤติกรรมชั่วร้าย 3 ทาง คือ

๖.๑ ทางกาย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทุจริต ไม่ลักขโมย ไม่ผิดประเวณี

๖.๒ ทางวาจา เช่น ไม่โกหก ไม่กล่าวถ้อยคำหยาบคาย ไม่ใส่ร้าย ไม่พูดเพ้อเจ้อ

๖.๓ ทางใจ เช่น ไม่คิดเนรคุณ ไม่คิดอาฆาต ไม่คิดอยากได้

๗. ความสามัคคี หมายถึง การที่ทุกคนมีความพร้อมกาย พร้อมใจ และพร้อมความคิดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายที่จะปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ โดยไม่มีการเกี่ยงงอนหรือคิดชิงดีชิงเด่นกัน ทุกคนมุ่งที่จะให้สังคมและประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง มีความรักใคร่กลมเกลียวกันด้วยความจริงใจ ความไม่เห็นแก่ตัว การวางตนเสมอต้นเสมอปลายก็หมายถึงความสามัคคีด้วย

๘. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หมายถึง การตระหนักรู้ในความสำคัญของความเป็นชาติไทย การยึดมั่นในหลักศีลธรรมของศาสนา และการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

๙. ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การยึดมั่นในการอยู่ร่วมกันโดยยึดระเบียบวินัย เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม

๑๐. ความกล้าทางจริยธรรม หมายถึง ความกล้าหาญในทางที่ถูกที่ควร

๑๑. ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมเสียผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อผู้อื่น หรือสังคมโดยรวมได้รับประโยชน์จากการกระทำของตน

๑๒. การตรงต่อเวลา หมายถึง การทำงานตรงตามเวลาที่ได้รับมอบหมาย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผลงานวิจัยเล่มนี้ เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันแบบเฉพาะเจาะจง โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงปัญหาทางอภิปรัชญาหรือคุณค่าทางปรัชญาอื่น ๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า งานวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ผลงานคุณค่าทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน หรือศาสตร์ศาสนาและศิลปะอื่นได้ ในแง่มุมอื่น ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสามารถใฝ่รู้ใฝ่เห็นในการเข้าถึงความแท้จริงในผลงานทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันทั่วไปในสังคมให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้ความรู้เรื่องอภิปรัชญาที่เป็นเนื้อหาปรัชญาบริสุทธิ์ในเรื่องของพระเจ้า โลก ชีวิตตลอดจนสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอภิปรัชญา พร้อมกับได้ความชัดเจนในเรื่อง

ความรู้ของผู้วิจัยเองชัดเจนยิ่งขึ้น มองเห็นว่า งานวิจัยเป็นแสงสว่างแห่งชีวิตและอาชีพ และเห็นว่า ความมั่นคงของชีวิต ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ที่การวิจัยเบิกทางและสร้างองค์ความรู้ ที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นสังคม

ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นอภิปรายที่สามารถสัมผัสได้ทั้งปรัชญาบริสุทธิ์ และปรัชญาศาสนาพราหมณ์ ทำให้เห็นว่างานวิจัยเป็นงานที่สร้างสรรค์องค์ความรู้จากทฤษฎีมาสู่แนวทางปฏิบัติในรูปแบบของชีวิตจริงได้ ทำให้ชีวิตมีความมั่นคงเหมือนมีหลักประกันคุณภาพชีวิตเอาไว้แล้ว หรือเหมือนมีเทียนสองแสงสว่างให้มองเห็นสิ่งที่ต้องการทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างชัดเจน และถูกต้อง จะก้าวเดินไปข้างหน้า จะพูดเจรจาปราศรัยหรือจะคิดวางแผนงานอะไร ดุ้มันทำให้รู้สึกว่ามันใจและมั่นคงยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่า ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรให้การสนับสนุนในการเรียนการสอนทางปรัชญาศิลปะให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยด้านปรัชญาแก่ผู้ศึกษาในสาขาปรัชญาต่อไป และขอเสนอหัวข้อการวิจัยซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ที่ควรศึกษาเพิ่มขึ้น ดังนี้คือ

๑. ควรศึกษาเรื่องคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และปรัชญาศาสนาของพุทธสถานทั้งหลาย โดยเฉพาะผลงานของพุทธสถานของไทยในสมัยปัจจุบันที่มีลักษณะผลงานในประเภทอื่น ๆ ที่ต่างออกไป เช่น ผลงานประติมากรรม ภาพพิมพ์หรือสื่อผสม เป็นต้น

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจิตซึ่งมีผลต่อการสร้างสรรค์ศิลปะของศิลปิน และการรับรู้คุณค่าทางสุนทรียะของผู้ชมในมุมมองของพุทธปรัชญา

๓. ควรศึกษาเปรียบเทียบคุณค่าทางศีลธรรม และสังคมของผลงานศิลปะระหว่างจริยศาสตร์และอภิปรัชญาตะวันตกกับพุทธจริยศาสตร์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ :

กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมการศาสนา, **ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู**, กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมศิลปากร, **ปราสาทพนมวัน**. นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๔.

กรมศิลปากร. **รายงานตรวจโบราณวัตถุภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. นครราชสีมา : อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซต, ๒๕๐๒.

กรมศิลปากร, **พนมวัน ปราสาทกับสุสานบรรอยต่อของเวลา**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.

กรมศิลปากร. **ปราสาทพนมวันเหนือ**. นครราชสีมา: อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซต, ๒๕๐๒.

กรมศิลปากร, **หอสมุดแห่งชาติ,จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑-๔**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง, ๒๕๒๗.

กำจร สุนพงษ์ศรี, **ประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก**. กรุงเทพฯ: เพื่อนพิมพ์, ๒๕๓๒.

กีรติ บุญเจือ, **ปรัชญาศิลปะ**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

_____ . **ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘.

_____ . **ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘.

จรรยา โกมุทร์ตานนท์, **ศิลปะคืออะไร**. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี่, ๒๕๓๗.

จิราภรณ์ ภัทรภานุภัทร, **สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย**. กรุงเทพฯ:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ชาติชาย ร่มสนธิ์, **ปรัชญาวิทยาประยุกต์ทางโบราณคดี**. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒.

ดวงกมล อัสวมาศ, การวิเคราะห์ภาษาเหนดินเผาจากแหล่งโบราณคดีปราสาทพนมวัน

อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

दनัย ไชยโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น.

กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.

_____. นานาศาสนา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

เดือน คำดี, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ปรัชญาตะวันออก, กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖.

ทัศนีย์ ทานตวงนิช, คดีชาวบ้าน. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓.

รวีช ปุณโณทก, วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คดีความเชื่อ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

ธีรยุทธ บุญมี, ถอดรื้อปรัชญาและศิลปะแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: สายธาร การพิมพ์, ๒๕๔๖.

นภาพารี นำเบญจพลและอมรรัตน์ จันทร์เพ็ญสว่าง, จิตวิทยาศาสนา และความเชื่อและความจริง. กรุงเทพฯ: กองทุน บี. ทราเวน, ๒๕๓๗.

นันทวัลย์ ตั้งพรประเสริฐ, ทฤษฎีประติมากรรม. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรีนติ้ง, ๒๕๕๒.

นิตยา หัตถสสินโยธิน, รายงานการปฏิบัติงานโบราณคดี โครงการบูรณะและขุดแต่งปราสาทหินพนมวัน. กรุงเทพฯ: อุบลยงสวัสดิ์ออฟเซท, ๒๕๓๓.

ภิญโญ จิตต์ธรรม, ความเชื่อ. สงขลา: มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.

พงศ์ธันว์ บรรทม, รายงานเบื้องต้นการขุดค้นฐานรากโคปุระทิศตะวันตก. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

มณี พะยอมยงค์, ความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มานิต วัลลิโกดม, ปราสาทหินวัดพนมวัน, กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, ๒๕๑๓.

มานพ รักการเรียน, มนุษย์กับการใช้เหตุผล จริยธรรมและสุนทรียศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วนิดา ขำเขียว, สุนทรียศาสตร์. กรุงเทพฯ: พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๓.

วิชาภรณ์ แสงมณี, "พิธีอัสวเมธของชาวอินเดียน" <www.silpathai.net> march, 11, 2017.

วิชาน สุชีวกุปต์, "อภิปรัชญา," http://www.baanjomut.com/library_2/extension_3/history_of_3/history_of_philosophy/05.html, 2525.

วิรัตน์ พิชญ์ไพบุญย์, ความเข้าใจศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

- ศิริพร จิตะฐาน, **แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑.
- สนิท สมัครการ, **ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.
- สมเดช สีลามโนธรรม, **รายงานเบื้องต้น การขุดค้นเพื่อศึกษารูปแบบการทำฐานราก ปราสาทประธานครา ปราสาทพนมวัน**. นครราชสีมา: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๙, ๒๕๔๑.
- สมมาตร เกิดผล, **ปราสาทหินพิมายเพชรน้ำเอกแห่งวิมาเยปุระ**. กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิง, ๒๕๕๔.
- สมิทธิ ศิริภัทร์และมยุรี วีระประเสริฐ, **ทับหลัง การศึกษาเปรียบเทียบทับหลังที่พบในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา**. กรุงเทพฯ: โมเดิร์นเพรส, ๒๕๓๓.
- สมัคร บุราวาส, **ปรัชญาพราหมณ์ในสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, ๒๕๑๖.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ปสาณิจิตติพัฒนา : ศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติเมืองพระนครของขอม**. กรุงเทพฯ: จันวานิชย์, ๒๕๒๖.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติเมืองพระนครของขอม**. กรุงเทพฯ: จันวานิชย์, ๒๕๒๖.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึงพ.ศ.๒๐๐๐**. สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๓๕.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล, **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, **ปราสาทพนมวัน**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๙.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, **ทับหลังในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๓๑.
- สุนทร ณ รังสี, **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพฯ: พิพิธวิทยา, ๒๕๒๑.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, **ความภักดี ศาสนา จริยธรรม**. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๔๐.
- เสฐียร พันธรังษี, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ, **คู่มืออภิปรัชญา**. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, ๒๕๔๘.
- อมรา พงศาพิชญ์, **วัฒนธรรมศาสนาและชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษย-วิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- อานันท์ อาญจนพันธ์, **พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา**. พะเยา: สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพะเยา, ๒๕๓๔.
- อารี สุทธิพันธ์, **ประสบการณ์สุนทรียะ**. กรุงเทพฯ: บริษัทต้นอ้อ, ๒๕๓๓.

อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพระเวท (เทพเจ้าในคัมภีร์พระเวทแห่งอารยัน). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๓.

๑.๒.๒ หนังสือแปล

โจเซฟ แกร์, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, แปลโดย พัน ดอกบัว, นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔

๑.๒.๓ บทความ

ชะเอม แก้วคล้าย, “ศิลาจารึกปราสาทตาเมือนธม”, วารสารศิลปากร. ปีที่ ๔๒ (มีนาคม- เมษายน ๒๕๔๒): ๗๒.

นิพาดา เทวกุล, “ธรรมชาติหรือลักษณะทั่วไปของสุนทรียศาสตร์”, ศิลปกรรมศาสตร์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-กันยายน ๒๕๓๗): 21.

ศรีศักร วัลลิโภดม, “บวชนาคต้องทำขวัญนาคประเพณีของภาคอุษาคเนย์ที่ไม่มีในอินเดียลังกา”, ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๔๖): ๑๒.

อันธิดา แสงชัย, “สุนทรียศาสตร์ศาสตร์แห่งสุนทรียะ”, ไฟน์อาร์ท, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๘ (กันยายน 2547): ๑๑.

๑.๒.๓ บทความจากหนังสือรวบรวมบทความ

อมรา พงศาพิชญ์, “พุทธศาสนาชาวบ้าน”, ใน ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๔.

๑.๒.๔ รายงานการวิจัย

นาวัน ปัญญาหาญ, สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

ปรีเปรม อยู่สันติกุล, สุนทรียทัศน์ของเฮอริมานน์เฮสเส, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

พนมเทียน บุญส่งเสริมสุข, ความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าในพรหมสูตร, รายงานการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๐

พรพรหม ชลรัตน์, อภิปรัชญาในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ใน นครศรีธรรมราช, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

พระครูอินทบุรพาภิรม (สมุห์ สุลินทราบุรณ์) การศึกษาแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของปราสาทหินพนมรุ้ง, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

- พระเชียรวิทย์ อุตตสนุโต (โอชาวัฒน์), ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง:กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระปลัดวิทยา สิริภทโท (เที่ยงธรรม), การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาพระธาตุของชาวพุทธ:กรณีศึกษาพระธาตุหล้าหนองของประชาชนจังหวัดหนองคาย, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาสมัย ฐมมसारโ (กองหอม) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดสุนทรียศาสตร์ประติมากรรมในปราสาทหินพิมายรายงานการวิจัย, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหารังสรรค์ กิตติปัญญา (ใจหาญ), การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สมเกียรติ ตั้งนโม, การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพุทธศาสนากับปรัชญาของเพลโต, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔.
- สุวิทย์ ทองศรีเกตุ, การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อพฤติกรรมทางศาสนาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓.
- อภิัญญา เงินดี, การศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของพระพุทธศาสนาในฐานะทุนทางสังคม-วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนชายแดนไทย-พม่าสองฝั่งแม่น้ำเมย, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔.
- อุตร รัตนภักดิ์, แนวคิดเรื่องโลกในปรัชญาอินเดียสายอัสติกะ, รายงานการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

๒. ภาษาอังกฤษ

๒.๑ PRIMARY SOURCES

Aymonier, E. **Le Cambodge**. Provinces Siamois: Paris, 1901.

Benedetto Croce, **Art as Intuition, in Problems in Aesthetics**. An Introduction Book of Readings, ed. by Morris Weiz, New York : Macmillan Publishing Co., 1970.

C. J. Ducasse, **Art and The Language of The Emotions, in Aesthetics and The Art**, by Lee A. Jacobus, United States of America: McGraw-Hill Book Company. 1968.

Chandradhar Sharma, **A Critical Survey of Indian Philosophy**, Delhi: Motilal

- Banarsidass, 1964.
- Clive Bell, **Art, First published**. Great Britain: Oxford University Press, 1987.
- Clive Bell, "**Artistic Representation and Form**", in *Aesthetics*. ed. by Jerome Stoinitz, United States of America: Macmillan Publishing Co. 1965.
- Denny Sargent, **Global Ritualism พิธีกรรมของโลก**, แปลโดย ทิพยอาภา (นามแฝง).
กรุงเทพฯ: บริษัททุนพัลลิตซึ่งจำกัด, ๒๕๔๒.
- George Dickie, **Aesthetics an Introduction**, Sixth print, United States of America:
The BobbsMerrill Company, 1979.
- Griffith, T.H., **Hymns of the Rigveda**. Delhi: The Chow Khamba Sanskrit Series Office,
1963.
- Harold H., Titus, 1964. **Living Issues in Philososhy**. New York: U.S.A., 1964.
- H.H., Arnason, **History of Modern Art, Pri nting Sculpture Architecture Photography**,
Fifth edition, New Jersey: Prentice Hall. 2004.
- John Dewey, **Art as Experience**. New York: The Berkley Group, 1980.
- John Hosper, **The Concept of Artistic Expression, in Problems in Aesthetics. An
Introduction Book of Readings**, ed. by Morris Weitz, (New York : Macmillan
Publishing Co., Inc, 1970.
- Leo Tolstoy, **What is Art**, Translated by Almyer Maude, United States of America: The
Bobbs-Merrill Company, 1960.
- Mouhot, H. **Voyages dans les Royaumes de Siam de Cambodge et de Laos**. Paris:
Paris University, 1988.
- Monier, William, **Brahmanism and Buddhism**. London: John Marry, 1981.
- Pichard, P., **Pimay Etude Architectural du Temple**. EFEO, Paris: All India
Press, 1988.
- Schiffer, M.B. **Behavioral archaeology**. Ner York: Academic Press, 1976.
- Ssxe,A.A., **Social dimensions of mortuary practices**. Ph.D. dissertation, University of
Michigan, 1970.
- The University of Chicago, **The New Encyclopaedia Britannica**. Chicago: University
Chicago Press, 1985.
- Wilson, H.H., **The Vishnu Purana**. India: Pundi snd Pustak. 1961.

2.3 Articles

Carr,C., "The nature of organization of intrasite archaeological records and spatial analytic approaches to their investigation", in Schiffer, m.B. editor, **Advance in archaeological method and theory**, Vol. 17 No. 2: p.103-211.

2.2. Electronics

Goldstein,L. "One dimensional and multi-dimensional people: Spatial organization and mortuary analysis", in Chapman, R., Kinnes,I., Randsborg,K., editors, **The archaeology of death**, (September 1981)

ภาคผนวก ก

บทความวิจัยตามโครงการวิจัย

๑. ชื่อเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน

๒. ชื่อผู้วิจัย

๒.๑ พระยุกุทธนา อธิจิตโต (พุลเพิ่ม), พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

๒.๑ ผศ.ดร.ปฏิภาณ มหรรณนาธิปดี, พธ.บ. (ปรัชญา), ค.ม. (เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา), ค.ด. (ภาวะผู้นำทางการบริหารการศึกษา)

๓. บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรม และแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรม สุดท้ายแนวคิดทางอภิปรัชญา กับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน วิธีดำเนินการวิจัยซึ่งเป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารวิชาการ งานวิจัย ตำราเกี่ยวกับปราสาทพนมวัน ปรัชญาทั่วไป ปรัชญาศาสนา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า

๑. ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย ตัวปราสาทสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปรางค์น้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหิน

ขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพง อยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูหลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสูงชันทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคูน้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” ศิลปกรรมปราสาทพนมวันสร้างขึ้น เพื่อบูชาอุทิศถวายเทพเจ้า ชั้นในประกอบด้วยปราสาทประธาน ซุ้มประตูและระเบียงคด ซากปราสาทอิฐ ปรางค์น้อย ซาลาทางเดิน แนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด และชั้นนอกประกอบด้วยบารายทิศเหนือ สระน้ำทิศตะวันออก แนวถนนโบราณ พลับพลา ฐานอาคารอิฐทึบได้ และซากโบสถ์ร้าง

๒. ปราสาทพนมวันสร้างขึ้นตามลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่สอนว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวอารยันดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขาว่า พระอาหุระมัศดา หมายถึง พระอาทิตย์นั่นเอง ความเชื่อที่เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน มีหลายเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพนับถือและมีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ คือ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ พระกฤษณะ พระอินทร์ พระวรุณหงส์ มีแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม อันแสดงถึงพฤติกรรมที่บ่งบอกความเชื่อของมนุษย์และสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นวัฒนธรรมตั้งแต่บรรพบุรุษ และที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน เช่น พิธีบูชาเทพเจ้า พิธีบวงสรวงอาศรมเทพเจ้า พิธีสวดมนต์ พิธีชมนมเทพเจ้า พิธีเบิกบายศรี-ให้บายศรีและพิธีถวายสิ่งของต่อเทพเจ้า แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม เป็นกิจกรรมที่มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ แสดงออกจากความรู้สึกรู้สึกนึกคิด และอารมณ์จากมโนภาพที่ได้จากความจริงหรือจินตนาการที่คิดฝันขึ้น โดยใช้ศิลปะเป็นสื่อกลางให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจในอุดมการณ์นั้น งานศิลปะที่มีคุณค่าจึงสร้างสรรค์ขึ้นจากการแก้ปัญหาที่ต้องใช้ปัญญาอันสูงส่ง ศิลปกรรมเป็นศิลปะสุนทรียศาสตร์ ซึ่งศิลปินได้สร้างสรรค์แบ่งเป็นสองประเภท คือ วิจิตรศิลป์ และประยุกต์ศิลป์ โดยมีทฤษฎีศิลปะมองไปตามทัศนะของตนเองเจ็ดทฤษฎี คือ ศิลปะ คือ การเลียนแบบ ศิลปะ คือ ความพึงพอใจ ศิลปะ คือ การเล่น ศิลปะ คือ อันตรพหนาการ ศิลปะ คือ การสื่อสาร ศิลปะ คือ การแสดงออก และศิลปะ คือ คุณลักษณะของประสบการณ์ จากทัศนะเหล่านี้ได้พัฒนากลายเป็นงานศิลปกรรมตามปราสาทพนมวัน คือ งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัว งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงแบบราบมีพื้นรองรับ งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงจมอยู่ในพื้น

๓. แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน ซึ่งมีหลักความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังตามปราสาทพนมวันอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ที่ทำให้สังคม ยอมรับปฏิบัติแสดงออกทางศิลปะจริยศาสตร์ หลักความเป็นจริงที่ว่านั้นคืออะไรกันแน่ วิธีการทางอภิปรัชญา คือการคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ เพื่อหาคำตอบของความแท้จริงที่มีอยู่ทางจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวันจากความเข้าใจที่ถูกต้อง ความเป็นจริงแท้ันเป็นรากฐานที่สุด เพราะการที่เราจะตัดสินใจลงใจไปว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่ ดีหรือไม่ดี งามหรือไม่งาม เราต้องทราบเป็นเบื้องต้นก่อนว่าสิ่งนั้นจริงหรือไม่จริง และเราต้องยอมรับว่าสิ่งที่เป็นจริงแท้ยอมเป็นสิ่งที่มืออยู่ ดังนั้นสิ่งที่มืออยู่กับสิ่งที่เป็นจริงแท้จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ความเป็นจริงนี้เรียกว่า “ความจริงอันติมะ” ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน คือพระพรหม ที่เรียกว่า พรหมัน เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด ไม่มีตัวตน มีสองลักษณะ คือ นිරคฺณพรหมันและสคฺณพรหมัน เป็นสภาวะเทพเจ้าสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหม ซึ่งได้วิวัฒนาการเป็นปรมาตมันหรืออาตมันสากลและชีวาตมัน หมายถึงสรรพสิ่งทั้งปวง นั่นคือ พระผู้เป็นเจ้า โลก ชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นมา เกิดเป็นรูปแบบหรือแนวคิดแนวปฏิบัติทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของโลกที่เรียกว่า ตริมูรติ คือ พระผู้สร้าง พระผู้รักษา และพระผู้ทำลาย

ABSTRACT

The main purposes of this research are 1. to study a history of Phanom Wan Cattle and character of art 2. to study metaphysics regarding faith, rite and art 3. to study metaphysics with ethical immunization development of Phanom Wan Cattle. the method of research which was quantitative got document, books of Phanom Wan Cattle, religion, philosophy, philosophy of religion, arts and cultures.

This result of this study revealed as follow :-

1. Phanom Wan Castle was established at Ban Maka village, Tabon Ban Po, Korath-Khonkan road, Nakhon Ratchasima province. It was built by 16-17 Buddhist era for a place of worship. Finally, It was adapted for a Buddhist place and was the fifth big castle of Thailand. It was built a pagoda which was a footpath to connect to be the four shapes of the length of 25.50 metres and width of 10.20 metres, The pagoda had three gates. The north gate got a Buddha image which was the Ayuthaya art. The pagoda had the wide precincts and had a long gallery which was built up the 54 metres wide and

63.30 metres long stone, and it was the four gates of directions. The east was the big pool called Srapeng. The southwest was a building built up the red stone called Pangnoy to be set up the big stone Buddha image. The all-round precincts of castle got a bended gallery built by the stone and laterites of a wall form. The gate to the place of worship got a bower of the gate built up the high hall of the four directions. The external precincts of the castle in east for 300 metres ancient remains got the water moat and soil mound called Nernoripim. The Phanom Wan Castle was built to worship God. The internal castle consisted of the Prathan Castle, bower of gate, bended gallery, ruin of stone castle, small pagoda, footpath, parapet round a monument and the external castle consisted of the north pool, east pool, range of ancient road, retreat, base of south building and ruinous church.

2. Phanom Wan Castle was built up faith in Brahminism that had thought that God had resided in the castle on the heavens, and this faith had been for ancient Aryan who had dwelled at the north Indian subcontinent and called God namely Ahuramasda meant the Sun. The faith in analytical study of metaphysics regarding God to appear on Phanom Wan Castle to get many gods that had worshiped on the rite, such as Brahma, Vishnu, Siva, Kisana, Intara, varuna and an analytical study of metaphysics regarding the rite had practiced on human's behavior and society which had been the faith till the ancestor and the rite had appeared on Phanom Wan Castle, such as sacrifice to God, sacrifice to God's resident, prayed rite, assembled rite of God, cheered rite of Bay-Sri and presented rite to God. Additionally, an analytical study of metaphysics regarding arts which were the activities created by human and the human had created and showed recognition and imagination of true arts which were used to communication to other persons to understand his ideology. The true arts were created to resolve many problems with ultimate wisdom. The arts were easthetics which had two arts, namely, fine art and applied art and there had been seven theories, namely, Art as Imitation, Art as Pleasure, Art as Play, Art as Empathy, Art as communication, Art as expression, Art as a quality of experience, and the theories were developed to be a art according to

Phanom Wan Castle, such as, sculpture in the round, sculpture in the relief and sculpture in the mcise.

3. An analytical study metaphysics with ethical immunization development of Phanom Wan Castle which what there was reality behind the castle because of Brahminism and the publics had admitted and practiced a art of ethics. What was there reality? The metaphysical method was to think of reason from phenomena in order to research a reply of the ethical reality regarding the Phanom Wan Castle with the highest true understanding. Because, we would decide that what was anything right?, or not and was anything good?, or not. Was anything beauty?, or not. Was anything Being?, or Non-Being. We Would knew first that it was true. Or, not and we had admitted that the thing was true and it was Being. Thus, the thing was Being and the thing was the Ultimate Truth and the both was Unity. This Unity was called that the Ultimate reality, and the ultimate reality regarding the Phanom Wan Castle was Brahma that was the ultimate reality and no body, and the ultimate reality got the two characters, namely Nirabrahma and Subrahma that the both had the two levels, namely Aparabrahma and Parabrahma developed to be Paramataman or Universal Ataman and Chivataman that meanted the all thing. It was God, earth, human's life and all thing which appeared to be the form or an analytical study of metaphysics with ethical immunization development of world which was called Triple Manifestation, namely Creator, Preserver and Destroyer.

๔. บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

อภิปรัชญา เป็นเรื่องของความแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งหลายโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ คำว่า สิ่งเป็นจริงหรือแท้จริง ได้แก่ "สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ซึ่งอาจรู้ได้หรือไม่อาจรู้ได้ทางประสาทสัมผัส" หมายความว่า สิ่งเป็นจริงนั้นมีลักษณะสองอย่าง คือ มีอยู่จริงและเป็นอยู่จริง ฉะนั้น การจะถือว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเป็นจริง แท้จริง ต้องดูว่า สิ่งนั้นมีอยู่จริงและเป็นอยู่จริงหรือไม่ การจะรู้ว่า สิ่งใดมีอยู่จริงหรือไม่อยู่จริงต้องศึกษาจากความมีอยู่ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริง มีอยู่ที่ไหน อยู่อย่างไร พวกเทวนิยมจะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่เอง เป็นอยู่เอง คือ เกิดเองไม่มีเหตุปัจจัยภายนอกจึงไม่ถูกจำกัดด้วยกาละเป็นอยู่ นิรันดร ไม่ถูกจำกัดด้วยเทศะแพร่อยู่ทั่วไป ทั้งในโลกนี้ที่เรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่า

อภิปันทรภาพ (immanent) และแพร่หลายเลยโลกนี้ออกไปอีกด้วยที่เรียกว่า อุตฺรภาพ (transcendent) พระผู้เป็นเจ้าของ คือ ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งปวง บางพวกพรรณนาว่ามีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (personal) บางพวกพรรณนาอ้างว่า ไม่มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (impersonal) และพรรณนาคุณลักษณะว่าเป็นสัพพัญญูผู้รู้ทั้งปวง (omniscient) สรรพวิญญู (omnipresent) สรรพพละนาภาพ (omnipotent) เป็นต้น ก่อเกิดเป็นวิถีชีวิตมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน และแปรสภาพเป็นชั้น ๆ จากสภาวะต่ำสุดขึ้นมาเป็นสภาวะสูงสุด ทั้งพืช สัตว์และมนุษย์มีความสามารถแพร่พันธุ์ได้ในลักษณะทวีคูณ มนุษย์มีสภาพทางสติปัญญา มองหาอุดมคติของชีวิตว่า อะไรเป็นเนื้อแท้ของเป็นชีวิต อะไรเป็นเนื้อแท้ของจักรวาล อะไรคือสิ่งที่เราเรียกว่าจริงแท้หรือไม่จริง สิ่งเหล่านั้นมีอยู่จริงได้อย่างไร อะไรเป็นปฐมธาตุหรือบ่อเกิดของโลกหรือจักรวาล นั่นคือสิ่งที่นักปรัชญาพยายามหาคำตอบในปัญหาแรกของอภิปรัชญา ในเรื่องดังกล่าวนี้ จึงสามารถพิจารณาได้ในสามทัศนะ คือ ทัศนะฝ่ายจิตนิยม (Idealism) ทัศนะฝ่ายสสารนิยม (Materialism) ทัศนะฝ่ายธรรมชาตินิยม (Naturalism)¹⁵³

จากทัศนะดังกล่าวนี้ อภิปรัชญาที่เป็นเรื่องของวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้เจริญหู เจริญตา เจริญใจและเป็นอุดมคติของวิถีชีวิต ซึ่งถือเป็นอาหารใจที่ได้รับจากทางหู ตาและจิตใจสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เกิดความรู้สึกปีติยินดีอิ่มเอมใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์ กลายเป็นความแท้จริงเชิงจริยศาสตร์ที่มนุษย์ผลิตคิดค้นขึ้นโดยมีจุดประสงค์ให้มีความงาม ก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่ใช้ปฏิบัติได้ดังเช่น พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนา ธรรมเนียมศิลปกรรม เกิดความรู้สึกปีติ ยินดี อิ่มเอมใจ พอใจ และชื่นชมในสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะสัมพันธ์ที่มนุษย์ผลิตคิดค้นขึ้นมา ทั้งจากประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รองที่มนุษย์ได้ชื่นชมของจริง ตามหลักอภิปรัชญา คำว่า อภิปรัชญา เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้คู่กับคำภาษาอังกฤษว่า Metaphysics เป็นคำมาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต สามคำคือ อภิ:ยิ่งใหญ่ ปฺร:ประเสริฐ และชฺญา:ความรู้, ความเฉลียวฉลาด เมื่อรวมกันแล้วเป็นอภิปรัชญา แปลว่า ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความแท้จริงของสรรพสิ่งทั้งปวง คำว่า อภิปรัชญาตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ปรมัตถ์” ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก ปรม:อย่างยิ่ง, ลึกซึ้ง และอึดถ (เนื้อความ) เมื่อรวมกันแล้ว แปลว่า ความรู้ที่มีเนื้อความที่ลึกซึ้ง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้นิยามความหมายของคำว่า อภิปรัชญา ไว้ว่า สาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของปรัชญา อภิปรัชญาเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ สาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นการศึกษาค้นหาความจริงที่สิ้นสุด เดิมทีเรียกว่า ปฐมปรัชญา (First Philosophy) หรือปรัชญาเริ่มแรก (Primary Philosophy) ซึ่งเป็นชื่อเรียกผลงานของ อริสโตเติล

¹⁵³ วิธาน สุชีวคุปต์, “อภิปรัชญา,” http://www.baanjomyut.com/library_2/extension_3/history_of_3/history_of_philosophy/05.html, 18 March 2560.

(Aristotle) อีกอย่างหนึ่ง เหตุที่เรียกวิชาอภิปรัชญาว่า First Philosophy เนื่องจากว่าเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยหลักพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาลและเป็นวิชาที่ควรศึกษาเป็นอันดับแรก ส่วนวิชาการต่าง ๆ ในสมัยแรก ๆ นั้น ก็รวมอยู่ในปฐมปรัชญาทั้งนั้น เพราะหลักการของปฐมปรัชญาสามารถใช้อธิบายวิชาอื่น ๆ ได้ทุกวิชา จึงเป็นศาสตร์ต้นต่อแห่งศาสตร์ทั้งปวง หรือเป็นศาสตร์ที่ทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ¹⁵⁴

ดังนั้น อภิปรัชญา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล เป็นศาสตร์เบื้องต้นแห่งศาสตร์ทั้งปวง เพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรืออภิปรัชญาที่ทั้งนั้น เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุกสาขา เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ คำว่า Metaphysics ในภาษากรีกซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของอภิปรัชญาใช้คำว่า Meta ta Physika หรือภาษาอังกฤษใช้คำว่า Metaphysics ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำสองคำ คือ

Meta:After, Above หลัง, เบื้องหลัง, ล่วงเลย และ Physika:Physics=Nature นั่นคือสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส สิ่งที่สัมผัสได้ด้วยอินทรีย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า Metaphysics จึงหมายถึง After Physics แปลว่า สิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส สิ่งที่อยู่หลังฟิสิกส์ สิ่งที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ หรือวิชาที่ว่าด้วยสิ่งที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่รู้สึกทางประสาทสัมผัส และมีนักปรัชญาไทย ได้บัญญัติศัพท์ขึ้นใช้อีกศัพท์หนึ่ง คือ อตินทรีย์วิทยา อติ+อินทรีย์ หมายถึงล่วงเลยอินทรีย์หรือล่วงเลยประสาทสัมผัส ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า คำว่า “อภิปรัชญา” มีคำไวพจน์ใช้สื่คำได้แก่ อภิปรัชญา ความรู้ขั้นปรมาตม Meta ta physika และอตินทรีย์วิทยา เมื่อแยกพิจารณาแล้ว จะเห็นคำว่า อภิปรัชญาและความรู้ขั้นปรมาตม มีความหมายที่เหมือนกัน กล่าวคือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการค้นหาความจริงสูงสุด ไม่มีอะไรที่จริงไปกว่านี้อีกแล้วภาษาปรัชญาเรียกลักษณะเช่นนี้ว่าการค้นหาความจริงขั้นอันติมะ (Ultimate Reality) ในการศึกษาค้นหาความจริงดังกล่าวนั้นอาจวิเคราะห์ได้สามแนวทางตามความเป็นจริงที่เป็นพื้นฐาน นั่นคือ ๑. ความจริงขั้นสมมติ เป็นความจริงที่เราสมมติขึ้นใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เราได้รับการศึกษาหรือสั่งสอนให้เรียกวัตถุที่เหลว ๆ ต่อมได้ อาบได้ ล้างถ้วยชามได้ ฯลฯ ว่า “น้ำ” ไม่เรียกเป็นสิ่งอย่างอื่น ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่าความจริงขั้นสมมติ

๒. ความจริงตามสภาวะ เป็นความจริงที่อาศัยสภาพที่เป็นอยู่ แม้มาก่อนหน้านี้จะมีลักษณะเป็นอีกอย่าง แต่เมื่อถึงขั้นนี้มีลักษณะอย่างไร เราก็เรียกตามลักษณะเช่นนั้น เช่น การเรียกตามสภาวะนั้น อาจจะมีได้เพราะสาเหตุหลายอย่าง เป็นต้นว่า วิทยาการมีการก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ นักวิทยาศาสตร์ได้มีการศึกษาทดลอง ดังนั้นที่เราใช้ดื่ม เพราะเป็นเพียงสารประกอบ

¹⁵⁴ อติศักดิ์ ทองบุญ, คู่มืออภิปรัชญา, (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

ไฮโดรเจน และออกซิเจน ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงตามสภาวะ ๓. ความจริงชั้นปรมาตม์ เป็นความจริงสูงสุด ดั่งน้ำดื่ม เมื่อวิเคราะห์ลงไปเรื่อย ๆ โดยเอาปริมาณของไฮโดรเจน และปริมาณของออกซิเจนมาแยกย่อยลงไปอีกจะได้เป็น อิเล็กตรอน โปรตอน และนิวตรอน และอนุภาคที่เล็กกว่าปริมาณแล้ว สภาวะดั้งเดิมเช่นนี้ก็หายไปจะมีแต่ความว่างเปล่า ลักษณะความจริงเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงชั้นปรมาตม์ ความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ นักปรัชญาได้แบ่งวัตถุในโลกออกเป็นสองอย่าง คือ สิ่งที่ปรากฏ (Appearance) และสิ่งที่เป็นจริง (Reality) นักปรัชญาทั่วไปยอมรับว่า สิ่งที่ปรากฏต่อประสาทสัมผัสทั้งห้า นั้น เป็นเพียงสิ่งปรากฏเท่านั้น ไม่ใช่ความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องมีสิ่งที่เป็นความจริงอยู่ในสิ่งที่ปรากฏนั้น นั่นคือ นักปรัชญาพยายามพิสูจน์ให้เห็นว่า จะต้องมีความจริงเป็นฐานรองรับในทุกปรากฏการณ์ เช่น การเห็นเชือกเป็นงู กล่าวคือ เชือกเป็นของมีอยู่จริง แต่เพราะเห็นเชือกไม่ชัด จึงเห็นเป็นงู งูในที่นี้ไม่ใช่ของจริง เป็นเพียงภาพปรากฏของเชือกเท่านั้น ทศนะเกี่ยวกับเรื่องเช่นนี้นักปรัชญาได้พูดถึงถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันไว้ ทั้งฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกว่า เป็นบ่อให้เกิดรูปแบบทางอุดมคติเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมพร้อมทั้งก่อตัวเป็นศิลปกรรมของมนุษยชาติตามคำเรียกชื่อนั้นคือปรัชญาตะวันตก เรียกว่า Metaphysics เพราะเป็นการค้นหาความจริงที่อยู่เบื้องหลังอันจะมีผลในการทำให้แจ้งสัจจะของปรากฏการณ์ธรรมชาติ และข้อเท็จจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ส่วนปรัชญาตะวันออก เรียกว่า “อภิปรัชญา หรือปรมาตมธรรม” เพราะเมื่อค้นพบปรมาตมธรรมแล้วก็จะนำมาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตให้ก้าวสู่ระดับสูงของการประพุดต่อไป¹⁵⁵

ความรู้ทางอภิปรัชญา จึงเป็นองค์ความรู้ทุกอย่าง และไม่จำกัดอยู่ในสาขาใดสาขาหนึ่งโดยเฉพาะอภิปรัชญาจึงเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ต่าง ๆ เป็นศาสตร์สากล (Universal Science) แม้ว่าศาสตร์ทั้งหลายจะแตกต่างจากปรัชญาตรงที่ให้ความจริงแท้แน่นอน และมีกฎเกณฑ์เฉพาะมารองรับ แต่ศาสตร์เหล่านั้นก็ยังไม่พ้นจากกรอบของปรัชญาไปได้ เพราะปรัชญาได้ติดตามแทรกไปอยู่ดูจายตาในทุกศาสตร์ นั่นคือแต่ละศาสตร์ย่อมจะมีทฤษฎี จุดหมาย คุณค่าของตนเอง สิ่งเหล่านี้ก็คือปรัชญานั้นเอง เพราะฉะนั้น ปรัชญาจึงมีทั้งก่อนจะเป็นศาสตร์ และหลังจากการเป็นศาสตร์แล้ว เครื่องมือทางอภิปรัชญาเพื่อใช้เสาะแสวงหาความแท้จริง มีเหตุผลหรือการให้เหตุผล (Reasoning) การสังเกตและการทดลอง (Experiment) ความสงสัย (Doubt) และความประหลาดใจ (Wonder) ศรัทธาหรือความเชื่อ (Faith) และอหัมตัญญาณหรือปัญญาหยั่งรู้ฉับพลัน (Intuition)

¹⁵⁵ อ่างแล้ว, วิชาน สุชีวกุปต์, “อภิปรัชญา,” หน้า ๕-๘.

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ มนุษย์จึงสามารถนำหลักการที่เป็นอยู่จริง ไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ผู้ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความคิดจินตนาการต่าง ๆ จะเป็นเรื่องธรรมชาติ เรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือความเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน ได้เกิดรวมกันเป็นกลุ่มก้อนสร้างแนวคิดทฤษฎีขึ้น ค้นคว้าแสวงหาความแท้จริงเกี่ยวกับเอกภพ เกี่ยวกับโลก เกี่ยวกับจิตวิญญาณหรือแม้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าตลอดจนมรรคผลและนิพพานมีห้าทฤษฎี คือ ทฤษฎีสสารนิยม ทฤษฎีจิตนิยม ทฤษฎีเอกนิยม ทฤษฎีทวินิยม ทฤษฎีพหุนิยม ใช้ทฤษฎีเหล่านี้หาความแท้จริงตามหลักความเชื่อและพิธีกรรมของตน ดำเนินวิถีชีวิตตามหลักอภิปรัชญาที่สร้างอุดมคติให้เกิดรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปได้พัฒนาการความคิดสูงขึ้น สร้างอุดมคติที่เป็นความแท้จริงอยู่เหนือประสาทสัมผัสของวิถีชีวิตปัจจุบันที่จะเข้าถึงได้ สภาวะเช่นนั้นเรียกว่าปรมาตถธรรม เป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต และได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเช่นนั้น พร้อมกับแสดงสัญลักษณ์ให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลกในรูปของศิลปกรรมตามสถานที่สำคัญตั้งปรากฏที่ปราสาทหินพนมวันตามแนวคิดต่าง ๆ ของอภิปรัชญาในเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์

อภิปรัชญาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาหรือทฤษฎีความแท้จริงสูงสุดของศาสตร์ที่ถือได้ว่าเป็นศาสตร์แห่งการแสวงหาคูณค่าที่เป็นคุณค่าสูงสุดของมนุษย์ชาติ คือ ความเชื่อ พิธีกรรม และศิลปกรรมตามลำดับ ปราสาทพนมวันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ที่ บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เป็นปราสาทหินที่ใหญ่โตโดดเด่น มีเอกลักษณ์ในงานเชิงช่างที่งดงามสอดประสานกับคติธรรมความเชื่อที่ถ่ายทอดออกมาเป็นงานที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว ถึงแม้ว่าปราสาทพนมวันจะเป็นศาสนสถานที่ยาวไปแล้วในอดีต แต่ปัจจุบันกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาพร้อมทั้งยังมีความสำคัญกับสังคมในฐานะเป็นที่ให้ความรู้ในศาสตร์แขนงต่าง ๆ ¹⁵⁶ ซึ่งมักเป็นที่สนใจแก่มนุษย์ที่พบเห็นได้ยินจากคำบอกเล่าในความงามก็มีความประสงค์ที่จะแวะมาเยี่ยมชมซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะเป็นลักษณะที่มีความสงสัยใฝ่รู้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือสิ่งที่ไม่มีความสามารถจะไปกำหนดให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ มนุษย์มีความคิด อารมณ์ความรู้สึกทางอุดมคติที่มีเหตุผล แต่การที่มนุษย์จะสร้างงานที่มีคุณค่าทางความเชื่อ พิธีกรรมหรือแม้แต่ศิลปกรรมก็ล้วนต้องอาศัยวัตถุดิบต่าง ๆ ในธรรมชาติหรืออาศัยรูปแบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมจึงเป็นเรื่องของอภิปรัชญาที่มี

¹⁵⁶ สมมาตร เกิดผล, ปราสาทหินพิมายเพชรน้ำเอกแห่งวิมาเยปุระ, (กรุงเทพฯ : ดวงกมลพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖.

ความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์นั้น มนุษย์ได้สร้างสรรค์แนวคิด ออกเป็นรูปแบบของความเชื่อ และประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเช่นนั้น เมื่อกาลผ่านมานาน เข้า สิ่งเหล่านั้นก็ได้รับการถ่ายทอดออกมาในรูปศิลปกรรมที่แฝงอยู่กับสิ่งนั้น ๆ อุทยานปราสาทพนมวันนั้น ก็เป็นหนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมาซึ่งถือได้ว่า มีความสำคัญ และมีคุณค่าทางจิตใจ ในทางศาสนาพราหมณ์ก็เห็นว่าศิลปวัตถุสามารถทำหน้าที่นี้ได้ ถ้านำพาให้คนตระหนักถึงศีลธรรมอันดีงาม เพราะว่าศิลปะเป็นสื่อที่อธิบายถ่ายทอดอุดมคติทางความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ รวมถึงจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ดีที่สุดทางหนึ่งด้วย เช่นเดียวกับทัศนคติของเซนต์ ออกัสตินนัก ปรัชญาในยุคกลางเห็นว่า ความหลอกลวงของศิลปะ สามารถเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะช่วยให้คนเรารู้และเข้าใจถึงความจริงได้ง่าย เช่นเดียวกับ ความเห็นของอิมมานูเอล คานท์ที่เห็นว่า การ สร้างสรรค์งานศิลปะเป็นอัจฉริยภาพ หรือ ความสามารถส่วนตัวของศิลปินที่ไม่สามารถสอนกันได้และไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ งานศิลปะ สามารถรับใช้ศีลธรรมได้ในแง่ของสัญลักษณ์ (Symbol) แต่เนื่องในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่เน้น เรื่องการศึกษา การรอบรู้ในทางวิชาการ¹⁵⁷ สร้างสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นรูปร่างนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจ อิ่มเอมใจ และรู้คุณค่าด้วย มิใช่สัญลักษณ์ที่มีความหมาย คลุมเครือ งานที่ศิลปิน สร้างสรรค์ขึ้นไม่เพียงใช้ฝีมือเท่านั้นแต่ยังอาศัยความคิดและจิตวิญญาณสร้างด้วยรูปแบบศิลปะ ภายใต้ร่มเงาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนที่ถูกนำมาพอกพูนเป็นเปลือก นอกห่อหุ้ม แก่นภายในอันเป็นสาระที่เป็นความงามในศาสนาพราหมณ์จึงมีศิลปวัตถุมากมายที่เป็น สัญลักษณ์ที่สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวกระตุ้นเตือนให้มนุษย์เข้าถึงความจริงด้วย สติปัญญา อันเป็นหลักการสำคัญของอภิปรัชญาที่มีการปรับความหมายจากมุมมองทางศาสนา แบบเดิม มาสู่ความคิดให้เป็นโลกปัจจุบันเชิงอภิปรัชญาอันมีเหตุผลรองรับการใช้ศิลปะเป็น ตัวกระตุ้น เป็นการสนับสนุนอย่างหนึ่งที่ชักจูงใจให้ศาสนิกชนเชื่อถือและมีความศรัทธาในศาสนา ยิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงวิถี ชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตายของมนุษย์ภายในสังคม และวัฒนธรรมที่มีการพึ่งพาอาศัย ความเชื่อ ความศรัทธาร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ เป็นสื่อสัญลักษณ์ของคนในแต่ละ ชุมชนที่แสดงถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละแห่งนั้น ด้วย ภายใต้สังคมที่มีวัฒนธรรมความเชื่ออันถือเป็นที่ยึดทางจิตใจของคน เช่น ความเชื่อเรื่อง ของนรก สวรรค์การเกิดและชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเหล่านี้แสดงถึงแนวคิดทางอภิปรัชญา

¹⁵⁷ นาวิน ปัญญาหาญ, “สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๕๑, หน้า ๑-๒.

ในพราหมณ์ศาสนาแบบชาวบ้านอีกด้วย (Popular Buddhism) คือมีการผสมผสานความเชื่อแบบดั้งเดิมและคติทางศาสนาพราหมณ์มาใช้ตั้งปรากฏใน สถานที่ต่าง ๆ จากความสงสัย อยากที่จะเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในคติความเชื่อของฮินดู¹⁵⁸ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาในประติมากรรมในปราสาทพนมวัน ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิดที่อยากจะทราบว่า ประติมากรรมในปราสาทพนมวันนั้น จะได้มีคุณค่าของความเชื่อและพิธีกรรมของคุณงามความดีและความจริงได้อย่างไร การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะช่วยเพิ่มความรู้ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่แฝงความงามอยู่ในประติมากรรมในปราสาทพนมวันให้เข้าใจเพิ่มขึ้นได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง เพราะผู้วิจัยเห็นว่าอุทยานปราสาทพนมวันนั้น เป็นสถานที่ให้ความรู้ และเป็นสถานที่ควรที่จะรักษาไว้ เนื่องจากจะเป็นงานที่เป็นสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมที่โดดเด่นสวยงามเป็นเอกลักษณ์ชูหน้าชูตาแล้ว ก็ยังเป็นสถานที่เกี่ยวกับความเชื่อกับทางศาสนาพราหมณ์ผสมกับพระพุทธศาสนาในมุมมองต่าง ๆ ที่ดีงามอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ที่ผู้วิจัยจะมีโอกาสนำเสนองานที่เป็นประติมากรรมในปราสาทพนมวันในทางสร้างสรรค์ในมุมมองที่เป็นงานทางแนวความเชื่อและพิธีกรรมที่จะสามารถส่งเสริมให้ได้เห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมมากขึ้นด้วย

๕. วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality research) ที่เป็นการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งภาพถ่ายของปราสาทพนมวันมาวิเคราะห์ข้อมูล และวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. ศึกษาจากภาพถ่ายศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย เอกสาร ตำราวิชาการ หนังสือบทความต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับอภิปรัชญา

๒. ศึกษาวิเคราะห์ และค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากงานวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางอภิปรัชญาในปรัชญาตะวันตกและตะวันออก

๓. ศึกษาปรัชญาแนวคิดและอิทธิพลในการสร้างสรรค์ผลงาน รวมทั้งลักษณะรูปแบบผลงานศิลปกรรมต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับปราสาทพนมวัน

๔. ศึกษาวิเคราะห์อภิปรัชญาด้านต่าง ๆ ในพุทธปรัชญาทั้งพระไตรปิฎกภาษาไทยและบาลี

¹⁵⁸ อ่างแล้ว, นาวิณ ปัญญาหาญ, “สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน” หน้า ๓.

๕. ศึกษาปราสาทพนมวันที่เป็นของจริง ทั้งในส่วนบริเวณพื้นที่ ตัวปราสาท ลักษณะของปราสาท ตัวประกอบของปราสาท องค์ประกอบต่าง ๆ ของปราสาท

๖. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรอบรู้เรื่องปราสาทพนมวัน ทั้งในผู้มีความเชี่ยวชาญทางภาครัฐ และประชาชนทั่วไป

๗. สรุปและนำเสนอผลการวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ภาพถ่ายศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน ในเชิงแนวคิดทางอภิปรายเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดการวิจัย

๖. สรุปผลการวิจัย

๑. จากการศึกษาประวัติ ความเป็นมา ลักษณะศิลปกรรมปราสาทหินพนมวัน สรุปได้ว่า ปราสาทหินพนมวันตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา ตัวปราสาทเป็นปราสาทมีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ออกไป ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปราสาทมีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือเป็นที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้าออก ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชนอยู่ ซึ่งเรียกว่า “สระเพลง” ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทมีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงซึ่งเรียกว่า “ปราสาทน้อย” บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสองชั้นสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออก มีคูน้ำและเนินดิน เรียกว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิมพ์”

ปราสาทหินพนมวันในประวัติศาสตร์อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัฒนธรรมจากสังคมระดับรัฐ มีการติดต่อกับชายของชุมชนต่าง ๆ อยู่ในระดับที่พัฒนามาแล้วตั้งแต่ต้นสมัยพุทธกาล และในบางแห่งมีการขยายตัวเป็นชุมชนในระดับเมือง รูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทพนมวันโบราณสถานชั้นในประกอบด้วยปราสาทประธาน ซุ้มประตูและระเบียงคด ซากปราสาทอิฐ ปราสาทน้อย ซาลาทางเดิน และแนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด ส่วนโบราณสถานชั้นนอกนั้นประกอบด้วยบารายทิศเหนือ สระน้ำทิศตะวันออก แนวถนนโบราณ พลับพลา ฐานอาคารอิฐทิศใต้ของปราสาท และซากโบสถ์ร้าง

หลักฐานโบราณวัตถุของปราสาทพนมวัน มีหลักฐานประเภทโลหะ ๓ ชิ้น คือ เครื่องมือเหล็กจำนวน ๑ ชิ้น ใบมีดเหล็กจำนวน ๑ ชิ้น และหวงเหล็กจำนวน ๑ วง หลักฐานประเภทหิน จำนวน ๑ ชิ้น ได้แก่ แท่งหินทราย หลักฐานประเภทดินเผามีหินดู จำนวน ๑ แท่ง

ลูกกระสุนดินเผา จำนวน ๑ ลูกและกำไลดินเผา สุดทำยหลักฐานประเภทภาชนะดินเผาฝังอยู่กับศพต่าง ๆ จำนวน ๖ ใบ

สถาปัตยกรรมของปราสาทพนมวัน มีแผนผังแสดงถึงการก่อสร้างอาคาร สิ่งก่อสร้าง ซึ่งเป็นองค์ประกอบของปราสาทพนมวันมีปราสาทประธาน ปรางค์น้อย ปราสาทอิฐ แนวทางเดินอาคารอิฐด้านทิศใต้ พลับพลา ฐานรากอาคารและเทคนิคการก่อสร้าง และสิ่งก่อสร้าง

ลวดลายประดับศาสนสถานของปราสาทพนมวันเป็นชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ปรากฏลวดลายแกะสลักทับหลังหมายเลข ๑-๖ และเสาประดับกรอบประตู ส่วนลวดลายประดับปราสาทประธานของปราสาทพนมวันมีทับหลังมุขทางเข้าทิศเหนือและทิศตะวันตก ทับหลังมุขทิศใต้ ทับหลังมุขทิศตะวันออกของมณฑปปราสาทประธาน หน้าบันของปราสาทประธานสลักก้านต่อดอก เสาติดผนัง ได้แก่ เสาติดผนังข้างประตูมุขทิศเหนือและเสาติดผนังข้างประตูมุขทิศใต้

ส่วนประติมากรรมของปราสาทหินพนมวันมีจำนวนหลายชิ้น ได้แก่ พระพรหม ชิ้นส่วนพระกร เคียรพระศิวะ เทพธิดา พระพุทธรูป และศิลาจารึกของปราสาทพนมวันมีทั้งหมด ๘ หลัก จารึกด้วยอักษรขอม ภาษาเขมรและภาษาสันสกฤต มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ เป็นต้นมา กล่าวถึงกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรพระองค์ต่าง ๆ และบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในด้านต่าง ๆ ต่อศาสนสถานตามพระบรมราชโองการ ได้แก่ ศิลาจารึกปราสาทหินพนมวัน ๑-๘ ซึ่งศิลาจารึกปราสาทหินพนมวันที่ ๘ เป็นจารึกฐานเทวรูป

๒. จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน สามารถแบ่งประเภทของความเชื่อของชาวไทยในสมัยปราสาทหินพนมวันได้เป็น ๘ ประเภท คือ

๒.๑ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลกและจักรวาล และสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในเอกภพ

๒.๒ ความเชื่อเรื่องการเกิด การตาย และช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิต แสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น การทำขวัญเดือน การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

๒.๓ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผีนางฟ้า สามารถแบ่งประเภทของผีได้ ๔ ประเภท คือ เจ้าพ่อ หลักเมือง เสือบ้าน และผีเรือน

๒.๔ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นความเชื่อต่าง ๆ เมื่อคนไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว

๒.๕ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะมีการนับถือพุทธศาสนา แบ่งออกได้หลายอย่าง เช่น ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ในทางไม่ดี และไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ทางดี ไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาอาคมหรือเครื่องรางของขลัง เป็นต้น

๒.๖ ความเชื่อเกี่ยวกับครัวเรือนและที่อยู่อาศัย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ไม่สอยในครัวเรือนว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้งบ้านเรือน และการก่อสร้างบ้านเรือนที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผีสาม โฉลก ไชคเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๗ ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น เชื่อว่าบางอาชีพอาจต้องมีการศึกษาจากครู หรือต้องมีการเสี่ยงอันตราย ทำให้ต้องมีพิธีไหว้ครู พิธีลงครู เป็นต้น

๒.๘ ความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานกันกับความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่สามารถแยกศึกษาได้

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันที่สำคัญมาก และได้รับการเคารพนับถือ มีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นเช่น พระพรหม (พระธาดา) พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระอิศวร (พระศิวะ) พระกฤษณะ พระอินทร์เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด เทวดาหรือเทพชาวสวรรค์ที่เป็นโอปปาติกะ มีกายทิพย์ ดาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์และเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี พิธีอัศวเมธ เป็นพิธีประกาศความเป็นผู้ยิ่งใหญ่โตมโหฬารของพระราชา และพระวรุณหงส์

แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรมของชาวปราสาทพนมวันจำแนกได้ ดังนี้

๑. พิธีกรรมอันเนื่องจากการเกิด (ขึ้นอู่ โคนผมไฟ ตั้งชื่อ ผูกดวงฯ)
๒. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากกิจวัตรประจำวัน (สวดมนต์ภาวนา นั่งสมาธิบูชา ฯลฯ)
๓. พิธีกรรมอันเนื่องจากการเริ่มต้น (การประกอบกิจการอันเป็นปฐมฤกษ์ บูชาพระฤกษ์ ยกเสาเอก วางศิลาฤกษ์เปิดหน้ากล้อง ฯลฯ)
๔. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากวันอันสำคัญในแต่ละเรื่อง (วันแต่งงาน วันพุทธาภิเษก วันเกิด วันชาติตั้งศาลพระภูมิพระพรหมฯลฯ)
๕. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเกรงกลัวต่อบาป (ล้างบาป ขมาลาโทษ ฯลฯ)
๖. พิธีกรรมอันเนื่องจากการให้ (เลี้ยงพราหมณ์ปราชญ์ราชบัณฑิต เลี้ยงผี เลี้ยงคนจร ฯลฯ)

๗. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความตาย (งานศพ ลอยอังคาร ลอยกระดูก ส่งวิญญาณ ทำบุญอุทิศคนตาย ฯลฯ)

๘. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากประเพณี (วันลอยกระทง วันพีชมงคล วันฉัตรมงคล ฯลฯ)

๙. พิธีกรรมอันเนื่องมาจากความปรารถนา (การบนบานศาลกล่าวขอบุตร ขอให้สำเร็จ ฯลฯ)

๑๐. พิธีกรรมอันเนื่องจากการศึกษา (ไหว้ครูครอบครูขึ้นครู ฯลฯ)

ส่วนแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรมมีทฤษฎีซึ่งให้ความหมายของศิลปะที่แตกต่างกันไปตามแนวคิดหลักของทฤษฎี ๗ ทฤษฎีดังนี้

๑. ศิลปะ คือ การเลียนแบบ (Art as Imitation) ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีเก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ โดยมีพื้นฐานความคิดมาจากเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งถือว่าการเลียนแบบวัตถุธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน จัดว่าเป็นสิ่งสวยงามที่สุด ดังนั้นความคิดแก่นของทฤษฎีนี้ การเลียนแบบวัตถุธรรมชาติอะไรบางอย่าง การเลียนแบบที่ปรากฏออกมาก็คือศิลปะนั่นเอง

๒. ศิลปะ คือ ความพึงพอใจ (Art as Pleasure) ทศนะนี้มองว่า ศิลปินคือบุคคลผู้ซึ่งพึงพอใจในความงามและใช้เวลาของเขาสร้างสิ่งสวยงาม ศิลปินจึงพึงพอใจในงานของตัวเอง และยังหวังให้บุคคลอื่นพึงพอใจในผลงานของตนด้วย ดังนั้น ความหมายของศิลปะก็คือ การให้ความพึงพอใจทางสุนทรียะ

๓. ศิลปะคือการเล่น (Art as Play) ความคิดที่ว่า ศิลปะคือรูปแบบของการเล่นนี้ เริ่มจากแนวคิดของ คานต์ (Kant) จากนั้นชิลเลอร์ (Schiller) ได้นำมาปฏิบัติ และสเปนเซอร์ (Spencer) นำไปพัฒนาต่อไปอีกจนกลายเป็นทฤษฎีที่เรียกกันว่า "Spieltrieb" หรือเรียกว่า ทฤษฎีแรงกระตุ้นให้เล่น ทั้งนี้ การเล่นนั้นถือว่าการแสดงออกที่เกิดจากชีวิตจิตใจ จึงต่างไปจากกิจกรรมที่เป็นงาน (Work) ของมนุษย์ แต่ให้ความพึงพอใจสูงสุด สเปนเซอร์ ถือว่า ศิลปะคือ การแสดงออกของพลังงานส่วนเกินเช่นเดียวกับการเล่น ศิลปะก็คือการแสดงออกซึ่งเกิดขึ้นเองของพลังที่สำคัญแก่ชีวิตซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่ไม่คำนึงถึงประโยชน์

๔. ศิลปะ คือ อंतरเพทนาการ (Art as Empathy) อंतरเพทนาการ หมายถึง ทำที่ของประสาทที่รู้สึกคล้อยตามสิ่งซึ่งเกิดกับผู้กำลังชมศิลปวัตถุอยู่ ทั้งนี้ อंतरเพทนาการเป็นการสร้างจินตนาการของผู้ชมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับศิลปวัตถุ โดยการถ่ายทอดความรู้สึกและการตอบสนองของผู้ชมลงไปในศิลปวัตถุ

๕. ศิลปะ คือ การสื่อสาร (Art as Communication) นักปราชญ์จำนวนมากได้คิดว่าการสื่อสารเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลย แท้จริงแล้วเป็นหัวใจของศิลปะซึ่งเลโอ ตอลสตอย (Leo Tolstoy) กล่าวไว้ว่า "...ศิลปะ คือการสื่อสารของอารมณ์ที่เกิดขึ้นมาแก่บุคคลหนึ่งไปให้แก่บุคคลอื่น ๆ ที่มีอารมณ์อย่างเดียวกัน โดยการใช้เส้น สี เสียง การเคลื่อนไหวหรือคำพูด อารมณ์ยิ่งรุนแรงขึ้นมากเพียงใดศิลปะก็ยิ่งดีเพียงนั้น..."

๖. ศิลปะ คือ การแสดงออก (Art as Expression) ทฤษฎีนี้ถือว่า วัตถุประสงค์ของศิลปะอยู่ที่การแสดงอารมณ์ภายในของมนุษย์ออกมาให้ปรากฏเห็น แม้ว่า ศิลปะเป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ก็ตามแต่การแสดงอารมณ์ทุกอย่างก็มิได้เป็นศิลปะไปเสียทั้งหมด

๗. ศิลปะ คือ คุณลักษณะของประสบการณ์ (Art as a Quality of Experience) จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) กล่าวว่า ศิลปะคือคุณลักษณะซึ่งแทรกอยู่กับประสบการณ์ ซึ่งหาพบได้ในประสบการณ์ทั่วไปของเราเอง ลักษณะทางสุนทรีย์มีอยู่ในประสบการณ์ทั่วไปทั้งหมด ด้วยหลักการของงานศิลปกรรมดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงสามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สรุปออกมาเป็นงานศิลปะของปราสาทหินพนมวันได้มีลักษณะ ดังนี้

๑. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัว (Sculpture in the round) เป็นงานศิลปสร้างสรรค์รูปทรงในลักษณะนี้ เช่นเป็นการสร้างสรรค์ทำรูปภาพให้เกิดขึ้นจากส่วนฐานซึ่งรองรับอยู่ทางตอนล่างรูปทรงของงานศิลปกรรม อาจแสดงรูปแบบที่แลดูได้ทุกด้าน หรือแสดงทิศทางและการเฉลี่ยน้ำหนักลงสู่ฐานงานศิลปกรรมของปราสาทพนมวันที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัวนี้ ตัวอย่างเช่น ตัวปราสาทพนมวัน ดังเช่นงานศิลปะของปราสาทประธาน หรือในเขตไทยมีรูปพระนารายณ์ทรงปืน ที่หน้าพระที่นั่งพุทธไธยสวรรค์ ซึ่งอยู่ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และรูปนางธรณีบีบมวยผม หน้ากระทรวงยุติธรรม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

๒. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงแบบราบมีพื้นรองรับ (Sculpture in the relief) งานสร้างสรรค์รูปทรงประติมากรรมเช่นนี้ เป็นการสร้างและนำเสนอ รูปทรงแต่จำเพาะด้านใดด้านหนึ่งให้ปรากฏแก่ตา โดยลำดับรูปทรงต่าง ๆ ลงบนพื้นราบซึ่งรองรับอยู่ทางด้านหลังแห่งรูปทรงทั้งปวงการเคลื่อนไหว และทิศทางของรูปภาพอาจกระทำได้ในทางราบขนานไปกับพื้นผิวระนาบของพื้นหลังงานประติมากรรมในลักษณะนี้ แสดงรูปทรงและเนื้อหาให้ปรากฏเห็นได้ชัดเจนจำเพาะแต่เพียงด้านเดียว ดังตัวอย่างงานศิลปะในปราสาทพนมวัน เช่น รูปภาพปั้นปูนเศียรพระศิวะบริเวณภายนอกกระเบื้องคดทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น

๓. งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงจมอยู่ในพื้น (Sculpture in the mcise) ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมลักษณะเช่นที่ว่าเป็นผลอันเกิดแต่การสร้างสรรครูปทรงต่าง ๆ ให้ปรากฏและมีอยู่ในพื้นที่รองรับอยู่นั้น งานประติมากรรมจึงมีลักษณะเป็นทั้งรูปภาพที่เกิดขึ้นด้วยเส้นขีดเป็นทางลึกลงในพื้น (Incise Line) อย่างหนึ่งกับรูปภาพซึ่งเกิดขึ้นโดยการเจาะหรือฉลุส่วนที่เป็นพื้นออก (Craving) ให้ค่าไว้แต่ส่วนที่เป็นรูปภาพงานประติมากรรมลักษณะดังกล่าว เป็นการนำเสนอรูปแบบและเนื้อหาให้ปรากฏและแลเห็นได้จำเพาะแต่ด้านเดียว เช่นเดียวกับงานประติมากรรมลักษณะที่กล่าวมาแล้วในข้อ ๒ นั้น ดังตัวอย่างงานศิลปะในปราสาทพนมวัน เช่น ภาพลายเส้นพระกฤษณะยกภูเขาโควรรณะอยู่บนหน้าบัน ซึ่งเป็นตัวอย่างงานประติมากรรมที่ถูกสร้างสรรค์ทำด้วยวิธีขีดเส้นเป็นทางลึกลงไปในพื้นที่รูปภาพหนึ่งใหญ่ สลักเป็นตัวละครในเรื่อง รามเกียรติ์ นี้เป็นตัวอย่างทำงานประติมากรรมที่มีรูปทรงจมอยู่ในพื้น โดยการฉลุหรือเจาะส่วนพื้นออกมาทิ้งเหลือไว้แต่ส่วนที่เป็นรูปภาพ

๓. จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน จะต้องมึหลักความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังบนปราสาทอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ที่ทำให้เกิดศิลปกรรมตามความเชื่อ พิธีกรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมสังคมปรากฏเป็นการเสริมสร้างจริยศาสตร์ในสังคม ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน และสามารถมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมมาโดยตลอดเวลา แสดงว่าจะต้องมีหลักความจริงแบบศาสนาพราหมณ์อะไรบางอย่างอยู่ที่ทำให้เกิดการเชื่อถือ การยึดถือ การยอมรับปฏิบัติแสดงออกทางศิลปะจริยศาสตร์บนปราสาทหินพนมวันสืบต่อกันมา แล้วหลักความเป็นจริงที่ว่านั้นคืออะไรกันแน่หนอ ในการหาคำตอบนี้จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการทางอภิปรัชญา คือ การคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ เพื่อหาคำตอบของความแท้จริงที่มีอยู่ทางจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวันจากความเข้าใจที่ถูกต้อง จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตที่ผ่านมาแล้ว ได้ทราบว่ ศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นรากฐานของความเชื่ออื่น ๆ และก่อให้เกิดรูปแบบจริยศาสตร์ต่าง ๆ ขึ้น ในสังคมจนกลายเป็นศิลปะวัฒนธรรมของชีวิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดนครราชสีมาเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อว่า ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์มากเมืองหนึ่งในอดีตกาล ดังนั้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ค้นคว้าแนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน จึงต้องศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิตที่ปรากฏบนปราสาทพนม ดังนี้

๓.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้ากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน มาจากความเชื่อเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เพราะมีผู้มีความเชื่อ มีความเคารพนับถือศรัทธาต่อเทพเจ้า เชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ และสามารถดลบันดาลให้เกิดหรือไม่ให้เกิดสิ่งใด ๆ ตามที่ตนปรารถนาได้ เมื่อประสบกับความทุกข์เจ็บปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ เกิดความไม่มั่นใจในชีวิต อนาคตหมดความหวัง เกิดความกลัว หรือต้องการความหวังกำลังใจขึ้น ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิต อนาคตมีความเจริญในกิจการในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น จากความเชื่อที่ทำให้เกิดรูปแบบทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ มีการประกอบพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ เกิดรูปแบบบูชาบวงสรวง รูปแบบสวดขอร้องอ้อนวอนต่ออำนาจเทพเจ้าขึ้น เพื่อให้ตนเองบรรลุผลตามที่หวังและตั้งใจ รวมทั้งพฤติกรรมพลังอำนาจต่าง ๆ ของเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน

ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน โดยทั่วไปแสดงออกทางจริยศาสตร์ทุกกิจกรรม ผู้ประกอบกิจกรรมต้องกล่าวอันเชิญเทพเจ้าทั้งหลายในภพภูมิต่าง ๆ ให้มาอยู่ในพิธีกรรม เพื่อเป็นการบวงสรวงอ้อนวอนบอกกล่าวก่อนที่จะกระทำกิจกรรมใด ๆ ก่อนเสมอ เทพเจ้าต่าง ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน และคนในสังคมยุคนั้นได้ให้การเคารพนับถือ ได้แก่ เทพเจ้าตรีมูรติ เทพเจ้ามเหสี เทพเจ้าประจำทิศต่าง ๆ และเทพเจ้าอื่น ๆ ที่ปรากฏในความเชื่อและประกอบกิจกรรมต่าง ดังนี้

๑. พระพรหม ความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน คือ คนในยุคนั้นมีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลกทั้งสาม และสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น (Creator) ทรงเป็นเทพเจ้าแห่งความเมตตากรุณา เมื่อเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจในเรื่องใด ๆ ขึ้นแล้วไม่สามารถแก้ไขได้ หรือเมื่อต้องการความสบายใจ หวังผลสำเร็จในสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ ก็มักจะไปบนบานสานกล่าว ขอความช่วยเหลือ ขอความเมตตากรุณาจากพระพรหม ความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระพรหมที่ปรากฏบนปราสาทพนมวัน เช่น ทับหลังหมายเลข ๔ มีขนาด ๔๓๑๕๕๖๐ เซนติเมตร สลักจากหินทรายสีแดง แกะสลักลวดลายเทพเจ้า คำโคจรร่างของลวดลายที่ตอนกลางทับหลังเป็นรูปเทพเจ้า ซึ่งหมายถึงพระพรหมประทับบนพาหนะหงส์ดำด้านล่างเป็นแถวยกกลีบบัวตั้งขึ้นและมีลายกลีบบัวขนาดเล็กคันตลอดแนว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางจริยศาสตร์ที่แสดงถึง พลังอำนาจ พลังความเมตตากรุณา และพลังความเคารพนับน้อมที่สังคมในยุคนั้นแสดงออก

๒. พระวิษณุ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า พระนารายณ์ ทรงมีสี่กร ทรงจักร สังข์ คทา และดอกบัว ประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ภาพจำหลักเรื่องราวในคัมภีร์มหากาพย์รา

มาณะได้กล่าวถึง การอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์เรียกว่า รามาวตาร ซึ่งตามลัทธิไวษณพ นิกายของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระนารายณ์หรือพระวิษณุถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าสูงสุด พระนารายณ์อวตารมาเกิดเป็นพระรามเพื่อปราบรากษส ซึ่งความเชื่อทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับพระวิษณุหรือพระนารายณ์ที่ปรากฏบนปราสาทพนมวันนี้ เชื่อว่าพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลรักษาสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลก จึงลักภาพเป็นการปกป้องเด็กบ้าง ประกอบพิธีแต่งงานบ้าง พิธีชุปราศีสู้รบบ้าง เพื่อแสดงพลังอำนาจของพระวิษณุผู้เป็นเทพเจ้าทรงความเข้มแข็ง

๓. พระศิวะ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า พระอิศวร ซึ่งปรากฏบนกรอบภายในปราสาทประธานมีข้อความว่า “ศรีวิลาศเสลา” ซึ่งหมายถึงพระศิวะนั้นเอง ความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะที่ปรากฏทางจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันมี ๓ ลักษณะ คือ

๓.๑ เป็นเทพเจ้าผู้สร้างหรือประทานพร แสดงออกทางจริยศาสตร์คู่กับพระชายา ซึ่งรู้จักกันในนามของพระภควดี เช่น ในพิธีกรรมเรียกขวัญเด็ก ธรรมเนียมของมนุษย์เมื่อได้ลูกหรือทายาทสืบสกุลย่อมมีความรักความยินดี เริ่มแรกที่มารดารู้ว่าตั้งครรภ์ก็คอยเฝ้าทะนุถนอมประคับประคองเพื่อไม่ให้ลูกในท้องได้รับความกระทบกระเทือน ครั้นเมื่อถึงกำหนดคลอดทารกของตนปลอดภัยย่อมเกิดความปลื้มปิติยินดี จึงทำพิธีรับขวัญ โบราณถือว่า เด็กคลอดมาภายใน ๓ วัน ยังเป็นลูกผี พันถึงวันที่ ๔ แล้วจึงเป็นลูกคน ดั่งมีคำพังเพยติดปากต่อ ๆ กันมาว่า ๓ วันลูกผี ๔ วันลูกคน หมายถึงว่า เมื่อเด็กคลอดออกมาพันวันที่ ๓ ก็เป็นอันว่ารอดแน่แล้ว จึงเริ่มทำพิธีรับขวัญขึ้น เรียกว่า “พิธีทำขวัญวัน”

๓.๒ เป็นเทพเจ้าผู้ทำลายหรือเทพเจ้าแห่งความตาย ซึ่งรู้จักกันในนามของพระกาล แปลว่าเจ้าแห่งกาลเวลาอันรวมถึงสิ้นกาลของชีวิตด้วย นั่นคือ ความตายของสัตว์โลกที่เป็นไปตามอำนาจของพระอิศวร ในตัวโลกที่เป็นไปตามอำนาจของพระอิศวร ในคติศาสนาพราหมณ์ถือว่า พระอิศวรในปางนี้โปรดอยู่ตามสุสานและมีภูติเป็นบริวาร จึงได้ชื่อว่า “ภูตเศวร” (หรือพระกาฬ) หรือตากาฬาคู่กับพระชายา ซึ่งรู้จักกันในนามของเจ้าแม่กาลีหรือยายกาฬี แสดงออกทางจริยศาสตร์ในพิธีกรรมงานศพมีความเชื่อเรื่องข้าวบอก (ข้าวที่นำไปเพื่อบอกเจ้าป่าช้า) ปลามีหัวมีหาง และใส่เงินภาชนะแล้วห่อผ้าขาวเพื่อนำไปเซ่นเจ้าเปเลว (เจ้าป่าช้า) ซึ่งเชื่อว่าคือ ยายกาลี ตากาฬ เพื่อแจ้งให้ทราบว่าผู้ตายเป็นใครจะมาขออยู่ด้วย เป็นต้น

๓.๓ เป็นเทพเจ้าแห่งความบันเทิงรื่นเริง หรือ พระศิวนาฏราช รู้จักกันดีในนามของพระอิศวร เป็นปางหนึ่งของพระศิวะ เป็นบรมครูของศิลปะการร่ายรำหรือนาฏยศาสตร์ของอินเดีย ความเชื่อทางอภิปรัชญาที่จริงศาสตร์ว่าการเต้นรำของพระศิวะก่อให้เกิดปฏิกิริยาของการสร้างโลกและมนุษย์ ศิวนาฏราชจะปรากฏในท่าย่างสามขุม (ตรีวิกรม) ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐๘ ท่า

ที่ออกแบบโดยพระศิวะ โดยมีสัญลักษณ์ที่พระกรขวาทือกลองคือการสร้างโลก พระกรซ้ายมีเปลวเพลิงล้อมเป็นนกรอบคือการสิ้นสุดที่ไฟจะเผาผลาญโลก พระศิวะทรงสร้างโลกใหม่ด้วยการเต็นร่าบนก้อนหิน ในระหว่างที่ทรงเต็นร่าเกิดเปลวไฟและน้ำหลังไหลจากพระวรกายกลายเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต

นอกจากเทพเจ้าตรีมูรติแล้ว ยังมีรูปเคารพที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ให้ปรากฏบนปราสาทพนมวันอีก ซึ่งรูปเคารพเหล่านี้ โดยมากเป็นพระชายาของเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระสร้อยดี ความเชื่อเกี่ยวกับพระสร้อยดีเป็นมเหสีของพระพรหม เป็นเทพีแห่งการศึกษาเล่าเรียน และเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะวิทยาการทั้งปวง

๒. พระลักษมี (พระศรี) ความเชื่อเกี่ยวกับพระลักษมีเทวีเป็นมเหสีของพระนารายณ์ ทรงมีคุณสมบัติเป็นเอกถือกันว่าเป็นเทพนารีผู้อำนวยโชคลาภ ความมั่งคั่งและผู้มีน้ำพระทัยเมตตาปราณีอยู่เป็นนิจ ทั้งว่าเป็นตัวอย่างแห่งนางที่งามตลอดถึงรูปและกิริยามารยาท มีวาจาอันยวนเสน่ห์และไพเราะ ถือกันว่าเป็นพระอุปถัมภ์บรรดาศาสน์ทุกชั้น อันแสดงออกทางจริยศาสตร์ที่ชัดเจน

๓. พระอุมา (ปารวตี,บรรพดี) ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุมาเป็นมเหสีของพระอิศวร ทรงมี ๓ ภาค คือ ภาคที่หนึ่งเป็นพระอุมามหาเทวี เทพีโสภา ใจดี เป็นมเหสีผู้ซื่อสัตย์และภักดีต่อพระศิวะ ภาคที่สอง เป็นเจ้าแม่กาลีซึ่งดุร้ายและน่ากลัว ภาคที่สามอวตารลงมาเป็นนางทศคา (ผู้ทำให้โลกเดือดร้อน) เจ้าแม่แห่งสงครามโปรดเห็นเลือดและคนตาย ดุร้ายน่ากลัวชอบเครื่องสังเวद्यด้วยชีวิตสัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุมาที่ปรากฏทางจริยศาสตร์บนปราสาทพนมวันเป็นภาพจำหลักรูปเทวดาภายในซุ้มเรือนแก้วประทับในท่ามหาราชลีลา

และนอกจากเทพชายาของเทพเจ้าตรีมูรติแล้ว ยังมีรูปเคารพที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ให้ปรากฏบนปราสาทพนมวันอีก ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้อาจประจำอยู่ในที่ต่าง ๆ จนคนในสังคมยุคนั้นเรียกขานตามลักษณะที่เทพเจ้าอยู่ประจำ เช่น อยู่ประจำในทิศ อยู่ประจำตามแม่น้ำ อยู่ประจำตามภูเขา เป็นต้น ซึ่งเทพเจ้าเหล่านั้นล้วนแต่เป็นรูปแบบทางจริยศาสตร์ให้กับคนในสังคมยุคนั้นได้มีแบบแผนเคารพนับถือ เป็นแนวทางจริยศาสตร์ ดังปรากฏตามปราสาทพนมวันที่แสดงออกทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีสืบต่อมาจนถึงชั่วลูกหลานเหล่านี้ได้รับมาเป็นแบบอย่าง เมื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ จะรูปแบบงานมงคลในชีวิตประจำวันหรืองานอวมงคล เวลาจะกระทำกิจกรรมเหล่านี้ ก็มักจะบ่นบานบวงสรวงอ้อนวอนหรือบอกกล่าวขอพรก่อนเสมอ ซึ่งเทพเจ้าเหล่านี้ได้แก่

๑. พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภรพ (ทิศตะวันออกเฉียง) เป็นเทพเจ้าผู้ปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นแก่โลก เป็นเทพเจ้าแห่งสรรพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลให้สิ่งทั้งหลายให้เกิดให้มีขึ้นในโลก

๒. พระยม เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศกัทธิม (ทิศใต้) หรือโลกเบื้องล่างเป็นเทพเจ้าประจำนรก ทรงเป็นเทพเจ้าผู้พิพากษาผู้ซึ่งบัญญัติบาปวิญญานที่ออกจากร่างกายของมนุษย์ไปแล้วว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงนรกหรือเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ พระยมเป็นเทพเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นเทพเจ้าแห่งคนตาย เป็นผู้ถือบัญชีคนตาย พระองค์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระยามัจจุราช (มฤตยู) และพระกาล

๓. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศกัฒิม (ทิศตะวันตก) เป็นเทพเจ้าประจำอยู่บนท้องฟ้าอยู่ทั่วไป มีมเหศวรศักดิ์ใหญ่ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและชำระไว้ซึ่งเทวโลกและมนุษย์โลก เกลียตความเท็จ แต่เปี่ยมอยู่ด้วยเมตตาธรรม มีกรุณา เป็นผู้ปกครองกลางคืน เป็นเทพเจ้าที่สามารถบันดาลให้ฝนตกได้ เป็นเทพเจ้าผู้ให้ความเย็นความชุ่มชื้น และเป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบจักรวาล คอยตรวจสอบดูแล ควบคุมความประพฤติปฏิบัติของพวกมนุษย์ และคอยดูแลรักษาพระอินทร์

๔. พระกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศอุดร (ทิศเหนือ) พวกเหล่าพราหมณ์มีความเคารพนับถือพระกุเวรมากว่าเป็นเทพเจ้าแห่งภูตผีปีศาจ และเชื่อว่าสามารถดลบันดาลให้ผู้ที่เจ็บป่วยหายได้ เช่น ถ้าเกิดไข้ทรพิษประชาชนจะตั้งหม้อน้ำมนต์ห่อด้วยผ้าขาววางไว้ที่ข้างบันไดหรือที่เฉลียงบ้าน จุดธูปเทียนบูชาอ้อนวอนตอนหัวค่ำทุกคืนเพื่อขอชีวิตผู้ป่วยไว้แล้วนำน้ำมาอาบหรือกิน ถ้าหากว่าผู้ใดแสดงอาการไม่เคารพนับถือ เช่น ส่งเสียงดังเอะอะจะโดนอาเพศต่าง ๆ ให้ถึงตายได้ และนิยมเขียนรูปพระกุเวรแขวนไว้ที่เปลเด็กด้วย เป็นต้น

๕. พระอัคนี เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศอากาศ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ทรงเป็นเทพเจ้าสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทวดา คือ ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างต้องใช้ไฟในการบูชา บวงสรวงอ้อนวอน ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ปกครองมนุษย์และบ้านเรือน ทรงเป็นพยานในการกระทำของมนุษย์ทุกอย่าง ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ให้ความร้อนและความสว่าง

๖. พระสุริยาทิตย์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศหริดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นแหล่งของแสงสว่าง และควบคุมความอบอุ่นชุ่มชื้น ทำให้ชีวิตมนุษย์และสัตว์เกิดขึ้นได้ ให้มีสุขภาพแข็งแรง ว่องไวกล้าหาญใจร้อนแรงเหมือนพระอาทิตย์ที่ส่องแสงสว่างในเวลากลางวันให้แก่โลก

๗. พระวายุ เป็นเทพเจ้าแห่งลมฟ้าอากาศและพายุ เป็นท้าวโลกบาลประจำอยู่ที่ศิวะ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในวิถีชีวิตของคน เป็นเทพเจ้าผู้ให้ลมปรายกับมนุษย์

๘. พระโสมนารถ เป็นเทพเจ้าแห่งความจันทร์ เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศอีสาน (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) เป็นเทพเจ้าแห่งยาสมุนไพรม เป็นเทพเจ้าที่ทำความเยือกเย็นให้แก่โลก ทำให้มนุษย์มีความสดชื่นแจ่มใส ร่าเริง น่ารัก เป็นสง่าราศีมีชีวิต ชอบกาพย์กลอน แต่มีใจคอโลเล เปลี่ยนแปลงไปได้ง่าย

๓.๒ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องโลกกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน โดยศาสนาพราหมณ์ถือว่า แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลก เป็นแนวคิดพื้นฐานอย่างหนึ่ง ซึ่งคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงเรื่องโลก การสร้างโลก และสิ่งทั้งหลายในโลกที่เกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นลักษณะพื้นฐานทางด้านอภิปรัชญาอันจะนำไปสู่แนวคิดเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลกที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่าโลกที่เราใช้ชีวิตอาศัยอยู่นี้ มิได้เป็นเพียงโลกเดียวที่มีอยู่ในสากลจักรวาล หรือมิได้เป็นโลกเดียวเท่านั้นที่เกิดขึ้นมาจากการสร้างสรรค์ของพรหมันตามคติของศาสนาพราหมณ์ เพราะจากการศึกษาวิเคราะห์แนวความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ และความเชื่อเกี่ยวกับกรรม ทำให้ทราบว่ายังมีสภาวะความเป็นอยู่หรือมีอยู่ของโลกอื่น ๆ อีกเบื้องหลังการรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั่วไป

บนปราสาทพนมวันมีแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ในเรื่องโลกที่ปรากฏสัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า คือ มีคติความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีผู้สร้าง แต่ผู้สร้างในที่นี้ไม่ได้เป็นตัวตน บุคคล หากเป็นนามธรรม ซึ่งมีอำนาจเร้นลับ โลกที่เราอาศัยอยู่ก็มีผู้สร้าง ซึ่งการสร้างสรรพสิ่งตามคติของศาสนาพราหมณ์นั้นถือเป็นสภาวะของเทพเจ้า ดังนั้นในภาพจำหลักหลายภาพบนปราสาทพนมวัน จึงมีความเชื่อว่าโลกเกิดจากการสร้างสรรค์ขึ้นมาจากเทพเจ้าผู้สร้าง ดังปรากฏภาพจำหลักในความเชื่อเกี่ยวกับโลกตามลักษณะความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระพรหมเป็นผู้สร้างโลกทั้งสาม คือ เทวโลก โลกมนุษย์ และโลกบาดาล ทรงสร้างเทพเจ้าขึ้นแล้วให้ไปประจำอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น พระอัคนี (ไฟ) ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่พื้นโลก พระวายุ ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่บนสรวงสวรรค์ และพระสุริยะ (ตะวัน) ทรงรับสั่งให้ไปประจำอยู่ที่ท้องฟ้า เป็นต้น และเมื่อทรงสร้างโลกต่าง ๆ ขึ้นมาแล้ว โลกก็มีการดำเนิน

เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีเทพเจ้าผู้ควบคุมดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของโลก ดังได้เสนอมานี้ในเรื่องเทพเจ้า

๒. พระวิษณุหรือพระนารายณ์ อยู่ในฐานเทพเจ้าผู้ถนอมรักษาปกป้องคุ้มครองโลก ทรงเป็นผู้ครอบครองอาณาเขตของจักรวาลทั้งหมด ดังปรากฏบนทับหลังสลักจากหินทรายสีแดง รูปพระวิษณุทรงครุฑบริเวณกึ่งกลางทับหลัง พระวิษณุประทับในท่ามหาราชลีลาเหนือพญาครุฑ ซึ่งหยุดนาคสามเศียรสองตัวที่รับชนะพระอินทร์ โดยที่ทรงแสดงถึงอำนาจยิ่งใหญ่ของพระวิษณุผู้ครอบครองโลกทั้ง ๓ โลก คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาล

๓. พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภรพา (ทิศตะวันออก) เป็นเทพเจ้าแห่งสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพเจ้าผู้ปกครองสวรรค์ โลก และสรรพสัตว์ ทรงประทานความชุ่มชื้นให้แก่โลกมนุษย์ ทรงช้างเอราวัณเป็นพาหนะ เป็นเทพเจ้าผู้ดลบันดาลสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้นในโลก ดังภาพจำหลักเสริมสร้างจริยศาสตร์จำหลักบนทับหลังมีพระอินทร์เป็นประธานประกอบพิธีอัสวเมธ ซึ่งเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์

๔. พระยม เป็นเทพเจ้าประจำทิศทักษิณ (ทิศใต้) หรือโลกเบื้องล่าง มีมึงสาเป็นพาหนะมีนกฮูกและนกพิราบเป็นผู้สื่อข่าว พระยมเป็นเทพเจ้าประจำนรก ทรงมีที่อยู่เป็นเมืองใหญ่โตมาก ในตำนานว่าด้วยนรกภูมิอยู่ใต้แผ่นดินที่เราอยู่อาศัยเรียกว่า “ยมโลก” และพระยมทรงเป็นผู้พิพากษาผู้ชี้หน้าหนักบุญบาปของวิญญาณที่จากร่างมนุษย์ไปว่าจะได้ขึ้นสวรรค์หรือลงไปสู่นรกหรือว่าเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ในเมืองมนุษย์

๕. พระวรุณ เป็นเทพเจ้าที่เก่าแก่ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภิม (ทิศตะวันตก) เป็นเทพเจ้าประจำท้องฟ้าอยู่ทั่วไป มีศักดิ์ยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ นับว่าเป็นผู้สร้างและธำรงรักษาไว้ซึ่งเทวโลก และมนุษย์โลก เกลียตความเท็จ แต่เปี่ยมไปด้วยเมตตากรุณา เป็นเทพเจ้าที่คอยควบคุมระเบียบของจักรวาล คอยตรวจตราดูแลความประพฤติของมนุษย์ทุกอย่าง

๖. พระสุริยาทิตย์ เป็นเทพเจ้าประจำอยู่ที่ศุภรดี (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) เป็นบุตรนางอหิตีและกัศยปเทพบิดร แต่พระราชชนนีไม่รับ และไม่พาไปเฝ้าพระเป็นเจ้าด้วย พระสุริยาทิตย์จึงมิได้ไปอยู่เทวโลก ต้องเที่ยวขบถอยู่ในระหว่างเทวโลกกับมนุษย์โลกจนบัดนี้ เป็นต้น

๓.๓ แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องชีวิตกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวัน ซึ่งได้แนวคิดเรื่องชีวิตคืออะไร ชีวิตมีความสำคัญอย่างไร ชีวิตมีความเป็นไปอย่างไร นับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนควรจะได้ศึกษาวิเคราะห์ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับตนเอง ถึงแม้ว่าคนเราจะเรียนรู้สิ่งอื่น ๆ อย่างมากมาย แต่ไม่รู้ในเรื่องชีวิตของตนเองก็นับว่าเป็นการขาดทุนอย่างยิ่ง

เพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตของตนเองจะทำให้เข้าใจข้อเท็จจริง คุณค่า ความสำคัญ ความ เป็นไปและความสมควรที่จะเป็นแห่งชีวิตของตนได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อจะได้นำสิ่งที่ได้จาก การศึกษาวิเคราะห์ไปเป็นแนวคิดและข้อปฏิบัติให้เกิดผลดีแก่ชีวิตของตนเอง ในการดำรงชีวิต ทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านวิสัยทัศน์ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านสุขภาพอนามัย ด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสังคม และด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา พราหมณ์ที่ผ่านมามีทำให้ทราบว่า ชาวชุมชนปราสาทพนมวันโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตใน สองลักษณะ คือ ชีวิตในขณะปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย คือ เชื่อว่าเป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต ทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องตายไปในที่สุด เมื่อตายแล้วก็เชื่อว่าเรื่องของสิ่งมีชีวิตจะจบสิ้นลงแค่นั้น เรื่องของดวงวิญญาณของสิ่งเหล่านั้นยังคงอยู่ในความสนใจและยึดถือกันต่อไปอีก ในเบื้องต้น เชื่อว่า สิ่งมีชีวิตประกอบขึ้นด้วยร่างกายและวิญญาณ เมื่อตายร่างกายสลายไป วิญญาณไม่ได้ สลายไปด้วย แต่จะออกจากร่างกายอ่อนแ่ไปตามกรรมสู่ชาติใหม่ ภพใหม่หรืออาจสิงอยู่ในสิ่งใด สิ่งหนึ่งไม่ไปผูกไปเกิดก็มี

จากการศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อ เกี่ยวกับวิญญาณ และความเชื่อเกี่ยวกับกรรมทำให้ทราบว่า จริยศาสตร์ของชุมชนชาวปราสาท พนมวันมีความเชื่อเกี่ยวกับพลังอำนาจต่าง ๆ หลังจากร่างกายอันเป็นวัตถุได้สลายไป หรือพลัง อำนาจที่สามารถออกไปจากร่างกายได้ชั่วคราว โดยทั่วไปพลังอำนาจที่ว่าอยู่เหนือวัตถุมี ๒ ลักษณะ คือลักษณะแรกมีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน (Animistic elements) ตามแนวคิดของมนุษย์ อาจเรียกว่า เทพเจ้า พระภูมิเจ้าที่ วิญญาณบรรพบุรุษ วิญญาณครู วิญญาณหมอ เป็นต้น และ ลักษณะที่สองคือ พลังอำนาจที่ไม่มีตัวตน เช่น ขวัญ และกรรม เป็นต้น ซึ่งพลังอำนาจทั้งสอง อย่างที่กล่าวมามีรายละเอียด ดังนี้

๑. พลังอำนาจเหนือวัตถุที่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่อง เทพเจ้า ในขณะที่มีชีวิตอยู่ มนุษย์เชื่อว่าเทพเจ้าเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่หรือสิ่งที่มีอำนาจล้นฟ้าในการให้ คุณให้โทษ สามารถดลบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งพ้นจากอำนาจของมนุษย์ทั่วไป มนุษย์จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อบนบานสานกล่าวต่อเทพเจ้า หรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ นั้น ในเมื่อมนุษย์ต้องการให้เทพเจ้าดลบันดาลอะไรต่าง ๆ ให้ มนุษย์จึงต้องให้บางสิ่งบางอย่าง แก่เทพเจ้าเป็นการตอบแทน จึงทำให้เกิดความเชื่อไปต่าง ๆ นานาน เช่น เทพเจ้าองค์นี้ชอบกิน ไข่ เทพเจ้าองค์นั้นชอบกินเหล้า เป็นต้น และเกิดความเชื่อเฉพาะลงไปว่า เทพเจ้าแต่ละองค์มี อำนาจในการดลบันดาลเฉพาะเรื่องต่างกันไป ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติก็ซับซ้อนมาก

ขึ้น มีการจัดระบบระเบียบ มีแบบแผนขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม เพื่อบวงสรวงเช่นสังเวช
บูชาเทพเจ้า ตามแต่จะเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นอยู่ในรูปใด เช่นตัวอย่างการบูชาพระ
อิศวร และพระพิฆเนศวร ดังนี้

๒. พลังอำนาจเหนือวัตถุที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตน จากแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่อง
กรรม เชื่อว่ากรรมมีความสัมพันธ์กับเรื่อง “วิญญูณ นรก สวรรค์ การเกิดใหม่ ชาตินี้ ชาติหน้า
และความเชื่อที่ว่าเมื่อบุคคลกระทำการใดไว้แล้วย่อมส่งผลให้ไปเกิดในชาติต่าง ๆ สิ่งที่เกิด
ใหม่ ก็คือ วิญญูณ ซึ่งในศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า อาตมัน”

กรรมในความเชื่อของชาวชุมชนปราสาทพนมวันโบราณ มีจุดเชื่อมโยงกันอยู่ ๓ จุด
คือ อดีตชาติ ปัจจุบันชาติ และอนาคตชาติ เชื่อว่าวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของกรรมใน
อดีต กรรมที่สร้างไว้ในภพนี้จะส่งผลในภพหน้า และบางเรื่องก็ส่งผลทันตาเห็นในภพนี้เลยก็เดียว
การให้ผลของกรรมที่บุคคลทำไว้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ย่อมให้ผลและเป็นปัจจัยให้
บุคคลต้องเกิดแล้วเกิดอีก ดังนั้น แนวคิดเรื่องจึงมีความสัมพันธ์กับ “การเกิดใหม่” (Rebirth) เมื่อ
บุคคลมีกิเลสหรือวิชชา บุคคลก็ย่อมกระทำการกรรม กรรมย่อมผลักดันให้บุคคลต้องเกิดแล้วเกิด
อีก อาศัยเหตุทั้งกรรมดีและกรรมชั่วเป็นปัจจัยให้ต้องเกิด

จากคำศัลจารึกเกี่ยวกับแนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์บน
ปราสาทพนมวัน ดังได้เสนอมานี้สามารถสรุปให้เห็นจริยศาสตร์ คือ สิ่งที่เป็นความดีควร
ประพฤติปฏิบัติ เพราะจะนำความสุข ความเจริญมั่งคั่ง ความมั่นคงมาสู่ประเทศชาติ สังคมและ
บุคคลที่สำคัญ ๆ มีดังต่อไปนี้

๑. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ นับว่ามีพระคุณ
อย่างมหาศาล เพราะเป็นสถานที่ ที่เราทุกคนอยู่อาศัยอย่างผาสุกตั้งแต่เกิดจนตาย ให้เรา ได้
ประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต ให้เราได้ภาคภูมิใจในเกียรติและศักดิ์ศรีที่มีชาติเป็นของตนเอง ไม่เป็น
ทาสใคร เราต้องมีความซื่อสัตย์ต่อชาติ รักและหวงแหน ยอมสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อให้ชาติ
เป็นเอกสารสืบไป ป้องกันไม่ให้ผู้ใดมาทำลาย ปกป้องชื่อเสียงไม่ให้ใครมาดูแคลน และประพฤติด
ตนให้ถูกต้องตามกฎหมาย และขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาติบ้านเมือง ศาสนา เป็นที่พึ่ง
ทางกายและทางจิตใจ ทำให้มนุษย์ดำรงชีพร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข เรามีหน้าที่ทำนุบำรุง
พระศาสนาให้มั่นคงสถาพรสืบต่อไป ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์พระศาสดา สร้างและ
บูรณะศาสนาสถาน พิธีกรรม และปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิจ ประพฤติต่อผู้อื่นด้วยความสุจริตทั้ง
กาย วาจา และใจ องค์พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นศูนย์รวมของชาวไทยทั้งประเทศ พระองค์ทรง
เป็นผู้นำและผู้ปกป้องชาติและศาสนา ทรงบำบัดทุกข์และบำรุงสุขให้แก่ราษฎรด้วยความเสียสละ

ในทุก ๆ ด้าน เราต้องเทิดทูนพระองค์ไว้สูงสุด รั้งใช้นองพระมหากษัตริย์คุณอย่างเต็มความสามารถ ประพฤติตนเป็นคนดีไม่เป็นภาระแก่พระองค์ และถ้ามีความจะเป็นแม่ชีวิตของเราเองก็สามารถจะถวายพลีชีพได้ เพื่อความเป็นปึกแผ่น และยั่งยืนของสถาบันพระมหากษัตริย์

๒. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ หมายถึง การปฏิบัติกิจการงานของตนเอง และที่ได้รับมอบหมายด้วยความมานะพยายาม อุทิศกำลังกาย กำลังใจอย่างเต็มความสามารถ ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยจนงานประสบความสำเร็จตรงตามเวลา บังเกิดผลดีต่อตนเองและส่วนรวม ทั้งนี้รวมไปถึงการรับผิดชอบงานล้มเหลว พยายามแก้ไขปัญหาและอุปสรรค โดยไม่เกียจงอนผู้อื่น

๓. ความซื่อสัตย์ หมายถึง การปฏิบัติตน ทางกาย วาจา จิตใจ ที่ตรงไปตรงมา ไม่แสดงความคดโกงไม่หลอกลวง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ลั่นวาจาว่าจะทำงานสิ่งใดก็ต้องทำให้สำเร็จเป็นอย่างดี ไม่กลับกลอก มีความจริงใจต่อทุกคนจนเป็นที่ไว้วางใจของคนทุกคน

๔. ความเสียสละ หมายถึง การปฏิบัติตนโดยอุทิศกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังปัญญาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมด้วยความตั้งใจจริง มีเจตนาที่บริสุทธิ์ คุณธรรมด้านนี้เป็นการสะสมบารมีให้แก่ตนเอง ทำให้มีคนรักใคร่ไว้วางใจ เป็นที่ยกย่องของสังคม ผู้คนเคารพนับถือ

๕. ความอดทน หมายถึง ความเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งอดทน ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคใด ๆ มุ่งมั่นที่จะทำงานให้บังเกิดผลดีโดยไม่ให้ผู้อื่นเดือดร้อน ความอดทนมี ๔ ลักษณะ คือ

๕.๑ อดทนต่อความยากลำบาก เจ็บป่วย ได้รับความทุกข์ทรมานก็ไม่แสดงอาการจนเกินกว่าเหตุ

๕.๒ อดทนต่อการตรากตรำทำงาน ไม่ทอดทิ้งหน้าที่การงาน พินฝ่าอุปสรรคจนประสบผลสำเร็จ

๕.๓ อดทนต่อความเจ็บใจ ไม่แสดงความโกรธ ไม่อาฆาตพยายาบาทมาดร้าย อดทนต่อคำเสียดสี

๕.๔ อดทนต่อกิเลส คือ ไม่อยากได้ของผู้อื่นจนเกิดทุกข์ ไม่ตอบโต้คนอื่นที่ทำให้เราโกรธ และไม่ลุ่มหลงในสิ่งที่จะพาเราไปพบกับความเสียหาย

๖. การไม่ทำบาป หมายถึง การงดเว้นพฤติกรรมที่ชั่วร้าย สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นเพราะเป็นเรื่องเศร้าหมองของจิตใจ ควรงดเว้นพฤติกรรมชั่วร้าย 3 ทาง คือ

๖.๑ ทางกาย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทุจจริต ไม่ลักขโมย ไม่ผิดประเวณี

๖.๒ ทางวาจา เช่น ไม่โกหก ไม่กล่าวถ้อยคำหยาบคาย ไม่ใส่ร้าย ไม่พูดเพ้อเจ้อ

๖.๓ ทางใจ เช่น ไม่คิดเนรคุณ ไม่คิดอาฆาต ไม่คิดอยากได้

๗. ความสามัคคี หมายถึง การที่ทุกคนมีความพร้อมกาย พร้อมใจ และพร้อมความคิดเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีจุดมุ่งหมายที่จะปฏิบัติงานให้ประสบความสำเร็จ โดยไม่มีการเกี่ยงงอนหรือคิดซิงดีซิงเด่นกัน ทุกคนมุ่งที่จะให้สังคมและประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง มีความรักใคร่กลมเกลียวกันด้วยความจริงใจ ความไม่เห็นแก่ตัว การวางตนเสมอต้นเสมอปลายก็หมายถึงความสามัคคีด้วย

๘. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หมายถึง การตระหนักรู้ใน ความสำคัญของความเป็นชาติไทย การยึดมั่นในหลักศีลธรรมของศาสนา และการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

๙. ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การยึดมั่นในการอยู่ร่วมกันโดยยึดระเบียบวินัย เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม

๑๐. ความกล้าทางจริยธรรม หมายถึง ความกล้าหาญในทางที่ถูกที่ควร

๑๑. ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมเสียผลประโยชน์ส่วนตัวเพื่อผู้อื่น หรือสังคมโดยรวมได้รับประโยชน์จากการกระทำของตน

๑๒. การตรงต่อเวลา หมายถึง การทำงานตรงตามเวลาที่ได้รับมอบหมาย

๗. ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๗.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผลงานวิจัยเล่มนี้ เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันแบบเฉพาะเจาะจง โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงปัญหาทางอภิปรัชญาหรือคุณค่าทางปรัชญาอื่น ๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า งานวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ผลงานคุณค่าทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน หรือศาสตร์ศาสนาและศิลปะอื่นได้ ในแง่มุมอื่น ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและความสามารถใฝ่รู้ใฝ่เห็นในการเข้าถึงความแท้จริงในผลงานทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันทั่วไปในสังคมให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้ความรู้เรื่องอภิปรัชญาที่เป็นเนื้อหาปรัชญาบริสุทธิ์ในเรื่องของพระเจ้า โลก ชีวิตตลอดจนสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอภิปรัชญา พร้อมกับได้ความชัดเจนในเรื่อง

ความรู้ของผู้วิจัยเองชัดเจนยิ่งขึ้น มองเห็นว่า งานวิจัยเป็นแสงสว่างแห่งชีวิตและอาชีพ และเห็นว่า ความมั่นคงของชีวิต ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์อยู่ที่การวิจัยเบิกทางและสร้างองค์ความรู้ ที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นสังคม

ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นอภิปรายที่สามารถสัมผัสได้ทั้งปรัชญาบริสุทธิ์ และปรัชญาศาสนาพราหมณ์ ทำให้เห็นว่างานวิจัยเป็นงานที่สร้างสรรค์องค์ความรู้จากทฤษฎีมาสู่แนวทางปฏิบัติในรูปแบบของชีวิตจริงได้ ทำให้ชีวิตมีความมั่นคงเหมือนมีหลักประกันคุณภาพชีวิตเอาไว้แล้ว หรือเหมือนมีเทียนสองแสงสว่างให้มองเห็นสิ่งที่ต้องการทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างชัดเจน และถูกต้อง จะก้าวเดินไปข้างหน้า จะพูดเจรจาปราศรัยหรือจะคิดวางแผนงานอะไร ดุ้มันทำให้รู้สึกว่ามีใจและมั่นคงยิ่งขึ้น

๗.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่า ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ควรให้การสนับสนุนในการเรียนการสอนทางปรัชญาศิลปะให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยด้านปรัชญาแก่ผู้ศึกษาในสาขาปรัชญาต่อไป และขอเสนอหัวข้อการวิจัยซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ที่ควรศึกษาเพิ่มขึ้น ดังนี้คือ

๑. ควรศึกษาเรื่องคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และปรัชญาศาสนาของพุทธสถานทั้งหลาย โดยเฉพาะผลงานของพุทธสถานของไทยในสมัยปัจจุบันที่มีลักษณะผลงานในประเภทอื่น ๆ ที่ต่างออกไป เช่น ผลงานประติมากรรม ภาพพิมพ์หรือสื่อผสม เป็นต้น

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจิตซึ่งมีผลต่อการสร้างสรรค์ศิลปะของศิลปิน และการรับรู้คุณค่าทางสุนทรียะของผู้ชมในมุมมองของพุทธปรัชญา

๓. ควรศึกษาเปรียบเทียบคุณค่าทางศีลธรรม และสังคมของผลงานศิลปะระหว่างจริยศาสตร์และอภิปรายตะวันตกกับพุทธจริยศาสตร์

๘. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเพราะอนุเคราะห์ช่วยเหลือของ ผศ.ดร. ปฐวิภาณ มหรรณาริบัติ เป็นผู้เขียนงานวิจัยร่วมกับอาตมาภาพ ซึ่งทั้งสองเป็นคณะผู้วิจัยร่วมกันอยู่ ได้ปรึกษาหารือ พูดคุยกันในแง่มุมมองต่าง ๆ ของงานวิจัย และได้ร่วมกันจัดประชุมสัมมนา ทิศทางเพื่อสร้างสรรค์งานวิจัยฉบับนี้ให้ออกสมบูรณ์ที่สุด

ขอขอบคุณคณาจารย์ที่ศูนย์บัณฑิตศึกษาที่ได้ช่วยให้คำแนะนำในเขียนงานวิจัยฉบับนี้ ตลอดจนคณาจารย์ในสาขาวิชาปรัชญาทุกท่านได้ให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ และข้อเสนอแนะแนวทางในการเขียนเกี่ยวกับปรัชญา ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ใช้เป็นเนื้อหาในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ตั้งแต่รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมาเป็นต้นมา ที่ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา ทั้งในด้านเอกสารและการติดต่อสื่อสาร นับว่าเป็นความกรุณาอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้งานวิจัยฉบับนี้เดินหน้าไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางได้สำเร็จ

ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ได้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ต่อคณะผู้วิจัย

บรรณานุกรม

วิธาน สุชีวกุปต์, “อภิปรัชญา,” http://www.baanjommyut.com/library_2/extension_3/history_of_3/history_of_philosophy/05.html, 18 March 2560.

อดิศักดิ์ ทองบุญ, คู่มืออภิปรัชญา, กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, ๒๕๔๘.

สมมาตร เกิดผล, ปราสาทหินพิมายเพชรน้ำเอกแห่งวิมาละปุระ, กรุงเทพฯ: ดวงกมลพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔.

นาวัน ปัญญาหาญ, “สุนทรียศาสตร์เชิงพุทธในผ้าทอเมืองน่าน”, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถานศึกษา

๑.๑ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้ เช่น จัดกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมโดยใช้ศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันให้กับนักเรียน มีแนวทางปฏิบัติของผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ ทำให้นักเรียนตระหนักถึงคุณค่าศิลปวัฒนธรรมที่อยู่ในศีลธรรม

๑.๒ สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปสะท้อนข้อมูลทางสังคมต่าง ๆ ได้ เช่น จะให้เด็กเยาวชนตระหนักถึงคุณค่าศิลปวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม จะปลูกฝังให้มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นต้น ได้อย่างไร เป็นเพราะสาเหตุอะไร และจะสร้างให้เด็กและเยาวชนมีคุณธรรมจริยธรรมทางสังคมตามรูปแบบศิลปกรรมจะต้องทำอะไรและปฏิบัติอย่างไรบ้าง ซึ่งทำให้คนในสังคมได้เห็นแนวทางแก้ไขและปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างศิลปกรรมตามหลักอภิปรัชญาที่สร้างสังคมตามหลักพระพุทธศาสนาได้

๑.๓ สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการด้านต่าง ๆ ได้ มีด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านการพัฒนาสังคม ด้านการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ด้านการพัฒนาสติปัญญาและจิตใจของประชาชนในสังคม เช่น แนวทางปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมตามศิลปะที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน และใช้ศิลปกรรมเป็นแนวทางการพัฒนาประชาชนในสังคมให้ละเว้นพฤติกรรมชั่ว ประกอบกิจกรรมทำแต่พฤติกรรมดีงามเป็นบุญกุศล และสะสมบุญทานบารมีที่มีพฤติกรรมไปในทางสะอาดบริสุทธิ์

๒. กิจกรรมด้านการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน เพื่อพัฒนาสังคมได้ เช่น

๒.๑ สามารถประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันเสริมสร้างพฤติกรรมสังคม ให้อยู่ในทิศทางที่ต้องการได้ เช่น รูปแบบการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา รูปแบบการแสดงความเคารพทางสังคม รูปแบบการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา เป็นต้น

๒.๒ สามารถพัฒนาและต่อยอดแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน ได้ทั้งภาครัฐโดยจัดประชุมสัมมนาและภาคเอกชนช่วยกันส่งเสริมจัดการประยุกต์ใช้ศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันให้ตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุของชาติให้มากในสถานที่ต่าง ๆ

๒.๓ สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน ไปเผยแพร่ให้นักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ จะทำให้นักวิชาการเหล่านี้ มีข้อมูลในการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปวัฒนธรรมในการแนวทางปฏิบัติได้

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ จัดสัมมนาตามรูปแบบการวิจัยหลายครั้ง เช่น จัดสัมมนาการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน นำศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน ไปเสริมสร้างองค์ความรู้ให้กับผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน กลุ่ม อสม. เจ้าอาวาสและประชาชนรอบปราสาทพนมวัน ให้รู้จักใช้ศิลปกรรมและศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันได้ จัดสาริตการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน เป็นต้น

๓.๒ จัดประชุมผู้นำชุมชน อสม. โดยมีบ้าน วัดและโรงเรียนเป็นหลัก เพื่อหาแนวทางการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ปราสาทตามปราสาทพนมวันในชุมชน เช่น วัดพนมวัน วัดพะไล และวัดดอนขวาง เป็นต้น พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะและแนวทางตลอดจนสาริตรูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันให้กับผู้นำชุมชน

๓.๔ จัดประชุมนิสิตพระสังฆาธิการและนิสิตปริญญาโทให้ความรู้เรื่องการประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน เพื่อใช้เสริมสร้างศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของสังคม พร้อมกับแจกเอกสารและสาริตรูปแบบการใช้แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน เพื่อสร้างความตระหนักและนำหลักแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน ไปประยุกต์ใช้กับสังคมได้ต่อไป

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูล ปฐมภูมิ/หุดิยภูมิ จากวัด/ องค์การที่ เป็น กรณีศึกษา	ได้ทราบถึงข้อมูล ประวัติความ เป็นมา เอกลักษณะ/จุดเด่นการ ประยุกต์ใช้แนวคิดทางอภิปรัชญา เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ ปรากฏตามปราสาทพนมวัน	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้สามารถวิเคราะห์ ศักยภาพของวัด การส่งเสริม กิจกรรมแนวคิดทางอภิปรัชญา เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ ปรากฏตามปราสาทพนมวัน ที่ จะนำไปสู่การใช้ของกลุ่ม พระสงฆ์พัฒนาและชุมชน
๒. การสำรวจวัด ชุมชน และผู้นำ ชุมชนที่ได้ศึกษา	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการ เรียนรู้ และการเสริมสร้างแนวคิด ทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและ พิธีกรรมที่ปรากฏตามปราสาท พนมวันของวัด ผู้สูงอายุ ชุมชนและ ผู้นำชุมชน ในการพัฒนาจิตใจและ ศิลปวัฒนธรรม	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้สามารถวิเคราะห์การ ดำเนินการของวัดในมิติการ เรียนรู้ แนวคิดทางอภิปรัชญา เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ ปรากฏตามปราสาทพนมวัน ของวัด การจัดทำสื่อและ กระบวนการสื่อสารของวัด
๓. การเก็บข้อมูล ด้วยรูปแบบ สนทนาปราชัยผู้ ที่เกี่ยวข้อง	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของ กลุ่มสงฆ์พัฒนา ผู้นำชุมชนต่อ กิจกรรมแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏ ตามปราสาทพนมวัน เพื่อ เสริมสร้างศิลปวัฒนธรรม ด้านการ พัฒนาจิตใจและศิลปวัฒนธรรม	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึง ความคิดเห็นของกลุ่มสังคม ด้านการเรียนรู้ ด้านการ อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของ ชาติ ผลที่ได้รับและการพัฒนา กิจกรรมแนวคิดทางอภิปรัชญา เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ ปรากฏตามปราสาทพนมวัน

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ (ต่อ)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๔. การประชุม กลุ่มพระสังฆ พัฒนาที่เกี่ยวข้อง กับการจัด กิจกรรม แนวความคิดทาง อภิปรายเรื่อง ความเชื่อและ พิธีกรรมที่ ปรากฏตาม ปราสาทพนมวัน	ได้แนวทาง/ข้อมูลการประยุกต์ใช้ แนวความคิดอภิปรายเรื่องความ เชื่อและพิธีกรรมในกิจกรรมต่าง ๆ ลักษณะกิจกรรม การสื่อสารเชิง พุทธ สภาพปัญหาอุปสรรค กระบวนการจัดการ และ ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนา การส่งเสริมแนวความคิดอภิปราย ของกลุ่มพระสังฆพัฒนา ผู้นำชุมชน และสร้างความคุ้นเคยกับทุกกลุ่ม	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้เห็นข้อมูล กิจกรรมการ เรียนรู้ การสื่อสารแก่สังค สภาพปัญหาของการส่งเสริม กิจกรรมแนวความคิดทาง อภิปรายเรื่องความเชื่อและ พิธีกรรม ที่มาจากคณะสงฆ์ สังคฆน ผู้นำชุมชน ปฏิบัติการในแต่ละวัดและเห็น กระบวนการและแนวทางการ พัฒนาที่ชัดเจนและ หลากหลาย
๕. การสัมภาษณ์ เชิง ลึกกลุ่ม พระสังฆพัฒนา และชุมชนบริเวณ ปราสาทพนมวัน	ทราบถึงข้อมูล ความคิดเห็นของ กลุ่มในเชิงลึกเกี่ยวกับการจัดการ เรียนรู้ การทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ พระพุทธศาสนา การ จัดกิจกรรมเสริมสร้างแนวความคิดทาง อภิปรายเรื่องความเชื่อและพิธีกร รที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน และแนวทางการพัฒนาคนและ สังคฆ ในมิติของการอนุรักษ์ห้วง แหวนศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งรูปแบบการสื่อสารเชิง พุทธ	ข้อที่ ๑-๒	ได้ทราบถึงข้อมูลด้านต่าง ๆ ของวัดและทำให้สังคฆนได้ ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับ ความสำคัญของแนวความคิดทาง อภิปรายเรื่องความเชื่อและ พิธีกรรมที่ปรากฏตาม ปราสาทพนมวันกับสังคฆนและ ชุมชน และให้มุมมองต่อการ ดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรมทาง สังคฆนของวัดที่สอดคล้องกับ วิถีพุทธ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ (ต่อ)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๖. ข้อเสนอแนะ อื่น ๆ	ทราบถึงข้อเสนอทั้งในเชิงนโยบาย และระดับปฏิบัติในส่วนของวัด สังคม ชุมชนและผู้นำชุมชนที่มีต่อ ความต้องการเรียนรู้ อนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมตามแนวคิดทาง อภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกร รที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน และเป็นแนวทางที่จะช่วยให้วัด สังคม ชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้องได้มีแนวทางในการจัดการ อนุรักษ์และดูแลได้อย่างเหมาะสม	ข้อ ๒-๓	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและต่อ วัด สังคม ชุมชนในมิติต่าง ๆ ทั้งในด้านการเรียนรู้ การ บริหารจัดการ การดูแลรักษา และการส่งเสริมกิจกรรมการ เสริมสร้างการเรียนรู้ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ในระยะยาวได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม
๗. การจัดประ ชุมกลุ่มระดม ความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะจาก ผู้ทรงคุณวุฒิใน สาขาต่าง ๆ และ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ประกอบการ ผู้นำชุมชนใน ภาพรวม	ทราบถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรที่ปรากฏตาม ปราสาทพนมวัน ในวัดและหมู่บ้าน ที่มีความเหมาะสมกับการเรียนรู้ ในทางศิลปวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาและสภาพแวดล้อม ทางวัฒนธรรมรวมทั้งการจัดการ ดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรมอย่าง ยั่งยืน โดยเฉพาะการเสนอมุมมอง ของการเรียนรู้และการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดความสุขที่ยั่งยืน และเป็น สมบัติทุกคนในชุมชนขึ้น	ข้อที่ ๑-๒-๓	ทำให้ได้รูปแบบ แนวทาง และ การพัฒนาแนวคิดทาง อภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและ พิธีกรที่ปรากฏตาม ปราสาทพนมวัน การเรียนรู้ และการดูแลรักษา ศิลปวัฒนธรรมทางสังคมที่มี ความเหมาะสมกับเรียนรู้ทาง พุทธ ศาสนา สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการจัดการอย่างยั่งยืน

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ (ต่อ)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๘. รายงานฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่ สามารถตอบวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ ทุก ประการ	ข้อ๑-๒-๓	ได้รายงานการวิจัยที่มีคุณค่า และแนวคิดทางอภิปราย เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมที่ ปรากฏตามปราสาทพนมวัน สามารถตอบวัตถุประสงค์ของ การวิจัยและการส่งเสริมการ เรียนรู้ การพัฒนาจิตใจและ สติปัญญาโดยผ่านกิจกรรม การเสริมสร้างศิลปวัฒนธรรม ตามโบราณวัตถุ โบราณสถาน ได้อย่างเหมาะสม

ภาคผนวก ง

รูปแบบการจัดทำรายงานวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
 โครงการวิจัยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย
๒. การวิจัยเป็นงานประเภทเชิงคุณภาพ
๓. สาขาวิชาการและกลุ่มวิชาที่ทำการวิจัย คือ ปรัชญา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมประเพณี
๔. คำสำคัญ คือ

๔.๑ แนวคิดทางอภิปรัชญา

๔.๒ ความเชื่อ

๔.๓ พิธีกรรม

๔.๔ ศาสนาพราหมณ์

๔.๕ ปราสาทกฏเขาพนมวัน

๕. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

๕.๑ อภิปรัชญา เป็นเรื่องของความแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งหลายโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือพิสูจน์ความเป็น "สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง"

๕.๒ อภิปรัชญาเป็นเรื่องของวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นความซาบซึ้งที่มีคุณค่าในจิตใจของมนุษย์ เพราะทุกคนปรารถนาสิ่งที่ทำให้เจริญหู เจริญตา เจริญใจและเป็นอุดมคติของวิถีชีวิตได้ทั้งในรูปแบบความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรม

๕.๓ ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ มนุษย์จึงสามารถนำหลักการที่เป็นอยู่จริงแท้ ไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ผู้ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความคิดจินตนาการต่าง ๆ จะเป็นเรื่องธรรมชาติ เรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือความเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน ได้เกิดรวมกันเป็นกลุ่มก้อนสร้างแนวคิดทฤษฎีขึ้น ค้นคว้าแสวงหาความแท้จริงเกี่ยวข้องกับเอกภพ เกี่ยวกับโลก เกี่ยวกับจิตวิญญาณหรือแม้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าตลอดจนมรรคผลและนิพพานมีห้าทฤษฎี คือ ทฤษฎีสสารนิยม ทฤษฎีจิตนิยม ทฤษฎีเอกนิยม ทฤษฎีทวินิยม ทฤษฎีพหุนิยม ใช้ทฤษฎีเหล่านี้หาความแท้จริงตามหลัก

ความเชื่อและพิธีกรรมรวมทั้งศิลปกรรมของตน ดำเนินวิถีชีวิตตามหลักอภิปรัชญาที่สร้างอุดมคติให้เกิดรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบัน

๕.๔ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาในประติมากรรมตามปราสาทพนมวัน ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิดที่อยากจะทราบว่า ประติมากรรมในปราสาทพนมวันนั้นจะได้มีคุณค่าของความเชื่อและพิธีกรรมศิลปกรรมของคุณงามความดีและความจริงได้อย่างไร การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่แฝงความงามอยู่ในประติมากรรมในปราสาทพนมวันให้เข้าใจเพิ่มขึ้นได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง เพราะผู้วิจัยเห็นว่าอุทยานปราสาทพนมวันนั้น เป็นสถานที่ให้ความรู้ และเป็นสถานที่ควรที่จะรักษาไว้ เนื่องจากเป็นงานที่เป็นสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมที่โดดเด่นสวยงามเป็นเอกลักษณ์ชูหน้าชูตาแล้ว ก็ยังเป็นสถานที่เกี่ยวกับความเชื่อกับทางศาสนา พราหมณ์ผสมกับพระพุทธศาสนาในมุมมองต่าง ๆ ที่ตั้งงามอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ที่ผู้วิจัยจะมีโอกาสนำเสนองานที่เป็นประติมากรรมในปราสาทพนมวันในทางสร้างสรรค์ในมุมมองที่เป็นงานทางแนวความเชื่อและพิธีกรรมที่จะสามารถส่งเสริมให้ได้เห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมมากขึ้นด้วย

๖. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๖.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน

๖.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน

๖.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน

๗. ขอบเขตของโครงการวิจัย

งานศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมในลักษณะต่าง ๆ คือ ความเป็นจริงแบบศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับเทพเจ้า โลกและชีวิต โดยศึกษาจากข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมทางศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวันที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตและยังคงอยู่ในปัจจุบัน และจะกล่าวถึงข้อมูลบางส่วนที่ข้อมูลเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่าที่เหมาะสม โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารหนังสือ บทความ ตำรา ตำนานทางประวัติศาสตร์และศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนงานวิชาการและงานวิจัยทั่วไป

โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาค้นคว้าอยู่ที่ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่มีความสำคัญ มีบทบาทและทรงอิทธิพลอยู่ในวัฒนธรรมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทยมาโดยตลอด ในลักษณะความเชื่อต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้า ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ความเชื่อเกี่ยวกับกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ และศึกษาจากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวันและวิถีชีวิตของสังคมที่เป็นที่รู้จัก เป็นเอกลักษณ์ตลอดจนศิลปกรรม ซึ่งได้กำหนดเป็นลำดับ ดังนี้

๗.๑ ด้านเนื้อหา – ประวัติ ความเป็นมา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ และศิลปกรรม

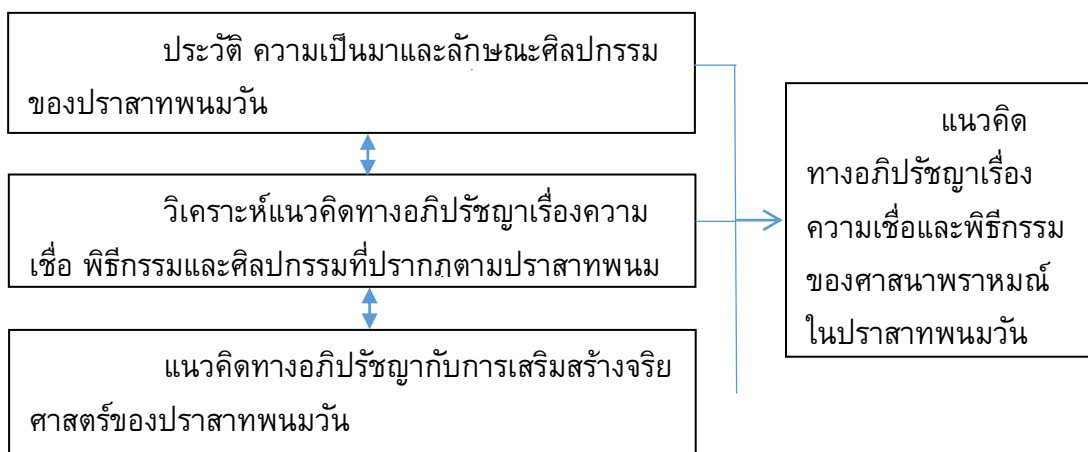
๗.๒ ด้านพื้นที่ – ปราสาทหินพนมวัน

๗.๓ เอกสาร – งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๗.๔ หนังสือตำราย-เกี่ยวกับปราสาทต่าง ๆ

๘. กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน ในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแนวคิดทางปรัชญาท้องถิ่น หนังสือวิชาการทางท้องถิ่น เอกสารทางวิชาการ หนังสือแปลจากนักโบราณคดีต่างประเทศที่มาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับปราสาทพนมวันขึ้นแล้วเขียนเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น เป็นภาษาอังกฤษ เป็นต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์ดูทุกแง่มุมของปราสาทพนมวันที่เขียนไว้ แล้วจึงได้กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นกรอบแนวคิดทางวิจัยที่สำคัญของเรื่องในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษาวิจัย รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษาวิจัย ดังนี้

๙. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- ๙.๑ ประวัติและความเป็นมาของปราสาทพนมวัน
- ๙.๒ การศึกษาภูมิหลังทางโบราณคดีของปราสาทพนมวัน
- ๙.๓ การศึกษาหลักฐานทางโบราณวัตถุของปราสาทพนมวัน
- ๙.๔ การศึกษาหลักฐานทางโบราณสถานของปราสาทพนมวัน
- ๙.๕ การศึกษาศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน
- ๙.๖ การศึกษาแนวความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน
- ๙.๗ วรรณกรรมรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑๐. เอกสารอ้างอิงของโครงการวิจัย

๑๐.๑ ภาษาบาลี-ไทย

๑๐.๒ ภาษาอังกฤษ

๑๑. งบประมาณของโครงการวิจัย ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

๑๒. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

๑๒.๑ จากการศึกษาวิจัยมาหลายเรื่องและพบปะนักวิจัยหลายท่าน มักจะถามผู้วิจัยเสมอว่า วิจัยหน่วยงานของคุณเป็นวิจัยอะไร ซึ่งเป็นคำถามนำคิดมากเลย เพราะคำว่า วิจัย หมายถึง กระบวนการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งหมายถึงไม่มีอยู่ในห้องสมุด

๑๒.๒ อยากให้สร้างนักวิจัยที่มีความรู้จริง เช่น ผู้จะทำวิจัยได้ต้องมีความรู้อย่างน้อย ๓ ประการ คือ ๑. ความรู้ในระเบียบวิธีวิจัย ๒. ความรู้เครื่องมือวิจัย ๓. ความรู้ในศาสตร์ที่จะทำวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า นักวิจัยสามารถสร้างได้

ภาคผนวก จ

แบบสรุปโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

สัญญาเลขที่ ว. ๑๗๖/๒๕๖๐

ชื่อโครงการ การศึกษาแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ในปราสาทพนมวัน

หัวหน้าโครงการ พระยุทธินา อธิจิตโต,ดร. (พลเพิ่ม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา โทรศัพท์ ๐๘๕-๔๑๗-๑๖๒๖ E-mail : Pathipha @ gmail.com, dowcampus@ gmail.com

อภิปรัชญา เป็นเรื่องของความแท้จริงสูงสุดของสิ่งทั้งหลายโดยใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือ คำว่า สิ่งเป็นจริงหรือแท้จริง ได้แก่ "สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง ซึ่งอาจรู้ได้หรือไม่อาจรู้ได้ทางประสาทสัมผัส" หมายความว่า สิ่งเป็นจริงนั้นมีลักษณะสองอย่าง คือ มีอยู่จริงและเป็นอยู่จริง ฉะนั้น การจะถือว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเป็นจริง แท้จริง ต้องดูว่า สิ่งนั้นมีอยู่จริงและเป็นอยู่จริงหรือไม่ การจะรู้ว่า สิ่งใดมีอยู่จริงหรือไม่อยู่จริงต้องศึกษาจากความมีอยู่ของสิ่งนั้น เช่น ศึกษาว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริง มีอยู่ที่ไหน อยู่อย่างไร พวกเขาจะตอบคำถามนี้ว่า พระเป็นเจ้ามีอยู่เอง เป็นอยู่เอง คือ เกิดเองไม่มีเหตุปัจจัยภายนอกจึงไม่ถูกจำกัดด้วยกาละ เป็นอยู่ นิรันดร ไม่ถูกจำกัดด้วยเทศะแพร่อยู่ทั่วไป ทั้งในโลกนี้ที่เรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่า อิมมานัทรภาพ (immanent) และแพร่หลายเลยโลกนี้ออกไปอีกด้วยที่เรียกว่า อุตุทรภาพ (transcendent) พระผู้เป็นเจ้า คือ ผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งปวง บางพวกพรรณนาว่ามีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (personal) บางพวกพรรณนาอ้างว่า ไม่มีรูปร่างลักษณะเป็นบุคคล (impersonal) และพรรณนาคูณลักษณะว่าเป็นสัพพัญญูผู้รู้ทั้งปวง (omniscient) สรรพวิภู (omnipresent) สรรพพละนุภาพ (omnipotent) เป็นต้น ก่อเกิดเป็นวิถีชีวิตมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน และแปรสภาพเป็นชั้น ๆ จากสภาวะต่ำสุดขึ้นมาเป็นสภาวะสูงสุด ทั้งพืช สัตว์และมนุษย์มีความสามารถแพร่พันธุ์ได้ในลักษณะทวีคูณ มนุษย์มีสภาพทางสติปัญญามองหาอุดมคติของชีวิตว่า อะไรเป็นเนื้อแท้ของเป็นชีวิต อะไรเป็นเนื้อแท้ของจักรวาล อะไรคือสิ่งที่เราเรียกว่าจริงแท้หรือไม่จริง สิ่งเหล่านั้นมีอยู่จริงได้อย่างไร อะไรเป็นปฐมธาตุหรือบ่อเกิดของโลกหรือจักรวาล นั่นคือสิ่งที่นักปรัชญาพยายามหาคำตอบในปัญหาแรกของอภิปรัชญา ในเรื่องดังกล่าวนี้ จึงสามารถพิจารณาได้ในสามทัศนะ คือ ทัศนะฝ่ายจิตนิยม (Idealism) ทัศนะฝ่ายสสารนิยม (Materialism) ทัศนะฝ่ายธรรมชาตินิยม (Naturalism)

ความรู้ทางอภิปรัชญา จึงเป็นองค์ความรู้ทุกอย่าง และไม่จำกัดอยู่ในสาขาใดสาขาหนึ่ง โดยเฉพาะอภิปรัชญาจึงเป็นต้นกำเนิดของศาสตร์ต่าง ๆ เป็นศาสตร์สากล (Universal Science) แม้ว่าศาสตร์ทั้งหลายจะแตกต่างจากปรัชญาตรงที่ให้ความจริงแท้แน่นอน และมีกฎเกณฑ์เฉพาะมารองรับ แต่ศาสตร์เหล่านั้นก็ยังไม่พ้นจากกรอบของปรัชญาไปได้ เพราะปรัชญาได้ติดตามแทรกไปอยู่ดูจายตาในทุศาสตร์ นั่นคือแต่ละศาสตร์ย่อมจะมีทฤษฎี จุดหมาย คุณค่าของตนเอง สิ่งเหล่านี้ก็คือปรัชญานั้นเอง เพราะฉะนั้น ปรัชญาจึงมีทั้งก่อนจะเป็นศาสตร์ และหลังจากการเป็นศาสตร์แล้ว เครื่องมือทางอภิปรัชญาเพื่อใช้เสาะแสวงหาความแท้จริง มีเหตุผลหรือการให้เหตุผล (Reasoning) การสังเกตและการทดลอง (Experiment) ความสงสัย (Doubt) และความประหลาดใจ (Wonder) ศรัทธาหรือความเชื่อ (Faith) และอัจฉติญาณหรือปัญญาหยั่งรู้ฉบับพลัน (Intuition)

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ มนุษย์จึงสามารถนำหลักการที่เป็นอยู่จริง ไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ผู้ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความคิดจินตนาการต่าง ๆ จะเป็นเรื่องธรรมชาติ เรื่องปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ หรือความเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งได้วิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน ได้เกิดรวมกันเป็นกลุ่มก้อนสร้างแนวคิดทฤษฎีขึ้น ค้นคว้าแสวงหาความแท้จริงเกี่ยวกับเอกภพ เกี่ยวกับโลก เกี่ยวกับจิตวิญญาณหรือแม้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าตลอดจนมรรคผลและนิพพานมีห้าทฤษฎี คือ ทฤษฎีสสารนิยม ทฤษฎีจิตนิยม ทฤษฎีเอกนิยม ทฤษฎีทวินิยม ทฤษฎีพหุนิยม ใช้ทฤษฎีเหล่านี้หาความแท้จริงตามหลักความเชื่อและพิธีกรรมของตน ดำเนินวิถีชีวิตตามหลักอภิปรัชญาที่สร้างอุดมคติให้เกิดรูปแบบวิถีชีวิตในปัจจุบัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปได้พัฒนาการความคิดสูงขึ้น สร้างอุดมคติที่เป็นความแท้จริงอยู่เหนือประสาหมผัสของวิถีชีวิตปัจจุบันที่จะเข้าถึงได้ สภาวะเช่นนั้นเรียกว่า ปรมัตถธรรม เป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิต และได้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเช่นนั้น พร้อมกับแสดงสัญลักษณ์ให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลกในรูปของศิลปกรรมตามสถานที่สำคัญตั้งปรากฏที่ปราสาทหินพนมวันตามแนวคิดต่าง ๆ ของอภิปรัชญาในเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์

อภิปรัชญาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาหรือทฤษฎีความแท้จริงสูงสุดของศาสตร์ที่ถือได้ว่าเป็นศาสตร์แห่งการแสวงหาคุณค่าที่เป็นคุณค่าสูงสุดของมนุษยชาติ คือ ความเชื่อ พิธีกรรม และศิลปกรรมตามลำดับ ปราสาทพนมวันเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมา ตั้งอยู่ที่ บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรม

เรื่องในศาสนาพราหมณ์ เป็นปราสาทหินที่ใหญ่โตโดดเด่น มีเอกลักษณ์ในงานเชิงช่างที่งดงามสอดประสานกับคติธรรมความเชื่อที่ถ่ายทอดออกมาเป็นงานที่อ่อนช้อยงดงามได้อย่างลงตัว ถึงแม้ว่าปราสาทพนมวันจะเป็นศาสนสถานที่ยังคงอยู่แต่ในอดีต แต่ปัจจุบันกลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาพร้อมทั้งยังมีความสำคัญกับสังคมในฐานะเป็นที่ให้ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งมักเป็นที่สนใจแก่มนุษย์ที่พบเห็นได้ยิบจากคำบอกเล่าในความงามก็มีความประสงค์ที่จะแวะมาเยี่ยมชมซึ่งโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะเป็นลักษณะที่มีความสงสัยใฝ่รู้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือสิ่งที่ไม่มีใครสามารถจะไปกำหนดให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ มนุษย์มีความคิด อารมณ์ ความรู้สึกทางอุดมคติที่มีเหตุผล แต่การที่มนุษย์จะสร้างงานที่มีคุณค่าทางความเชื่อ พิธีกรรม หรือแม้ศิลปกรรมก็ล้วนต้องอาศัยวัตถุดิบต่าง ๆ ในธรรมชาติหรืออาศัยรูปแบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมจึงเป็นเรื่องของอภิปรัชญาที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์นั้น มนุษย์ได้สร้างสรรค์แนวคิด ออกเป็นรูปแบบของความเชื่อ และประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อเช่นนั้น เมื่อกาลผ่านมานานเข้า สิ่งเหล่านั้นก็ได้รับการถ่ายทอดออกมาในรูปศิลปกรรมที่แฝงอยู่กับสิ่งนั้น ๆ อุทยานปราสาทพนมวันนั้น ก็เป็นหนึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมาซึ่งถือได้ว่า มีความสำคัญและมีคุณค่าทางจิตใจ ในทางศาสนาพราหมณ์ก็เห็นว่าศิลปวัตถุสามารถทำหน้าที่นี้ได้ ถ้านำพาให้คนตระหนักถึงศีลธรรมอันดีงาม เพราะว่าศิลปะเป็นสื่อที่อธิบายถ่ายทอดอุดมคติทางความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ รวมถึงจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่ดีที่สุดทางหนึ่งด้วย เช่นเดียวกับทักษะของเซนต์ ออกัสตินนัก ปรัชญาในยุคกลางเห็นว่า ความหลอกลวงของศิลปะสามารถเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่จะช่วยให้คนเรารู้และเข้าใจถึงความจริงได้ง่าย เช่นเดียวกับความเห็นของอิมมานูเอล คานท์ที่เห็นว่า การ สร้างสรรค์งานศิลปะเป็นอัจฉริยภาพ หรือความสามารถส่วนตัวของศิลปินที่ไม่สามารถสอนกันได้และไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ งานศิลปะสามารถรับใช้ศีลธรรมได้ในแง่ของสัญลักษณ์ (Symbol) แต่เนื่องในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่เน้นเรื่องการศึกษา การรอบรู้ในทางวิชาการ สร้างสัญลักษณ์ให้เห็นเป็นรูปร่างนั้นถูกสร้างขึ้นด้วยความเข้าใจ อิ่มเอมใจ และรู้คุณค่าด้วย มิใช่สัญลักษณ์ที่มีความหมาย คลุมเครือ งานที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นไม่เพียงใช้ฝีมือเท่านั้นแต่ยังอาศัยความคิด และจิตวิญญาณสร้างด้วยรูปแบบศิลปะภายใต้ร่มเงาความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนที่ถูกนำมาพอกพูนเป็นเปลือก นอกห่อหุ้มแก่นภายในอันเป็นสาระที่เป็นความงามในศาสนาพราหมณ์จึงมีศิลปวัตถุมากมายที่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวกระตุ้น

เตือนให้มนุษย์เข้าถึงความจริงด้วยสติปัญญา อันเป็นหลักการสำคัญของอภิปรัชญาที่มีการปรับความหมายจากมุมมองทางศาสนาแบบเดิม มาสู่ความคิดให้เป็นโลกปัจจุบันเชิงอภิปรัชญาอันมีเหตุผลรองรับการใช้ศิลปะเป็นตัวกระตุ้น เป็นการสนับสนุนอย่างหนึ่งที่ชักจูงใจให้ศาสนิกชนเชื่อถือและมีความศรัทธาในศาสนายิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงวิถีชีวิตนับตั้งแต่เกิดจนตายของมนุษย์ภายในสังคม และวัฒนธรรมที่มีการพึ่งพาอาศัย ความเชื่อความศรัทธาร่วมกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ เป็นสื่อสัญลักษณ์ของผู้คนในแต่ละชุมชนที่แสดงถึงเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละแห่งนั้นด้วย ภายใต้สังคมที่มีวัฒนธรรมความเชื่ออันถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คน เช่น ความเชื่อเรื่องของนรก สวรรค์การเกิดและชีวิตหลังความตาย ความเชื่อเหล่านี้แสดงถึงแนวคิดทางอภิปรัชญาในพราหมณ์ศาสนาแบบชาวบ้านอีกด้วย (Popular Buddhism) คือมีการผสมผสานความเชื่อแบบดั้งเดิมและคติทางศาสนาพราหมณ์มาใช้ดังปรากฏใน สถานที่ต่าง ๆ จากความสงสัย อยากที่จะเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในคติความเชื่อของฮินดู ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาในประติมากรรมในปราสาทพนมวัน ซึ่งผู้วิจัยมีแนวคิดที่อยากจะทราบว่าประติมากรรมในปราสาทพนมวันนั้น จะต้องมีคุณค่าของความเชื่อและพิธีกรรมของคุณงามความดีและความจริงได้อย่างไร การศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จะช่วยเพิ่มความรู้ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่แฝงความงามอยู่ในประติมากรรมในปราสาทพนมวันให้เข้าใจเพิ่มขึ้นได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง เพราะผู้วิจัยเห็นว่าอุทยานปราสาทพนมวันนั้น เป็นสถานที่ให้ความรู้ และเป็นสถานที่ควรที่จะรักษาไว้ เนื่องจากจะเป็นงานที่เป็นสถาปัตยกรรมและงานประติมากรรมที่โดดเด่นสวยงามเป็นเอกลักษณ์ชูหน้าชูตาแล้ว ก็ยังเป็นสถานที่เกี่ยวกับความเชื่อกับทางศาสนาพราหมณ์ผสมกับพระพุทธศาสนาในมุมมองต่าง ๆ ที่ดีงามอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ที่ผู้วิจัยจะมีโอกาสนำเสนองานที่เป็นประติมากรรมในปราสาทพนมวันในทางสร้างสรรค์ในมุมมองที่เป็นงานทางแนวความเชื่อและพิธีกรรมที่จะสามารถส่งเสริมให้ได้เห็นคุณค่าของผลงานประติมากรรมมากขึ้นด้วย

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมาและลักษณะศิลปกรรมของปราสาทพนมวัน
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องความเชื่อ พิธีกรรมและศิลปกรรมที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของ

<p>ปราสาทพนมวัน</p>
<p>ผลการวิจัย</p> <p>๑. ปราสาทหินพนมวัน ตั้งอยู่ที่บ้านมะค่า ตำบลบ้านโพธิ์ ถนนสายโคราช-ขอนแก่น จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานสถาปัตยกรรมในคติความเชื่อของเขมรโบราณ สร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นเทวสถาน ต่อมาภายหลังดัดแปลงเป็นพุทธสถาน เป็นปราสาทหินที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ของประเทศไทย ตัวปราสาทสร้างเป็นปรางค์มีฉนวน (ทางเดิน) ติดต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาว ๒๕.๕๐ เมตร กว้าง ๑๐.๒๐ เมตร พระปรางค์มีประตูซุ้ม ๓ ด้าน ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย 1 องค์ ลักษณะศิลปะแบบอยุธยา รอบปราสาทเป็นลานกว้างมีระเบียงคดก่อด้วยหินกว้าง ๕๔ เมตร ยาว ๖๓.๓๐ เมตร ประกอบด้วยประตูทางเข้า ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกมี “บาราย” หรือสระน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน เรียกว่า “สระเพลง” ซึ่งยังคงใช้ประโยชน์ได้ถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปรางค์มีอาคารก่อด้วยหินทรายสีแดงเรียกว่า “ปรางค์น้อย” ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ บริเวณโดยรอบปราสาทมี ระเบียงคด สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลงล้อมเป็นกำแพงอยู่ ประตูทางเข้าเทวสถาน มีซุ้มประตูสลักหินทรายขนาดเล็กก่อสร้างเป็นรูปหอสุนัขขึ้นทั้งสี่ทิศ บริเวณรอบนอก ปราสาททางด้านทิศตะวันออกห่างจากโบราณสถานเกือบ ๓๐๐ เมตร มีร่องรอยของคูน้ำและเนินดิน เรียกกันแต่เดิมว่า “เนินนางอรพิมพ์” หรือ “เนินอรพิม” ศิลปกรรมปราสาทพนมวันสร้างขึ้น เพื่อบูชาอุทิศถวายเทพเจ้าชั้นในประกอบด้วยปราสาทประธาน ซุ้มประตูและระเบียงคด ซากปราสาทอิฐ ปรางค์น้อย ซากทางเดิน แนวกำแพงแก้วนอกระเบียงคด และชั้นนอกประกอบด้วยบารายทิศเหนือ สระน้ำทิศตะวันออก แนวถนนโบราณ พลับพลา ฐานอาคารอิฐทิศใต้ และซากโบสถ์ร้าง</p> <p>๒. ปราสาทพนมวันสร้างขึ้นตามลักษณะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่สอนว่า เทพเจ้ามีปราสาทประทับอยู่บนสรวงสวรรค์ ซึ่งความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวอารยันดั้งเดิมตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป เรียกเทพเจ้าสูงสุดของพวกเขว่า พระอาหุระมัตตา หมายถึง พระอาทิตย์นั่นเอง ความเชื่อที่เป็นแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องเทพเจ้าที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน มีหลายเทพเจ้าที่ได้รับการเคารพนับถือ และมีการบูชาบวงสรวงในพิธีกรรมต่าง ๆ คือ พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ พระกฤษณะ พระอินทร์ พระวรุณหงส์ มีแนวคิดทางอภิปรัชญาเรื่องพิธีกรรม อันแสดงถึงพฤติกรรมที่บ่งบอกความเชื่อของมนุษย์และสังคมที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นวัฒนธรรมตั้งแต่บรรพบุรุษ และที่</p>

ปรากฏตามปราสาทพนมวัน เช่น พิธีบูชาเทพเจ้า พิธีบวงสรวงอาศรมเทพเจ้า พิธีสวดมนต์ พิธีชุมนุมเทพเจ้า พิธีเบิกบายศรี-โห่บายศรีและพิธีถวายเป็นของต่อเทพเจ้า แนวคิดทาง อภิปรัชญาเรื่องศิลปกรรม เป็นกิจกรรมที่มนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ แสดงออกจากความรู้สึกนึก คิด และอารมณ์จากมโนภาพที่ได้จากความจริงหรือจินตนาการที่คิดฝันขึ้น โดยใช้ศิลปะเป็น สื่อกลางให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจในอุดมการณ์นั้น งานศิลปะที่มีคุณค่าจึงสร้างสรรค์ขึ้นจากการ แก้ปัญหาที่ต้องใช้ปัญญาอันสูงส่ง ศิลปกรรมเป็นศิลปะสุนทรียศาสตร์ ซึ่งศิลปินได้สร้างสรรค์ แบ่งเป็นสองประเภท คือ วิจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ โดยมีทฤษฎีศิลปะมองไปตามทัศนะของ ตนเองเจ็ดทฤษฎี คือ ศิลปะ คือ การเลียนแบบ ศิลปะ คือ ความพึงพอใจ ศิลปะ คือ การเล่น ศิลปะ คือ อันตรพหนาการ ศิลปะ คือ การสื่อสาร ศิลปะ คือ การแสดงออก และศิลปะ คือ คุณลักษณะของประสบการณ์ จากทัศนะเหล่านี้ได้พัฒนาปลายมาเป็นงานศิลปกรรมตาม ปราสาทพนมวัน คือ งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงลอยตัว งานศิลปกรรมที่มีลักษณะ เป็นรูปทรงแบบราบมีพื้นรองรับ งานศิลปกรรมที่มีลักษณะเป็นรูปทรงจมอยู่ในพื้น

๓. แนวคิดทางอภิปรัชญากับการเสริมสร้างจริยศาสตร์ของปราสาทพนมวัน ซึ่งมีหลัก ความจริงอะไรบางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลังตามปราสาทพนมวันอันเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ที่ทำให้สังคม ยอมรับปฏิบัติแสดงออกทางศิลปะจริยศาสตร์ หลักความเป็นจริงที่ว่านั่นคืออะไร กันแน่ วิธีการทางอภิปรัชญา คือการคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ เพื่อหาคำตอบของความ แท้จริงที่มีอยู่ทางจริยศาสตร์ตามปราสาทพนมวันจากความเข้าใจที่ถูกต้อง ความเป็นจริงแท้ อันเป็นรากฐานที่สุด เพราะการที่เราจะตัดสินใจลงใจไปว่าสิ่งใดถูกต้องหรือไม่ ดีหรือไม่ดี งามหรือไม่งาม เราต้องทราบเป็นเบื้องต้นก่อนว่าสิ่งนั้นจริงหรือไม่จริง และเราต้องยอมรับว่าสิ่งที่ เป็นจริงแท้ย่อมเป็นสิ่งที่มีอยู่ ดังนั้นสิ่งที่มีอยู่กับสิ่งที่เป็จริงแท้จึงเป็นสิ่งเดียวกัน ความเป็นจริงนี้เรียกว่า “ความจริงอันติมะ” ที่ปรากฏตามปราสาทพนมวัน คือพระพรหม ที่เรียกว่า พรหมัน เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุด ไม่มีตัวตน มีสองลักษณะ คือ นิรคุณพรหมันและสคุณพรหมัน เป็น สภาวะเทพเจ้าสองระดับ คือ อปรพรหมและปรพรหม ซึ่งได้วิวัฒนาการเป็นปรมาตมันหรือ อาตมันสากลและชีวาตมัน หมายถึงสรรพสิ่งทั้งปวง นั่นคือ พระผู้เป็นเจ้าของ โลก ชีวิตมนุษย์และ สรรพสิ่งทั้งหมดที่ปรากฏขึ้นมา เกิดเป็นรูปแบบหรือแนวคิดแนวปฏิบัติทางอภิปรัชญากับการ เสริมสร้างจริยศาสตร์ของโลกที่เรียกว่า ตรีมูรติ คือ พระผู้สร้าง พระผู้รักษา และพระผู้ทำลาย

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จด สัทธิพร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ซึ่งรายงานผลการศึกษาวิจัย

เรื่องนี้นำไปสู่

๑. ได้มีการสังเคราะห์คุณค่าอภิปรัชญาเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อในปราสาท
ภูเขาคพนมวันและแนวปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างคุณค่าทางอภิปรัชญาที่เป็นรูปธรรมและศิลปกรรม

๒. ได้แนวทางการบูรณาการในการใช้หลักอภิปรัชญาเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ
ทั้งภาคทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าความงามทางอภิปรัชญา นำไป
พัฒนาชีวิตและสังคม

๓. ได้มีการพัฒนากิจกรรมเพื่อใช้สร้างรูปแบบคุณค่าทางอภิปรัชญาของกลุ่มสังคม
เพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

๔. ได้มีการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคของการใช้คุณค่าทางแนวคิดอภิปรัชญาของ
ชุมชนชาวพุทธที่เป็นอยู่ทั้งด้านบวก คือ มีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และด้านลบ คือ
การมีความขัดแย้งต่อกันในทุกมิติ

๕. ได้รูปแบบ หลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชน การแลกเปลี่ยน
เรียนรู้วัฒนธรรม การสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันและการใช้คุณค่าทางอภิปรัชญาสร้างรูปแบบ
เครือข่ายพุทธบริษัทของสังคมเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต ส่วนการประชาสัมพันธ์
ทางสิ่งพิมพ์ผู้วิจัยต้องการนำไปลงวารสารของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา และอื่น ๆ ซึ่ง
อยู่ระหว่างดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

๑. หัวหน้าคณะวิจัย

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) พระยยุทธนา อธิจิตโต (พลเพิ่ม)
ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phra Yuthana Adhicitto (Pulperm)
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๑๐๑๓๐๐๔๓๒๓๙๓
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา
๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ๔๑๙ หมู่ที่ ๗ ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐ โทร. ๐๙๕-๔๑๗๑-๖๒๖
๕. ประวัติการศึกษา
น.ธ. เอก
ปริญญาตรี พธ.บ. (ปรัชญา)
ปริญญาโท M.A. (Philosophy)
ปริญญาเอก Ph.D. M.A. (Philosophy)
๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
๖.๑ ภาษาไทย

๒. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.ปฎิภาณ มหรรณานธิบดี
ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr.Pathipha Mahanthanathipbodi
๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๓๑๙๐๐๐๐๗๙๙๖
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
๔. หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ๔๑๙ หมู่ที่ ๗ ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐ โทร. ๐๙๖-๙๗๒๑-๓๓๗

๕. ประวัติการศึกษา

- ๕.๑ เปรียญธรรม ๗ ประโยค วัดมหาธาตุจังหวัดกรุงเทพมหานคร
- ๕.๒ หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปว.ค.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ๕.๓ ปริญญาตรี (พธ.บ.) (ปรัชญา)
- ๕.๔ ปริญญาโท (ค.ม.) (เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา) สถาบันราชภัฏนครราชสีมา
- ๕.๕ ปริญญาเอก (ค.ด.) (ภาวะผู้นำทางการบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

- ๖.๑ ภาษาไทย
- ๖.๒ ภาษาบาลี

๗. ประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

๗.๑ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการในการใช้เทคโนโลยีการศึกษาเพื่อการเรียนการสอนของผู้สอน ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี ๒๕๔๕

๗.๒ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง ปัญหาและความต้องการใช้เทคโนโลยีการศึกษาของอาจารย์ผู้สอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ปี ๒๕๕๐

๗.๓ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพความเป็นจริงและความคาดหวังของการเผยแพร่พุทธธรรมของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ในจังหวัดนครราชสีมา ปี ๒๕๕๑

๗.๔ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาการจัดการเรียนการสอนวิชาพุทธปรัชญาการศึกษาของนิสิตคณะครุศาสตร์ ชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา โดยวิธีสอนแบบบรรยายกับวิธีสอนแบบนำเสนอปัญหา ปี ๒๕๕๒

๗.๕ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจ วิชาศาสนาทั่วไปของนิสิตชั้นปีที่ ๑ โดยใช้วิธีสอนแบบ KWL กับวิธีสอนตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ปี ๒๕๕๓

๗.๖ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ปี ๒๕๕๓

๗.๗ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิชาการของวิทยาเขต ๑๐ แห่ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๒-๒๕๕๔

๗.๘ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทและวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของนิสิตพระสังฆาธิการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ปี ๒๕๕๔

๗.๘ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุดสื่อประสมร่วมกับการสอนแบบมุ่งประสบการณ์การแปลภาษาบาลีเป็นไทย แปลภาษาไทยเป็นบาลี ๓ เพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้วิชาภาษาบาลีเสริมของนิสิตพุทธศาสตรบัณฑิต ชั้นปีที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ปี ๒๕๕๖

๗.๘ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมตามหลักสุขภาวะองค์รวมวิถีพุทธ ปี ๒๕๕๗

๗.๘ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยกลุ่มพระสังฆพัฒนาในจังหวัดนครราชสีมา ปี ๒๕๕๘

๘. งานด้านเอกสาร/ตำรา/บทความ

๘.๑ ปรัชญาศาสนา ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๘-ปัจจุบัน

๘.๒ พุทธปรัชญาการศึกษา ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๘-ปัจจุบัน

๘.๓ พระสงฆ์กับการศึกษาไทย ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๘-ปัจจุบัน

๘.๔ ศาสนาทั่วไป ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๑-ปัจจุบัน

๘.๕ การศึกษาในพระพุทธศาสนา ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๘-ปัจจุบัน

๘.๖ บาลีไวยากรณ์ ๒ ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๑-ปัจจุบัน

๘.๖ บาลีไวยากรณ์ ๓ ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๑-ปัจจุบัน

๘.๖ บาลีไวยากรณ์ ๔ ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๑-ปัจจุบัน

๘.๗ การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน ปีที่ตีพิมพ์ ๒๕๔๒-ปัจจุบัน

๙. งานด้านบทความวิชาการ

๙.๑ เทคโนโลยีการศึกษากับผู้บริหารการศึกษา ตีพิมพ์ในวารสารนารายณ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๘

๙.๒ พุทธปรัชญากับการศึกษา ตีพิมพ์ในวารสารนารายณ์ ประจำปี พ.ศ.
๒๕๔๕๐

๙.๓ การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้อยู่ ตีพิมพ์ในวารสารนารายณ์ ประจำปี พ.ศ.
๒๕๕๑

๙.๔ ผู้บริหารการศึกษาในยุคโลกาภิวัตน์ ตีพิมพ์ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต
ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๒

๙.๕ วิสัยทัศน์ผู้บริหารการศึกษา ตีพิมพ์ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี
พ.ศ. ๒๕๕๓

๙.๖ ภาวะผู้นำบริหารการศึกษา ตีพิมพ์ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี
พ.ศ. ๒๕๕๔

๙.๗ ผู้บริหารการศึกษามืออาชีพ ตีพิมพ์ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี
พ.ศ. ๒๕๕๕

๙.๘ การบริหารงานเชิงกลยุทธ์ ตีพิมพ์ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี
พ.ศ. ๒๕๕๖

๓. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.เสรี ศรีงาม
๒. วันเดือนปีเกิด ๑ มีนาคม ๒๕๐๓
๓. สถานที่เกิด ๑๔๘ หมู่ที่ ๑ ตำบลสุขเกษม อำเภอปรางค์ชัย จังหวัด
นครราชสีมา
๔. ปัจจุบัน อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครราชสีมา
๕. ประวัติการศึกษา - นักรรเมเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดนครราชสีมา
-ปริญญาธรรม ๔ ประโยค วัดกลาง อำเภอปรางค์ชัย จังหวัด
นครราชสีมา
-ปริญญาตรี (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย
-ปริญญาโท M.A. (I.P.R.) Banaras Hindu University India

(B.H.U.)

-ปริญญาเอก Ph.D. (I.P.R.) Banaras Hindu University India

(B.H.U.)

๖. ตำแหน่งปัจจุบัน

-อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

๔. ผู้ร่วมวิจัย**๑. ชื่อ – นามสกุล**

พระมหาสุพัทธ์ วชิราวุโธ, ดร.

๒. สถานที่ทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา ๔๑๙ หมู่ที่ ๗ ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน

ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัด

นครราชสีมา

๓. ประวัติการศึกษา

- เปรียญธรรม ๙ ประโยค วัดกลาง อำเภอปักธงชัย จังหวัด

นครราชสีมา

-พ.ศ.๒๕๕๐ ศศม. (จริยศาสตร์ศึกษา)

-พ.ศ.๒๕๕๔ Ph.D. (pali & Buddhism)

๔. ตำแหน่งปัจจุบัน

-อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

๕. ผู้ร่วมวิจัย**๑. ชื่อ – นามสกุล**

ดร.ประวิทย์ บุญใจ

๒. สถานที่ทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา ๔๑๙ หมู่ที่ ๗ ถนนชาติพัฒนา บ้านหัวถนน

ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัด

นครราชสีมา

๓. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ.๒๕๔๕ ศน.บ. (ปรัชญา)

-พ.ศ.๒๕๔๙ M.A. (Indian Philosophy & Religion)

-พ.ศ.๒๕๕๓ Ph.D. (Philosophy)

๔. ตำแหน่งปัจจุบัน -อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา

๖. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล นายเกรียงไกร พินยารักษ์
๒. วันเดือนปีเกิด ๐๙ มีนาคม ๒๕๓๒
๓. สถานที่เกิด ๑๐๙ หมู่ที่ ๑๒ ตำบลท่าเกวียน อำเภอวัฒนานคร จังหวัด
สระแก้ว ๒๗๑๖๐
๔. ปัจจุบัน - เป็นเลขานุการบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
-เลขานุการสมาคมศิษย์เก่า มจร.สาขานครราชสีมา
๕. ประวัติการศึกษา - พ.ศ.๒๕๕๕ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครราชสีมา
-พ.ศ.๒๕๕๖ ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
นครราชสีมา
๖. ตำแหน่งปัจจุบัน -กำลังศึกษา สาขาวิชาปรัชญา ปริญญาดุษฎีบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย